

ISSN 0131 – 1832

440

Шарқ юлдузу

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

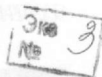
Sharq yulduzi

11 / 2017

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Мухаммад Али	Хайриддин Султонов
Кенгесбой Каримов	Сирожиддин Саййид
Энахон Сиддиқова	Махмуд Тоир
Икбол Мирзо	Меҳрибон Абдурахмонова
Қахрамон Қуронбоев	Йўлдош Солижонов
Жумакул Қурбонов	Тоштемир Турдиев
Фармон Тошев	Шухрат Маткаримов
Ислоҳ Ёқубов	Адхамбек Алимбеков
Умарали Норматов	Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир в.б. — Сирожиддин Рауф

Масъул котиб — Элёр Мурад

Наср бўлими мудири — Рисолат Ҳайдарова

Назм бўлими мудири — Икром Отамурод

Адабиётшунослик бўлими мудири — Ориф Ҳожи

11
2017

УШБУ СОНДА:

НАЗМ

Ойдин ҲОЖИЕВА

ФАНИМАТИ ДАМЛАР

Туркум

Жунжикасан, бўм-бўш бағрингда
Бурқсиб ётар куз хазонлари.
Инио битар сенинг тўғрингда
Хаттот кузнинг зар мезонлари.

ЭҲЯТИРОМ

Ашурали ЖўРАЕВ

БАХЛИИ ЁЗУВЧИЛАРДАН БИРИ

Кўз олдимда дастлаб устознинг кулиб турган самимий ва нурли чехралари намоён бўлади. Неъмат аканинг юриш-туришларида, гап-сўзларида, хатти-харакатларида – ҳамма-ҳаммасида меҳр ва самимият мужассам эди. Тўғрилиқ, тўғри сўзнинг фидойиси ва шайдоси эди. Ўзида ҳам, сўзида ҳам ҳалоллик, адолат барқ уриб турарди.

НАСР

Озод МУСТАФО

ПЛАНБҲҲР ВА ҚУМҲҲШ ПУҲНОҲИҲ

Ҳикоя

Кўзлари билан қабр тошларидаги ёзувларни қуёшнинг сўнги нурларида ўқишга интиларкан, жонсарак ниманидир кидирарди. Шу пайт кўзи улкан мармар тошдаги ўзининг суратига тушди-ю, қотиб қолди... Одам бўйи баробар тошдаги суратга қайта-қайта қаради, ёзувлар устидан бармоғини юргизиб икки-уч маротаба ўқиб чиқди.

*Раҳим ҚОДИР**НАСР**БОЛА НИЗОҲИ**Хикоя*

Шу тобда боланинг кўзига опаси ҳаммадан чиройли кўринди. Йигитнинг қорамтир шими ва оч кўк чизикли кўйлаги ҳам Адхамга жуда ажойиб туюлар, унинг ҳаракатларидан, кўнғир сочларини дам-бадам силаб кўйишидан ҳайратланарди.

*Салима УМАРОВА**ОНА ЮРАТИМ — ОЛТИН БЕШИКИМ**ИСЯТИҚЛОЛИМ, МАНГУ — БОҚИИ БУ!*

Сен билан баробар туғилган гўдак бугун 26 яшар, алп келбатли, навкирон ўғлон, барчинмонанд, рухафзо киз – санам бўлди. Ёруғ чехрасидан, шахду шижоатидан дилда ифтихор, кўнгилларда умидворлик уйғонди. Айниқса, илму зиёсини кўрганда, юрак сарафроз хислардан тўлғонди.

*Амиркул ПЎЛКАН**УНУПМАС МЕНИ БОҒИМ**АРМОН БЎЛИБ ҚОЛМА ҚАЛБИМДА*

*Мен сени севаман,
Юксак тоғлардан
Шошган шоввадек билмайман тиним.
Сенга талпинаман бутун умр бўйи
Боболар Ватани – Ўзбекистоним.*

Қадрини билган кишига ҳар насиҳат кимиё

* * *

Рози кил ота-онанг, хизматига тайёр бўл,
Нафси шайтон, зол дунё жумладин безор бўл.

Ота-онангнинг дуоси жаннатий қилгай сани,
Хулқи хуш, атвори хуш, дунёда неку кор бўл.

Зиндалик қил бул жаҳонда ожизи бечоравор,
Иззат аҳлидин кочиб, ғори фанода хор бўл.

Туршрўйу талхгўй бўлма падаринг оллида,
Бандайи бечора бўл, дунёда беозор бўл.

Ота-онангнинг қошида узра таксир айлагил,
Бир ғуломи бедирам бўл, дийдаси жўйбор бўл.

Келса қўлдин неклик қил, ол дуон неklarин,
Каъбайи мақсуд талаб қил, толиби дийдор бўл.

Ота-онанг рози бўлмамай, бўлмагай рози Худо,
Жон фидо айлаб аларға яхши хизматкор бўл.

Волидангга хизмат эт, оят, хадис бунга далил,
Пайрави фармони бўлгил, хохи йўқу бор бўл.

Мустафо айди: Беҳишт ақдоми модарлардадур,
Бўлсанг Умар амри поки Мустафога ёр бўл.

Айлаюр қобил писарлар хокипойин тўтиё,
Айлагай маҳшарда шод, дунёда хушатовор бўл.

*Муҳаммад Саййид Йўлдош ИБН ДАВЛАТ – Оқтов этақларидаги Жизмансой қишлоғида
яшаган. Девои тартиб берганлиги ҳақида маълумот бор.*

Шукрилиллох, яхши олдим ота-онамдин дуо,
Ибни Давлат, офарин, таъбингга хуш ашъор бўл.

* * *

Ишкия одам ўқийса, дил ғазли ичра дур ғазал,
Ҳар гулистон, сунбулистон, чун гули тардур ғазал.

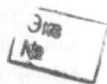
Сайкалийнинг сўзидек ушбу ғазал қисса эмас,
Мисраи халққа насихат, мисли раҳбардур ғазал.

Аксари Ҳакка муножоту дуодур, доийи дин,
Бул ғазал афсона эрмас, турки Акбардур ғазал.

Қадрини билган кишига ҳар насихат кимиё,
Носихи воис эрур, тиллоий аҳмардур ғазал.

Ҳар ғазал, ҳар мухаммас ўқиғонга дафъи ғам,
Толиби содиқ кишига гўйиё, зардур ғазал.

Ибни Давлат бул замон тушти ғазалнинг баҳрига,
Баҳри дилдур, лаб – садаф, тахтида гавҳардур ғазал.

**Қадрдоним қалам, мардона бўлдинг, вақти
хизматдур.
Ўзар мендан кейин қолсанг, либосинг сийму
заргандур.**

Муҳаммадшариф СЎФИЗОДА

**Қобилжон
ТУРСУНОВ**

ТАРАҚҚИЁТНИНГ ЯНГИ ТЎЛҚИНИ

Ўзбек халқи азалдан ўзининг бунёдкорлиги, яратувчанлиги, илму маърифатга чанқоқлиги билан алоҳида ажралиб турган. Буюк давлат арбоби ва саркарда Амир Темури хам, унинг невараси, шоҳ ва олим Мирзо Улуғбек, шоир Бобур Мирзо хам ўз даврида халқ фаровонлиги учун хизмат қиладиган иншоотлар, мадрасалар қурдирганлар. Уларнинг бетакрор намуналарини Ер юзининг сайқали дея эътироф этилган Самарқандда, Исломи динининг қуввати бўлмиш Бухорода, очик осмон остидаги жавоҳиримиз Хивада қўришимиз мумкин. Навоий вилояти хам Буюк ипак йўлининг чорраҳасида жойлашган қўхна макон бўлганидан Карманадаги Малиқрабоб ва Сардоба қадамжолари, Мавлоно Ориф Дегтароний зиёратгоҳи, Мир Саид Баҳром мақбараси, Қосим Шайх Азизон меъморий мажмуаси каби кўплаб тарихий обидалар хамон бу заминнинг ўтмишидан сўзлаб турибди.

Юртбошимизнинг 2017 йил 9 октябрдаги “Навоий вилоятининг Нурота туманидаги “Чашма” тарихий-меъморий мажмуасини комплекс реконструкция қилиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори миллий кадриятларимизнинг асраб-авайланаётганлигига яна бир далилдир. Айни дамда Конституциянинг 25 йиллигига бағишланган маънавий-маърифий анжуманларда Ватанимизни, Истиқлолимизни, халқимизни тараннум этувчи шеърлар ва ўланлар янграмоқда, дўмбира оҳанглари дostonларга уланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 январдаги “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш хамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги Фармойиши халқимизнинг, айниқса, ёшларнинг китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини янада юксалтиришга кенг йўл очаётгани янада қувонарлидир. Бу борада вилоятимизда муайян ишлар амалга оширилмоқда. Зиёдилар ва ижодкорларимиз иштирокида ўтказилаётган маънавий-маърифий тадбирлар ўқувчи ёшлар қалбига китобга муҳаббат туйғусини уйғотмоқда.

Энг аввало, амалга оширилаётган ишлар жойларда замонавий китоб дўконлари қуриш ва моддий-техник базани яратиб олишга қаратилиши баробарида, аҳолининг,

Қобилжон ТУРСУНОВ – Навоий вилояти ҳокими. 1964 йилда туғилган. Тошкент давлат техника университети, Бухоро давлат университети, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси қошидаги Олий бизнес мактабини тамомлаган.

айниқса ёшларнинг китобхонлик маданиятини ошириш борасида ҳам кенг тарғибот тадбирлари кучайтирилмоқда. Вилоятда қисқа муддатларда иккита “Китоб олами” савдо мажмуаси қурилиб, фойдаланишга топширилди. “Дўстлик байроғи” ва “Знамя дружбы” вилоят газеталари тахририяти давлат корхонаси маблағлари ҳисобидан лойиҳа қиймати қарийб икки миллиард сўм бўлган китоб савдосига мўлжалланган замонавий кўринишдаги икки қаватли мажмуа ишга туширилиши китобсевар ёшлар учун муносиб туҳфа бўлди.

Мазкур савдо мажмуаси беш минг китоб сифмига мўлжалланган бўлиб, бир вақтнинг ўзида юздан ортиқ китобхонга хизмат кўрсатиш имкониятига эга. Шунингдек, мажмуада мижозлар учун замонавий ахборот коммуникация технологиялари билан жиҳозланган ўқув зали ва бошқа қулайликлар мавжуд. Ушбу мажмуанинг ишга туширилиши орқали ўнта янги иш ўрни яратилди.

Навоий шаҳри марказида Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи вилоят кенгашига қарашли умумий қиймати қарийб 400 миллион сўм бўлган замонавий китоб дўкони фаолияти йўлга қўйилди. Бугун ушбу даргоҳ ёшлар билан энг гавжум масканга айланган.

Мустақиллигимизнинг 26 йиллиги байрами арафасида эса Кармана тумани “Талқок” маҳалласида вилоят Маънавият тарғибот бўлими маблағлари ҳисобидан қиймати 1,1 миллиард сўмга тенг бўлган яна бир замонавий “Китоб олами” дўкони фойдаланишга топширилди.

Бахшичилик мактаби асрлар давомида маънавиятимизни бойитувчи, халқимизнинг кучига куч қўшувчи манба ҳисобланади. Вилоятимизнинг Навбахор туманида Қоражон номли кишлоқ бор. Унинг тарихи бир неча асрга боғланиб кетган. Айнан бу кишлоқнинг номи “Алпомиш” дostonидаги персонаж номи билан аталганини эшитган хар қандай кишининг юрагидан ҳайратлар тўкилиши табиий, албатта. Истиклолимиз шарофати билан бугунги кунда дунё маданияти бойликлари қаторидан жой олган бу ўлмас дostonни қайта-қайта ўқиб, ёхуд уни ёд олмаган киши топилмаса керак. Шу ўринда бир умр ўзбек бахшичилиги тарихи билан шуғулланиб келаётган адиб Раҳим Қодиров ўтган йили атоқли халқ бахшиси Муҳаммад Жомурод ўғли Пўлкан ҳақида замондошларимизнинг хотира ҳикояларини тўплаб “Пўлкан шоир ибрати” номи остида чоп эттирганини тилга олиш жоиз. Ўтган асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод этган Умаркул Пўлкан, Қурбон жиров, Очил шоир, Эргаш Асабoев каби бахши-шоирлар ҳам халқимизнинг орзу-умидлари ҳақида дostonлару термалар яратиб, келажак авлод учун бой ижодий мерос қолдиргани қувонарлидир. Ўтган аср ҳақида гап кетар экан, биринчи галда иккинчи жаҳон уруши даврида фронт ортида оғир меҳнатга жалб этилган ўсмирлар ва қариялар ҳамда аёлларнинг оғир меҳнати ҳақида сўз айтмасликнинг сира иложи йўқ. Худди шу каби воқеалар таникли ижодкор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Ҳамдам Эшонқулов томонидан яқинда ёзиб тугатилган янги асарга мавзу бўлди.

Ўлкамиздаги янгилинишлар жараёни шу замин дилбандлари бўлган Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиёва, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими Хосият Бобомуродова, таникли шоир ва адиблар Одил Ҳотамов, Менглибой Муродов, Бибисора Туробова, Ҳалима Аҳмедова, Фаҳриёр, Салима Умарова, Вафо Файзулло, Азиз Саид, Ислоҳ Ҳамро, Бектемир Пирнафасов, Фарҳод Арзиев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист Ашурали Жўраев каби адабиётимизда дадиллик билан ўз сўзини айтаётган ижодкорларимиз битаётган сатрларда акс этаётгани билан ҳақли равишда фаҳрланамиз.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан амалга оширилаётган “Биринчи китобим” лойиҳасида иштирок этган ҳамда китоблари нашр этилган истеъдодли ёшлар Дилноза Абдухамидова ва Ифтихор Хонхўжаев сингари навоийлик ёш ижодкорлар кўнглимизда ифтихор уйғотади. Вилоятимиздаги қатор таълим масканларида бўлиб ўтган китоб тақдимотларида ушбу ёш шоирлар иштирок этишиб, тенгдошлари билан мулоқотда бўлишди, ёш ижодкорларга яратиб берилаётган шароитлар ҳақида тўлқинланиб хикоя қилишди.

Кейинги даврда мамлакатимизда амалга оширилаётган шиддаткор янгиланишлар Навоий вилоятида ҳам ёрқин бўй кўрсатмоқда. Вилоят аҳлининг турмуш тарзи яхшиланиб, фаровонлиги, эртанги кунга ишончи тобора ошмоқда. Айниқса, муҳтарам Президентимиз Ш. М. Мирзиёевнинг ташаббуси асосида ишлаб чиқилиб, изчиллик билан ҳаётга татбиқ этилаётган 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси вилоят аҳлини янги-янги марралар сари илҳомлантирмоқда. Мамлакатимиз бўйлаб “Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга курамыз” шиори халқимизнинг онгу шуурига теранроқ кириб бормоқда. Мустақиллик берган неъматлар – тинчлик ва хурриятни англаб етган халқимиз янги ва юксак марралар сари бел боғлагани рост. Бу ўзгаришлар мамлакатни модернизация қилишда ҳам, демократик ислохотларни чуқурлаштиришда ҳам, давлат бошқаруви тизимининг сифат ва самарасини оширишда ҳам яққол кўзга ташланыпти.

2017–2018 йилларда вилоятни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурига киритилган ҳудудий лойиҳалардан импорт ўрнини босувчи экспортбоп 40 та лойиҳа тақлифи саралаб олинди, тегишли вазирликларга лойиҳа паспорти автоматлаштирилган тизим орқали киритиб борилмоқда. Бугунги кунда ушбу лойиҳалардан 15 тасининг паспортлари тегишли вазирликларга тақдим этилди.

Тадбиркорлик иқтисодиётнинг локомотивига айланиб бораёпти. Бугунги кунда вилоятимизда 7559 та кичик бизнес субъекти мавжуд бўлиб, ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 26,5 фоизи ушбу соҳа хиссасига тўғри келмоқда. Бу эса мазкур тармоқнинг имкониятлари нақадар кенглигидан далолат беради. Энг эътиборлиси, кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасида аҳолининг 248,1 минг нафари иш билан банд.

Вилоятимиз ҳали ўз экспорт салоҳиятидан тўлиқ фойдалангани йўқ. Саноат соҳасида етарли тажрибага эга бўлсак-да, мева-сабзавот экспорти бўйича эндигина харидоргир маҳсулот ишлаб чиқариш ва ташқи ҳамкорлар билан алоқаларни мустаҳкамлаш устида иш олиб бормоқдамиз. Бу эса натижаларда ёрқин намоён бўлмоқда. Вилоят бўйича белгиланган йиллик экспорт режаси 62,9 миллион доллар бўлиб, саноат маҳсулотлари режаси эса 29,2 миллион долларни, мева-сабзавот маҳсулотлари режаси эса 33,7 миллион долларни ташкил этади. Бундан кўриниб турибдики, шундай катта саноат салоҳиятига эга бўлган вилоятда, ундан-да кўпроқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилиш имконияти мавжуд.

Биз улардан унумли фойдаланган ҳолда биринчи ярим йиллик якуни билан вилоят бўйича 12,6 миллион долларлик саноат маҳсулотлари ва 8,5 миллион долларлик мева-сабзавот маҳсулотлари экспортини амалга оширдик.

Сўнгги йилларда вилоятимиз маркази – Навоий шаҳри ҳам ўзгача қиёфа касб этиб, янги қурилаётган кўп қаватли уйлар ҳисобига кун сайин кўркамлашиб бормоқда. Бу уйларни қуришда замон талабларига катта эътибор қаратилмоқда. Уларни бунёд этишда ижтимоий инфратузилма ва бошқа барча қулайликлар эъти-

борга олинмоқда. Шаҳарларда арзон кўп хонадонли уйларни қуриш дастурига асосан 2017–2020 йилларда Навоий шаҳрида 840 хонадонли 20 та турар жой бинолари қурилиши белгиланган. Навоий шаҳар ҳудудида хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан умумий қиймати 126 миллиард сўмдан ортиқ бўлган 35 та кўп қаватли уйлар қурилиши олиб борилаётгани аҳолининг уй-жой билан боғлиқ эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилаяпти. Мазкур уйлар қуриб битказилиши натижасида 1 минг 548 та оила замонавий ва шинам уй-жойларга эга бўлади.

Бундан ташқари, жорий йил давомида қишлоқ жойларда 1185 та арзон уй-жойларнинг қурилаётгани аҳолининг ҳаётини зарурат бўлган орзуларини рўёбга чиқаришга хизмат қилмоқда. 2017–2018 йилларда профилактика инспекторлари учун шаҳарларда 49 та хизмат квартираси ҳамда қишлоқ жойларда 121 та 2 сотихли, 3 хонали уй-жойлар қурилиши кўзда тутилган.

Келажагимиз эгалари бўлмиш болаларимизнинг жисмоний соғлом ўсишлари йўлида амалга оширилаётган ишларимиз қаторида Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси томонидан ўтган 2003–2016 йиллар давомида вилоятда 95 та болалар спорт иншооти қуриб битказилганини айтиб ўтиш лозим. Жорий йилда тасдиқланган манзилли дастур асосида Нурота туманида 3285,3 миллион сўмлик ёпиқ сузиш ҳавзаси қурилиб битказилди.

Яратиб берилган бундай шароитлар натижасида жорий йилнинг ўтган даврида вилоятимиз ёшлари бир қатор нуфузли спорт мусобақаларида иштирок этиб, кўплаб совринли ўринларни қўлга киритдилар. Жумладан, жаҳон чемпионатлари ва кубокларида 2 та олтин, 3 та кумуш, 1 та бронза, Осиё чемпионати ва кубокларида 2 та олтин, 2 та кумуш, 10 та бронза, халқаро турнирларда 51 та олтин, 29 та кумуш, 69 та бронза, Республика чемпионатлари ва кубокларида эса 285 та олтин, 302 та кумуш ва 353 та бронза медалларининг соҳиби бўдилар.

Жорий йилда Жиззах шаҳрида бўлиб ўтган “Баркамол авлод” спорт мусобақаларида вилоятимиздан иштирок этган 52 нафар ёш спортчи спортнинг 14 тури бўйича 50 та, яъни 17 та олтин, 16 та кумуш, 17 та бронза медалларини қўлга киритишди.

Давлатимиз раҳбарининг *“Буюк ва бебаҳо неъмат – мустақилликнинг миллий тараққиётимиз, бугунги ва келгуси авлодлар тақдири, келажаги учун беқиёс аҳамияти йиллар ўтиши билан тобора ортиб бормоқда. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги халқимизнинг миллий манфаатларини, тинч ва осуда ҳаётини таъминлаш, мамлакатимизнинг халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини юксалтиришининг мустаҳкам пойдевори бўлиб келмоқда”* дея айтган сўзлари барчамизни янгидан-янги парвозлар сари бошламоқда. Бугун барчамиз ана шундай эзгу ишларга хисса қўшаётганимиздан янада руҳланиб, бутун куч-қувватимизни она Ватан равнақиға сарфлаётганимиздан гурурлансак арзийди.

Ойдин ҲОЖИЕВА

Ғанимат дамлар

Туркум

Бу ҳаётда ҳамма ғанимат,
Ҳеч ким бўлмас дунёга устун.
Ғар мол-мулки бир пулга қиммат,
Жонинг сабил тириклик учун.

Рўзғор – ғорнинг чувалган тўри,
Ўраб ташлар оёқ-кўлингни.
Ғоҳ тулкисан, ғоҳида бўри,
Йўқотасан юрар йўлингни.

Кўлларингда сайраган торинг
Чертилмаса тоб ташлар, тинар.
Чўққиларда чарх урган соринг
Ўлжа қувиб қаноти синар.

Тун кечалар сукунатидан
Тополмайсан сеҳрли эртақ.
Зим-зиёлик кўзинг оларкан,
Юлдузлар ҳам овутмас андақ.

Қучоғингда ойдай тўлганлар –
Ғарзандларинг осмондай йирок.
Болаликда ёққан гулханлар
Оловида бўлма исинмок.

Ойдин ҲОЖИЕВА – Ўзбекистон халқ шоири. 1942 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) битирган. Ижодкорнинг “Шабнам”, “Мен севган кўшиқ”, “Манзиллар”, “Наво”, “Тароват”, “Шом шуғлалари” сингари йиғирмадан зиёд тўпламлари нашр этилган.

Жунжикасан, бўм-бўш бағрингда
Бурксиб ётар куз хазонлари.
Иншо битар сенинг тўғрингда
Хаттот кузнинг зар мезонлари.

Иншоларнинг хулосасида
Бахтми ёки ранжу аламдир...
Мен ўқийман куз нафасида:
Тириклик бу тансиқ байрамдир!

* * *

Дарахтлар бир кучок заррин калава,
Тиллолар сочади тагидан ўтсанг.
Жилловдор куз қўшган олтин арава
Қишнинг саройига чопар кисталанг.

Қамчисин босади шамол чавандоз,
Ғознинг укпаридай титраб турар жон.
Ярим йўлда тушиб қоларми бехос,
Қўклам боғларига етарми омон –
Йўловчи инсон!

* * *

Қоғоз, қўнғироқлар вақтнинг эгови,
Пайраха мисоли учади умринг.
Ўчиб қолмаганим қўринг, оловинг,
Эй маним юрагим, сайроқи қумрим?

Чакмоқлар тушади сенга юз бора,
Сўзлар найзасидан бўласан пора,
Шиддатли тўфонлар, бўронлар ора
Тинмай дуқуллайсан юрак бечора!

Чакмоқ чакқанида кўкка солар дарз,
Остин-устун бўлар бу қурраи Арз,
Сен тоқат бобида кимдан олдинг дарс,
Ловуллаб яшайсан еру кўк ора?

Сокин денгизларда туғилар бўрон,
Қайсар довулларга бешиқдир уммон.
Вулкону қасирға бағрингда пинҳон
Мўътадил яшайсан, кўксингда ёра!

Минг битта торинг-ла ҳаётга банда,
Оху зоринг ила нажотга банда,
Туғилган дамданоқ ёнган гулҳанда –
Юракда жон билан ўрнашган ишқинг
Сени олиб ўтар зулматлар ора
Эй сирли машғала,
Мангу машғала!

* * *

Кун чарақлаб ётади.
 Қиров тушган тунука
 Том ярақлаб ётади.
 Бир тутам кун шошилар.
 Осмонни опичлаган
 Уфк ерга қўшилар.
 Беқасам тўн арчалар
 Чаккасида кузги гул,
 Мағрурман деб жар солар.
 Паға булут ўрмалар
 Қўқда.
 Намозшом қўяр
 Тун кўзига сурмалар.
 Йўллар қолар хувуллаб.
 Уй-уйга, тепа-тўйга.
 Ўчоқларда ловуллаб
 Чарсиллаб ўт ёнади.
 Кўнгилларда офтобдай
 Орзулар уйғонади.

* * *

Кирар-чикар кийикчадай қиз.
 Оёғини ўпар остона.
 Орқасидан юрар изма-из
 Ўйинқароқ шамол дугона.

Қизнинг нозик ховучларида
 Гул қулади қикиру қикир.
 Юзидаги кулгичларида
 Шуъла берар икки тутам нур.

Осмон тиник кўзгусин тутиб,
 Қутиб турар қизни йўлақда.
 Маст қилади оламни тутиб,
 Райҳон иси хазончинақда.

* * *

Неки ўтди – жонингдан ўтди,
 Жонмас, устихонингдан ўтди.

Етай-етай деганинда бахт
 Тутқич бермай ёнингдан ўтди.

Дашт шамоли хасдек учирди,
 Кун тиғи қарвонингдан ўтди.

Ёруғ ёзда туриб корбўрон,
Титратиб осмонингдан ўтди.

Чумолидай эзгилаб гоҳ ғам,
Юрагингдан, конингдан ўтди.

Сабр таги сарик олтин деб,
Юрсангда имконингда ўтди.

Оҳ десанг, оташлар сачради,
Умрингдан, хирмонингдан ўтди.

Қизил гулдай кўкка чирмашган
Яшнаган бўстонингдан ўтди.

Кўклам кетди. Кузги рутубат
Чароғон остонингдан ўтди.

Тоқат-бардош эди калконинг,
Бу савдо калконингдан ўтди.

* * *

Ё Худо, офтоб бунчалар порлок
Кун ботар чоғида, завол онида!
Симирсанг нурлари мисоли қаймоқ,
Кувватга айланар одам жонида.

Хушу хушвақт кунлар, ғамгузор кунлар,
Ёмғир шивалаган, калин қор кунлар,
Ёзги боғлар каби хуш иффор кунлар,
Офтоб хамиртуруш одам жонида.

Эй куёш, Тангримнинг азал тафтисан,
Ғумбагига кирган ипак қуртисан,
Эй, сен пари қизлар юртисан,
Жаннатдай абадий хур маконида.

Тунларнинг сир тўла хикоятида,
Заминнинг вулканий ҳароратида,
Илоҳий тушларнинг башоратида
Офтобдан зувола кўриб яшайсан.

Бешикка ошиққан гўдакдай гоҳи,
Қафасига сиғмас юракдай гоҳи,
Кўкни камчилаган гулдуракдай гоҳи
Офтобдан бир тола териб яшайсан.

Ялтираб ётибди кузнинг гуллари,
Ҳали изиллатар кишлар олдинда.
Сахар кировлари, аёз еллари,
Эркалаб хурмолар ёнар олтиндай.

Дала ҳовлиларнинг бўм-бўш боғида,
Ўйинқароқ шамол мезбонлик қилар.
Мевалари туршак шотут шоҳида
Олақанот қушлар хушхонлик қилар.

Нозанин атиргул сўнгги хандаси
Ақиқ гунчалари бўлар очилиб.
Арча этагида нур алангаси –
Ғужгон гунафшалар ётар сочилиб.

Букри тиргақлар ҳам вазмин ёнбошлар,
Дуварак олмалар пилла мисоли.
Булутлар чувалиб пойгасин бошлар,
Ўртада тоғ билан осмон висоли.

Кузги бугдойпоя – зангори денгиз,
Ям-яшил барқутдай товланар хай-хай!
Одам изин қўмсаб ангору андиз
Қамишлар тилида сайратади най.

Баҳордан ёрқинроқ кузнинг палаги,
Сарпо саватида ипақлари кўп.
Кўксингда ёникми ошиқ юраги,
Тиз чўқ, зебо кузнинг этакларин ўп!

КЕТМОНГА СУЯНГАН ОДАМЛАР

Эссе

Исроил
ХОЛБОВ

Ҳали ўн-ўн бир ёшлардаги гўр бола эдим. Хуфтон пайти ёвондан хориб келган энам остонага ўтирди-ю қон туфлади. Қўрқиб кетдим. Онам шўрлик охистагина кўзларини юмиб, “отангни чакир”, дея зўрға пичирлади...

Бу пайтда отам Оқ жангал деган далада чигит экишга ер очаётганди. Гужумлар ва оқ жангал ўсиб ётган ташландик ерни одамлар авлиё жой деб баъзан зиёрат қилишга келишарди. Биз у томонларга боришга кўрқардик. Тонг сахарда отам бир алфозда уйга кириб келди. Энамнинг аҳволини билиб, дўхтирга олиб кетди. Дори сепилган далада ишлаган энамнинг жигари заҳарланган экан.

Жуда узоқ даволанди, биз тўққиз нафар болага кишлоғимизнинг энагаси, етти фарзандини тупроққа қўйиб ёлғиз қолган Тожихол момо қаради. Отамнинг қачон туриб, қачон уйга келишини билмасдик. Ердан қор кўтарилиб, тупроқнинг бағрига иликлик югургандан то янаги қорғача даладан келмасди ҳисоб.

Отамнинг кўнглига яқин жўралари кўп эди. 70–80-йилларда донг таратган, қахрамонликдан бошқа ҳамма нишонларни олган Жаббор ака билан жуда яқин эди. Отам у кишидан ёш бўлса-да, сенлашиб гаплашишарди. Жаббор Турдиев уста деҳқон эди, ўша йиллари бригадаси 600 тоннага яқин пахта берарди. Асли тракторчиликдан чиққан, тикилинч пайтлари ўзиям тракторни миниб кетаверарди.

– Жаббор, бу йил пахтанинг аҳволи оғирми дейман, ҳеч мўлжални ололмаёпмиз, пландан чиқолмасмиз-ов, – деди отам очилиб, сувсизликдан қотиб қолган қўсақни юлиб оларкан.

– Мендаям аҳвол яхши эмас, 600 тонна айтар оғизга осон, қатта пайкалдан териб олишнинг ўзи бўлмайди. Бор бўлса-ку, ҳўби хўп, лекин ҳосил ҳар йилгидек эмас-да сабил.

– Чаноклар қотиб қуриб қолган, ҳадеганда пахтани қўйиб юбормайди. Теримчиларам зада бўп қолди. Чанокларнинг найзадек учлари бармоқларини тешиб юборди.

– Вақтида сув ичмагандан кейин гўзанинг аҳволи шу-да, вақтида намарза эқмай шудгор суви олганимизда бугун буйтиб ўтирмасдик.

– Энди нима дейсан, арбоб-арбоб-да, умрида пахтани кўрмаган ўрис вакил сенга, менга ўхшаган деҳқонга ақл ўргатгандан кейин қимга дод дейсан?

Исроил ХОЛБОВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист. 1958 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг рус филологияси факультетини туғатган. Ҳикоя ва публицистик мақолалари вақтли матбуотда эълон қилинган.

Отам тушкун кайфиятда уйга эмас, яна далага қайтди. Куёш бутун борликни жазиллатиб турган бўлса-да, жикка терга ботган отам чидаёлмасдан Қозок мазордан бошлаб Олти гектар, Оқ жангал, Масжид қарта, Соявон, Хўкиз тили (хар бир даланинг номи бор эди) ёвонларини эринмай айланиб чиқди. Тизза бўйи бўлган гўзалар сувсизликдан “хансираб” нафас оларди. Тиржайиб қолган кўсақлардаги пахталар чиртакка айланган.

Кузнинг биринчи кунлари бошланиши билан яна ўша “пахтачиликнинг хадисини олган” вакиллар пайдо бўлишди. “Теримга туш”, “Бойлигимизни нобуд қилмай йиғиштириб олайлик”, “Пахта – кудратли давлатнинг стратегик таянчи”, дея айюханнос солдилар.

Қолбуки, ўша йили чигит кеч, боз устига намарза ерга экилган, пахта ҳали тўлик очилмаганди. Жаббор ака ва отамга ўхшаган бир-икки бригадир эътироз билдиришганди, икки-уч кун олиб бориб-олиб келдилар. Ҳатто райком бюросида (отам гарчи партия аъзоси бўлмаса-да) муҳокама қилишди. Партиядан ўчганлар ҳам бўлди. Ҳа, зўравон ўша тузумнинг сиёсати инсон кадр-қиммати, шаъни билан ҳисоблашмасди.

Шу куни отамни олти ой ичида биринчи марта уйимизда кўрдик. Қандай кўзи кийиб ёвонни ташлаб келибди, деб ҳаммамиз ҳайрон. Яқинда оёққа турган энам керегазга чой қўйишга тутинди. Дастурхон ёзди, уч-тўрт бўлак чакмоқ канд ташлади, биз болаларнинг нигоҳимиз қандларга қадалди.

– Жўраларингиз икки-уч сўрашди, Масжид қартага сув олиш керакмиши, – энам чойни қайтара туриб отамга қаради.

– Энди нимасига сув қўямиз, пахта куйиб-қакшаб бўлди-ку, яна теримга туш деб бўғзимиздан олиб турибди, – зарда қилди отам аламини кимдан олишни билмай.

Йўқ, чидолмади, чойини ҳам чала-ярим ичди-ю, дахлизга чикиб оёғига қотиб кетган пайтавасини ўрай бошлади. Илвираб кетган чопонини қўлига олди-да, ёвонга отланди. Бўсагадан чиқаётиб, отам сўқинди. Кимни, нима учун, тушунмадик...

Эртаси куни эшитсак, бутун умри далада ўтган, ҳеч қандай мансаб, унвон, мукофот талашмаган партиясиз отам райком бюросида ҳайфсан олган экан...

1991 йилнинг 31 августи. 1 сентябрь – Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги куни сифатида тарихга битилди.

Мустақиллик кунининг айнан 1 сентябрь – билимлар кунига тўғри келишида миллатимизга хос бўлган жуда катта рамзий маъно бор эди. Чунки дунё ҳамжамиятида эндигина тан олинган мамлакат бамисоли янги туғилган бола бўлса, уни катта ҳаётга – кудратли давлатлар сафига киритиш шу куни мактаб партасига ўтирган фарзандларимиз қўлига ишониб топширилаётган эди. Оталар мустақил давлат барпо қилсалар, келажак авлод уни вояга етказиб, асраб-авайлайди.

1991 йилнинг 1 сентябрь тонги халқимиз калбига озодлик насимини олиб кирди. Орзулар ушалди, вужудларни тарк этган армонлар ўрнини ғалаба нашъаси, шукроналик эгаллади.

Шундай фарахбахш кунлар шукуҳи билан юрган дамларимда Юнус бувамдан ҳол сўрашга ўтиб қолдим. Узоқ-яқиндан танийдиганлар у кишини Юнус Турсун бува деб айтишарди. Билимли, мулоҳазали инсон эди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида фронт ортида душман асирларини айтилган манзилга кузатиб юрган. Урушнинг сўнгги кунигача хизмат қилган. Лекин уруш қатнашчиси деган бирорта хужжати ҳам, мукофоти ҳам йўқ эди ва сўраб ҳам бормаган. Урушдан кейин узоқ йиллар жамоа хўжалигида ҳисобчи бўлиб ишлади. Нафақага чиққач, дехқончилик, боғдорчилик билан шуғулланди. Ҳовлиси файзли, мевали дарактларнинг қарийб ҳамма туридан бор эди, томоркаси йил ўн икки ой банд турарди. Ҳафтада бир марта бўладиган Хўжакул эшон бозоридан эғаллаган жойида албатта, ёнғоқ, олма, шолғом, картошка, ловия, мош бўларди. Юнус бувам Ойражаб момом иккисидан ортган, бизларга тарқатганидан

колган маҳсулотларини бозорга олиб чиқарди. Ҳеч қачон нархи устида тортишмасди, “Томоркадан дехқончилик-да, кўнгиладан чиқариб бирор нима берарсиз-да”, деярдди. Бувам газета, бадиий китоб ўқиб турарди. Меҳмонхонасининг тоқчасида Мухтор Авезовнинг “Абай” романини, Абдулла Қаҳҳор асарларини, Ян қаламига мансуб “Чингизхон” романининг биринчи нашрлари ва бошқа кўплаб китоблар териб қўйилганди. 5-6-синфларда ўқиб юрганимда ана шу асарларни, гарчи унчалик ақлим етмаса-да, варақлаб чиққанман. Кейинчалик олий маълумот олиб, ишлай бошлаганимда ҳам уйига борсам, бу китобларни уйимга бериб юбормасди, ўша ерда ўқишимга руҳсат берарди. Ёши саксондан ўтиб қолгач, авайлаб-асраб келган барча китобларини менга совға қилганди.

– Болам, мана уйлар қурилганига ярим асрдан ошди, тўкилиб қолди, момонт иккимизга яраша иккита хона тиклаб олиш ниятим бор, савил шу шифери муаммо бўп турибди-да, – деб қолди бир келганимда.

– Бува, уруш қатнашчисисиз, ҳақиқий жангда бўлгансиз, ижрокўмга бир хат қилсак-чи, – деб ўзимча маслаҳат берган бўлдим.

– Ўша идораларга бош уриб боргим келмайди, худди урушга борганимни миннат қилгандай туюлади.

– Борганингиз рост, ҳужжатларингиз бўлмасаям, қанча жароҳат олгансиз, ахир тирик инсоннинг қоғозча қадри йўқми?

– Йўқ-да, бу тузумда қора қилинган қоғоз ҳамма нарсани ҳал қилади. Пенсиядан йиғиб қўйганимиз бор, етади, топилса бўлди.

– Ўзи қанча пенсия оласизлар? – қизиқдим мен.

– Меники эллик сўмга яқин-ов. Момонгники ўттиз атрофида.

– Бу билан рўзгор тебратасизми, пул жамғарасизми? Наҳотки хизмати сингган, бегона юртларда жангларида бўлган одамга шу пенсияни беришса?

– Дўқондан йилда бир-икки марта кийим олмасак, ҳаммаси ҳовлидан чиқса, оз берсаям ортиқча пулимиз йиғилади-да. Кўнглим сезаяпти, яқин орада биз орзу қилган кунлар келади.

Мустақиллик эълон қилинган куннинг эртасига бувамниқига бордим. Катта ёнғоқ тагига ўрнатилган сўрида чордана қуриб ўтирган бувам (бувамни бирор марта ёнбошлаганини кўрмаганман) китоб варақларди. Ўша пайтлар эски уйлариини бузиб, янги иморатига эндигина кўчиб кирганди.

– Энди бемалол, ҳеч нарсадан, ҳеч кимдан ҳайикмай гердаийб яшашимизга ишонч бор. Фақат бундай дорилмомон кунлар кадрига етиб, мустақиллигимизни асраб-авайлашимиз керак, – деди у.

Юнус Турсун бувам тўксонни коралаб омонатини топширди. Истиқлол йилларида бунёдкор халқимиз амалга оширган ишларнинг гувоҳи бўлди.

Мустақиллик бешигида ётиб, ўзбек онасининг алласини тинглаб вояга етган фарзандларимиз бугун ҳар соҳада ўзларининг билимлари, иктидорлари билан жаҳонни лол қолдираётгани рост. Дунё санъат аҳлини ром этган, спорт майдонларини ларзага солган, билим чўққиларини забт этган фарзандларимиз билан фахрланмай бўладими? Ҳар қадамда дуч келаётган улкан бунёдкорлик ишларида ўзбекнинг ҳалол ва фидойи меҳнати, тантилиги мужассам.

Тонг ота бошлади. Куз неъматларини халққа тутиб, энди қувват тиклаб олиш учун киш уйқусига тайёрланаётган далалар сахарда оқариб, янада жозибали кўринади. Бу далада отамнинг, Жаббор Турдиев, Юнус бува каби меҳнатқаш, кетмонга суянган одамларнинг ҳиди қолган. Шафақни тўлдириб келаётган қуёш нурларининг тафти ҳам, меҳри ҳам бугун ўзгача.

Одил ҲОТАМОВ

Хокисор сўзларим сизни кутади

* * *

...Хотиралар, ракамлар, йиллар,
Киёфага айланар гоҳи.
Қай бирида райхон, жамбиллар,
Қай бирида отам нигоҳи.

...Уфқларга сингади сароб,
Йўлларидан адашар карвон.
Туйғуларнинг аҳволи хароб,
Юраклардан кетади дармон.

...Қай биридан ёғар ёмғир, дўл,
Яшнаб кетар дала, кир-адир.
Қай биридан очилади йўл,
Мени қайга бошлайди тақдир?..

* * *

Унсиз янграр боғларда баёт,
Хазонбарлар – мактуб бир энлик.
Ғанимат ва муждабахш нажот –
Қаршилайди кузги тенг кунлик.

Тортиб кетар қушлар қаноти,
Илик, сархуш кундуз боридан.
Ёруғ тортар боғлар ҳаёти,
Мезонларнинг қўшиқларидан.

Одил ҲОТАМОВ – 1950 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Шоирнинг “Кечки майсалар”, “Нигоҳлар”, “Дала йўли”, “Нафас”, “Осмон иси” шеърый тўпламлари нашр этилган.

* * *

Урилади ойнангга хар тун
Соёларнинг сассиз зарбаси.
Балки, бўлган тушингга мафтун,
Атиргулнинг хоргин шарпаси.

Кундан ортган ғамларни ича,
Бахт тўлишар яна ҳам майин.
Шуъладан маст картавоз кеча,
Такдирингга фол очар тайин.

* * *

Вужудингда яшар оламлар,
Юрагингда ўзинг – битгасан.
Айтганидан қайтмас одамлар,
Ким тўнғиган, сен-чи, ўтдасан.

Олов меҳр хўп сева-сева,
Туйғуларинг қуёш сийлагай.
Бир қиз бордир – азалий шева –
Иши билан қалбинг нишлагай.

Сенингсиз – бу бири кам дунё,
Сенингсиз – бу ерни босар ғам.
Ой, юлдузсиз тунлар сим-сиё,
Кунлар шаробида йўқдир таъм.

...Қари дунё тортар хомуза,
Яшамаган умрини ранглар.
Майин ҳаво охорли, тоза,
Йўллариингдан кетади чанглар.

Тоғларни ҳам кўтарасан даст,
Вужуд – уммон,
кўнглинг – нилуфар.
Кўзинг гулга бунчалар пайваст,
Фаришталар кўлингдан тортар.

Вужуд билан дил ўртасига
Рўзгор юки ҳали тушмаган.
Қулоқ тутмай сирлар сасига,
Ҳаёлларинг бўйдоқ – пишмаган.

Зариф сўзлар аллалар оқшом,
Шариф сўзлар уйғотар тонгда.
Тириклик – бу қурашдан пайғом,
Ўзинг билан тушасан жангга.

Вужудингда яшар оламлар...

* * *

Нуржаҳонбегимга

Минг бир хил гиёҳлар ифоридан маст,
Уммондай чайқалган сиғмай уфкка –
Қир-адирлар улкан тигларга пайваст,
Табиат бу тонгда камалак туккан.

Оний бир суврати абадиятнинг,
Минг бир тус шуълалар – кушлар чолғуси.
Заминни минг бир хил бало, офатдан,
Оҳанглар ва ранглар асраб колғуси.

* * *

Ниманидир излайман ҳамон,
Топганимдан тўлмайди кўнгил.
Андух, шодлик сийлайди ҳар он,
Туйғуларим майлига кўн, гул.

Шубҳа, гумон, олқиш тавозе,
Кўзёшларга силтагайман қўл.
Тасаввурга сиғмаган мозий –
Китобларга кўрсатади йўл.

* * *

Чечакларга келмагай малол,
Чўқкиларда оҳу, алкорлар.
Қир-адирда ўтлар бемалол,
Булут каби оппок тулпорлар.

Мусаввирлар лола сайлига,
Келаверсин, дил берар нидо.
Чавандозлар келсин, майлига,
Кўпқаридан келади садо...

* * *

Уфқларда ичиккан рухни,
Аллалайди балки шафақ, шом.
Жой излаган ғамни, андухни,
Раксга чорлар хилол – олтин жом.

Чўқкиларда учқун – ўқсинган,
Оҳуларнинг кўз ёши – кайғу.
Уйғонади чоллар кўксига,
Армонларни қаритган орзу.

Шойим
ШЕРНАЗАР

Қизларнинг лабида кулади лола

Ватаним

Йиқилганда суядинг мени,
Кафтим тутиб сенга таяндим.
Сен хаётим бўлдинг мазмуни,
Ғам, қувончга шерик Ватаним!

Қоқ бағрингдан очиб бердинг йўл,
Нурли манзил бўлди масканим.
Дунёларга узатганда кўл,
Бўла олдинг кўприк, Ватаним!

Кўз тегмасин деб она диёр,
Бўйларингга тумор қададим.
Ҳеч бир ерда топмас сеҳри бор,
Қалбда ўчмас битик Ватаним!

* * *

Шахмат
донасига ўхшайди умр:
ким отда-ю
ким пиёда юрар.
Тахтанинг
ок,
қора йўлларини кўр.
Кимдир шод ютади,
кимдир мот турар.

Шойим ШЕРНАЗАР – 1958 йилда туғилган. Ижодкорнинг “Тун эртаги”, “Сунбула”, “Соғинч даласи”, “Истара”, “Чанқовуз” номли шеъррий китоблари нашр этилган.

Мўъжиза

Бир мўъжиза рўй берар аниқ,
Навойни эслаган ондан.
Туйғуларга лиммо-лим тўлик,
Руҳи келар афғон томондан.

Бир мўъжиза рўй берар аниқ,
Арш аълога етар ғазали.
Теграмизда айланар кўхлик,
Навойнинг етти гўзали.

Бир мўъжиза рўй берар аниқ,
Булбул, кумри куйлаб тўймайди.
Бир авлодлар келар кўнглим тўқ,
“Хамса”сини қўлдан қўймайди.

Бир мўъжиза рўй берар аниқ,
Ҳазрат каби қурар работлар.
Бир бу дунё лол қолмайди йўқ,
Лол қолади қадим Ҳиротлар...

Бир мўъжиза рўй берар аниқ...

* * *

Зардоли гуллари бир ҳовуч тилақ,
Қизларнинг лабида қолади лола.
Кўкка қўтарилса ўйноқи варрак,
Қийкириб-қийкириб чопади бола.

Момом чорсисида гуллайди баҳор,
Бобом димоғини китиклар ялпиз.
Қалдирғоч кирган уй хосияти бор,
Бойчечак ҳадикма, бўйларингни чўз.

Кўнглим осмонида турналар қатор,
Руҳим суратини чизар самога.
Баҳорим келдингни,

келдингни такрор,
Илтижом етдими, Момо Ҳавога?..

* * *

Уммон чўкиб ғаввос маржонга етди,
Чин дилдан истаган иймонга етди.
Синовли дунёнинг кўринг бозорин,
Висол истаганлар ҳижронга етди.

* * *

Хиёбон...
Таралади барглар шивири,
Йўл қарайсан.

Аён қалб сири.

Дарахтлар...
Узо-оқ ёрин кутган ошиқлар,
Висол истар.

Умидвор улар.

Кушлар...
Менинг кўшиғимни айтади,
Севгим баҳор бўлиб қайтади.

Адоксиз йўл...
Менинг хаёлларимдек узун,
Бизни яқин қилади бир кун.

Хотира сўқмоғи

Туркманкишлоқ...
Атрофи дашт, чўл,
Ўт-ўланли катта узун йўл
Ариқ ёқалаган жийдалар,
Ҳайратларга сиғмас дийдалар.
Ҳовлимизга суянган балхтут,
Чўкирида осилган курут.
Бир ёнида илик қумғонлар,
Бўз халгада яхна айронлар.
Дарвозамиз гужумли, бўртган,
Доим очик, кимнидир кутган.
Айвон ичи қалдирғоч уя,
Боғда қушлар қилар қофия.
Зордолию хожиолмалар,
Офтоб шимиб юзга ранг олар.
Момик титар Мукаррам момом,
Урчуғида айланар олам...
...Варрақларга кўчар орзулар,
Болалигим – учкур охулар...
...Уйғонади ширин хотира,
Бир-биридан асл бокира...

* * *

ДАРАХТМАН.
Баргларим тўкилиб кетган.
Пойимда ғамларнинг уюми.
Бағримни аёвсиз
шамоллар титган,
Дардкашим куз –
кисматим шуми?

БОЛА НИГОҶИ

Ҳикоя

Раҳим ҚОДИР

Адҳам энди беш ёшдан ошди. Бугун негадир онасининг кўнгли ғаш; юриш-туриши ҳам, гаплари ҳам бошқа.

– А-я! – деб кичкирувди, онасининг жаҳли чиқди.

– Жим бўл, бақираверма!

Адҳамнинг дўндиккина гавдасида хайрат аломати зоҳир бўлди. Лекин онасининг “Зилола, укангни кўчада ўйнатиб кел!” – деганидан қувониб кетди.

– Хўп, аяжон... Адҳамжон, мен ҳозир... – ичкари уйдан онасининг жарангдор овози эшитилди.

Бир неча дақиқадан сўнг опаси зинадан секин-секин қадам ташлаб, унинг ёнида чўнкайди-да “Тупрок ўйнамайсан, устингни кир қилмайсан”, деб қўйлагининг этагидан тортиб-тортиб, тугмасини ўтказиб қўйди. Онасининг соч, бўйнидан уфурган антиқа хид унинг димоғига урилди.

– Опа, нима сепдингиз?

– Жим... – опа жилмайиб бармоғини уканинг қорнига нукди.

– Ҳа, айтинг...

– Тек тургин...

Кўпинча жеркиб ташлайдиган опаси бу гал ўзгарганга ўхшарди: овози майин, ёқимли, эғнидаги мовий ранг қўйлаги ўзига ярашган; орқасига ташлаган битта йўғон сочи ерга тегади. Унинг бахтиёр, шодон чехраси – ҳаммаси Адҳамга жуда ҳам хуш кўринар эди.

Дарвозага яқинлашганда:

– Айтганларим эсингдами, ҳар томонга чопмайсан-а? – деди опа.

Адҳам ховлидан чиқса, бас, у ёғи – барибир: нима қилади, нимани кўради... э-хе, шундай ажойиботлар кўпки, қайсига қарашни билмайди, лекин опаси ғалати-да, уни эркин ҳаракат қилишга қўймайди, тергагани тергаган.

Кўшнининг дарвозаси олдида очилган ранг-баранг гулларга ҳаваси келди, бори олмоқчи эди:

– Қаёққа? – деб кайтарди опаси.

Раҳим ҚОДИР – 1950 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Бўтақўз”, “Пулкан шоир ибрати”, “Ўзлари ким?” каби китоблари нашр этилган.

Хиёбоннинг калин соясида икки аёл суҳбатлашарди. Уларнинг олдида безанган аравачада жажжи кизча ўйинчоқлари билан ўйнаб ўтирар, ўзича кикир-кикир киларди. Адхам опаси билан унинг ёнидан ўтаркан, индамасдан кизчанинг ўйинчоқларига қўл узатди.

– Тегинма! Нега ундай киласан? – деб унинг қўлини силтади опаси.

Улар юрган йўлдака негадир одам сийрак. Адхам сарик, кўк, кизғиш рангда бўялган ўриндик томон югурди.

– Адхам, чопма, йикиласан!..

Шу пайт уларнинг каршисида баланд бўйли, оқ юзли, кирра бурун, кўзлари чакнок йигит (уни Адхам аввал ҳам кўрувди) пайдо бўлди. Опаси унинг кўзларига хумор кўзлари билан каради ва олмадек силлик юзида кизиллик зоҳир бўлди. Шу тобда боланинг кўзига опаси ҳаммадан чиройли кўринди. Йигитнинг қорамтир шими ва оч кўк чизикли кўйлаги ҳам Адхамга жуда ажойиб туюлар, унинг ҳаракатларидан, кўнғир сочларини дам-бадам силаб қўйишидан ҳайратланарди. Йигитнинг калинроқ лабларида ёкимли жилмайиш нозир бўлди-да, Зилолага кўзини кисиб:

– Опаси, Адхамжонни уришманг, у шўхлик қилмайди, – деб боланинг қўлига ялтирок қоғозга ўралган музқаймоқни тутқазди.

Улар йўлка бўйлаб секин юриб, ўнга кайрилиб кетган томонга ўтиб, бир текисда қирқилган буталар орасида кўринар-кўринмас ўриндикка ўтирди. Адхам музқаймоғини еб тугатгунча опаси билан йигит ёнида турди.

Бу ер тинч, осойишта... Дарахт япроқларининг шитирлашидан майин шабада эсаётгандай туюлади. Қушларнинг сайраши боланинг кўнглига ёқади. У дарахтнинг шохлари, калин барглари орасидан сайроки кушларни кўргиси келди, кизикиб нигоҳлари билан излади. У баъзан йигит билан опаси томонга ҳам қарайди. Уларнинг бир-бирига майин, ёкимли жилмайиб, паст овозда, аммо хурсанд ҳолатда гапираётганидан Адхамнинг ҳам митти юрагида қандайдир севинч порлагандай бўлди. Қизик: улар учрашганда бўлар-бўлмас тергаш ўрнига кўнглига илик сўзлар эшитишни билиб олди. “Адхамжон, узоққа борма!”, “Адхамжон, қаердасан?” Баъзан, негадир, опасининг овозига у йигитнинг овози ҳам қўшиларди...

Тоза ҳаво, ям-яшил майсазор. Адхам ётиб олиб, дам ёнбошга, дам чалқанча чўзилади; атрофга завқланиб қарайди: дарахт шохлари мовий осмонни тўсгандай кўринади; шох, барглар орасидан ярқираган қуёш нурлари кўзларини камаштирарди. Аллақандай ўт-ўлан, майсаларнинг исидан тўйиб-тўйиб нафас олар, бундай ёкимли исданми ё хавонинг мусаффолигиданми ўзини енгил ҳис киларди. Адхам иягини қўллари орасига қўйиб, тирсагини юмшоқ майсага тираганича катта-кичик дарахт таналари, ер узра гиламдай ёзилган яшил майсазор ва узоқроқда йўлка бўйлаб тизилган турфа гулларни мириқиб томоша киларди. Шу пайт ўнг томондан иккита кучук қулоғини диккайтириб, думини ликиллатиб, Адхам томон чопиб келди. Унинг ортидан қўлида тасма ушлаган аёл:

– Кўркма, кўркма!.. Тишламайди... – дея шу томон келарди.

Иккита пакана кучук: бири – узун тумшук, сарик ранг; иккинчиси – бети-ю, танасини оқ ва қора жун босган, тумшуги зўрга кўринади. Иккови тилини осилтирганича Адхамнинг яқинида айлана бошлади.

Шу пайт бояги аёл уларнинг қаватига шошиб келди-ю уларга қараб:

– Йўк, хавотир бўлмангиз... Булар злая эмас, ўйнар... – деди татар тилида.

– Адхамжон, эҳтиёт бўл, – деди опаси.

– Итларим болани яхши кўрар, ўйнар...

– Опа, айтиб бўлмайди-да, – деди йигит хавотирланиб.

– Ишан, ишан, ҳеч нарса этмас...

Икки кучук ҳам бу гапларни тушунгандек, кулоқларини диккайтириб, бир-бирига тикилганича қимир этмай турарди... Адҳам қўлини узатиб, ола-була сержун кучукни қўлига олмоқчи бўлди, лекин қўлига итнинг нозик тили тегиб кетганда боланинг эти жимирлади, ўзини ғалати сезиб, беихтиёр кулгиси қистади. Пахмок ит унинг қўлини ҳидлади, ялади; узун тумшуклиси эса кулоқларини дам шалпай-тириб, дам диккайтириб боланинг атрофида у ёқдан, бу ёққа сакрар, бир-бирини кувиб, чир айланар, бири ақилласа, иккинчиси ундан баландроқ овозда ақилларди. Бола ҳам, икки ит ҳам қисқа фурсатда бир-бирларини билиб олгандек, иноқлашиб бирга ўйнай бошладилар...

Итлар соҳибаси – ўрта бўйли, сарик жингалак сочлари оқ бўйинини ўраган, семиздан келган татар аёл йўғон қўлида Адҳамга юмшоқ нон тутқазди. Бола худди у кўрсатгандек кафтига нон бўлақчаларини қўйиб, итларга қўлини яқинлаштирди. Улар олд оёқларини чўзиб, бошларини эгиб, нон бўлақчаларини бирин-кетин эҳтиётлик билан оҳиста тишлаб оларди. Бола кафтига итнинг тили текканида яна ўзини ғалати сезар, вужудида сесканишни ҳис қилар, аммо бу ҳолатдан завқланарди.

Уларнинг ўйини анча вақт давом этди. Кейин кучуклар эгасининг ишораси билан пилдираб йўлга тушди. Кетар экан, иккови ҳам дам-бадам ортига қараб қўяр, Адҳам ҳам уларга қўл силқирди. Вақтини шундай ёқимтой кучукчалар билан ўтказган Адҳам жуда хушнуд эди.

Яшил буталар тўсган ўриндикдан опаси ва йигит ўринларидан кўзгалди.

– Юр, кетдик! – деб чақирди опаси.

– Қаёққа? – сўради боргиси келмай бола.

– Уй-га, – жавоб берди опа чўзиб.

– Яна озгина ўйнай...

– Бўлди! Шунча ўйнаганинг етар, бас! – деб опаси унинг қўлидан ушлаб етаклади.

Улар қалин буталар тизилган йўлак бўйлаб юриб, тўғри ва кенгрок йўлакка чиқишди. Шу ерда йигит билан Зилола яна озгина гаплашди-да, йигит ер депсиниб турган Адҳамнинг лўппигина юзини бармоғи билан силаб сўради:

– Кучуклардан кўркмадингни?

– Йўқ.

– Ана шундай ҳеч кўркма, болакай! Ботир, довжорак бўл!

– Амаки, кимсиз?

– Мен дўхтирман, болалар шўхлик қилса, уқол қиламан.

– Мен уқолдан кўркмайман.

– Обба, сени-е, тилинг мунча бурро...

Йигит Адҳамнинг бошини силади, унинг лўппи лунжини икки бармоғи билан оғритмай, секин чўзиб қўйди. Сўнг Зилолага маъноли қараб, чуқур нафас олди-да, “Кетдим”, деди. Опаси эса мулоим, хумор кўзи билан қаради. Улар шу алфозда бир муддат бир-бирига тикилиб қолди. Ва иккови ҳам энтикиш, хўрсиниш билан ажралди.

Орадан оз фурсат ўтгач, Адҳам опасининг этагидан тортқилаб, илжайиб сўради:

– Ким у?

– Мактабда бирга ўқиганмиз.

– Яхши амаки экан.

– Яхшими, сенга ёқдими?

– Ҳа, чиройли.

- Нимаси чиройли?
- Кийимлари чиройли.
- Ўзи-чи?
- Ўзиям.

– Ақлли укажонимдан айланай!

Зилола укасининг нозик бўйни, елкасидан маҳкам ушлаб олганича ўзига томон тортиб, бағрига босди-да, пешонасидан ўпди. Опасининг юз, бўйнидан анқиган ёкимли хидга қандайдир ҳидлар аралашиб, бола димоғига янада ўткир хушбўй ис таралганини хис қилди. Бундан Адхамнинг юз-кўзларида ҳайрат порлади:

– Опа, химм... – у бурни билан ҳавони ҳидлади. – Опа, яна сепдингизми? Буниси бошқача экан-а?!

– Ҳа!

– Ҳа, менга ҳам озгина сепинг...

– Кичкиналарга духи-атир мумкин эмас! – деб катъий жавоб берди опа. Аммо укасига кўз кирида қараб, бошини сарак-сарак қилиб, ўз-ўзидан куларди. Бундан бола таажжубда эди.

**Ўнсониятни бодаларсиз бун-
чалиқ севиб бўлмасди.**

Фёдор ДОСТОЕВСКИЙ

Оқтовда чўққилар уйғонар ҳар тонг

Баҳриддин
САДРИДДИНОВ

Бухоро фасллари

Шоир Тошмўлат АҲМАДГА

Бухорони севар баҳор, куз, кишлар.
Кўнгилни узатиб, кўнгилга тўлгин.
Бу манзилни кезсанг – синар ташвишлар,
Бухорога келиб, Бухоро бўлгин.

Бухорони севар баҳор куз, кишлар,
Орингни кўтарган минорларга бок.
Бухорога келиб-кетган яхшилар –
Меҳрин минорларга қадагай узок.

Кўнглингни узатиб, кўнгилга тўлгин,
Сигиниб кўл чўзгин, сен дала-тузга.
Ияриб чопгувчи маҳрами бўлгин –
Минорлар чўмилса Лаби Ҳовузга.

Бухорони кезсанг тинар ташвишлар,
Бу манзилга қору ёмғирлар кўнгай.
Бухорони кўриб, бўлсанг гар ришта –
Лайлакларни келиб бошингга кўнгай.

Бухорога келиб, бўлгин Бухоро,
Юзингни босавер ҳар бир ғиштига.
Шомларни эмизган саҳарлар аро
Юрагингни топшир, бу қадим ишкка...

*Баҳриддин САДРИДДИНОВ – 1956 йилда туғилган. Самарқанд давлат университети-
нинг география ҳамда Навоий давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти
факультетларини битирган. Ижодкорнинг “Истиффор мамлақати”, “Ҳайрат гулхани”,
“Хушхабар” номли шеърий тўпламлари нашр этилган.*

Сеҳргар куз улкан боғларни кезгай,
Сарғаяди сархуш дарахтлар барги.
Таъбинг совук хаводан безгай,
Куз эса қозонин чаппа тўнқарди.

Тўкила бошлади барглар шовуллаб,
Шамолга ияриб роса тўзгайдир.
Куз бу гал олисдан булутни овлаб
Осмондаги дорга аста тизгайдир.

Гохида ёмғирлар қуяр томчилаб,
Кузги хашакларни томга қўйдирди.
Сени изғиринлар ўтар чимчилаб,
Эгнингга иссиқроқ кийим кийдирди.

Сарғайган гулзордан қочар капалак,
Ўрилмаган поя етимдек қақшар.
Сеҳргар бу кузнинг парвойи палак –
Хазонлар шамолни ўйнаб талашар.

Оламини маст этар кузнинг товуши –
Хазонларни санаб, асло толмайсан.
Қарғалар гохида солишар шовқин,
Қотган барг ёзувин ўқий олмайсан.

Барглар йиртилади парча ва парча,
Йўлакни талашиб ерга оқади.
Боғнинг четидаги чайла дарчадан,
Дамин ичга ютиб ҳайрон боқади.

Сойдан қочиб келган ариқча хафа –
Чорбоғдан ортига қайтиши гумон.
Ариқчага шўнғир уч-тўрт қурбақа,
Чирик меваларни судрайди сичқон.

Куёшнинг тафти ҳам қолаётир кам,
Яланғоч новдалар кўкка етмайди.
Хазонларга боқиб қурийдим тинкам –
Сеҳргар куз эса боғдан кетмайди.

Икки чумчуқ ўйнар новдада, ё Раб,
Кузга суйкалай деб, шамол елади.
Қувлашаётган икки чумчуқка қараб,
Яшасин мухаббат, дегинг келади.

* * *

Ҳаёт ойна десанг, расминг кўрарсан,
Кимдир шодланади бўй-басти билан.
Арпа эксанг, бир кун арпа ўрарсан,
Шоли тегирмонда кечар пўстидан.

Сой тошса ёмғирдан, сел аталгайдир,
Бир-бирин суяшган, эл аталгайдир,
Суяшни билмаслар чарчаб, толгайдир,
Селлар босиб ўтар унинг устидан.

Дунёнинг макрига бўлмагин хайрон,
Макрни сотарлар гоҳ киммат, арзон,
Макрдан маст бўлган, вох, битта нодон –
Суруниб йиқилса, кўрар дўстидан.

Инсоф сотилмайди, эхсон қилинмас,
Инсофсиз дўст топмас, дўстга илинмас,
Гар тошни тишласанг: синмас, бўлинмас,
Тоғлар кум бўлгайдир шамол дастидан.

Ватандан яхши ёр бўлмагай, эй дўст,
Ватан – мангу дарахт, сўлмагай, эй дўст,
Рост сўзла, ростгўйлар ўлмагай, эй дўст,
Номардлар ўлгайдир сўзнинг ростидан.

Такдир шаробини банда ичгайдир,
Ўнг томон хамиша чапдан қочгайдир,
Олманинг тагига олма тушгайдир –
Шафтоли термайсан жийда остидан.

ОҚТОВ

Оқтовда чўкқилар уйғонар ҳар тонг,
Офтоб нурун санчади тикка.
Сойдаги майсалар шамоллар билан
Кураш тушар бунда яккама-якка.

Бу ернинг қирлари токка суянар,
Мошинларни эмас, тулпорни суйгай.
Бу элнинг одами Ҳаққа сиғинар –
Кўнглини иймонга очиблар кўйгай.

Бу элда тулпорлар осмонга сакрар,
Пойга кўрса, ерга ётиб олмайди.
Селлару лойларни кесиб, сачратар,
Тўртбурчак мошиндай ботиб қолмайди.

Бу даштда кўрикчи содда чўпондир,
Ҳар кун қирни кезар қўйлари билан.
Келсанг гар, мартабанг сенинг – меҳмондир,
Қутиб олишарлар тўйлари билан.

Бу ернинг боласи полвондир, билсанг,
Давраларга тушгай кафтига туфлаб.
Кўтариб қўяди, агар йиқилсанг –
Кийиминг чангини қоқади пуфлаб.

Яратганни алқар яхши одамлар,
Оқтовга булоқлар бергани учун.
Оқтовни ҳам алқар бахши одамлар –
Осмонни кўтариб тургани учун.

Дунёни пойга дер, бу ернинг халки,
Пойгада ҳеч ортда қолишмайдилар.
Дунёни суяган чўққилар ҳаққи –
Оқтовни дунёга алишмайдилар.

**Ҳиссонлар ё ҳасад, ё кўролмаслик, ёки
нафрат тусрайди бир-бирининг гулини
оғритадилар. Доно киши эса ақд-усроқ
ида буларнинг барчасидан устун туради.
Доноликка эришган одам ҳатто атайин
уринса ҳам бунинг ақсини қилолмайдиги.**

ЭПИКУР

Соғинсам... ёришади юрагим

Ҳилола
ИСМАТОВА

Мен эсам ёмғир,
Деразангни қанча чертсам,
Осмондан ерга қанча ёғсам,
Қалбинг қулф.

Шовдираб-шовдираб тўкилсам,
Жавдираб-жавдираб термилсам,
Барибир,
бу йиғи сўзмас,
Кўнгилга сиғмас...

Қанча ёғсам ича олмассан,
Ёмғир тилин тушунолмассан.
Тупроқларга қоришмагунча,
Кўз ёшимни тинглаёлмассан.
Мен йўлда қолган ҳасрат.
Ғамга ботгинг келса,
бир қара,
Қайғу чеккинг келса қарагин.
Бунча ғамгин,
бунчалар ғамгин,
Тинаётган ёмғир товуши...

Ҳилола ИСМАТОВА – 1974 йилда туғилган. Навоий давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини битирган. Китоблари наиш этилган.

Моҳира

Тун.
 Тўқайзор.
 Ҳеч қачон най бўлмас.
 Қамишлар шовуллайди:
 Моҳира бокира,
 Моҳира бокира.
 Ҳеч қачон келинчак бўлмас киз йиғлайди,
 Елкасида этиклар зарби,
 Қонталаш лаблар,
 тўзғиган сочлар...
 Йиртилган кўксида муҳаббат дарди,
 Бир тутам ёлгонга зор-зор термилар...
 Пешона шўрими аччиқдан-аччиқ,
 Дунёнинг исмими шайтони лаъин.
 Сут келмас кўкракдек ер қаттиқ,
 Сигдирмас, бағрига борганинг сайин...
 ...Ўзингдан кечганинг сайин ўзингсан,
 Биргина юрагинг сендан тонмайди...
 ...Қамишлар шовуллайди:
 Моҳира бокира,
 Моҳира бокира...

* * *

Қоронғида тебранар
 Юрагим шамъи,
 Бир куй шамолида телбадек жоним,
 Ё ишқ, ё кайғу,
 Ё оғу таъми,
 Ё куйди хонумоним
 Ё ташналик, ё жунун,
 Ё бор-йўғи соғинч алами...

Соғинсам минг асрга
 Ёришади юрагим.
 Вакт тўхтайти,
 Давр деворлари йиқилар.
 Худди илк маротабадек,
 Гўзалликдан мингинчи бор
 Яраланаман...

Оёғимни ўрайди гуллар,
 Рутубатли тупрокка
 Юзим босаман.
 Умр сайин кенгайган боғда,
 Минг йилки ўзимни
 Излаб юраман...

* * *

Кўнгил
 Фақат кўнгил,
 Адашган сингил,
 Сокингина, маъсум мусича...

Дон яширган
 Кафт ёзувини,
 Тумшукларинг билан конатдинг...

Кафтлар юмилди,
 Кафтлар йиғлади,
 Чизиклари уйқашиб кетди...

Қайси йўлдан учасан энди?..

* * *

Муҳаббат,
 Одамлардан сен ҳақингда сўрадим.
 Улар эса ўзлари ҳақида гапиришди...

* * *

Тамом.
 Нукта.
 Аламли нукта.
 Қисматнинг қилиғи,
 Пушаймон синиғи,
 Юрагингда шимилмас ҳаво,
 Кўзларингда ўйнамас сабо.
 Етмасмикан энди илтижо,
 Ямалмасми виждон синиғи?
 Нега шундай ҳамиша ғариб,
 Жарангламас энг сўнгги йиғи?..

* * *

Хазонни силкитиб тўкаётир куз,
 Кўнгли қолганга ўхшайди.
 Осмон узра биринчи юлдуз
 Уйимнинг устида тўхтади.

Узоқдан бахтиёр чирокларнинг
 Қоронғи деразамга акси тушади.
 Сўнг, остонада соат чиқ-чиқи
 Имконига имкон олиб қўшади.

Тун уйдан қайгаям қочаман,
 Деворлар юрагимга қадар юради.
 Шошганимча деразамни очаман,
 Бахтиёр чироклар акси туради.

Исажон СУЛТОН

ҲАЗРАТИ ХИЗР ИЗИДАН

Қисса

БИРИНЧИ ҚИСМ

ҚИЗИЛҚУМДАГИ ВОҚЕА

Кун кизиби кетган эди.

Сахро аллақачон жонланган, майда жонзотлар кум ва кесаклар аро ризқ илинжида чопишар, суғурлар инларидан чикиб, қакқайиб туришар, қатта бир тошбақа кумни силжита-силжита имиллаб, сал наридаги янтоқ соясига етиб олишга уринарди.

Хиёл нарида, ёлғиз гужум яқинида ёш бир жайрон сувсизликдан холдан тойиб, туёклари дир-дир титраб турарди.

Сахро жонзотлари унинг мажоли куриганини, тез орада ажали етишини сезишди. Қулранг баргларга бурканган қирмизи юлгун шохига ўралиб олган илон аста судралиб, у томон ўрмалай бошлади, ахён-ахёнда тилини чиқариб, ўлжа жойини аниқлаб оларди. Юксакларда учиб юрган бургут холдан тойган жайронни ўша баландликдан пайқади, айлана-айлана канот қоқиб яқин орага келиб қўнди-да, сариқ қўзларини тикиб тураверди. Қачонлардир сел ҳосил қилган қурғоқ жарликдан ёввойи дашт мушуги чикиб келди, вазиятни дархол чамалаб, чўлтикан ортида тек қотди.

Нарирокда эса бир нечта жайрон ер тепиниб, не қиларини билмасдан туришарди. Бир ахён-ахёнда титраётган боласига яқинлашиб искаб кўрар, тақдир ёзуғига чора тополмаслигини сезгандай ортига қайтар, унинг шу ҳаракатида сезилар-сезилмас айланаётган чархи давворанинг баҳайбат иродаси бордай туюларди.

Яқинлашиб келаётган ажал шарпасини саҳронинг бошқа жонзотлари ҳам пайқашган бўлса эҳтимол. Аммо табиат буни дафъатан сездирақолмайди, сабаби, ҳашароту ҳайвонлар кўрганларини тафаккур қилиш июнятидан маҳрумдирлар. Воқеа-ҳодисалар саҳронинг ҳар жонзоти хофизасида муҳрланиб қолади, лекин идрок қилинмайди. Шу сабабли, теградаги жон эгалари ажал шарпаси қаршисида бамайлихотир турганга ўхшайди.

Айни маҳалда, кум узра олов ланғиллаб турган паллада узун яшил тўн кийиб олган бир киши шу тарафга қараб шошилмай юриб келмоқда эди.

Ҳар томони бир неча кунлик йўл бўлган сариқ сахро бағрида у одамнинг нима иши бор?

Исажон СУЛТОН – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1967 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Муножот”, “Ойдинбулоқ”, “Боғи Эрам” каби китоблари нашр этилган. “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романлари муаллифи.

Бургут унга кингайиб қаради. Келаётган жон эгасининг ўлжа ёхуд емиш эмаслигини савки табиий ила сезгани учун ҳам жойидан кимир этмади. Шунингдек, бошқа жонзотлар ҳам унинг йўлидан четланишди.

Буларнинг бари ҳаётнинг мангу қонуниятларига мутлак бўйсуниб аро рўй берди. Саҳрода бир тўп гужум ўсган эди, яшил тўнли одам ўша гужум олдига келиб, бир дам тин олди.

Бу тур дарахтлар нами буғланиб кетмаслиги учун жазирама вақтида баргларини қуёш нури тушмайдиган қилиб тиккалаб олишади. Гужумнинг камбар япроқлари шу сабабли соя бермайди.

Гужум-ку ўз холига, янада ғаройиби шундаки, келаётган бу одамнинг ҳам сояси йўқ эди!

Ўзи нурдан иборат бўлса, нега соя берсин, ахир? Нур қўл билан ушлаб бўлмайдиган нарса-ку? У ҳолда, Тангри таоло ирода этган юмушларини қандай бажаради? Масалан, ҳаво ҳам кўзга кўринмайди, лекин қанча ишларни бажаряпти! Шунки-ки оқувчан қилиб қўйган зот, яна бир қувватини юривчан қилиб қўёлмайдими?

Бироқ, кўрганлар уни одам сифатида талқин қиладилар. Айтадиларки, тахминан олтмиш-етмиш ёшлар орасидаги тик қадли бир чол экан. Чол бўлса, бу ғалати саҳрода кезиб юришга қайдан куч-қувват топақолди? Яна айтадиларки, гоҳ кўзга кўриниб, гоҳ кўринмасмиш. Инсонлар кўзига кўриниб-кўринмай юришидан кўзланган мақсад не экани ҳам сирлигича қолаверди.

У одам кафтини кумга тутган эди, салдан кейин тўсатдан ўша жойдан митти булок қайнаб чиқди. Иссик, курғоқ кум зилолни дарҳол шимиб олди.

Сув!

Саҳрода пайдо бўлган нажот иси ҳар ёққа ёйилди. Бироқ, жон эгалари яқин келишга журят қилолмади турардилар. Нариди қушлар, юмронлар, шоқоллар ва кийиклар гоҳ-гоҳ ер тепиниб, унинг кетишини кутишарди.

Ҳаёт!

Ҳаёт манбаи бўлмиш сув ингичка жилға ҳосил қилиб, кум бағрига сингиб кетмоқда эди.

У киши кафтига сув олиб, холсиз жайрон боласи ёнига келди. Жонивор ундан ҳайикмади, балки ховучдаги зилол оч-пушти дудокларига теккани он жонланиб, ютоқиб-ютоқиб ичиб олди. Сўнг сургала-сургала булок ёнигача келди.

Киши узоқлашиб кетар экан, жайрон боласи оёққа турган, янги пайдо бўлган булок теграсига қурту қушлар тўпланиб олган эди.

Жайрон боласига ёрдам берган номаълум кишидан шу воқеа қолди, холос. Орадан йил ўтиб-ўтмай, ҳар саҳар чўл адоғидан сарик қуёш ловуллаб кўтарила бошлаган маҳалда турли-туман жонзотлар сув ичгани келадиган жойга кишилар Жайронбулок деб ном беришди. Бора-бора, халқ тилида у Жарабулок бўлиб кетди.

ТАҲРИРИЯТДАН

Халқимизда Ҳазрати Хизр билан боғлиқ турли ривоятлар юради. Бу образ бизнинг идромимизга шу қадар сингишиб кетганки, ҳаётимиздаги у ёки бу ўзгариш, асосан, ижобий воқеаларни Хизр билан боғлаймиз, унинг қўллашини, мададини кутамиз. Қизиги шундаки, Хизрни қандай англаш ҳам кишининг онги даражасига боғлиқ экан. “Ҳазрати Хизр изидан” қиссаси шу ҳақда баҳс юртади. Шу ўринда яна бир қувончли хабарни маълум қилишни лозим топдик. Мазкур қисса Швеция пойтахти Стокгольм шаҳрида бўлиб ўтган “Орен Eurasia – 2017” танлови галиби деб эълон қилинди. Адибни ва адабиёт мухлисларини ушбу эътироф билан чин дилдан қутлаймиз.

ДАШТУ ТУЗ

Шоймардон чол тулки овлаши билан донг таратган тажрибали овчилардан эди. Ҳозир у ўтовни олдида теваракни кузатиб турарди. Чўл қуёши кўтарилиб улгурди. Ғумайлару каврақлар иссиқда тек қотди.

Шоймардон чол тулки тутишининг ўзига хос усулини ўйлаб топган кишилардан бири эди. Кеча невараси билан ошқовокни тулки боши сиғадиган даражада қирқиб, ичини тозалаб, янги ивиган қатикдан қуйиб қўйди. Шундай тузуклар ҳозир чўл бағридаги беш-олтита жойга ярмигача қумга қўмилиб турар, айёр тулки келиб қатик ичгиси келганида бошини қовокка тиккач, чиқаролмай ирғишлаб-ирғишлаб, ниҳоят тақдирга тан бериб ҳорғин чўзилиб қолишини кўп кўрган эди.

Тулкининг суг-қатик ичиши бор гап. Гоҳида ўтлаб юрган сигирлару эчкиларни эмиб кетганини кўрганлар бор.

Невараси чакирганида, Шоймардон чол уйига қайтиб кетмоқчи бўлиб турувди. Салдан кейин отига миниб бориб қарашса, тулкининг боши қовокка тиқилиб қолган, ғалати ҳаракатлар билан ундан қутулишга уриниб ирғишлар, бироқ кулоқлари халал бергани учун чиқаролмай, яна ирғишлашга тушарди.

Бу – ўн тўққизинчи тулки эди.

– Ҳа-ха! – деб қувонч кулгиси ва ғалаба ҳайқирғи аралаш бақирди Шоймардон чол. – Ўн тўққизинчи! Ҳа-ха!

Кейин қум сочиб, тузукка тушган хайвон сари чопди.

Бу усулнинг афзаллиги шунда эдики, дашт айёрининг товланувчан чиройли териси бус-бутунлигича қолаверади. Уни сотса, нархиям баланд бўлиши турган гап.

Ҳар ҳолда нима рўй бергани аниқ эмас, аммо шу маҳал бархан ортидан узун яшил тўн кийган бир чол чиқиб келиб, тулкининг бошини қовокдан чиқараётганини икковлон ҳам кўришди.

– Ҳой аҳмоқ чол! Нима қилиясан? – деб қичқирди Шоймардон чол, ўша томонга қум сочиб югуриб. – У меники!

Чол эса бу томонга қараб ҳам қўймади. Бир маромда охиста қадам ташлаб, йўлида давом этаверди. Ёнида тулки ҳам унга эргашиб борарди. Яна бироз вақтдан кейин улар бархан ортига ўтиб қўздан ғойиб бўлишди. Шоймардон чол ўша чошида “тулки барибирам қочиб кетди” деб афсус билан ўйлар ҳамда ўлжасидан жудо қилган чолдан аламини олгиси келиб турарди. Буталар орасидан чопа-чопа ҳарсиллаб бархан устига чиқиб қараганида теварак бўм-бўш, жон зоти кўринмади.

Чўл кишиси теварагидаги жонзотларнинг феълени беш қўлдай билади. Бўлмаса тулкидай хайвонни ҳийла ишлатиб тузукка туширармиди? Сарғайган ўт-ўланлар тугаб қум бошлангач, Шоймардон чол қараса, тулкининг фақат изи қолибди. Анави чол эса ерга кирганми, осмонга чиққанми, ҳеч қаерда йўқ...

Шоймардон чол из бўйлаб бораверибди. Ўзи котма, илдам эди-да. Боравери-боравери, тулкининг инини топибди. Барибирам қўлимга тушасан-ку деб хас-чўп ёқиб, тутун хайдабди. Бир маҳал қараса, инининг нариги томонидан ўша тулки чиқиб келибди. Ортида тўртта боласи ҳам бор эмиш. Шоймардон чолга қарай-қарай, узоқлашиб кетганмиш.

– Мен уни ўғри деб ўйлабман, – деди кейинчалик Шоймардон чол даврадагиларга. – Тузук меники бўлгач, унга тушган ўлжа ҳам меники-да! Шум чол келиб, тайёр ўлжани олди-кетди, дебман!

– Болалари бор экан-да, – дер эди Шоймардон чол, бошини чайқаб. – Агар терисига қизиқиб сотворсам, тўртта боласи тиришиб ўлиб кетар экан.

– Аниқ биламан, ўша чол Хизр бува эди, – дерди кейин. Шу воқеа сабаб ўзгариб

қолган, тақводор, ҳудожўй кишига айланган эди. – Қаранг-а, сал бўлмаса тулкичаларни уволига қолар эканман.

Шоймардон чолнинг уруғлари кўп, қай бир халқада ҳаммамиз бир-биримизга чагишиб кетганмиз, дейишни хуш кўришарди. Шуларнинг бари Шоймардон чолнинг Хизрга рўпара келганига ишонишарди. Чолнинг обрўси ошди, Хизрни кўрган киши дея маросимларда тўрга чиқарар бўлишди. Лекин рўзғорига сира барака кирмади, қандай бўлса ўшандайлигича қолаверди.

Шоймардон чол узоқ яшади. Умри охирида тунда уйқуси кочиби, юлдузларга термилиб ўтирадиган одат чиқарди. Невараларига гоҳо “Ўша келган Хизр эди” деб гапиришни хуш кўрар, бироқ ҳар гапирганида ич-ичидан эзилиб, афсус тутуни қалбини қоплаб олгани сезиларди.

– Қаранг-а, Хизрни кўрибман-у, ҳеч нима сўрамабман, – дер эди ўксиниб. – Овимни ўғирлаб олишни кўзлаган бир бетавфик деб ҳаёл қилибман. Роса қоним қайнаган чоғим эди-да, ов иштиёки жўш урарди. Қилган ишимнинг нимасидир Худога ёқмабдики, Хизр келибди. Йўқса, модомики тулкини қутқаришни лозим кўрибди, кўзимни кўрмайдиган, қўл-оёғимни ишламайди қилиб қўйсаям бўларди-ку? Эҳ, аттанг...

Шунингдек, ўша воқеадан кейин онгида рўй берган бир учкун ёлқини ҳақида ҳам гапириб берарди.

– Ўшанда миямнинг ичида бир нима чирс этди, – дер эди. – Кейин, ҳар нарсада хикмат кўрадиган бўлиб қолдим. Қай бирини айтай? Масалан, устингиздаги қўйлақ туфайли отангиз билан қанча жанжал қилгандирсиз? Аммо, Худойим тулкига қандай ажойиб либос кийдириб, ясашиб қўйганини кўрмайсизми?

Болалар қариб-қартайиб қолган чолнинг гапларига қулишар, ёлғон деб ўйлашарди. ...Умрининг охирида Шоймардон бува воқеа юз берган жойга амал-тақал қилиб бориб, бир неча кун ўша ерда ўтирди. Кароматли чол яна кўриниб қолармикин деган илинжда эди. Йўқ, ҳар қанча синчиклаб термилса ҳам теваракда Хизр зуҳур этмади. Учинчи кун тўсатдан совук шамол турди, қуз нафасидан дарак бериб, қора булутларни ҳайдаб келди. Умр кузи ҳам яқинлашиб қолган, тақдир шамоли ажал булутларини қисмат осмонига шу тарз ҳайдаб келаётганини сезарди чолнинг қалби. Бир амаллаб ўша жойда лойдан макбара ясади, қадимгилардан қолган усулни қўллаб, узун бир таёққа хўкиз думини осиб қўйди.

Шоймардон чолдан шу гап-сўзлару ўша макбара қолди. Хизр кўринган ерни халқ “Ҳазрати Хизр мозори” деб атай бошлади...

Шундай. Бир инсон умрини яшаб, ошини ошаб ўтди-кетди. Ундан бор-йўғи шу воқеа қолди...

Юрт худудларида Ҳазрати Хизр мозори бир нечта. Ҳаммасида ҳам узун ёғочга туғ қадаб қўйилган. Сабабини биров билмайди, аммо мазор туғсиз бўлишини тасаввур қилиш қийин. Одамлар гурос-гурос бўлиб зиёратга келишади, кимдир хўроз, кимдир қурка, кимдир қўй опкелиб сўйиб, қурбонлик қилади, хожати раво бўлишини сўрайди. Мавсум шамоли бултурги қуруқ хазонларни учириб одамлар оёқ остига олиб келиб уради, бошига қатта дастор ўраган киши қалин овозда дўриллаб “...ва одамлар тўп-тўп бўлишиб, Оллоҳнинг динига қираётганларини кўрсангиз...” дея қироат қилади, келгувчиларнинг аксарияти унинг маъноларидан беҳабар, сўйилган қурбонлик гўшгларини пишириб, еб-ичиб ўтиришади. Томларда лолақизғалдоқлар чайқалади, қушлар учиб-қўнади, юпун, уст-боши афтодаҳол, кўзларида ҳаёт чарчоқлари қотиб қолган саноксиз ёшу қари оломони дарёдай бўлиб макбаралар сари оқаверади.

– Тавба! Хизр ўлганмидики, мозори бўлса?

– Хабаримиз йўқ. Лекин, тахминан мана шу ерда бир мўъжиза кўрсатган. Ўшанинг ҳаққи-хурмати, дахма бино қилинган.

– Ким бино қилган? Нима мўъжиза кўрсатган?

– Билмадик... Аммо кимнингдир мушкулини осон қилиб ўтиб кетган.

Қайдан келган? Қайга ўтиб кетган?

Умуман, муттасил айланиб турган шу ёруғ оламда ақл бовар қилмас мўъжизалар кўп. Уларнинг мантикий исботини топишга ақл ожиз. Гўё теваракда кўзга кўринмас беҳисоб яратиклар инсонларнинг айтар сўзига, фикру ўйига, дарду изтиробига шохид бўлиб туришгандай. Мисол учун, кетма-кет қиз кўрган киши ўғил орзусида, супракоқди қизалоғига Ўғилой деб исм кўяди, қарабсизки, кейинги фарзанди ўғил бўлиб туғилади. Бет-қўлида холи билан туғилган боласини Холдор деб атайти, шу билан у хол тек туради, дарду балога айланмайди. Шунга ўхшаш, нажотбахш мозорлару макбаралар юрт бўйлаб сочилиб кетган, ҳар бири қандайдир мушкулни осон қилишига кўпчилик қаттиқ ишонади. Илмли кишилар имон бобида ваъзлар ўқишади, ботил эътиқод хавфидан оғохлантиришади. Бирок, одамлар шу каби мозорларга ихлосини сира қанда қилишмайди. Катта-кичик қишлоқлару қасабалар кишилари дарё-дарё бўлиб оқиб келаверишади. Авлиё зотлардан ҳожатларини раво қилишини ўтиниб-ўтиниб сўрашади...

ТОҒЛАР ОРАСИДАГИ ВОҚЕА

Тиёншоннинг қўқ музларини оқ қорларини тўзғитиб сарсари шамол эсарди.

Кимсасиз кенгликлардан эсгани учун ёввойи туюларди. У баҳорнинг илиқ нафасини олиб келди, арчаю сарвларнинг эски шохларини синдирди, омонат харсангларни юмалагди. Шу илиқлик остида муз ёрилди. Унинг қарсиллаган овози хайвонларни чўчитиб юборди, тоғ тепаларида ўглаб юрган кийик галаси жон ҳолатда пастга қараб энди.

Шамол арчаларни синдириб ўтди, шохларни бир-бирига қарсиллатиб урди, забти остида жонлино жонсиз ўз ҳолича нола қилмоққа, сас чиқармоққа бошлади.

Ағанаб тушган арча кийик боласининг оёғини босиб қолган, она кийик зурёди ёнидан кетолмасди. Сал нарида эса кўнғир пахмоқ юнгли айикполвон ўлжа топилганига ишониб-ишонқирамай, олдинги икки панжаси билан ағанаб тушган бошқа бир дарахтни кучоқлаб, шу ёққа қараб турарди. Ҳар ҳолда, кийик боласининг ажали этишини кутаётгани аён.

Шу талотўп орасидан яшил тўн кийган узун бўйли бир чол чиқиб келди. Яна ўша ҳолат рўй берди: хайвонлар ундан хайиқишмас, бироқ итоат ила четланиб йўл беришарди.

Чол эгилиб, арча остидаги кийик боласини тутқунликдан озод қилди. Кийик боласи оксоқлана-оксоқлана чолнинг ёнига келиб, кафтига бўйнини ишқаб, титраб турарди. Ҳатто қўлларига нозик, чиройли юнглари ёпишиб қолди.

Чол унинг туёғига диққат билан қаради. Эт эзилганини, аммо суяк бутунлигини кўрган, ўша жойга кафтини кўйган эди, тўсатдан оксоқланиши ғойиб бўлди. Шодон сакраб-ўйноқлаб, онаси ёнига интилди.

Ҳар икковлон йўлсиз ўнгирлардан пастга, уюр томонга елиб кетишди.

Шамол қаҳ-қаҳ уриб эсарди. Чолнинг соқолларини юлқилар, гоҳ самога кўтарилар, гоҳ хайбат ила ёйилар, теваракни зуғумига оларди.

Кимсасиз тоғ ораларида шу ҳодиса рўй берди.

Ниятига етолмаган айикполвон ўзича ғўлдираб, ўлжа қўлдан кетганига афсусланиб дарахтлардан бирининг танасини тимдалаб, сакрай бошлади. Улкан бу қайрағоч тепасида ёввойи асалари уяси борлигини биларди. Уя тепада бўлгани учун чиқолмаслигига кўзи етса-да, асал иси димоғига урилиб, нафсини китикларди.

Яшил тўнли чол бу манзарани тек кузатди. Сўнг яна йўлида давом этди.

БУҒДОЙЗОР ВОҶЕАСИ

Айтишадики, эндигина пишиб етилаёзган буғдойзор ёнида кўришибди уни. Сап-сарик олтин бошоқлар эгилиб ётган чиройли дала узра гуриллаб учган қушлар галасини томоша қилиб турганмиш.

Буғдойзор қоровули ўтлар бўлиқроқ ўсган жойга сигирини бойлаб қўйган экан. Хабар олай деб келса, сигир аллақачон арқонини узиб, ариқ бўйига етиб олибди. Бўйинини чўзиб, “ғўлк-ғўлк” сув ичаётганмиш. Сал нарида эса баланд бўйли, яшил тўнли бир киши турганмиш. Буғдойзор қоровули уни танимабди.

Нотаниш киши буғдойзорни қоқ ўртасидан пайҳон қилиб кесиб ўтаётган одамга қарата:

– Буғдойзорни пайҳон қилган одамга лаънат бўлсин! Буғдойзорни кесиб ўтган одамга лаънат бўлсин! – дея хитоб қилармиш.

Қоровул унинг нега бундай деганини, ўзи қимлигини сўрамоқчи бўлиб ўша томон юрай деса, сигир қўлидан чиқиб яна сувга интилибди. Бойлаб бўлиб қараса, чол аллақачон олислашиб кетибди. Ҳа атганг, сўролмадим-а, деб ўз ишига машғул бўлибди, кейин одамлар орасида, бир куни эсига тушиб, шу воқеани айтиб берибди.

– Ҳа-а, уни қаранг-а, – дейишди буни эшитганлар бир ҳикматни англагандай бўлиб. – Хизр бувага дуч келган бўлманг тагин?

– Йўғ-э, у сираям чол эмас, кучга тўлган бақувват киши эди.

– Балки сизга ўшандай киёфада кўрингандир? Қандай истаса ўшандай кўринадидеяишади...

– Қайдам... Хизр бўлиб бирон мўъжиза кўрсатмади-ку? Бор-йўғи “Буғдойзорни пайҳон қилиб ўтган одамга лаънат бўлсин” деди, холос.

– Ҳа, бирон йўловчи бўлса бордир... Нимага унақа деди экан-а?

– Буғдой бошоғи ризқ-ку? Сиз бошоқ нима дейишини эшитганмисиз?

– Нима дер экан?

– Мени ердан кўқартириб, ўзимдан кўпайтирдинг, битта эдим, юзта қилдинг. Бандаларингни ризқини ҳам шунақа кўпайтиргин, дер экан!

– Ў-ў, ҳикматни қаранг!

– Ия, шошманг. Машраб бобо эсингиздами?

– Девона Машрабми? Ҳа, эсимизда.

– “Бир дона эрдим, минг дона бўлдим” деганида бошоқни назарда тутганикин?

– Йўғ-э, одам қайда-ю, бошоқ қайда?

Ҳа, тупроқдан бош кўтариб чиққан гиёҳни, яъни бир жон эгасини нобуд қилиш инсон боласига мувофиқ иш эмас. Инсоният оламда Хизр аталмиш бир банда борлигидан Ҳазрати Мухаммад туфайли хабар топди. Ваҳоланки, хабар келганидан, яъни Хизр ва Мусо воқеаси рўй берганидан сўнг минг йилдан зиёд вақт ўтган эди. Яратганининг у икки буюк бандасининг учрашуви ҳақида одамлар шунча асрлардан сўнг хабар топишганига қараганда, яна бир қанча ақл бовар қилмас сирлар махфий турган бўлиши мумкин-ку?

Кўникилган нарсалар низомининг бузилиши одамни ўзига жалб қилади. Мисол учун, “Фалончи ариқ сувини тесқари оқизди” дейдилар. Содда кишилар хайратдан ёқа ушлаб қолишади. Фалончи эса сув бетида худди ердагидай қадам ташлаб юрар эмиш! Яна бири шомни Самарқандда, хуфтонни Маккада ўқиганини кўрганлар бор.

Ҳа, одамлар кўз ўнгида рўй бериб турган, ўлимни ва йўқликни рад этиб барқ урган минглаб мўъжизаларга хайратланмайдилар-у олам низомини қимдир бузса, оғизларини очиб анграйиб қоладилар.

Аммо, у вокеаларнинг бари тарихда экани галаги. Ҳаёт давом этади, шодликлару қайғулар алмашаверади, кўзга кўринмай эсувчи қисмат шамоллари инсонларни болачака севинчи, ризқ шодлиги аро мағрибдан машрикка узлуксиз тортқилайди, вокеа-ходисалар ҳикматларга айланиб онгларга қуйилади, шуларнинг бари бир куни, худди бир гилос мева бергани, бир қурт пилладан капалак бўлиб учиб чиккани каби, ҳаёт ҳулосаларига айланади, етилиб келаётган ёш авлодга неларнидир хитоб қилади ва бетиним оқувчи умр дарёси уларни ҳам аста-секин кунботар тарафларга окизиб кетади.

– Кунботарда нима борки, қайта-қайта айтилмоқда? – деб сўрашади улар, бу гапнинг маънисига тушунолмадсан.

– Қибла, – деб жавоб беришади кўпни кўрганлар. – Эсингиздан чиқарманг, қибла кунботардадир.

ЮНУС ХАЛФА ҚИССАСИ

Юнус бува барваста, соч-соколи мошгуруч қария эди. Айтишадики, бир маҳаллар ёшлигида, демакки, бундан эллик-олтмиш йил бурун бир муллага шогирд тушган, сабоқни тузукроқ эплай олмагани учун халфаликдан ҳайдалган экан. У гапни одамлар ўзлари тўқиб чиқарган бўлса керак, чунки нима бўлганида ҳам Юнус халфа анча-мунча илми бор одам сифатида обрў-эътиборга сазовор эди.

Биладиганроқлар Юнус халфадан масала сўрашар, бироқ, сўровчиларнинг ўзлари ҳам илмда ортиқроқ эмас эдилар. Мисол учун:

– Дунё махлукми, махлук эмасми?

Бу ҳийлақорона савол аслида арабчани биладиган кишидан сўралади. “Махлук” арабчада “яратик” маъносини беради. Арабча билган киши “Ҳа, албатта махлукдир” деб айтади, чунки яратилишига разм солади. Билмас киши эса жони бор нарсаларни, янада жоҳилроғи фақат ҳайвонни махлук деб ўйлайди ва кўзини бакрайтириб: “Ия! Дунё қанақасига махлук бўлсин?” деб ҳайратланади.

Юнус халфа бундай саволлар ортида ҳийла яширинганини билар, жоҳилроқлар олда шу каби саволларни ўртага ташлаб, ўзини илмли қилиб кўрсатишни хуш кўрарди.

Умрининг охирида ибодатга жуда берилиб кетди. Қачон кирсам ё айвонда, ё кулбасида ўтирганини кўрардим. Барваста, етмишдан ошса ҳам соч-соқолида оқидан кораси кўп, кулимсираб турадиган беозор киши эди.

Аслида кишилар қилар ишларини қила-қила, қартайишганида художўй бўлиб қолишса-да, Юнус бувадан сабабини сўраганим эсимда.

– Бир вокеанинг мазмунини тушуниб қолдим-у, кўрқиб кетдим, – деб жавоб қилди Юнус бува.

– Нима ривоят экан?

– Ҳазрати Юнусни эшитганмисиз?

– Ким экан у?

– Улуғ пайғамбарлардан бири. Уни бир куни каттакон балиқ ютиб юборади. Балиқ корнида бир неча кун қолиб кетади. Ўша қоронғиликдан туриб Худога тинимсиз ёлворадики, мени бу зулматдан қутқар дея. Ниҳоят, Худо муножотини ижобат қилади, балиқ уни соҳилга чиқариб ташлайди.

– Ҳа-а...

– У маҳал Юнус алайҳиссалом хушдан кетган эди. Худонинг иноятини кўрингки, қок ердан бир қовок униб чиқади. Қовок тез ўсишини яхши биласиз. Салдан кейин яшил баргларини ёйиб, Юнус устига соя солади. Шундан кейин ўзига келиб қовок мўъжизасини кўргач, яна илтижо қилади...

– Ҳўш, нима бўпти шунга?

– Ана! Англамадингизми? Одамнинг калласида бир нима ярк этиши керак-да. Ярқ этмаса қийин...

– Нима экан?

– Эй воҳ! Дунё деган балиқ қорнида етмиш йил яшабману бирон марта бу зулматдан мени кутқар деб илтижо қилмабман, – деди у соколи титраб. – Мана, энди ажал кўрина бошлаганида титраб-қакшайман-у эрта бир кун қиёмат кунида Худо-йим ҳеч бўлмаса тепамда битта ковок ўстириб қўярмикин деб кўркаман...

Юнус бува етмиш уч ёшида оламдан ўтди.

Бу гаплар ҳамманинг эсида эди. Бахор маҳали борганлар қабр устида бир дона ковок барг ёзганини кўришгач, тонг қолишди. Лекин, ҳеч ким “Ҳа энди, бир сабаб бўлиб уруғи тушиб қолгандир-да” демади. Ҳамма Юнус буванинг гапларини эслар эди. “Авлиё даражасига етиб қолган экан-у, билмай қопмиз. Қаранг, Худойим қабри устида қиёматда соя солсин дея ковок ўстириб қўйди!” Хуллас, бирданига ҳамма Юнус бува ҳақида яхши гаплар айтадиган бўлиб қолди.

Ўйлаб кетасиз: дунёда нечта Юнус бор? Ҳаммаси ўша саодатли Юнус бўлаверармиди? Бири ундок, бошқаси мундок. Нима бўлсаям ошини ошаб, умрини яшаб борадиган жойига бориб турибди. Лекин азбаройи ўша униб чиққан ковок ҳаққи, одамлар бориб қабрини суваб, гувалақдан кичик бир сағана ҳам кўтариб қўйишди. Фариштадай киши эди, фариштадай кетди дея.

У қабр ҳалиям бор. Ёмғирларда, шамолларда сувоқлари кўчган кичкина қабрча. Қишлоқнинг оламдан кетган кўркам, барваста кишилари қатори, Юнус бува ҳам ниҳоятда сокин, ғалати сукунат ичида ётибди.

Жойи жаннатда бўлсин!..

ИККИНЧИ ҚИСМ

Узлуксиз оқиб турган, оламда Тангри таоло қудратидан дарак бериб турадиган тириклик ҳаёти аро бундай ривоятлар ер юзининг деярли барча халқларида турлича зухур этган.

Ҳозиргина Тангри таолонинг балиқ қорнида туриб йиғлаган Юнус деган бандасини зикр этдиг-а? Уни масиҳийлар Иона деб аташади. Масиҳийлар талқини ҳам бизнинг қишлоқдаги талқинга мос: Тангри таоло иродасига бўйсунмагани учун уни денгизда балиқ ютиб юборибди. Барча мусулмон ўлкаларидаги ривоятлар эса айнан бир хил. Ёки ҳазрати Мусо билан суҳбат қурган билимли бандани Хидреллез дейишади, бу исм ҳам бизнинг қишлоқлардаги Хизри Илёсга ўхшаб кетади. Теварак яшилликларга бурканган маҳал, экин-тикин юмушлари бошланишидан аввал ўша халқлар Хидреллез байрамини нишонлашади.

Юнус ибн Магто эса... бирданига уч қават зулмат орасида қолди, дейишади билгичлар. Тун зулмати, денгиз зулмати ҳамда балиқ қорнидаги зулмат... Тангри истаса, бир неча қат зулматлар орасига тикиб юбориши ҳеч гап эмас. У воқеа қандай рўй берганининг тафсилотлари эса турли-туман. Шулардан ҳақиқатга яқини барибирам мусулмон ривоятларидир.

“Юнус ибн Магто имон чорловларидан чарчаб: “Бу халқ сира инсофга келмас экан-да” дея тун қоронғисида бош олиб кетганини эсланг”, дейилади асотирларда. “Ҳамда жўнаб кетишга чоғланаётган бир кема олдига келиб, нариги соҳилга ўтказиб қўйишни илтимос қилганини эсланг. Қаранг, мисли кўрилмаган ҳодиса юз бермоқда: Одамлар Парвардигорининг элчиси ўз вазифасидан юз ўгириб кетмоқда. Шунингдек, денгизда тўфон кўтарилганини ҳам, уйдаи тўлқинлар кемани ҳасдай ўйнатганини-ю кишилар унинг чорловларини эслашиб: “Парвардигоринга нола қил, тўфонни тўхтат” дейишганини ҳам ёдга олинг. Шунда Юнус қуръа ташлашни таклиф қилди. Қуръа уч маротаба

хам Юнусга чиққач, кемадагилар афсус ва надомат ила уни денгизга отдилар. Кема остида то сохилдан бери сузиб келаётган бахайбат балиқ уни ўша заҳоти ютиб юборди. Бу воқеанинг хайбатига разм солинг: Тўфон шундан сўнг тина бошлагач, кемадагилар “Юнуснинг гаплари ҳақ экан-ку” дея бари бирдай имон келтиришганини ҳам эсланг.

Дунё махлуқдир. Ундаги хою ҳавас балиғи сизни омонсиз ютиб юборишидан кўрқмаяпсизми?

Эсланг, шундан бошка нажотингиз йўқ ахир. Бу воқеа оламда имон ва виждон хайкириғи каби, ортида яна ўнлаб-юзлаб маъноларни жам қилиб турмоқда”.

Воқеанинг қисқача таърифи шу. Бирок, масиҳий уламолари ундан бизнинг Юнус бувамиз каби хулоса чиқаришганми-йўқми, номълум. Юнус халфанинг оддий хулосаси эса одамни қизиқтиради, дунё ройишига теранрок назар ташлашга ундайди. Касаллик туфайли бир жойда ётиб қолган, ишлари юришмаган, кун кечиршига қийналган юзлаб-минглаб кишилар онгида шунга ўхшаш: “дунё зулматида умрим ўтди” дегандай ўйларни ҳосил қилади.

Бир-биридан гўзал, ажойиб товланувчи манзаралар, суратлар, лаззатлар, таъмлар, фасллар, хаволар, хидлар, тоғу тош аро барқ урган мўъжизаларнинг пашша қанотичалик кадрини йўқ эса, бунчалар ажойиб санъатга не ҳожат? Мисол учун, ўрдак боласи дунёни бошқача кўради, унинг ранг ва ис тушунчаси инсондан тамомила фарқли, ризки бор-йўғи бир қанча дон-дун ҳамда ҳашаротдан иборат. Ҳатто тиканники кўзни қувнатиб гул очадиган қилибди, сахро маликаси ҳисобланмиш юлғунгаки қулранг барғу қизил тана ила чиройли киёфа бахш этибди, бу ёруғ оламни балиқ қорнидай тор-у танг, ундан тезроқ кутулиб қолақолиш маъқул деб ҳукм қилиш ўринлими?

Олимлар мана шулар устида баҳслашишади. Буларнинг бари инсон боласида хис пайдо бўлсин учун яралган деб уқтиришади. Денгиз хайбатини кўриб ақли шошсин, оламни сув энлаган маҳалдаги Нух деган бандасининг ҳолини тасаввур этсин. Ичиб бўлмайдиган шўр сув аро ташналик не эканини туйсин-у мана шу муҳит аро турли-туман ҳаётни барқ урдириб қўйганини, истаса тошлар орасидан ҳам турфа хил ризқлар чиқаришини идрок қилсин... Юнус халфа-ку саводсиз киши эди, қачонлардир ўрганиб олган муқаддас оятларни бузиб-ямлаб талаффуз қиларди. Ажабо, саводлиларнинг ҳоли не?

Лекин агар инсон боласи кунлик ризқига итоат қилиб, яна бир ривоятда таъкидлангани каби, дунёда юз йил яшайманми-йўқми дея ўзига тузукрок уй ҳам қурмаган бўлса, теварақдаги бу турли-туман ақл шошадиган санъатлардан кўзланган мақсад нима?

Бу рангу таъмлардан, лаззатлардан, кўзни қувнатадиган нарсалардан биронтасини олиб кетолмас, у ҳолда, олиб кетадиган нарсаси не?

Оламда Хизр нечта?

Баъзилар айтадиларки, саногини Худодан ўзга ҳеч ким билмайди. Одамзод унинг биттасидангина хабар топди. Бошқалар айтадиларки, йўқ, у ягона эди.

Одам боласи бўлса, қайда, кимдан дунёга келган эди? Ота-онаси, қавму қариндоши ким, наслу насаби не?

Ҳайб билимлари ато этилган у буюк зот ҳақидаги саволлар кўпайса кўпаядики, асло қамаймайди. Қачондан бери ер юзини кезади? Мусо пайғамбарга дуч келган Хизр не учун кейинчалик қоинот сарвари бўлмиш Муҳаммад алайҳиссалом қошига келмади? Демак, ўша пайтдаёқ ёруғ оламни тарқ этиб, Ҳақ раҳматиға қовушақолдимми?

Ер юзи турли-туман. Бир жойида инсонни мумдай эритиб юборадиган жазирам ҳукм сурса, абадий музликлар диёрларида қор бўронлари тинмайди. Улкан муз

тоғлари қарсиллаб ёрилади. Ўша сувларда ҳам денгиз жонзотларию оқ айиклар Худо берган ризкка шукрона аро ҳаёт кечиришади. Шунингдек, ёмғирлар тинмайдиган ёки узлуксиз шамоллар эсадиган жойлар ҳам бор, уларнинг кўпида инсон изларини кўрмайсиз. Ёввойи, ибтидоий табиат ғалати бир мувозанат ичра ҳаёт кечиради. Хизри аъзам ўша жойларни ҳам кезармикин, деган ўй келади. Ҳеч кимга кераксиз бир тулкини кутқарибди, бир кийик боласига ёрдам берибди... Хўш, нима бўпти?

“Сиз Хизрга эмас, тулкига диққат қилинг” дейишади билганлар. Хизр аслида имон йўлларини очиб юрган бир банда эмасми? Сиз бошқа тафсилотларга эътибор қаратинг. Бой-бадавлат кимсаларнинг кийган кийимларига, еган емишларига разм солинг. Оламда қундузу қўйнинг либосига ҳавас қилиб, терисини шилиб олиб киядиган, жайрону кийикнинг гўзаллигига махлиё бўла-бўла ўтда қовуриб ейдиганлар бор. Ахир, “ақл юритмайсизларми” деб бежиз қайта-қайта айтилмагандир?

* * *

Авлиёнинг бири сув бетида қадам ташлаб юра олар эди.

Бу ҳоли одамларга маълум бўлгач, ҳамма хайрон қолиб, у сари оқиб кела бошлади. Бирок, авлиё одамлар билан кўришишни сира истамасди.

Ниҳоят, сиру синоат ҳақида бир мартагина гапиришга рози бўлди.

Одамлар сўрашди:

– Қандай қилиб сув бетида юра оласиз?

– Худди сиз қуруқликда юрганнингиз каби, – деб жавоб қилди авлиё.

– У ҳолда нега юрмайсиз?

– Кўрқаман.

– Нимадан кўрқасиз?

– Ҳар қадам қўйганимда “Ё Эгам” деб қадам босаман. Сув бетида жуда юпка бир парда бор, “Ё Эгам” деганим учун ўша мени кўтариб туради. Сал чалғисам ғарқ бўлиб кетишимдан шунчалар кўрқаманки, аъзойи баданимни қора тер босади, наинки дунё, балки ўзимнинг кимлигим ҳам эсимдан чиқиб кетади, бутун фикру зикрим кирғоққа етиб олиш бўлади.

Одамлар бу изоҳга бир нима дея олмадилар.

– Э, мўъжизанинг бу тарафи ҳам бор экан-ку? – деб хайратланишди. – Худоим берган қароматларининг юки оғир бўлар экан-да?

– Сиз англаёлмадингиз, – деди авлиё ота. – Тепангизда кўк осмон, остингизда қаттиқ ер турганига алданманг. Ҳаммангиз сув бетида қадам ташлаб бораётган одам мисолисиз. У истагани он парда йиртилиб, тубсизликка ғарқ бўлиб кетишдан кўрқмайсизми?

Кўринмас ота деган авлиё бор эди, истаган маҳалида истаган ерида ҳозиру но-зир бўла оларди, дейдилар.

Илон ота деган бирига Одамлар Парвардигори яратиб қўйган судралувчан жон эгалари сўзсиз бўйсунушарди.

Сўгалли ота деган зот бир сийпаса, одам аъзойи баданига тошган тушунарсиз гуддалар – сўгаллар бир кечада ўз-ўзидан уваланиб тўкилиб тушарди.

Бундай зотларнинг яна бири – Арслон ота эса хайбати одамни кўрқитадиган ваҳший арслонларни эшак қилиб миниб юарди.

Яна бири шамоллару фасллар қанотида келадиган марҳамату фалокатларни аниқ биларди. Шу сабабли, сочлари барвақт оқариб кетган, тинмай йиғларди.

– Тавба, – дейишарди одамлар. – Шунчалик қудратга эга қилиб қўйибди-ю, бу одамнинг йиғлашини кўр.

Ҳатто қўлсиз бир авлиё сават тўкиб қун кечирганини, уни қандай тўкишига

қизикқан кишилар келиб кулбасига мўралашганида, Худо унга ғойибдан қўл ато этганини ёки яна бири кўзсиз кўра олганини ҳам айтадилар. Сўқир киши шундай эканки, олисдаги тоғ тошига кўниб ўтирган турнанинг кўзига кўриб турар экан. Яна, шу ҳолларида, кўлсиз тўқийдиган, кўзсиз кўрадиган қилиб қўйгани учун Тангрига ёлвориб, марҳаматидан жудо қилмаслигини ўтинишар экан.

Кишилар у зотлардан яна нималарни сўрашганини-ю нима жавоб қилишганини айтишнинг ҳожати йўқ. Билганлар сукут сақлайдилар. Билмаганлар эса турли тахминларини айтишса-да, уларнинг сўзлари кўпинча ҳақиқатдан йироқ бўлади.

АБАР ЎҒРИ ҚИССАСИ

Саҳролари даштларга, даштлари водийларга, водийлари тоғларга қўшилиб кетган шу қадим ҳудудлардаги сон-саноксиз кишлоқ ўрамларидан бирида Абар деган ўғри яшаган, дейишади.

Абар шунчалик шум, баттол эканки, кишиларнинг кўзини шамғалат қилиб, шундоқ бурнининг тагидан қўй-молини етаклаб кетаверар экан.

Биронта қишлоқда яшамас экан. Қачонлардир ота-онаси бағридаги шўхгина болақай эди, ота-она ўтгач, туғилиб ўсган маконини тарк этиб, дашту саҳрога бош олиб кетган, дейишади.

Ўша теварақдаги Гувалдак деган бир кишлоқ аҳолиси бир куни пешин маҳали узоқдан бир киши келаётганини кўришибди. Қўлларини кўзларига соябон қилиб қараб туришса, Абар экан.

Кишлоқ оксоқоли бакирибди:

– Бу Абар-ку! Ушланглар ўғрини!

Ажабки, Абар киприк қокмай қараб тураверибди.

– Ия? – деб ҳайрон бўлишибди одамлар. – Сен ўғри эмасмидинг? Нимага қочмасдан, тек турибсан?

– Одамлар Худога ишониб, савобдан умид қилиб, бола-чақасининг ризкидан қийиб топган-тутганини опкелишса, уни туя қилган сен ўғрими ё битта-иккита мол ўғирлаган менми? – дебди Абар, киприксиз кўзлари юмилмай, безрайиб.

– Оксоқол ниҳоятда ҳурматли киши, беадаблик қилма! – дейишибди кишилар.

– Мен битта-иккита мол-қўйни очлигимдан, қорнимни тўйдиргани ўғирлаб кетардим, – дебди Абар. – Сен рўза-ниёз деб халқни қанча молини единг? Мен ҳар ўғирлик қилганимда Худо деб борардим. У раҳм қилгани учун одамлар ўғирлигимни пайкамай қолишарди. Сен эса Худо номини сотиб бойиб кетдинг. Қани айт-чи, қайси биримиз беадаб?

Одамлар нима деярини билмай қолишибди.

Ниҳоят ақллироқ бири:

– Муни ўғри деган номи бўлсаям, биронтангиз ўғирлик устида қўлга туширдингизми? Далил-исботингиз борми? – деб сўрабди.

– Йўқ, – дейишибди кишилар. – Аммо ўзи тан олиб турибди-ку?

– Гапидан қайтса-чи? – деб сўрабди фаросатли киши.

Шунақа баттол ўғри эди-да Абар.

– У ҳолда бир бандага жавр бўлмасин, – дебди халиги киши. – Хўш, нима учун келдинг халқ орасига?

Шунда Абар даштда рўй берган воқеани гапириб берибди.

– Чайламда ётувдим, – депти у. – Бир маҳал шарпа эшитилди. Чикиб қарасам, бир чол бир арслонни эшак қилиб миниб келаётган экан.

Чолни кўятуринг-у арслонни ваҳшатини кўрсангиз эди! Баҳайбат, ҳар панжаси хо-

дадай, ёллари силкиниб-силкиниб, попилтириқли думини силкитиб-силкитиб келяпти.

“Ия” деб тилим калимага келмай серрайиб қолдим.

– Ҳа, Абар? – деди чол, менга. – Миррих пастлаб қолди, ётаверасанми?

Феълим терс-ку, “Миррихинг нималигини билмайман-у пастлаганидан гапира-сан”, дедим.

– Пастласа-ю бошингга йиқилса, сенга нажот берадиган биров бўлмайди, – деди чол. – Тагида чумолидай эзилиб, абжағинг чикиб ҳалок бўлиб кетасан.

Шундай деб халачўпини бир силкиган эди, юзлаб махлуқлар пайдо бўлди. Ора-сида тимсоҳлару мен билмайдиган кўрқинчли вахшийлар бор эди. Бари тишларини иржайтириб вахшат қиларди.

– Э тавба, – дедим. – Ҳой чол, ўзинг кимсану булар нима?

– Булар гуноҳларинг, – деди чол. – Ҳар битта қилмишинг бир вахшийга айланиб сени кутиб турибди.

– Ҳозир Гувалдак деган кишлокка борасан, – деди кейин. – У ерда эски бир мачит бор. Ўшанинг нураб тушган деворини тузатасан, кейин одамларнинг хизматини қиласан. Эвазига ҳақ олмайсан, халқ нима берса шуни ейсан. Шояд гуноҳларинг афв бўлса. Шу тарика арслонини миғиб, тепага ўрлаб кетди. Мен эса бу ёкка келавердим.

Одамлар Абарнинг гапларига ишонишмабди. Гарчи Абардай саводсиз бунақа гапларни қайдан олганига ҳайратланишсаям, барибирам ҳайдашибди. Бирок, Абар уришса ҳам, сўқишса ҳам кетмасмиш.

– Шошманг, ахир, – дермиш. – Сиз у арслонларни кўрсайдингиз! Одам боласини омон қолдирмайди. Мен сиздан ош-нон сўраётганим йўқ. Шу мачитда сув-пув ташиб, супуриб-неғиб юрсам, бас. Хизматингизни қилай, ахир.

– Хизматингни бизга кераги йўқ, – дейишибди одамлар. – Шу пайтгача ўзимиз эплаб келяпмиз.

– Мен ахир, кўрқяпман, – дебди Абар. – Нималигини сизга таъриф қилиб беролмайман, аммо жудаям кўрқяпман.

– Гуноҳни ўзинг қилдинг, тавбасиниям эпларсан.

Абар шу кетганича кетибди. Уни биров қайтиб кўрмабди. Нима бўлганини ҳеч ким билмади-ю орадан йил ўтиб, баҳор чоғида оқсоқол тилдан қолди.

Нега тилдан қолгани ҳеч кимга аён эмас. Ҳол сўрагани кирган кишилар ўзларини бардам тутиб, қўнғил қўтариш учун жилмайишиб ҳол сўрасалар, деворни кўрсатиб кўзларини ола-қула қилармиш. Ҳар ҳолда ўша ерда жуда кўрқинчли бир нимани кўрганини билдирмокчи бўларди, шекилли. “Э тавба, Худо бериб қўйган неъматларнинг кадрига етмаймиз-а? – дейишарди одамлар, чиқишгач. – Қара-я, тил деганлари бор-йўғи бир парча эт, қушдаям, ҳайвондаям бор, шуни опқўйса, одамнинг аҳволига бок!”

Ўша йили оқсоқол ўзига келмай вафот эди.

Шундан кейин Абарнинг дарағи чикди.

Даштга чикқанлар саҳро қўйнида бир дахма кўришибди. Кичкина булок жилдираб оқар, дахма олдида соч-соқоли ўсиб кетган Абар ўтирган экан.

Уни таниб бўлмасмиш. Авваллари шиддати ичига сигмайдиган, қора кўзлари ўйнаб турадиган серҳаркат йигит эди. Бу эса кўзлари жавдираган бир бечора. Агар Абар бўлса Худо инсоф берибди, дейишибди кишилар.

– Бу Арслон ота дахмаси, – дебди Абар. – Уни шу ерда кўрувдим. Ҳаққи-хурматига дахма қурдим.

– Бирон бир жонзот йўқ жойда дахмангдан нима фойда?

– Жон эгаси бор-йўқлигини сиз қайдан ҳам билардингиз? – депти Абар. – Ҳар тонгда юзлаб қурту қуш тўпланиб келади. Шуларга дон-дун териб келиб сепаман.

Абар афсонаси шу тарика пайдо бўлди.

У макбара ҳозир ҳам бор. Даштдан тоғларга қараб ярим кун юрсангиз, яккам-дуккам ўсган бурганлару чўл янтоқлари орасида устида туғи осилиб туради. Уни халқ Арелон ота дахмаси деб атайди.

Абар унутилиб кетди. Уни биров эсламади. Фақат бир кишининг тушига кирибди. Ортида уйдаи-уйдай баҳайбат ўргимчаклар, том бўйи чаёнлар бормиш.

– Булардан қандай кутулишимни билмайман, – дермиш Абар зор-зор йиғлаб. – Бир зум тўхтолмайман. Тўхтасам, анавилар мени еб юборишади.

Шундай деб ўтиб кетармиш.

У туш ростмиди, ёлғонмиди? Ҳар ҳолда рост бўлсаям, ёлғон бўлсаям бировга нафи тегмаслиги турган гап. Умр давом этмоқда, кишилар ҳар куни ҳар хил тушлар кўришади, ҳар бирига диққат қилинаверса, ҳаётнинг таъми қолармиди?

Абардан шу гап қолди, холос.

ЭНА ҲИКОЯСИ

Болам, турмуш оғир, ҳаёт машаққатли эди.

Мен янги келин бўлиб тушган хонадон ўзим қатта бўлган ҳовлидан унча фарқ қилмас, ўша-ўша заҳматлари меҳнатлар бу ерда ҳам давом этса-да, ўзимнинг рўзгорим деб қувонардим. Ҳар ҳолда, қизбола бўйи етар экан, кун келиб ўз уйим-рўзгорим бўлсин деб орзу қилади. Уйга кирсам, янги тўшакларимнинг исига суюнардим.

Қайдам, ўша пайтларнинг энг қувонтирадиган нарсаси янги кўрпа-болишлар, сўзанаю пардалар бўлганмикин? Латта-путталаримга қараб ҳам севиनावардим, ахир, ўн олти яшар қизалоқ эдим-да.

Жамалаксоч қизчалар менга қараб ҳавасланишса, ўзимни еттинчи осмонда сезардим. Худди қатта бўлиб қолгандай, қадро қийматим ортиб қолгандай туюларди-да. Ким кўрса ўзингдан кўпайгин, ризқинг бугдойдай сочилсин, деб дуо қиларди. Билсанг, қизлар турмушга чиққанида энг қатта орзу-ҳаваси – фарзанд бўлади. “Ўзимнинг болам” деган ёқимли ўй бахтдан дарак бериб этини жимирлатади, кўзининг оқу қорасини бағрига бошишни жуда-жуда истаиди. Мен ҳам бир этак ўғил-қизларим бўлишини хоҳлардим.

Орадан йил ўтди, Худойим фарзанд беравермади. Кўнглимга ваҳима оралай бошлади. Етти пуштим соғ, нимага бермас экан, ўзим билмай биронта гуноҳ қилиб қўйдимми, деб кўрқдим.

Ўшанда момонг айтдики, ҳар жума нон ёпиб, етти қўшнига чиқараверасан. То бўйингда бўлмагунга қадар, ҳар чиқарганинг савобини Хизр бувага атайверасан. Баъзан пешанангга ёзилмаган нарсалар улуғлар дуоси билан насиб қилади. Хизр шундай зотки, чақирсанг эшитмайди, чорласанг келмайди, аммо унинг учун бир нима қилсанг дарров билади. Ёруғ дунёда биров менга савоб бағишламасди, бу банда ким экан, деб дунёни нариги чеккасидан ҳам етиб келади.

Шуни билки, савоб ниҳоятда улуғ нарса. Одам боласидан бошқа биронта яратик савоб ҳосил қила олмайди, ўзгага бағишлашини-ку қўявер! Хизрки шунга зор экан, ҳикматини ўзинг билиб олавер.

Яна, ҳар саҳар турганинга дарвозанг эшигини албатта қия очиб қўй. Одамлар уйқудан уйғониб-уйғонмаган маҳал Хизр бува тоза, саришта хонадонларга ризқ улашиб ўтади, бетартиб, қаровсиз уйларга эса қараб ҳам қўймайди...

Айтганини қилдим. Ҳар жума етти патири пишириб етти қўшнига чиқаравардим. Қўни-қўшни ҳаққимга дуо қилаверди.

Йил ўтгач, хўрлигим келди. Бостирмада молга ўт солаётган эдим. Сигир туккан эди. Жонивор, бузоқчасига шунақанги меҳрга тўлиб-тўлиб қарайдики! Бузоқча эса шаталоқ отиб, орқа оёқларини кўтариб-кўтариб ирғишлаб ўйнайди. Бир айланиб

онасининг ёнига қайтиб келса, бўйнини чўзиб ғадир-будур тили билан ялайди, шунда бузоқ юнгида тарам-тарам ҳўл излар қолади.

“Эй Бори Худоё, шу хайвонгаки зурёд бердинг, менга бермайсанми” деб йиғладим.

Ана, энг ҳақир чумчуқларгача бола очди. Чумолилар болалари билан ўрмалаб хирмон ёйишди.

Пақирни кўтариб, кўчага сувга чиқдим. Кун иссиқ, жазирама. Шунда йўл четидан бир чол келаверди.

Бир қарасам, танишга ўхшайди. Яна бир қарасам, мутлақо нотаниш. Аммо юзкўзидан нур ёғилиб турибди.

Келиб айтдики:

– Қизим, бир коса сув берсанг, жуда чанқадим.

“Хўп” деб сув опчиқиб бердим. Чол мириқиб ичди-да, кулимсираб:

– Уйингда ҳамма дарахтдан бор экану гилос йўқ экан-да? – деди.

Ҳовлида ростдан ҳам гилосимиз йўқ эди.

– Ҳа, шунақа, – дедим.

– Ҳозир аини вақти, – деди. – Бостирма олдидаги анор қуриб қолган жой бор-ку, ўша жойга эринмасдан бир туп гилос қадаб қўй, бўптими? Янаги йил гуллаганида ўзинг суюниб, мевасидан ейсан.

Кейин қибла тарафга ўгирилди-да:

– Илоҳо, омин! Шундай бўлсин! – деб дуо қилди.

Уйимга қайтиб кирдим, косани жойига қўйдим, молга сувини охиригача бермаган эдим, бостирмага қараб кетаётиб, бирданига тўхтаб қолдим.

Ёпирай, у чол уйимда гилос йўқлигини қайдан билақолди?

Бостирма олдида ростдан ҳам анори қуриб қолган жой бор эди, ўша ерга бир нима эксамми деб мўлжаллаб юардим. Унақа жой борлигини қайдан билди?

Юрагим хапчиқиб, чоғиб изимга қайтдим. Кўчага чиқиб қарасам, ҳеч ким йўқ. Иссиқда тупроқдан ҳовур кўтариляпти, ҳолос.

Ичимга чирок ёқкандай бўлди. Эртасига бобонга айтиб гилос кўчати опкелтирдим. Иккаламиз қададик, ҳар кетмон урганида, ҳар сув куйганимда “Худо” деб турдим. Гилос тутиб кетди, ўша йилиёқ барг ёзди, бироқ гул очмади.

Куз келганида тўшақлар билан авайлаб ўрадим. Ҳар куни хабар олавердим.

Яна баҳор келди. Дов-дарахт яшилга бурқанди. Гилосим гуррос гул очди. Гулларига қараб, силаб-силаб “Сен-ку гул очдинг, мен-чи?” деб ўқсиндим.

Отам барвақт ўтиб кетган эди. Шу кеча тушимга кирибди. Оппоқ яхтақларни кийиб, янги белбоғларни бойлаб олган эмиш. “Қизим, рўзғорингда пичоғинг йўқ экан, янғисини опкелдим” деб, тиғи ярақлаб турган пичоқни олиб сўрига қўярмиш-да, “Бу жуда ўтқир, эт-суякни бирдай кесади, эхтиёт бўлиб ишлатгин” дермиш...

Тавба! Тушда узук ё тақинчоқ кўрсанг қиздан, пичоқ ёки ханжар кўрсанг ўғилдан дарак, дейишмасмики? Суюниб турсам, ўқчик келди. Сира тўхтаб демайди. Ёмон бир нима еб қўйди-микин? Чоғиб бориб сув ичдим, сал босилди. Аммо бироз ўтиб-ўтмай, яна бошлади. Энанг раҳматли тирик эди, олма тагида ўқчиётганимни кўриб:

– Ана, – деди қувониб. – Худо беради демаганмидим? Ўзи, бетингни сепкили кўпайиб, холинг қорайиб қолганидан билувдим... Илоё умри-ю ризки билан берган бўлсин!

– Вой?

Тўсатдан келган бахт шунақа бўлар эканми?

– Ростданмикин? – дейман-у шарақлаб кулгим келади, ичимга сигмайман.

Ҳамма ёқ шу туфайли ўзгариб кетди. Рўзғорим нурга тўлгандай туюларди. Ажойиб тушлар кўрардим, яшил ўрмонлар оралаб чоғиб юрган кийиклар, йўғон дарахт

танасига тирмашиб чиқишга уринаётган айикполвонлар, ердан кайнаб чиқаётган блоклар тушимга кирарди. Жайронларни бўйнини силаб ўтирган бўлардим...

Буларнинг ҳаммаси ўша чолни дуоси туфайлимиди? Қайдам... У авлиёмиди, деб ҳам ўйлайман. Бир қарасанг унакага ўхшамайди. Яна бир қарасанг, ростдай. Ўшандан кейин тўккиз ой ўтиб отанг, кейин аммаларинг дунёга келишди. Гилос йил сайин бўй чўзиб, оламжаҳон гул очаверди, мевасини курту қуш чўкиб кетаверди. Мен эса тўккизта болали бўлдим. Ахийри ёшим улгайиб туғмас бўлганимда, гилос ҳам қуриди-қолди.

– У чол ким экан?

– Хизр бува эди, – деди энам ишонч билан. – Қайларнидир кезиб юрганида, ҳар жума мен қўшнига берган патирларимни савоби бораверганига ҳайрон бўлиб, излаб келган-да. Ким билсин, кўзимга кўринмай рўзғоримга назар солгандир? Қараса, фарзанд илинжида куйган бир шўрлик... Раҳми келиб, дуо қилгану кетган.

– Бошқа иши йўқмиди? Сизни патиригини деб келармиди?

– Бекор айтибсан, – деди энам. – Худо уни бекорга яратибдими? Майда-чуйда курту ҳашаротники бир юмуши бор, Хизрники бўлмасинми? Одамларни мушқулини осон қилиб юрадиган қароматли зот у. Эҳ-хе, ер юзида қанча одам бор? Шулар орасида юра-юра, ҳеч кимга билдирмай бир нималарни тўғрилаб қўяди-да. Кейин ҳаётингга барака кела бошлайди, қайдан келаётганига ақлинг шошади. Ич-ичингдан сезиб турасан-у кўзинг билан кўриб, кўлинг билан ушлаб ололмайсан. Энг муҳими, рўзғоринг бахтга тўлиб қолади. Қирсанг ҳам, чиқсанг ҳам сезиб тураверасан. Мана, битта бахтим сенсан, – шундай деб юз-кўзимдан ўпиб-ўпиб олди энам. – Бир мўмин-муслмонга яна нима керак бўларди? Рўзғорим бут, болаларим тўкин, шу-да бахт...

– Кейин кўринмадими?

– Йўқ, сира кўрмадим, – деди энам. – Отанг туғилганидан кейин яна етти ой Хизр бувага атаб нон ёпдим. Ҳар сафар миннатдор бўлиб, раҳмат айтиб ёпавердим. Нон увокларини қушлар олдига қоксам ҳам савобини унга атайвердим. Хизр рўпара келмади-ю, аммо тушимга кирди.

Қарасам, ўша чол, кулимсираб турибди. Ортида қайгадир кетиб бораётган одамлар оломони...

– Тожинисо қизим, – деди.

“Ия, отимниям билар экан-да”, деб ҳайрон бўламан.

– Бўлди энди, етар, – деди. – Ота-онанг савобга зор бўлиб ётишибди. Шунча қилдинг, бас. Мен ҳам Худони сенга ўхшаган бандасиман. Умрингни қолган қисмида ота-онангга савоб қилақол, сендан розиман, деб ўша ғалати оломон ичига кириб кетди. Шундан кейин у ишни бас қилдим. Энди неки яхши иш қилсам, савобини ҳалигача ота-онамга бағишлайман. Уларни соғинаман, ичимда ҳалиям кичкина қизалоқдайман... – хўрсинди. – Сизларнинг кўзингизга эса мункиллаб қолган қари кампир бўлиб кўринаман...

Эл орасида яна юзлаб шундай ривоятлар бор.

Бирок, нима учундир у қароматғўй зот бугун ҳеч кимга кўринмайди. Тарих кишилари содда бўлишган десак, бугуннинг уддабурон одамлари ҳам у зотга дуч келишни орзулашади. Аммо, у йўқ, йўқ, йўқ! Шамоллар елади, теракларнинг учларини эгиб-эгиб, ёмғирга хомила булутларни суриб келади, жалалар қўяди, ҳаволар ўзгаради, наботот барқ уриб, яна йўқликка жўнайди, чорва туғилади, ҳалок бўлади... Ҳаёт бир хилда давом этса-да, бирон ерда бирор киши Ҳазрати Хизрни кўрдим демайди... Гўёки Мусою Юнус алайҳиссалом ёки бошқа муборак кишилар каби вафот этиб кетган, ёди тарих катларигагина қолган... Улар-ку Тангри таолонинг танлаб олган улуғ зотлари эдилар, эл аро авлиёларни ҳам кўрмайсиз. Ҳаммаси тарихда, ақлу нигоҳ етиши мушқул зулматлар орасида, ўзлари етишган билимлари бағрида мангу оромга чўмишгандай...

БИЛИМЛИ КИШИ ВА ДЕВОНА ҚИССАСИ

Яккам-дуккам буталар ўсган дашту саҳро оралаб икки киши кетиб борарди.

Биринчи – бўйнида дор ипи, оппоқ кафанига чулганган озғин, сочлари ўсиқ, иккинчиси – яшил тўн кийган, узун бўйли, барваста одам бўлиб, улар ортидан бир кучук ҳам эргашиб борарди.

Бир жойга етганларида, яшил тўнли киши сўради:

– Дор оғочини арралаётган пайтим мени нега тўхтатдинг?

– Тақдир ёй, ажал ўқ, отгувчи Ўзи бўлса, қайга қочардинг? – деб жавоб килди шериги.

– Тўғри айтасан, – деди яшил тўнли киши ўйлиниб. – Ўзидан бошқа манзил йўқ. Энди ҳар нарса ниҳоясига етди. Сафаринг хайрли бўлсин...

– Нима дейсан, кўриш насиб қилармикин? – илинж ила сўради дор ипи бўйнида бўлган киши. – Дунё сари келиб, бир лаҳзада кетгандайман. Жамолини бир кўрай деб бутун умр ўртангандайман. Ҳар нарсадан кечиб, бошимни остонасига қўйгандайман-у... Жонимни тараддуд ёкмоқда, ишқилиб, кўрармикинман?

– Остонадан ўтиб бўлдинг, – деди яшил тўнли зот. – Бундан у ёғига мен бора олмайман. Ҳар не дардинг бўлса, Ўзига айтарсан.

– Айтганинг келсин, – деди шериги. Сўнг тараддуланиб, бирданига юз-кўзи ёришиб, шундай деди: – Яна қайта кўришиш насиб қиладимми-йўқми, сен ҳам, мен ҳам билмаймиз. У ҳолда... мендан рози бўлгил! Алвидо!

– Сен ҳам рози бўл. Алвидо! – деди яшил тўнли киши.

Бўйнида дор ипи бўлган киши ўз йўлига кетар экан, теваракни саҳро иссиғи каби чулғаб бир нидо таралди. У худди жони бордай, эгасининг ортидан қувларди. Қуюнга айлиниб, қумларни тўзғитиб сочар, гоҳ олдинга ўтар, гоҳ ортида қолиб эргашиб борарди:

*Ҳар кишини дарди бўлса, йиғласун ёр олдида,
Қолмасун армон юракда, этсун изҳор олдида.*

*Мансури Халлождек ичиб шароби антаҳур,
Чарх уруб, йиғлаб турармен ушбу дам олдида.*

*Ҳар киши бир жўрае нўш айласа бу бодадин,
Ул қиёматда қилур арзини Жаббор олдида.*

*Телба Машраб, қилмагил сиррингни зоҳидга аён,
Айтиб-айтиб йиғлагайсан ошиқи зор олдида.*

Икки зот шу тарика бир-бирларидан айрилишди.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Кун кизиб кетди.

Миллий университетнинг фалсафа факультети талабалари навбатдаги дарсга сира ошиқишмасди. Узундан-узққ тарих воқеалари, тахминлару мулоҳазалар, қарама-қаршилиқлар уларни шоён зериктириб бўлган эди. Ахир, инсон ақли тўлишиб, ҳаёт воқеаларини кўра-кўра кўзи пишиб, ўрганган билимларини тажрибаси билан чоғиштирганидан сўнггина фалсафага эҳтиёж сезади. Эндигина балоғат остонасини хатлаган ёш йигит-қизларга эзма чолларнинг узундан-узққ, қайдан бошланиб қайда ту-гашини билиб бўлмайдиган хулосалари ҳаётдан ҳаёт, кераксиздай туюлиши ҳам бор гап.

Кенг-мўл йўлакнинг эълонлар тахтасига катта эълон осилган, унда бугун Мисрдан келган машҳур олим дарс ўтиши билдирилган эди. Ҳатто шу эълон ҳам талабаларни қизиқтира олмади, факультет деканининг дўқ-пўписаларидан кейингина бо-

лалар иш жиддийлигини сезишиб, hozир ўша аудиторияга боришга ва оркарокдаги ўриндикларни эгаллаб олишга шошмоқда эдилар.

Мавзу ҳам ажойиб эди: “Халқ ривоятлари ва замонавий фан”.

Хар турли воқеаларни мулоҳаза қилган, ҳатто илмий тақшифтлардан ҳам фалсафий хулосалар чиқаришни севадиган бу фан энди кишилар оғзидаги ривоятлар негизда ҳам умумий ҳамда ғоятда ақлли хулосалар чиқаришга бел боғлагани аён.

Роппа-роса айтилган маҳалда аудиторияга Дониш домла кириб келди. Паст бўйи, пилдираб юриши, тепакаллиги ва насихатни яхши кўриши билан шу лақабга сазовор бўлган эди. Ёнидаги узун бўйли, қотмадан келган, замонавий кийиниб, ҳатто кўкрак чўнтагига бўйинбоғи рангида яшил рўмолча тақиб олган кишини эхтиром билан тўрга чиқаргач, Дониш домла завк-шавқ билан эълон қилди:

– Шарқ фалсафаси академиясининг ҳақиқий аъзоси, бир қанча олий даргоҳларнинг фахрий профессори бугун бизнинг меҳмонимиз! Хурматли олим бизларга халқ оғзида ҳануз кезиб юрган ривоятларнинг ҳақиқий талқинини аён қилиш учун ташириф буюрдилар.

Талабалар орасидан узук-юлук қарсақлар эшитилди. Дониш домла ўтирганларни жилмайиб кўздан кечирар экан, нигоҳи дераза рафидаги қуриб қолган қовоқ поясини ҳамда қорайиб турган ўлик чивинни илғади. “Оббо, биров эътибор бермабди. Меҳмоннинг кўзи тушса шарманда бўламиниз-ку” деб ўйлади норозилик билан. Бирок энди вақт ўтиб бўлган, камчиликни тўғрилашнинг иложи йўқ эди.

– Хурматли талабалар! – деди Дониш домла, янада шодон овозда. – Рухсатингиз билан, мен бироз кириш нутқи ирод этмоқчиман. Бугун сизлар билан бир қанча асрлардан бери оғиздан-оғизга ўтиб келаётган мўъжизалар ҳақида суҳбатлашамиз. Оддий кишилар ўтган замонларда турли-туман ҳаёлий кучларга эътиқод қўйиб қелишганидан хабарингиз бор, албатта. Ундай ривоятлар бугунги кунимизда ҳам гоҳо учраб туради. Тўғрими?

– Тўғри, – узук-юлук жавоб келди аудиториядан.

– Инсон вужудининг имкониятлари беқиёс, бизлар унинг фақат икки фонзинигина ишлата оламиз. Халқ орасида шу сингари эътиқодлар турли-туман. Мисол учун, Юнус деган пайгамбарни бир балиқ ютиб юборгани айтилади. Ёки дашгу чўлларни кезиб юрадиган, мушқуларни осон қиладиган Ҳазрати Хизрдан ривоят қилинади. Хабарингиз бор-а?

– Ҳа.

– У ривоятларда ихтилоф шу қадар кўпки, ақл бовар қилмайди, – деди Дониш домла. – Одам ютишга ҳамда уни ошқозонида бир неча кун олиб юришга қодир махлук нима экан? Ундай улкан балиқлар уч турли, холос, яъни, юнусбалиқ, кашалот ҳамда ақула. Юнусбалиқ ниҳоятда баҳайбат жонзот, лекин одам тугул, оддий балиқларни ҳам ютолмайди, сабаби, томоғида тароғи бўлади. Кашалот ҳақиқатан ҳам одамни ютишга қодир, аммо нима учундир инсон зотиға сира яқинлашмайди, сезгани заҳоти етти чакиримга қочиб кетади. Ақулага келсак... баъзи халқлар уни кўппакбалиқ деб аташади, чунки ўлжасига қутурган итдай ташланиб, гўшларини юлқилаб узиб-узиб ейди, яъни, ютмайди. Ёки Ҳазрати Хизрни олайлик. Уни кишилар шарти кетиб, парти қолган бир чол деб тасаввур қилишади. Табба, чол бўлса, дашту саҳрони кезиб юргани қайдан куч-қувват топақолди? Чўлни кўргансиз, тикану янтоқдан бошқа бир нима ўсмайди, қайдан егулик топди, қайдан сув ичди? Лекин, деярли ҳар кишлоқда кимгадир дуч келгани айтилади. Айтинг-чи, у ҳолда нима учун шу кунларда ҳеч кимни балиқ ютмайди ёки ўша айтилган Хизр ҳеч кимга қўринмайди?

Жавоб бўлмагач, Дониш домла ниҳоятда ҳаққоний шу саволидан ўзи завқланиб, давом этди:

– Ютгани ёки қўрингани билан... Хўш, кимга фойдаси бор?

– Ҳеч кимга! – деб жавоб берди ўзи, сўнг мулоҳазаларини баён қила кетди: – Яқин замонларда ҳам ота-боболаримиз ниҳоятда қашшоқ ҳаёт кечирибган. У

кашшоқликдан қутулиш имкони йўқлигини билишган, албатта. Шу сабабдан турли-туман хаёлий зотларни яратиб олишган. Қадим ривоятларнинг барчаси худди достонлару эртаклар каби, инсон орзу-хаёлларидан баҳс этади. Мисол учун, Сулаймон пайгамбарни шамол кўтариб учган дейдилар. Яна бири ўтда ёнмаган, бошқасини эса балиқ ютиб юборганмиш. Эътибор қилсангиз, инсон боласи юз йилдан буён ўзи шамол ҳосил қилиб самоларда учиб юрганидан ташқари, фазога парвоз қилиб, Ойга ҳам бориб келди. Ўтда ёнмаслик масаласига келсак, ўт ўчирувчиларимизни яхши била-сиз, уларнинг махсус кийимлари олов бағрига бемалол кириб-чиқишларига имкон беради... – Дониш домла бироз ўйланиб қолди-да, давом этди: – Ҳаво! – деди шодла-ниб. – Ахир, олов ёнганда ҳавони сўриб олади-ку? Шу сабабли ўт ўчирувчиларнинг скафандрида ҳаво ёстикчалари бўлади... Хуллас, замонавий илм биронта мўъжизага ўрин қолдирмади. Бугун инсоннинг ўзи Хизрга, Сулаймонга, Иброҳимга айланиб бўлди. Балиқ қорнидаги одамга келсак... фазо зулмати олдида у нима бўпти? Инсон боласи аллақачон космик кема қорнида туриб, совуқ зулматларга-ю юлдузларга назар солди, бироқ, зулматдан қўриқиб “Мени куткар!” дея нило қилмади, балки она Замин-да ўзини кузатиб турган инсонларга қарата жилмайиб қўл силқитди... Мўъжизалар ҳозир рўй бермаслигининг сабаби мана шу! – деди у. – Энди сўзни хурматли оли-мимизга берсак-да, ижозатингиз билан, оламда ундай қароматли зотлар билимсиз, жоҳил кишиларнинг хаёлотли туфайли ўйлаб топилганини исботлаб берсалар!

Олим аудиторияни бироз кузатиб тургач, сўз бошлади. Овози сокин, босиқ, бироқ ау-диториянинг охиригача бирдай етиб борарди. Бу овоз ҳаммани ўзига махлиё қилиб қўйди.

– Қун тиккага келган, икки денгиз суви бир-бири билан аралашиб кетмасдан, оҳишта долғаланарди, – деди олим, гўё бу оҳанг билан ҳаммани олис диёрларга, бир тарафида сахро қуми денгиз каби тўлқинланган, бошқа тарафида эса денгиз суви сахродагидай долға урган диёрларга олиб кетмоқчидай оҳангда. – Мана шу ғалати чегара кесишган жойда, кимсасиз соҳилда бир киши ва унинг хизматқори кетиб бормоқда эди.

Олдиндаги кишининг исми Мусо, ортидаги сават кўтариб олган хизматқорнинг исми эса Исо Навин эди.

ҚИЗИЛ ДЕНГИЗ БЎЙИДАГИ ВОҚЕА

Исо Навин ҳудожўй киши эди. Бола-чақаси бормиди, асли зоти кимлардан эди, булар ҳақида биров бир нима билмайди. Мусо алайҳиссаломга шоён меҳр қўйганидан унга хизматга ёлланган эди.

Ҳозир Тангрининг пайгамбари олдинда кетиб борар, шу туришида оддий киши-лардан сира фарқ қилмас, чоригидан қолаётган излар ҳам оддийгина. Очқасак ермиз деган мақсадда тузланган балиқни саватга солиб, Навин уни елкасига осиб олган эди.

Навин бу соҳилга нима учун келишганидан беҳабар эди. Икки денгиз бирлашган жой-да, теваракда жон асари кўринмасди. Жуда кўп воқеаларга гувоҳ мангу қоятошлар иссиқда чатнаб-ёрилиб кетибди. Жазирама кучайгани маҳал майда жонзотлар ўша ёрикларга кириб жон саклашади. Денгизнинг кўпикли сувлари соҳилга бош уриб, шовуллаб орта қайтарди. У кўпиклар нима сабабдан ҳосил бўлишини Навин яхши биларди. Шўр сув ўзига тушган нарсаларни кўпикка айлантириб юборади, шу боисдан суви доимо тоза бўлади.

Орадан бироз вақт ўтгач, куёш найза бўйи кўтарилди. Теварак иссиқнинг зўридан мовий пардаларга ўраниб кўрина бошлади. Шу маҳал Навин елкасидаги саватда тушунарсиз ҳаракат сезди.

Бу ғалати ҳаракат эди. Эчкемар боласи кириб олдимикин, деб ўйлади Навин, ҳамда ёнига эгилиб, саватни елкасидан туширди-да, устидаги ёпқични очган эди, тузланган балиққа тўсатдан жон кирганини кўрди. Ўлик балиқ типирчилаб, ўзини

ташқарига отди. Сохилнинг сарик куми устига тушгач, яна бир-икки билтанглаган маҳали тўлқин етиб келиб, уни ўз бағрига олди.

Навин рўй берган ходисага ақли етмай қараб турарди. Бу ғайриоддий воқеа шу-урини қарахт қилиб қўйди, ҳатто тили калимага келмади.

Шундан сўнг ундан ҳам ғаройиби рўй берди. Тузланган балиққа жон кириб, сувда сузиб кетди. Аммо сузиб ўтган йўли қандок бўлса шундоқлигича қолаверди. У ҳозир балиқ гавдасига мос, денгиз тубига қараб чўзилиб кетган ингичка қувурни эслатарди.

– Ия! Ия! – дерди Навин, хангу манг бўлиб.

Шу маҳал сал нарида ажойиб бир сохибжамол пайдо бўлиб, Навинга қараб ил-жайиб, нозик бармоғини лабига босиб “Жим бўл!” ишорасини қилди, унга қараб Навин сerratийиб қолди, ғайришуурий равишда саватини елкасига осди. Салдан ке-йин яна қайтиб қараганида, сохилда ҳеч ким йўқ эди.

“Иссикда кўзимга шундай кўриндимикин”, деб ўйлади у пешанасидаги терини артиб. Ҳа, иссиқ зўрайди, ғалати хаёлотлар кўрина бошлади.

Ҳамда ўзига келиб, ҳозир хаёлида бино бўлганлар қулгили ва бемаъни туюлиб, хожасининг ортидан эргашди.

* * *

Қуёш янада кўтарилганида Мусо баландроқ бир қоятошнинг соясига келиб тўхтади-да, юз-кўзидаги терни артиб, ҳорғин товушда:

– Хой Навин! Кун тиккага келиб қолди, тушлик қилиб олсак бўлар? – деди.

Навин бош ирғаб, сояга саватини қўйди. Унда балиқдан ташқари, бир кўза сув ҳам бор эди. Қумларни нари-бери суриб, ўтиргани жой тайёрлади. Хожаси учун сал наридан япаски бир тошни кўтариб келди. Кейин сават устидаги мовий ёпинчиқни очди-ю, ханг-манг бўлиб қолди.

– Ия! Ия! – деб такрорлади яна, тили калимага келмай.

– Ҳолимга вой! Менинг ҳолимга вой бўлсин! – деб бошига иссиқ тупроқни соча бошлади.

– Нима бўлди, эй Навин?

– Балиқ сувга тушиб сузиб кетди! Балиқ сувга тушиб сузиб кетди! – такрорларди у. – Шўрим курсин! Анави сохибжамол қиз уни унуттирди.

Ҳозир хожасининг қойишини кутиб, елкасини қисиб олган эди. Бирок Мусо:

– Биз излаган нарса мана шу, – деди бирданига руҳланиб. – Юрақол, ортга қайтамиз. Сен у жойни эслаб қолдингми?

– Ҳа, сузиб кетган жойда изи қолувди, – деди Навин ҳалиям хангу манг ҳолича. – Э тавба, сувдаям из қоладими? Шундай ишниям унутади ми одам?

Хожа ва хизматкор ортга қайтишди.

Бу қайтишнинг яна бир ғалати тарафи шунда эдики, келиш вақтида енгил кўчган йўл энди бирданига мушқуллашиб кетди. Теп-текис сохилда юриш ҳам машаққатга айланди. Хожа ҳам, хизматкор ҳам қора терга ботиб йўл босишарди.

Хийла вақтдан сўнг Навин айтган жойга етиб келишганида, ўша ерда яшил ли-босга ўранган бир қолни кўришди. У тўнининг бир тарафини бошига қўйиб, қолган қисми билан устини ўраб сохилда тин олиб ётган экан.

– Ассалому алайкум, эй Тангримнинг билимли бандаси, – деб саломлашди Мусо у билан.

Чол қаддини ростлаб, Мусога қараб:

– Жаннат аҳли бир-бирига айтадиган бу саломни сен қайдан биласан?

Навин четроқда уларга қараб тек турарди. Бу қурғоқда усти боши топ-тоза, ўзи

бардам чолни кўриш бошқа ўйларни келтириб чиқарди. Мусо алайҳиссаломнинг мўъжизакорлиги ҳаммага аён, ҳозир яна бир мўъжиза юз бермоқдами? Улар гаплашиб туришаркан, Навин юраги ичига сиғмай типирчиларди. Энди нима бўлади?

– Сен кимсан? – деб сўради у зот.

– Мусоман, – деган жавоб бўлди.

– Миср ерларида сувдан чиқариб олинган Мусомисан?

Шу маҳал бир куш учиб келди. Жимитгина бўлиб соҳилга кўнди-да, гоҳ тумшугини денгизга солиб, гоҳ бошини тепага кўтариб сув ичди. Сўнг пирр этиб яна хавога кўтарилиб кетди.

– Хўш, эй Мусо, менда нима ишинг бор? – деб сўради чол.

– Билганларингни билдиришингни сўрамоқчиман, – деди Мусо.

– Мен у раво кўрганидан ортиғини билмайман, – деди чол. – Унинг илми шу қадар кенгки, сену менинг билганларимиз шу куш ичган сувчалик эмас. Бирок, мен билганларимга сен тоқат қилолмайсан, сен билганларни эса мен биллолмайман. Шунинг ўзи кифоя эмасми?

– Йўқ, – деди Мусо. – Ер юзидаги энг билимли одам ўзимман деб ўйлар эдим. У эса гайбидан хабардор яна бир бандасидан хабар берди. Энди, билдирмагунингча сира тинчимайман.

...Навин киссаси шу ерда ниҳоя топади. Шундан сўнг уни ҳеч ким эсламайди. Мусо ва кароматли чол ўз йўлларига равона бўлишади. Навин эса бўм-бўш сават, ярим кўза сув билан қолиб кетади. Унинг ўй-хаёлларидан ҳеч кимнинг хабари йўқ. Ахир, қаторасига учта мўъжиза рўй берди. Ўлиқка жон кирди, кўзга кўринмас банда зухур этди, сувда балиқ изи колди... Анави соҳибжамол-чи, ростдан ҳам мавжудмиди? Демак, ер юзидаги тирик одамлар кўзидан ниҳон, сон-саноғи бемисл ўзга яратиклар Унинг мутлақ ҳукмларини адо этиб, ҳаёт мувозанатини таъминлаб туришар экан-да?

Сиз қавмларга назар солинг, дейилади асотирларда. Кўзга кўринадиганининг ўзиниёқ ақлингиз камраб ололмайди. Баҳор маҳали сон минг сув яратиклари увилдирик ташлаш учун уммонларни сузиб ўтиб, ўзга маконларга кўчишади. Бениҳоя кўп кушларга ҳукми илохий келгани боис чиркиллаб китъалар узра учиб ўтишади. Узлуксиз айланиб турган чархи даввора аро одам ақли бовар қилмайдиган минглаб ҳодисотлар рўй беради. Кўрганингиз каммидики, кўринмаганидан баҳс этасиз?

Сувга тушиб кетган балиқ ҳақида ҳам биров гаширмайди. У ахир, тузланган балиқ эди. Ўша ҳолича яшаб қолдими ёки асрлар оралигидаги мана шу буюк учрашувдан сўнг, ўз-ўзидан ғойиб бўлиб, кўпикка айланиб кетдими? Баъзилар, Мусо то Билимли киши тин олиб ётган ерга келгунига қадар унинг изи сувда тураверган, дейишади. У ҳолда, Билимли киши ҳам балиқнинг изини кўргач, одамлар Парвардигорининг бир бандаси билан шу ерда учрашишидан хабар топганмикин?

Билганимиз – маълуму машҳур икки буюк банда киссасидир. Навин воқеаси шу ергача давом этиб келади ҳамда тарих зулматлари аро ходисалару қисматлар қаърига чўмиб кетади. Ровийларга кўра, Навин у худудлардан ўз масканига эсон-омон қайтиб келади ҳамда Мусо алайҳиссалом номаълум бир чол билан сафарга жўнагани билан бир қаторда, содир бўлган барча воқеаларни айтиб беради. Бошқа маҳал бўлганида одамлар ишонмаган бўлишарди, аммо Мусо алайҳиссаломнинг ҳаёти то таваллудидан бери турли-туман мўъжизалару сир-синаотларга бойлиги учун имон келтиришади. Ҳатто бир нечтаси Навиндан у ерни суриштириб, бориб ҳам келишади, ўз-ўзидан аён-ки, ҳеч нима топишолмайди. На сувга тушиб сузиб кетган ўлиқ балиқ, на иссиқ ҳовур аро пайдо бўлган соҳибжамол, на Тангри таолонинг икки буюк бандасининг излари...

Давоми бор

**Иброҳим
ҒАҒУРОВ**

МАДАНИЙ АВЛОДЛАР СИЛСИЛАСИ

*Атоқли адабиётшунос олим, Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби
Иброҳим Гафуров ва таниқли ёзувчи Хуришид Дўстмуҳаммад сўхбати*

Хуришид Дўстмуҳаммад: – *Иброҳим ака! Сўхбатимиз аввалида муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев Фармонига кўра Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби фахрий унвонига сазовор бўлганингиз муносабати билан қўллаб мухлисларингиз, шогирдларингиз ва адабиёт ихлосмандлари номидан табрик этишига руҳсат бергайсиз.*

Иброҳим Гафуров: – Раҳмат! Вақти-соати етиб бизнинг ҳаётга келиб озми-кўпми меҳнатимиз, бадний адабиёт, адабий танқид, бадний таржима соҳаларида узок йиллардан бери қилган хизматларимиз Ўзбекистон Республикаси Президенти, ҳукуматимиз томонидан юксак даражада тақдирланганидан бошимиз осмонга етади. Бу олий эътибор зиммамизга буюк бир масъулият ҳамда бурчдорлик юклаётганлигини теран хис қилиб турамиз. У бизни тинимсиз фаол ижодга ундамоқдаки, албатта бу бизга ғайрат ва куч-қувват бағишлайди. Режаларимиз бисёр, вақтимиз эса олға етаклаб боради.

– *Иброҳим ака! Сиз қарийб 60 йилдан буён адабий жамоатчилигимиз майдонида фаоллик кўрсатиб келасиз. Миллий адабиётимиз, маърифатимиз, миллий бадний тафаккуримиз тарихининг фаол яратувчиларидан бири сифатида ўз тажрибангиз, ўз мактабингиз бор. Адабиётшунослик, танқидчилик, таржимашуносликка оид асарларингиз, Сизнинг таржималарингиз орқали ўзбек китобхонларининг маънавий меросига айланган жаҳон адабиётининг энг сара намуналари, мансуралар туркуми, қолаверса, маънавият ва маърифат йўналишидаги фалсафий кузатиш ва мушоҳадаларингиз жамланган китоблар юзасидан жуда кенг ва хилма-хил мавзуларда сўхбатлар қуришимиз мумкин. Ўрни келганда, “Ҳаё – халоскор”, “Мангу латофат” ва “Паривашилар мажлиси” деб номланган уч жилд китобингизни сўнгги йиллар маданий воқелигимизда алоҳида ўрни борлигини таъкидлаш зарур. Бадний, илмий-маърифий трилогия деб аташ мумкин бўлган мазкур учликда ҳозирги кунимизнинг бир-биридан долзарб мавзулари, муаммолари қаламга олинган. Зеро, халқнинг, миллатнинг ўзлигини англаши, миллий тафаккур, миллий дунёқараши ва*

Иброҳим ҒАҒУРОВ – Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби. 1937 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тамомлаган. Ўндан ортиқ адабий-танқидий мақолалар тўпламлари, шунингдек, “Ҳаё – халоскор”, “Мангу латофат”, “Паривашилар мажлиси” номли китоблари нашр қилинган. Э. Хемингуэй, Н. Ҳикмат, Ф. Достоевский, Э. По, У. Фолкнер, Г. Д. Мопассан, Ф. Ницше, Ч. Айтматов, Ж. Жойс асарларини ўзбек тилига ўсирган.

миллий дид тарбиясига доир мавзулар ҳеч бир замонда ўз долзарблигини, муҳимлигини йўқотмайди.

— Сиз бирма-бир тилга олаётган нарсалар бизнинг халқ ҳамда миллат сифатида дунё саҳифасидан номимиз ўчиб, йўқолиб кетмаслигимиз учун керак. БМТнинг 72-сессиясида Давлатимиз раҳбари катта эътиборга сазовор маъруза қилди. Унда Ўзбекистон ва глобал дунёнинг бугунги картиналари билан бирга икки жуда ёрқин таклиф халқро анжуман сессиясига киритилди. Президентимиз БМТ Ассамблеясига Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқро конвенцияни ишлаб чиқиш, “Маърифат ва диний бағрикенглик” резолюциясини қабул қилиш таклифи билан чиқди. У дунёни энг долзарб масалаларда тўла ҳамжиҳатликка чақирди.

Ҳалоқат ёқасида турган дунё учун бу кенг, мазмундор таклифлар, ҳеч қандай муболағасиз, халоскор ғоялар каби янгради. Шу билан бирга Президентимизнинг нутқидаги *“Биз муқаддас динимизни зўравонлик ва қон тўкиши билан бир қаторга қўядиганларни қатъий қоралаймиз ва улар билан ҳеч қачон мурося қила олмай-миз”* — деган сўзлари барча софдил, виждонли кишиларнинг юраги тўридан чуқур жой олди. Сиз айтётган миллий тафаккурнинг моҳияти мана шундай фикрлаш ва мана шундай ғоялар булоқларидан чиқиб келаётганлигини сезмаслик, англамаслик мумкин эмас. Булар миллий тафаккур мавҳум бир нарсалар эмас, балки чин маънода тараққиёт тенденцияларини акс эттирадиган аниқ-равшан жонли ходисалар эканлигини кўрсатади. Мана шундай ҳаётий асосларга эга бўлган Навоий, Улуғбек, Абулғози Баҳодирхон сингари аждодларимизнинг миллий яшовчан ғоялари бизга келажагимиз йўлларини кўрсатиб турибди. Шунинг учун ҳам бизнинг келажагимиз буюк деймиз. Аждодларимиз доимо ҳамжиҳатлик ва одамийликни ўлмас миллий ғоя сифатида халқнинг дунёқарашига сингдиришга интилиб келганлар. Бугун шу интилишлар янги самалар бериб, янги мундарижа касб этиб жаҳон минбаридан жарангламоқда. Мен узок пайтлардан бери ҳаё халоскор деб эътикод қилиб келганман. Эътиқодимда ҳамон собитман. Жуда кўп одамлар ҳам шу эътиқодга хайрихо эканликларини биламан. Чунки бу бизнинг яшовчан миллий ғояларимиздан бири ва энг муҳимларидан. Мана, ҳозир буюк халқро анжуман залида ўзим ўтиргандай бўлиб, қулоғим остида янграётган сўзларга ҳаёлан шўнғирканман, янги мазмундор ғоялар теран миллий фикр қаърларидан етилиб чиқаётганлигини англайман. Қандай долзарб бу ғоялар ва қандай дунё микёсларида истиқболли!

— *“Мангу латофат” китобингиз “Миллатнинг биллурланиши” сарлавҳали мушоадалар билан очилади. Яширмайман, бу мақолани бир неча қайта мутолаа қилдим, уни ўқиган дўстлар билан фикрлашдим. Ва ҳар сафар “биллурланиш” сўзи ниҳоятда ноёб топилма эканлигига иқрор бўлар эканман, бу сўз айниқса миллатнинг вужудга келиши, такомили ва юксалиши жараёнларини ўзида мужассам этгани билан ҳайратга солади ўқувчини. Эҳтиросларни жунбушига келтиради, ҳаёлни, шуурни фаоллаштиради.*

Хуришд ДўСТМУҲАММАД — “Этироф — 2016” мукофоти совриндори. 1951 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Ёзувчининг “Ҳовли этагидаги уй”, “Жажман” каби ҳикоялар тўпламлари чоп этилган. “Паноҳ”, “Ҳижроним мингдир менинг”, “Оромкурси”, “Чаёнсул” каби қиссалар, “Бозор”, “Донишманд Сизиф” романлари муаллифи.

Хуришд
ДўСТМУҲАММАД

Ҳар қандай инсон олдида бир қатор азалий ва эскирмас савол кўндаланг туради. Мен кимман? Қандай яшайман? Ҳаётиим давомида одамларга, халқимга, Ватанимга қандай наф келтирдим? Тўғри ва ҳалол яшайманми? Бундан кейинги умрим йўли ва мазмунини тўғри белгилаб олганманми? Амалларим ниятларимга вобастами?

Ҳудди шу саволлар ҳар бир миллат олдида ҳам туради. Саволларга топилган жавоблар ўша инсоннинг, ўша миллатнинг номаъни аъмолини, қиёфасини белгилаб беради.

Янги ислохотлар бошланаётган жамиятда, илмий тилда айтганда, ўзига хос уйғониши даври-

га кирган халқ миллат тушунчаси тўғрисидаги қарашларини аниқлаштириб олмоғи зарур. Сиз бу савол жавобини турк алломаси Зиё Кўқалдан топасиз ва “Миллат бу – тарбияси ва тили бир – умумий бўлган одамлардан иборат маданий-маънавий категория” дея таърифлайсиз. Фикрингизнинг илоҳий Қуръони карим ҳикматларидан келиб чиққан давоми эса китобхон тасаввурида янада чарақлаб, жаранглаб акс садо беради. Мен уни куйидагича катта ҳарфлар билан алоҳида таъкидлаб ёзим келади: **МИЛЛАТ ДЕГАНДА ТЎҒРИ ЙЎЛНИ ТОПГАН ОДАМЛАР ТУШУНИЛГАН!**

Мен эътиборингизни миллат, давр, жамият ва яшайдан мурад тўғри йўлни топа билиш эканлигига қаратмоқчи бўляпман. Шулар борасидаги ўйларингиз, қарашларингиз ва мезонларингиз билан ўртоқлашишингизни истаяпман.

– Дунёда аҳди паймони бир ва боши қовушган тирик ғоя атрофида бириккан, тил бирлиги, қолаверса, давлат бирлиги ва анъаналар бирлигига эга қавмларни миллат деб қарашга одатланилган.

Миллий тафаккур тарзи кенг маънода фикрлаш шаклларини яратади. Аммо ташқарига қаранг: ҳамма-ҳамма ёқларда глобализация... У инсоният яшаб ўтган барча асрлардан тамомила фаркли... У барча инсонларни умумийлаштиришга, маҳражини йўқотиш, фақат суратни қолдиришга зўр беради. Бундай шароитда миллий ўзига хослик фақат миллий тил ва унинг бойликларида, ифода имкониятларидагина сақланиб қолади.

Миллий характерларнинг турфа шакллари ҳам ҳали узок замонлар ўзига хослигини йўқотмайди. Миллий характерларнинг ўзақлари ўзгармайди. Йўлчи, Обид кетмон, Ўзбекиюм... гарчи тарихий замонларнинг маҳсуллари бўлсалар-да, улар характерининг ўк илдизи бўлган соддалик ва одамшавандалик талай замонларгача сақланиб боради.

Яшаш шароитлари, дунёқарашлар тадрижий ўзгаради. Аммо кўнги... янгиланмайди. Нафс, нафсоният худди қадим-қадимлардай ўз ҳукмини ўтказаверади. Нафс тараққиёт стимули каби англонади. Динни, динларни англашга интилиш доим кучаяди, доим бу ўз кучини кўрсатиш пайида бўлади. Бу соҳаларда модернизация эҳтиёжлари тобора равшанлашиб боради. Мазҳаблар барча динларда замонлардан орқада қолиб кетиб анахронизм тусини олади. Динни соф ҳолда англаш ва қабул қилиш эҳтиёжлари ортади. Дин ақидаларига турли мазҳабларнинг тўқиб чиқарган фарқларисиз соф ҳолда риоя қилиш иштиёқлари тобора кучаяди. Бу инсониятнинг янги камолот босқичига кўтарилганидан дарак беради. Аммо кўнги янгиланиши учун нима керак? Бунинг учун одам қайтадан туғилиши керакмикин. Умуман, ўзи кўнги янгиланиши одамга керакми? Одам ўта консерватив ақидаларнинг занжирларига боғланиб яшайверса бўлмайди? Бу унинг ўзига осон-ку! Аммо бошқа бир томондан кўнги янгиланиб турмаса, миллат қоладими?

Хакикий адабиёт, хакикий шеър, хакикий мусика, хакикий рангтасвир асари, боя тилга олганимиз хакикий яшовчан ғоялар ва улардан туғиладиган гўзал ишлар инсон ва миллат кўнглини янгилашга қодир. Кўнгил янгилангандагина сиз тилга олган тўрт маърифий мафкуравий ўзак ҳам янгиланади. Бу ижодкор, маданий авлодларнинг қандай тер тўкишларига боғлиқ. Бизнинг кейинги 26 йил давомидаги ҳаракатларимиз бу жаҳон сахнасида тўғри йўлни топиш ҳаракатларидир. Тўғри йўл перспективаси Ўзбекистоннинг озодлик конституциясида мустаҳкамланган. Конституциянинг мазмун-моҳияти ва ғояларининг киммати унга ҳар бир фуқаронинг қай даражада тўлиқ риоя қилиши билан белгиланади. Ҳар бир мамлакатнинг реаллиги унинг конституциясида ифодаланган реалликларга мос келгандагина қиммат ва буюқ аҳамият касб этади. Бизнинг замонамизда тўғри йўллар давлатларнинг конституцияларида қайд этилади ва фаолият учун замин яратади. Фақирлик фалсафаси доғнишмандлигининг отаси Диоген халқ билан мутасил ва кечаю кундуз савол-жавоб қиларкан. Унинг жавобларида ажойиб-ғаройиб тамойиллар мужассам. Чунончи, Диогендан “Ер юзидаги энг оғир нарса нима?” – деб сўрашибди. Диоген: “Энг оғир нарса – нодонлик”, деб жавоб берган экан. Ер юзида фақирлик фалсафасининг Антисфен, Кратет, Керкид, Дион каби улуг оталари томонидан ҳам кўп гўзал фикрлар ва йўллар кўрсатилган, инсониятга эса, уларга риоя этиб яшашгина қолган. Тўғри йўл, бу йўл... жуда одми нарсага ўхшайди-ю, нон каби ҳаётнинг асоси. Дунё ҳақимлари тўғри йўл топиш учун тинмай жон қойитганлар, одам боласини тарбиялашга уриниб не-не таълимотлар яратганлар, барча динлар асосида тўғри йўлдан юриш тарғиб қилинади. Аммо... риоя... ҳамон ўша Диоген замонларида қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай.

Мухаммад Ғаззолий “Мен ўзимни ва бошқаларни тузатишни истайман”, дейди. У одамзодга тўғри йўлни топаман деб, Дамашкнинг энг баланд минораси тепасига чиқиб ўтирар, хужрасини ичкаридан беркитиб узун кун узлатга шўнғирди. Саодат кимёси тўғри йўл бўлса керак, деб ўйларди. Шунинг учун “Хатолардан халос қилувчи” деган номда рисола ёзганди. XII асрнинг Ибн Рушд деган ҳақими эса тўғри йўл топиш учун фалсафани дин ақидаларига мутаносиб қилишга уринганди. Тўғри йўл топиш истоғи ҳамон очик... ҳамон янгидан янги кашшофларни кутади. Бир куни буюқ аждоҳимиз Абу Бақр Мухаммад Хоразмийнинг “Ҳурмат эҳсон билан баробар”, “Яхши китоб ўқиш қайғу заҳарига қарши дору”, “Аҳамиятсизлик – таҳқирланиш”, “Ўтириш яроксизлик” сингари ҳикматларини Саолибийнинг “Дунё ёқутлари” деган китобидан муталаа қилиб ўтириб, беихтиёр ўзимга ўзим:

- Мен кимман? – деб савол бердим. Ўйлай-ўйлай:
- Мен муаллимман, ҳаёт ва адабиёт муаллими, – дедим.
- Дарс бердингизми?
- Дарс ҳам бердим. Кўпроқ ибрат учун ҳаёт мени нима қилганини айтганман.
- Ҳаёт йўлларида ўйинчоқ бўлдингизми, шамоллар учирдим, шамол чоғлари шам ёқмоқчи бўлдингизми? Куз япроғидек учиб кўчдингизми, шалола зарраларидек парланиб кетдингизми?

Мен ўзимга шафқатсизлик қилаётганимни сездим.

- Ҳаёт мени ўз кўйларига олиб кирди. Кўйларидан қандай чиқишни ўргатди. Бир куни ўқ тишимни суғуриб олган тиш дўхтиридан энди нима бўлади? – деб сўрадим. У: “Ҳаёт кўрсатади”, – деди. Бу менга жуда ёқди. Шундан сўнг орифлар кўйига кирдим. Ибодуллох бўлмаса ҳам, ибодуллохдай бўлдим. Сизга бир одам ўз назарида тўғри йўлни қандай топганини бир жайдари мисол тариқасидагина келтирмоқчи бўлаётirman. Аммо тўғри йўлни топиш фақат озодлик мавжуд бўлгандагина мумкин ва муяссардир.

– Француз олими Э. Каррер Д’Анкос “Миллатларнинг зафари” китобида ёзган: “Ўрта Осиёда миллий туйғуларнинг биллурлашуви ҳодисаси кўзга ташланмоқда” деган сўзлари замиридаги маъно-мазмунни шарҳлай туриб, гарчи очиқ-ошкор тилга олмасангиз-да, мавзунини XX асрнинг бошларида кечган ижтимоий-маърифий жараёнларга бурасиз. “Миллат онги ва туйғуларининг биллурланиши жараёнга кирди” деган сўзларингиз ҳам бевосита бундан 100 йил бурунги жадидлар ҳаракатига бориб тақалади. Савол туғилади: не-не улкан алломаю даҳо зотларимиз яшаб ўтган олис давр ва замонларда миллатнинг биллурланиши ҳодисаси кузатилмаганми? Амир Темур, Алишер Навоий замонларида халқимиз миллат сифатида шаклланмаган эдими? Ёки Сиз китобхон эътиборини атайин XX аср аввалидаги воқеаларга қаратмоқчи бўлганмисиз?

– Миллоддан аввалги III асрда Сирдарё ва Амударё оралиғида туркийларнинг Қанг деб аталган давлати шаклланиб, Қовучи маданияти деб номланган маданият майдонга келган. Шундан сўнг этномаданий жараёнлар шиддатли тус олиб, туркийзабон қавмлар барқарор мавқега касб этганлар. Икки дарё оралиғида ўзбек халқига хос шакли шамойил (киёфа) чизги топган. Албатта, ўзбеклар, Ўрта Осиёда ўтроқ яшаган турли қавмлар, Сибирь, Егитсув, Олтой, Чин-Мочин, Булга ва Ўролдан келган қардош қариндошлар (этник компонентлар) ўзбек халқи этногенезида иштирок этганлар. Миллодий VII асрдан эътиборан, бу ўлка “Туркистон” деб номланган. IX–XI асрларда яхлит бутун туркий қатлам ва жонли туркий тил кенг миқёс олиб мустақамланган. Бу маълумотлар Ўзбек миллий энциклопедиямизда чуқур илмий асосда қайд этилган. Қорахонийлар даврида эса миллий умумийлик, тил ва дин, давлат бирлиги қарор топди. Ўзбек халқининг биллурланиши, уюлиши, дунёга интеграцияси жадал давом этди. Биллурланиш бу маданий-маънавий, рухий, иқтисодий-сиёсий, марокли тафаккурга эга бўлиш; дунё жавлонгоҳида ўз киёфасига – ўзлигига эга бўлишдир. Одам боласи мен инсониятга нима бердим? – деб айтдим, демак, бу биллурланишнинг аниқ бошланиши ва бу бизнинг илк тошбитикларимизда жуда ёркин ифодаланганлигини яхши биласиз. Мен бу савол жуда муқаддас бир нарса бўлса керак деб ўйлайман. Ҳар ким ҳам уни ўз-ўзига беришга ҳар доим ҳам журъат этолмайди. Ортиқча бошоғриги деб ҳисоблайди. Элга наф келтиришни олдиға мақсад қилиб қўйиш бу ахлокий, маданий биллурланиш. У ҳар бир миллий салоҳиятда илғор умумжаҳон даражасига кўтарилиш. Ушбу мавқеадан туриб ўз тарихини дадил жасорат билан яратиш. Миллатта қовушолмаганлар тарқалиб кетган. Биз ҳам шундай фожияларни бир неча маротабалаб бошимиздан кечирганмиз. Тарихимизда айрим шахслар маданий, ахлокий, эътиқодий, илмий-фанний биллурланишнинг энг эзгу намуналарини дунёга келтирганлар, устувор даражада қудратли кучга айланганлар Маҳмуд Қошғарий Девони, Хоразмийнинг “Мухаббатнома”си, Кутбнинг “Хисрав ва Ширин”и, Навоий, Лutfий, Беруний, Ибн Сино, Замахшарий, Яссавий, Форобий – санаб тутатиш қийин: булар тарихий адабий маданий биллурланишлардирки, уларда миллат ўзини яратди ва намоён қилди. Бизнинг ўзбек – туркий цивилизациямиз шулар каби бирликлар биллурланишлар билан характерланади. Бизнинг цивилизациямиз эл-юрт манфаатларини биринчи даражали деб билишдан, юрт, тил бирлиги туйғусидан барқарор бўлди. IX асрдан бошлаб ўзбек цивилизацияси ислом цивилизацияси билан туташди ва ўз мундарижаси, уфқларини бойитди.

Мен Навоийни яхлит бир цивилизация деб биламан. Унда асрлар, цивилизациялар мужассамланди.

Бир шахс цивилизация бўлолмайдими?

Навоийда бир бутун миллий ўзбек цивилизациясининг барча таркиблари ва хусусиятлари мавжуд. Буни алоҳида таҳлил қилишимиз керак.

Навоий цивилизацияси канотларини кенг ёзиб бизнинг даврларгача етиб келмоқда ва ўтиб ҳам кетажак.

Навоий цивилизацияси... бу сўз менинг жонимга жуда ёқади.

Жадид аждодаларимиз Навоий цивилизациясини давом эттирувчилари бўлдилар. Унинг маърифатини янги замонларга олиб кирдилар. Бу эзгу ишга бошларини тикдилар.

– “Бизда миллатни англаш миллий туйғуларнинг кучли танқидидан бошланди”. Ҳақиқатан ҳам шундай: янгилик истовчи, жамиятни, кундалик турмуш тарзини янги ўзанга солиш қайғусида ҳаловатидан воз кечган жадид оталаримиз аввал-бошдан миллий урф-одатларимизни шиддатли тарзда танқид остига олишдан бошладилар. Парадоксни қаранг – урф-одатларимизни биллураштириш истагида... урф-одатларга қарши ўт очилди. Хабарсизлик, лоқайдлик, биқиклик, янгиликка бефарқлик сингари иллатлар қораланди. Саволим қанчалик эриш туюлмасин, уни ўртага ташлашга эҳтиёж катта деб ўйлайман. Жадидлар жон олиб-жон бериб курашган, танқид ўтини қаратишлари оқибатида санаб ўтилган миллий тийнатишимиздаги иллатлар камайдимиз? Яъни, жадид адабиёти, маданияти, матбуоти озмунча жон куйдирдимиз, озмунча курашдимиз, шу йўлда озмунча ўзлигидан кечдимиз? Натижа нима бўлди? Оқибат нима бўлди?

“Натижа” ва “оқибат” деганда мен икки ҳолатни назарда тутмоқдаман. Биринчи – миллатимиз феъл-атворидаги қусурлар йўқолдимиз, камайдимиз? Умуман миллатга хос урф-одатлар таркибидаги қолоқ туйғулардан батамом фориғ бўлиш мумкинми? Фикри ожизимча, миллатни конкрет одамга қиёслайдиган бўлсак, бей-айб – Парвардигор, банда камчиликлардан холи бўлолмайди деган ҳукм ёдга келади. Демак, ҳар қандай миллат муайян ижобий ва салбий (ёқимли ва ёқимсиз десак ҳам янгилишмаймиз) хусусиятлар мажмуасидир десак хато бўлмайди. Шундан келиб чиқиб, биз назарда тутаётган, истаётган “натижа” жуда оз бўлиши ёхуд бўлмаслиги аччиқ ҳақиқатга ўхшайди.

Мен назарда тутган иккинчи ҳолат эса кескинроқ. Инсоният, жамият, давлат, сиёсат, мафкура, миллат, миллий туйғу ва шу сингари тушунчалар ҳақида сўз борар экан халқнинг зиёли қатлами билан боғлиқ масалалар кўпчилик чиқади. Ҳар қандай жамиятда зиёли қатламнинг ўрни, аҳамияти ниҳоятда катталиги ҳаммага аён ҳақиқат. Шу билан бир вақтда ҳаммиша зиёли қатлам вакиллари-нинг пешонасига кўз кўриб-қулоқ эшитмаган захматлар, азоб-уқубатлар, аянчли қисматлар битилганига истаганча мисоллар келтириши қийин эмас. Масалан, жадид аждодаларимиз тақдирини эслаш кифоя. Қаранг, миллат тақдири йўлида жонини тиккан, ҳар қандай қатагон қилчига қарши бош кўтарган энг жонкуяр, энг жонсарак Инсонлар охир-оқибат нима кўрдилар? Қанчаси ошини ошаб-ёшини яшади уларнинг?

Чинакам зиёлилик ва давр тўлғоқлари ўртасидаги муносабатлар наҳотки ҳар қандай даврларда ҳам фожиали яқун топса?!

– Саволларингиз кишини ўй ва изтиробга солади: “Миллий тийнатишимиздаги иллатлар камаймадимиз?”, “Оқибат нима бўлди?”, “Чинакам зиёлилик ҳар қандай даврда фожиали яқунга олиб борадимиз?” ...Шахс камолотининг маълум бир нуктасига етгач, у ўз толеини эл-юрт, миллат тақдири билан чамбарчас боғлайди ва ўзгачасини тасаввурига келтиролмайди. Адабиётшунос олим Иброҳим Ҳаққулов Навоий асарларидаги “Мен” сиймосига тўхталиб, хаёлга келмаган бир фикрни айтади: “Навоийнинг фано тушунчаси “Мен” ва “Мен”дан кечиб, ҳеч қанақа нафосий манфаат, тахлика ҳамда таъсирга берилмайдиган мутлақо эркин бир “Мен”ни

яратишдан иборатдир”, дейди. Эркисизлик ичида яшаган халқ ичидан озодлик учун курашчилар, фидокорлар чиқмаса, у халқ халқ деб аталишдан маҳрум бўлади. Зиёли бўлиш ўз гарданига эл дарду ғамини олиш ва уларни енгиллатишни такозо қилади. Уларнинг йиллар давомида кечаю кундуз эрк учун курашлари Ватанни Ватан қилади. Ватанни турли хавфлардан сақлайди. Насллар уларнинг ишларини давом эттирадилар, улар амалга оширолмаган ғояларни ҳаёт самарасига айлантирадилар.

Қодирий, Фитрат, Чўлпон... – улар кўп: улуғ коғорта. Улар гарчи кўз кўриб кулок эшитмаган азоб-укубатлар тортиб малаклар диёрига кўчган бўлсалар-да, тарих ва инсоният рўбарўсида халқимизнинг мангу юз ёруғлиги: улар миллатнинг миллийлигини зolimга зўравонлик кўрсатмасдан барқарор юзага чиқарганлар. Улар мангу йўлбошчилардир. Мангу тўғри йўлимиздир. Миллат учун бундан улуғроқ натижа бўлиши мумкинми? Қолбуки, улар ҳам жон деган нарса ширинлигини, нафсоният нималигини ва шиддатини билардилар. Аммо улар жондан, нафсониятдан ҳам ширинроқ нарсага – миллат озодлигига эътикод килдилар, Ватан ва Озодлик йўлида жон тикдилар. Мутлак эркин ШАХСни орзу килдилар. Мустабидликнинг ширинликлар ва нурли уфқларини қабул килмадилар. Озодлик шароитида мустабидликнинг барча фожиялари барҳам топади, одамлар қулчиликларнинг мудхиш иллатларидан тозаланадилар, аммо бу вақтни талаб қилади. Акс ҳолда мутеликдан озод бўлганда ҳам, қутулиб бўлмайди. Жамиятимизда ўрта табақа эндигина ҳаётга кириб келяпти. Ўрта табақа миллат ва халқ белининг қуввати, ғайрати, шижоати, алданиб қолмаслигининг асоси. Шу ўрта табақа бўлмаганлиги учун маърифатпарварларнинг ҳаракатлари зое кетаверди.

– *Конкрет мавзу: халқимиз тийнатида ортиқча дабдабага мойиллик азал-азалдан сақланиб келмоқда. Амир Темур бобомиз фарзанд ё невара туғилиши муносабати билан ҳафталаб эл-юрт олдига дастурхон ёзгани манбаларда тасвирланган. Абдулла Қодирийнинг “Меҳробдан чаён”ига мурожаат қилайлик: Худоёрхон “Ва ушбу йил ўғли Ўрмонхоннинг хатнаси учун бир юз йигирма кун ош бериб, тўрт ойлик тўй эълон қилди. Шундоғки, ҳар кун икки юз қозон ош дамланар, саккиз юз танур нон ёшлар, икки юзлаб улоқ берилар, мамлакатдан тўйга келувчи аёнга ҳар кун минглаб тўн кийдирилар эди”. Бунга ўхшаш “шоудумонлик”ларни оқлашга қаратилган вазилар кўп, лекин ҳали-ҳануз сақланиб қолаётган одатларимиз ўша “дарё”ларнинг оқаваси, жилғалари эмасмикан? Беҳбудий ва Мунаввар Қоридан тортиб Ҳамзаю Таваллогача, Фитрату Хуришдгача, Қодирий ва... шу кунларимизда бонг уриб пайдар-пай чиқишлар уюштираётган газетларимизгача ЎША дабдаба, ЎША асъаса илдизига болта уриш йўлида жон койитганлар, койитмоқдалар. Бу ҳолни қандай баҳолаш мумкин? Наҳотки тафаккурни, дунёқарашни ўзгартириши, соғломлаштириши шу қадар мушукул бўлса?! Ёки бу иллатнинг туб замирида, моҳиятида ўзимиз илғай олмаётган, илгасак ҳам кўрмасликка олаётган ўқ томир яширинмикан?*

Масалани андак ўзгачароқ қўйсақ. Инсон зотида бировнинг нафсини қондириши эвазига кўнглини, эътиборини қозониши майли мавжуд. Ер юзидаги халқлар ва миллатларда (ҳатто қабиаларда) бу майл нечоғлиқ чуқур томир отгани менга қоронги албатта, лекин бизда у юксак маданий шакл-шамойилларга кирган, фахримизга, ҳатто миллий фидалигимиз даражасига кўтарилган. Бунинг тарихий келиб чиқиши сабаблари йўқ эмас, бироқ разм солинса, “шафқатсиз” даражада оммалашиб кетган ва оммалашувда давом этаётган меҳмондорчиликлар, гап-гаптаклар, тўй-ҳашамлар кишиларимиз ҳаётининг салкам бош мақсад-маслағига айланиб қолаётгани яна ўша – ўзганинг нафсини сара ва тансиқ таомлар билан

қондиришига ва шу йўл билан ҳурматини, эътиборини қозонишига уриниш бўлиб кўринмайдими?

Мен масалани кескинлаштириб юбораётгандек туюлаётгандирман. Лекин Президентимиз Шавкат Мирзиёев янаям кескинроқ, янаям очикроқ ва янаям кўндалангроқ қўйдилар бу муаммо ечимини топиши вазифасини. Ва айни мамлакатимиз зиёли ижодкорлари учрашуви минбаридан айтилгани бежиз эмас деб ўйлайман. Хўп, шундай экан, бадий сўз, маърифатли сўз қачон ўз кучи-қудратини кўрсатади бу борада? Қачон амалий самарасини кўришимиз мумкин?

– Иллатнинг Сиз айтмоқчи “ўқ томири” ўтмиш тобеликнинг асоратлари ҳали жонларда, кўрқув-ҳадикларда сақланаётганида. Мустабиллик “жуда қатта иш кўрсатган, ҳаммаизни абгор қилган” асоратлар ҳамон кўлбал ётибди. Асоратлар узок тузаладиган ёмон яра эканлигини сезяпмиз. Улар ҳатто баъзи соҳаларда “янгиляниб” туришга ҳам мойил. Аммо таянч нуктасини топган халқ бу иллатни енгиб ўтади.

Китоб инсон яратувчилигининг мўъжизаси. Китоб одамнинг хаёл уфқларини кенгайтиради. Инсоният яратган маданий, маърифий, илмий хазиналардан сохибқарамлик билан баҳрадор этади.

Мана, мен ҳозир Саъдий Шерозийнинг ҳикматлари ва германиялик адиб Томас Маннинг “Доктор Фаустус” романини ўқиб ўтирибман. Бирваракай бир неча китобни ўқишга одатланганман. Бўлмаса улгуриб бўлмайди ва чарчаб қоламан. Китоблардан таассуротларим доимо янгиляниб туришини истайман. Бу китобларни кўплар аллақачонлар ўқиб чиққанлар, мен энди ўқияпман. Қанча кўп ўқисам, шунча камга ўхшайди. Саъдийдан нима оламану Манн менга нима янгилик беради? Яна ўша нарса: барча эскирган нарсалар янгиликдай кўринади. Бирок эскими-янгими, Саъдий, Ҳофиз, Атойисиз, Ҳусайн Воиз Кошифийнинг “Ахлоқи муҳсиний”, Зайниддин Восифийнинг “Нодир воқеалар”, Бобурнинг “Вақое” каби асарларисиз Шарқни, ўзбеклар ахлоқини тасаввур қилиб бўлармикин? Яшириб нима қилдик: бу ноёб ҳикматларни қаерда қандай қўллашни билолмай қийналасиз. Ҳикмат замондан ўрнини топиши керак-ку дейсиз. Улуғ дарёлар мисоли Гангадек сазё тортиб қолдими, унинг бир замонлар шаффоф бўлган сувларидан эндиги замонларда асло ичиб бўлмайдими, дейсиз. Бу олтин панду насихатлар энди фақат китоблар саҳифаларидагина яшайдими дейсиз. Маннинг услубий бадийи кашфиётларига тасанно дейсиз, лекин бу боши кети йўқ баёнлар, кераксиз ортикча нарсаларнинг юзлаб саҳифаларда давом этиши: баён, баён, баён! Аммо рухият ва атроф-муҳит тасвирида чексиз маҳорат, нафосат ўйинлари! Шунчалар бўлса ҳам барибир қимматли вақтингиз кетганига ачинмайсиз, бир гўзаллик оролини ўзлаштирдим-ку дейсиз. Ёзувчи жуда кўп нарсалар ёзгандан сўнг тасаввур, фантазияси сийқалашиб... бора-бора қосибга айланиб қолармикин дейсиз. Асл ёзувчиларнинг асл асарлари уч-тўрт китобдан ошмайди, гарчи 180 жилдга етган бўлса ҳам! Аммо ўтмишлар ибрати бизга тириклик билан баробар. Китобларнинг юлдуздай чакнашларидан хузур қилдим.

Аммо бу ерда ўрни бор учун эслаб ўтайликки, миллий тафаккур тарзининг асл манбаи халқ ижодиёти. Халқ яратган барча дostonлар, эртақ-афсоналар, қўшиқлар, мақол-маталларда миллий тафаккур тарзи жуда ёркин акс этади. Қодирий ва Чўлпон романларида миллий тафаккур тарзига Европа маданий-маиший тафаккури андак қўшилиб бораётганлигини сезамиз. Улардан кейин келган адабиётимизда Европа тафаккур тарзи етакчи ўринга чиқди. Тафаккур тарзи сўзлаш, муомала, муносабат, ёзма нутқда сезиларли тарзда намоён бўлади. Намоён бўлиш – оғзаки ва ёзма нутқ услублари орқали ўтади. Зеро, тафаккур фақат фикрлаш тарзигина эмас, у услуб тарзи ҳам!

– Иброҳим ака! Сизнинг узоқ йиллик ижодий фаолиятингизни муҳлис ва шоғирд қаламкаш сифатида қузатар эканман, ижодингизнинг туб моҳияти ўқувчининг дунёқарабини ўзгартириши, бойитиши, дидни, бадиий савияни муттасил шакллантириши, кенгайтириши ва ўстиришига бўлган уринишдан иборатлиги яққол кўзга ташланади. Бундай истак бизнинг халқимиз учун ҳақиқат долзарб бўлиб келган ва шундай бўлиб турибди. Таъбир жоиз бўлса, ҳар қандай зиёли сўз битишдан кўзланган бош мақсад битта: кенг омманинг ҳабардорлигини таъминлаш, дунёқарабини кенгайтириши ва шу орқали миллий тафаккур тарзи сифатини ошириши! Бундай қутлуг вазифани амалга оширишининг бирдан-бир воситаси эса – мутолаа, мутолаа ва яна бир қарра мутолаа.

Кўпгина ҳолларда қузатилганидек, мутолаадан сўз очилса ёд бўлиб кетган муаммоларни санашидан нарига ўтмаймиз. Ваҳоланки, даққи саноқлардан воз кечмай туриб эски муаммоларга янги ечимлар топиши мушкул. Одамларимизни китобхон-китобхон эмас, оқ китобхон, кўк китобхон, сариқ китобхон деб табақалашларимиз, тоифаларга ажратилишимиз билан жиддий самарага эришолмайдиган кўринамиз. Чамамда бу борада ҳам ишни жиддий ўйланган, илмий асосда ташиқил этмоқ зарурга ўхшайди. Мисол учун, тараққий этган давлатларда КИТОБХОНга фалсафий тушунча сифатида қаралади, шунга яраша чоралар мажмуаси ишлаб чиқилади, улар узлуксиз ҳаётга татбиқ этилади, ҳаёт тарзига айлантирилади. Шундагина ҳеч ким бошиқанинг кетида “Китоб ўқи!” деб қамчин ўйнатиб юрмайди. Айтмоқчиманки, эмин-эркин мутолаа йўлга қўйилган шароитдагина чинакам мутолаа маданияти шаклланади, мутолаага бўлган муҳаббат, иштиёқ том маънодаги миллий туйғуға, миллий фазилатга айланади.

Биз жамиятда кўзга ташланаётган у ёки бу муаммо ва унинг ечими ҳақида суҳбатлашамиз, гурунглашамиз, баҳшлашамиз-у барча соҳага бирдек тааллуқли бўлган муҳим чорани четлаб ўтамиз. Бу – ҳар бир касб-кор, керак бўлса, жамият миқёсидаги ШАХСларнинг аҳамияти. Исм-шарифи катта ҳарфлар билан ёзиладиган ШАХС олим ёки муаллим, шоир ёки ёзувчи, ишчи ёки деҳқон бўладими, қатъи назар, жамият аъзолари наздида ўзига хос йўлчи юлдуз – идеал вазифасини ўтайди. Хусусан, келгуси авлод вакиллари учун ибрат, намуна тимсолига айланади. Разм солинадиган бўлса, бу жуда оддий ва табиий жараён. Ҳатто стихияли тарзда кечадиган жараён. Чунки халқ кимларнинг мартабасини улуғлашни, кимларга эргашини, кимларни қаҳрамонликка лойиқ-муносиблигини яхши билади. Бироқ ана шу стихия, табиийлик сунъийлашган, издан чиқарилган жойда мезонларга путур етади – муносиб ШАХСлар аниқланмайди, аниқланганлари эътиборга тушмайди – сохтагарчилик юз беради. Бунинг оқибати эса мутлақо тескари оқибатларга олиб келади.

Бошқа соҳаларни қўя турилик-да, адабий жамоатчилигимиз майдонида чинакам маънодаги салоҳиятли, залворли, файзли – айтаётган сўзига соҳа вакиллари гина эмас, кенг омма қўлоқ тутадиган йирик ШАХСларимиз сафи анчагина сийрақлашиб қолгандай туюлади-да. Ойбек, Фафур Ғулом, Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор, шунингдек, яқин ўтмишида яшаб ўтган Саид Аҳмад, Озод Шарафиддинов, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов сингари Устозлар МИЛЛАТ МИҚЁСИДАГИ ШАХСЛАР эдилар...

– “Шахснинг аҳамияти” десангиз, дафъатан ёдимга Бобурнинг халқимиз каттадан кичик ёд биладиган рубойиси тушди: “Жонимдан ўзга ёри вафодор топмадим, Кўнглимдан ўзга маҳрами асрор топмадим, Жонимдан ўзга жони дилафгор кўрмадим, Кўнглум каби кўнгулни гирифторм топмадим...” Бу чинакам ўйловчи,

гирифторликдан кўркмовчи, ҳаёт денгизига бош-оёқ гўта урган (шўнғиган) инсон; гирифтор – маҳкум, дилафгор – дили хаста, кўнгли вайрон; Сизнинг таърифингиз, ўлчовингиз, орзуингизга сиғувчи Шахс. Эслаб мунграиб ўтирасиз: Одам (ва шахс) шунчалар ҳам дунёда ўзини ёлғиз сезадими? Бу мумкинми?

Ана энди ушбу зиддиятли саволлар ичидан Шахс нима (ва қандай) бўлиши мумкинлигига жавоб топишга уриниб кўрайлик.

Вафодорлик, маҳрами асрорлик дилафгор, гирифтор сўзларида поэтик маъно концентратиялашади. Улар Шахснинг толе, характер, дунёқараш кирраларини очади.

Бобур ўта реалист одам бўлган. Императорлик реалист бўлишни кўтармаган, сиғдирмаган. Юкоридаги тўрт поэтик сўз мазмунни муволафига чулғаётгандек кўринади. Бироқ Бобур баёнида улар ўта реал маъноларни ифодалайди: Бобур чиндан шундай дилафгор ва айни чоғда гирифтор Шахс эди. Буларни Шахснинг ўзи ҳам, замонаси ҳам даволай олмади. Аслида, унга сўз ва китоб чин маҳрами асрор эди. Мен бу рубойини дафтаримга ёзиб, тагига нима учундир: “Равшанлик, соддалик ва тозаллик. Бу Афлотуннинг гўзаллик ғояси. Унинг эстетикаси асосида шу уч тушунча (категория) туради”, – деб ёзиб қўйган эканман.

Нега буларни Бобур рубойиси тагига қайд қилганимни ҳозир эслолмадим. Шу сўзлар тагига: “Энди улар эскирдими?” – деб эскартма қилган эканман. Балки рубойидан Шахс олами қарама-қаршиликлари тўғрисида бирор эзгу хулоса чиқармоқчи бўлгандирман. Аффе́кт (Бобур кўпроқ шундай аффе́кт оламида нафас олган) гарчи хунук, лекин у ҳам юксак санъат яратувчи ҳодиса демокчи бўлгандирман. Шахс аффе́кт¹ ва эффе́ктларнинг тинимсиз шиддатли алмашиб туришлари ичида шаклланади. XXI аср одамлари ҳам бундан мустасно эмас.

– “Энг яхши миллий тарбия – бу умуминсоний тарбия ҳамдир” деб ёзгансиз. *Ахборот глобаллашуви шароитида миллий туйғулар барҳам топиб кетади деган башоратларни турфа “оҳанг”ларда айтишдан чарчамаётганларга Оллоҳнинг ўзи инсоф берсин, шу ўринда бунга ўхшаш қарашлар билан баҳслашиш ниятимиз йўқ. Аксинча, энг гўзал миллий манфаатлар ва туйғуларни ардоқлаган ҳолда умуминсоний тарбия, ахлоқ, урфлардан бенасиб қолмаслигимиз, “Ер шари” дея номланмиш улкан кеманинг барча йўловчилари қаторида қаддимизни аёл тутмоқлик учун ҳам XXI аср КИШИСИ мақомида яшамогимиз, фикрламогимиз кераклигини тобора чуқурроқ англаб етмоқдамиз. Маълум сабабларга кўра замонавий миграциянинг авж олиши шарофати билан бугунги ўзбекнинг қадами етмаган замин қолмади ҳисоб бу ёруғ очунда. Образли қилиб айтганда, Ўзбекистоннинг дунёга чиқиши, дунёнинг Ўзбекистонга кириб келиши оддий ҳол ҳисобланмоқда. Айтмоқчиманки, миллийлик ва умуминсонийлик янги погоналарга шиддат билан кўтарилиб бормоқда, бу жараён буткул янгича қиёфа ҳосил қилмоқда. Шу борадаги қарашларингизни ўртоқлашсангиз.*

– Бунда назаримда охиригача англаб етилмаган, аммо табиат конунларига бўйсунадиган айланма ҳаракат мавжуд: умуминсонийлик кучайиб бориб ёрқин миллийликка айланади. Ислол маданияти соф араб миллий маданиятидан умуминсоний маданиятга айланди. Бир ярим минг йиллик вақт масофасини босиб ўтди. Ундан кўп замонлар илгари юнон миллий маданияти Шарққа, Ғарбга қараб ўсди ва тарқалди. Умуминсоний маданият мақомига кирди. Туркий халқларнинг маданиятлари эса умуминсоний маданиятнинг кучли таъсирида синкретик маданият тусини олди. Кўз билан илғаб бўлмайдиган ушбу маданий жараёнлар халқаро миқёсда ғоятда жозибалидир.

¹ Аффе́кт – каттик ҳаяжон, жазав.

...Ва шу билан бирга савол туғилади: айтмайлик, испан маданияти бағрида етилган Маркеснинг “Юз йил танҳоликда” романи соф фусункор реализм ходисаси. Бу бадий кашфиёт – фусункор реализм бизгача етиб келдими? Адабиётимизнинг услубига таъсир кўрсатдими? Ёки “Ўлик жонлар” китоби рус маданияти кучоғида пайдо бўлиб, ўткир танқидий реализмга асос солиб дунё адабиётига кириб борди. Бу юксак танқидий реализм адабиётимизнинг тархи ва мундарижасида қандай акс этди? Айрим умуминсоний ғояларнинг миллий маданият заминига таъсири узок замонлар кечади...

– *Инсоният тамаддуни ўзига хос жараён: тўхтамайди – гоҳ олдинга интилади, гоҳ ортга чекинади, гоҳо сукутга чўмади. Фикр, тафаккур, ақл-идрок бошқараётган ушбу саҳнада кейинги беш-олти йил бадалида юз берган ва бераётган айрим воқеалар сарҳисоб қилинадиган бўлса лол қоласан киши. Кўриб кўзингга, эшитиб қулогингга ишонмайсан. Мен юз бераётган қирғинбаротларни, хунрезликларни, қўпоровчиликларни назарда тутмоқдаман. АҚШ матбуотида Лотин Америкасидан келиб чиққан “MS-13” деб номланган (маъноси – мудҳиш қумурсқалар) каллакесарлар тўдаси ҳақида жуда таъвишли мақолалар чиқиб турар экан. Давлат миқёсида қарши кураш эълон қилинган бу тўда аъзоларининг ваҳиийликларига энг йиртқич махлуқларнинг ҳам “қўли” бормайди. Лекин араб давлатларида, Англия, Франция, Испания, Туркия ва ҳоказо мамлакатларда юз берган ёвузликлар “MS-13”чилар тап тортмайдиган қотилликлардан сира кам эмас. Адоғи кўринмаётган бундай қирғинларни амалга ошираётган қандайдир ташиқлотлар, оқимлар ва ҳоказоларнинг ортида давлатлар миқёсидаги ҳарбий, илмий, молиявий куч-қудрат мавжуд. Ваҳоланки, қачон, қаерда давлат раҳбарлари учрашган, кенгашиган йиғин борки, барчасида террорчилик, қўпоровчилик масаласи биринчи навбатда муҳокамага қўйилади, аҳдлашувлар имзоланади ва... муҳташам курсиларда чекилган имзоларнинг сиёҳи қуримасидан қирғин олови осмонга ўрлайди!..*

Оддий бир инсон сифатида ўйлайман-да, Устоз, хаёл қочади. Дунё тамаддуни бошини қовуштирадиган, “Ҳой, бандалар!” деб мурोजаат қилса етти миллиард издиҳом (ирқидан, ватанидан, динидан, ҳоказосидан қатъи назар) қулоқ тутадиган қандайдир ХАЛОСКОР ОВОЗга эҳтиёж ортиб бораётгандек туюлади. Инсоният зерикиб қолаётганга ўхшайди, манфаат (шахсий, миллий ва давлатлар миқёсидаги) қўйида ҳеч нарсадан қайтмаслик билан ўзини чалғитаётганга, шуни ҳаловат деб билишга мажбур бўлаётганга ўхшайди. “Нажот – манфаатда!” деган ақида гоҳ ошкор-гоҳ пинҳона замоннинг шириси айланиб улгураётгандек.

– Сиз орзу қилган “халоскор овоз” балки етиб келгандир, балки қулоғимиз остида янграётгандир. Фақат доимгидай консерватив, анахронизмга мойил кўнглимиз буни ҳамон англамаётган, сезмаётгандир. Қулоқ тутайлик-чи, минбарлардан таралаётган овозларга: инсоний манфаатлар орқасидан рухоният куёши кўтарилиб келаётгандир? Агар шундай бўлса, инсоният ва унинг узви бўлган миллиятлар янги замонга киради.

Қувончингда бахтим яшайди

Ўзбек кадри тоғдан баланд осмон кадар,
Билагида шахд-шиддати йиғилади.
Одиллигу комилликни суйган падар,
Болалари соғлом бўлиб туғилади.

Қаранг, хали гапиришни билмайди, лек,
Юрмаса ҳам тол чўпини от килади.
Одилликда худди Темур бобосидек
Дона суриб ракибини мот килади.

Осмонига бири юлдуз, бири хилол,
Ўз уйининг бекларию бекалари.
Болаликдан қомати тик, лавзи халол,
Фикри доно эртасининг эгалари.

Бу ниҳоллар бунча гўзал, бунча кўркам,
Чин деҳқонга меҳр берар даласига.
Қаранг, қандай ярашибди дадил кадам,
Шоҳсупалар бугун ўзбек боласига.

Йўқ иложи юрт бахтидан қилмай фахр,
Қизи оқил, ўғлонлари мард бўлади.
Боболари, момолари кимлар, ахир,
Авлодлари соғлом бўлиб туғилади.

Кўнглимни аврайди изтироб,
Тилаклар сайласам тилакдан.
Сиз учун, сиз дея, мохитоб
Тўкилмоқ истадим юракдан.

Соғиндим васлингни, эй хилол,
Тикилдим армоннинг кўзига.
Сочингга боғланиб, мажнунтол –
Ошиғинг келяпти ўзига.

Қайгадир беркинди хилол ҳам,
Юлдузлар чекинди тонг сари.
Мен сизни соғиндим, эй эркам,
Мен сизни туш кўрдим, эй пари.

Юзимни силайди оқ тонглар,
Бир муддат кетдимми хушимдан?
Вақтдан таралади оҳанглар –
Айрилдим сиздайин қушимдан.

**Азмиддин
ШАРИПОВ**

НУРЖАҲОНБЕГИМ

Оқ парчалар

Оқ осмондан оқ парчалар
тушар ундек эланиб.
Момом келар оқ рўмоли
оппоқ корга беланиб.

Мен дераза тиркишидан
кузатаман далани
Ва ўйлайман кеча: “Сени
севдим!” деган болани...

...Оқ осмондан оқ парчалар
тушар ундек эланиб.
Онам келар оқ рўмоли
оппоқ корга беланиб.

Ҳаёт шундай денгиз экан
чўқавердим тинмайин,
Рўзгор деган улкан ғорга
шўнгиб кетдим билмайин...

...Оқ осмондан оқ парчалар
тушар ундек эланиб.
Мен бораман оқ рўмолим
оппоқ корга беланиб.

Совуқ қотган юраккинам
яшаш учун уринар.
Оқ парчалар кўзларимга
хаёт бўлиб кўринар.

“Кичкина шахзода”¹

“Қатта осмон, қатта ер
Мен заррага ўхшайман.
Дунёнинг бир бурчагида
Сени севиб яшайман.

Улкан қуёш, кенг само
Бариси қатта-қатта,
Шундай қатта оламда
Сен ҳам борсан, албатта...”

Қатта қалб, қатта меҳр,
Юракнинг уриниши –
Бу кичкина одамнинг
Кичкина кўриниши.

¹ Антуан де Сент Экзюперининг “Кичкина шахзода” китобига ишора.

НУРЖАҲОНБЕГИМ – 1997 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат консерваториясининг фортепиано йўналиши иккинчи курс талабаси.

Муҳаббат

Балки, қолмасмиди дилимда армон,
Самога туташган бўйингни кўрсам.
Бугун сенга мағрур бошим эгарман,
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Ахир, эзгуликка бошлар эртақлар,
Эзгусанки, бари сенга етаклар,
Борар бўлсам гулга тўлиб этаклар,
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Майлими, яшнатиб севги сайлини,
Мажнун қўлларида тутиб Лайлини,
Бир умрга бахтли қилсам майлими,
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Муз босган йўлларга термилганча жим,
Бир умр келишинг кутиб яшадим,
Бир тилак тилашга бор бўлса ҳаддим –
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Ахир, Қоработир жабрини кўрдим,
Тоҳир ва Зухронинг қабрини кўрдим,
Ошиқнинг минг йиллик сабрини кўрдим,
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Чал энди, карнаю сурнайинг қани,
Токи, ҳаётимга бахш этай маъни,
Қизғонма, бир дона таклифномани,
Муҳаббат, майлими, тўйингни кўрсам?

Ёр кетди

Ёр кетар от устида ёт билан,
Ёт ёрмни олиб кетар ёт билан.
Тақдир экан дея, унга бахт тилаб,
Кузатаман фарёд билан, дод билан.

Ёз ёмғири жунжиктирар танимни,
Сездирмайман унга оғринганимни,
Гўё олмоқ истагандай жонимни,
Нигоҳ ташлар кўзлари жаллод билан.

**Ифтихор
ХОНХЎЖАЕВ**

Ифтихор ХОНХЎЖАЕВ – 1991 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтининг халқ ижодиёти факультети биринчи курс талабаси. Унинг “Биринчи китобим” лойиҳасида “Уйғоқ юрак” номли китоби нашр этилган.

Тўй кечаси яйраб ўйнаган ҳам мен,
Оқ либосга бокиб тўймаган ҳам мен,
Қадах тўла жомни қўймаган ҳам мен,
Май дўст экан юраги барбод билан.

Кетиб қолгим келар қорли тоғларга,
Ўзим каби мағрур, орли тоғларга,
Маликамни ёдга солмас ёқларга,
Қандай яшай, ахир, бунча ёд билан?

Тўй ҳам тугар, ҳамон ўша-ўшаман,
На йиғлайман ва на ҳаддан ошаман,
Қулибгина у-ла видолашаман,
Гўё видолашгандай ҳаёт билан.

Ёрим кетар от устида ёт билан,
Ёт ёримни олиб кетар от билан.
Ўша отнинг туёғига мен тентак
Тақа қокиб эдим белда бод билан.

ДЎМБИРА ОҲАНГИ СЎНМАЙДИ

Улуг мутафаккир шоир Алишер Навоий номи билан аталаётган вилоятимизнинг жугрофий харитаси ўзгача: бир томонда осмонни суяб турган тоғларга туташиб кетган адирларда ястанган боғу роглар қўйнида шаҳармонанд қишлоқлар, бир томонда эса бепоён Қизилқум чўли бағрида оққанд доналаридек сочилган овуллар қад ростлаб турибди. Ана шу манзилларда неча минг йиллардан бери дўмбиранинг сеҳрли оҳанги сўнмайди. Ўтган асрнинг бошларида Эргаш Жуманбулбул ўғли, Пўлкан баҳиши томонидан қуйланган “Алтомиш”, “Қунтуғмиш”, “Гўрўғли” каби ўнлаб дostonлар ва термалар кейинчалик Қўрбон жириов, Умарқул Пўлкан, Очил шоир, Эргаш Асабoев сингари баҳиши-шоирлар тилида янграб, шеърсевар халқимиз қўнглидан жой олгани рост. Ўланлару шеърлар янграб турган бу гўшада улгайган Тошпўлат Ҳамид, Душан Файзий (уларнинг руҳлари шод бўлсин), Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиева изидан ижод майдонига йўлланаётган навоийлик ёш ижодкорларнинг сафи кун сайин кенгайиб бормоқда. Катта адабиёт майдонига қимтиниб-қимтиниб интиллаётган навоийлик ёш ижодкорлар орасида Ҳилола Исматова, Озод Мустафо, Зулфия Бобоева, Ифтихор Хонхўжаев, Ўткир Ўсаров, Дилноза Абдуҳамидова, Бобоқанд Умаров, Ҳусанбой Абдуназаров, Валишер Воҳидовларнинг изланаётганлиги ижобий баҳоланмоқда.

Адабиёт азалдан инсонлар қалбида эзгуликлар уйғотувчи қўнғироқ саналади. Эзгуликлар қўнғироғи баралла жаранглаётгани элимизга буюрсин.

Баҳриддин САДРИДДИНОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Навоий вилояти бўлими раҳбари

Қаламим

Қаламим, сен билан босдим анча йўл,
 Мен сенга суяндим, сен менга содик.
 Мана, бугун ҳам сен дилим эъзозлаб,
 Дардимни сўйлайсан, дилгинам ёник.

Инсон яшамоқ-чун сабр-бардошдан
 Бетимсол касрлар курмоғи керак.
 Гарчанд, ўз бахтини топмоқ истаса,
 Тоза виждон керак, бокира юрак.

Қаламим – дардкашим, келгин, иккимиз,
 Яхшилик куйини жаранглатайлик.
 Бундай хуш онларни қоғозга эмас,
 Бокира дилгаю қалбга тутайлик.

Эзгулик бор жойда юксалар кўнгил,
 Сен унинг элчиси, жонбахшли таъсир.
 Қаламим, рости сен вафоли дўстим,
 Барча дилга шодлик, қувонч олиб кир.

Укам Султонжонга

Шодлигингда бахтим яшайди,
 Юрагимда қулгининг изи.
 Дунёдаги энг гўзал кўшиқ –
 Сенинг айтган бир содда сўзинг.

Яна бахтим яшайди яйраб,
 От деб минган толчаларингда.
 Гўдакликнинг хиди уфурар,
 Кўзмунчокли қўлчаларингда.

Қувончингда бахтим яшайди,
 Фаришта бор ёкаларингда.
 Ухлайсан сен лаҳза ўтмайин
 Бобом чопонининг бағрида.

Қувончингда бахтим яшайди,
 Бахт деб билдим, сенинг қувончинг.
 Отамга жудаям ўхшайсан,
 Дарёсидан акс берган томчи.

**Сарвиноз
 ОТАҚУЛОВА**

Валишер
ВОҲИДОВ

* * *

Ифоринг уфурса эрийди ялпиз,
Чиройинг пойига баҳор чўкар тиз.
Куёшга тик бокиб туриш мумкиндир,
Сенга тик боқмоққа кўз эрур ожиз.

Кипригинг дуторнинг торидай таранг,
Сочинг кўнғироқдек таратар жаранг.
Лабларинг лоладан олганмикин ё
Лолалар лабингдан олганмикин ранг?

Хуснинг юрагимни айлади нимта,
Сени кизиктирмас ўзганинг дарди.
Хуснингга яраша ўзи яримта,
Юрак ҳам берганда яхши бўларди.

* * *

Азим дарё тўлкинларидай
Сузиб борар ҳаёт кемаси.
Қайнар эди тинимсиз ҳаёт,
Тонг кўйнида меҳнат палласи.

Ҳар тирик жон интилар, шошар,
Топай дея ўз насибасин.
Яратган ҳам бўлибон шохид,
Тухфа этар роҳат муждасин.

Само бағри тонг чоғи мовий,
Туш палласи тўшалар “оқ пар”.
Куёш қирлар узра кўйгач бош
Ва ниҳоят намозшом чўкар.

Қилинажак қизгин юмушлар
Буюк мақсадларга очар йўл.
Ушалади оппоқ орзулар
Эзгуликка урилганда қўл.

Мана шундай пишкириб оқар,
Дарё каби меҳнатда ҳар тонг.
Шомнинг келар чоғи олдиан
Якун ясаб, шафақ урар бонг.

Гулдаста

Қалб қўримда парвариш қилиб,
Мехр сувин ичирганим у.
Кувончимга кўзмунчоқ билиб,
Вафо тўнин бичирганим у.

Кўзларимда кулган куёшим,
Тафти билан гуллади улар.
Дил тубида мангу дилдошим –
Жуссасига сингди орзулар.

Аввал кулги гули ийманиб,
Яноғимдан ўрнини топди.
Армон ўти ичида ёниб,
Умид орзу камини ёпди.

Дил боғимда кетди очилиб,
Бувим эккан ҳавас лоласи.
Мехр мени кўргани келиб,
Бўлдим бугун ишонч боласи.

Кулги, умид, ҳавасни қўшиб,
Ишонч, меҳрим қилди гулдаста.
Кувончимдан юрагим жўшиб,
Қизғалдоқка айландим аста.

Яхшилик

У куёшдан олди харорат,
Шабнамлар-чи, сеп бўлди унга.
Тош қалбларга сололган хайрат,
Зулматдан нур, қоронғи тунга.

Баҳор ёлин гулга беледи,
Яшнаб кетди ёзнинг тафтидан.
Осмон заррин қорлар элади,
Олтин олди кузнинг кафтидан.

Қизғалдоқдан олди қизиллик,
Инсонийлик берди чумоли.
Сарв дарахтдан бўлди қалби тик,
Қунни хира этди жамоли.

Осмондаги сахий куёшнинг
Юракдаги олтин накшидек,
Тоғ-тошдаги метин бардошнинг
Саботидан қулди яхшилик.

**Зилола
ҒАЙБУЛЛАЕВА**

Адхамбек
АЛИМБЕКОВ

ЭЗГУЛИККА ЭШ КЎНГИЛ

Навоний вилояти адабий мухити ўзига хос жиҳатлари билан ажралиб туради. Бу ерда туғилиб, вояга етган, бугун самарали ижод қилаётганларнинг кўпчилиги республика миқёсида танилган. Баҳриддин Садриддинов, Музаффар Жаҳон, Салима Умарова, Одил Ҳотамов, Ҳамдам Эшонкулов, Раҳим Қодир, Жалолиддин Юсупов, адабиётшунос олим профессор Абдухамид Холмуродов, ёшлардан Дилобар Асиддин кизи, Дилноза Абдухамидова, Ифтихор Хонхўжаевларнинг номи адабиёт аҳлига яхши таниш. Буларнинг орасида таниқли шоир, адиб ва драматург Менглибой Муродовнинг алоҳида ўрни бор. Шеърлари, хикоялари, киссаю романлари билан ўқувчилари меҳрини қозонган Менглибой ака бугун ҳам фаоллар қаторида.

Ўзи туғилиб-ўсган ҳудудда яшаб ижод қилаётган адиблар ўзбек адабиётида анчагина. Булар марказга интилмасдан, вилоятда яшаб ҳам яхши ижодкор бўлишни исботлаган адиблардир. Менглибой Муродовни ҳам шулар қаторига қўшиш мумкин. Менглибой Муродов 1942 йил 15 майда Навоний вилояти Қонимех туманидаги Шодибек кишлоғида зиёли оилада таваллуд топди. У 1960 йилда туман марказидаги 1-ўрта мактабни битириб, Бухоро давлат педагогика институтига (ҳозирги БухДУ) ўқишга киради. Институтни имтиёзли диплом билан тамомлаган Менглибой кишлоғига қайтиб, тумандаги Алишер Навоний номидаги 9-ўрта мактабда иш бошлайди.

Шеърят кўнгилларни нафисликка ошно қилади. Айни пайтда шеърлари китобхонни гўзалликка эш қилиши учун шоирнинг дили тоза, кўнглида бир нур бўлиш керак. Менглибой Муродов илк ижодини шеърлар ёзишдан бошлаган. Унинг шеърларини ўқиган китобхон сатрлар қатида ана шундай нур борлигини ҳис қилади. Ҳар бир шоирнинг шеърый таъсир қуввати турлича бўлиши табиий, муҳими, унинг моҳиятидаги самимийлик, кўнглида борини бошқалар билан баҳам кўриш ҳиссидир. Шоирлик ҳақида, шоир қисмати ҳақида ҳар кимнинг ўзича қараши бор. Лекин буларнинг барчаси моҳиятида бир нарса – ўзини бошқаларга фидо қилиш ётади. Фидойиликни тор маънода тушуниш керак эмас. Кўнгил фидойилиги, туйғулар фидойилиги деган тушунча бор. Инсонда ўзгаларга яхшилик қилиш нияти, ўзидаги яхши нарсаларни бошқалар билан баҳам кўриш истаги бўлмаса ундан фидойилик кутиб бўлмайди. Зукко шеърхонни алдамаган, самимий сўзлаган одам

Адхамбек АЛИМБЕКОВ – филология фанлари номзоди. 1954 йилда туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Унинг “Юлдузнинг беш қирраси”, “Латиф шеърят”, “Билиб айтилган сўз” монографиялари, “Турк адабиёти хрестоматияси”, “Турк адабиёти тарихи” (XIII–XVIII асрлар) ўқув қўлланмалари, “Ичиқ асир бўлган жон” рисоласи нашр этилган.

ҳамиша ютади. Унинг энг катта ютуғи самимийлиги боис бегубор кўнгиллардан жой олишидир. Менглибой аканинг шеърини ўқиган китобхон аввало мана шу инжаликни ҳис қилади. Шоир қайси мавзуда ёзмасин самимий бўлишга интилади.

Менглибой Муродов она юрт мадҳига бағишланган шеърларида Ватан сиймосини тумтароқ сатрлардамас, самимий мисраларда чизади. Қиёсларни ҳам юрт табиатидан келиб чиқиб топади. “Она юртим Ўзбекистон” шеърдаги қуйидаги мисраларга эътибор қилинг:

*Қарайвериб юлдузларнинг кўзи толар,
Тулин ой ҳам сенга боқиб ором олар.
Қуёш эса маҳлиё бўп туриб қолар,
Бетакорим, она юртим Ўзбекистон!*

Бир банднинг уч мисраси табиат тасвири билан қиёслаш орқали юрт гўзаллигини мадҳ этишга бағишланган. Бу ерда бирорта ортиқча сўз йўқ. Шоир самимий қиёслар орқали юрт мадҳини кўнгилдан жой оладиган қилиб тасвирляпти. Ойнинг ором олиши ҳам, қуёшнинг тиккага келганда вақт тўхтаб қолгандек, сониялар юрмаётгандек бўлиши ҳам Ўзбекистон табиати билан боғлиқ. Ўқувчини ҳайрон қолдирмайди. Ёки ҳазрат Навоийга бағишланган “Навоий гулшани” шеърини ҳам табиат – гулшан, гул билан боғлайди:

*Кириб қолдим бу гулшанга чиққим келмас,
Таровати ҳамда кўрки ақлим олди.
Ҳар гулининг ҳар япроғи, ҳар бир ранги,
Қалбларимни титратгудай туйғу солди.*

Мана шу жиҳат унинг “Табиат ва ҳаёт манзаралари” туркумини яратишга туртки бўлди. Туркумдаги шеърлар табиат манзараларидан илҳом олиб янги-янги ҳаётий ҳулосалар чиқарилганининг яхши намунаси.

*Ҳазонрез япроқлар йўлимга тушиди,
Биттаси мунгайиб қўлимга тушиди.
Бир нечтаси ўнгу сўлимга тушиди,
Бу ҳолдан шу тобда минг маъно туйдим.*

Табиат тасвири билан боғлиқ ўхшатишларни қоғозга туширишда шоирнинг калами яйраб кетади. “Кузда” шеърдаги мисраларга эътибор берайлик:

*Ечинтириб қўйди дарахтларни куз,
Хаёлларга толди бу ҳолдан боғлар.
Барги хазонларга кўмилиб ҳовуз,
Бир хўрсиниб қўйди сокин ирмоқлар.*

Энди унинг тескараси бўлган бир ҳол ифодаланган “Баҳорнинг аҳди” шеърини кўринг:

*Ой солланиб юлдузларга чироқ илди,
Сарполарин сочди кўкнинг сандиқлари.
Ёғдуланган баҳоройнинг авжи келди,
Сурнай чалди дала-тузнинг чандиқлари.*

Биринчи икки мисрага эътиборни қаратсак, табиат тасвири миллий руҳда тасвирланганини кўрамиз. Мана шу оҳанг кейинги мисраларда янада кучаяди. “Билиб-билмай тиралиб қолди, Қояларга увода булут”, “Хўмрайган ола булут қовоғин

уйди, Ой эса ўйланиб туриб қолди жим” тасвирлари китобхонни ўйлантиради, табиатни теран кузатиб, гўзаллигини илғашга ундайди. Ой гўзал кизга менгзалган бу тасвирдан хайратланмасликнинг иложи йўқ.

*Авжи келиб қолди бу кеча ойнинг,
Сочларини тараб, қошларин керди.
Хаёлин қочирди дарёнинг, сойнинг,
Дала, қирга чиқиб чучмома терди.*

Шоир бир шеърда ойни гўзал кизга ўхшатса, иккинчи шеърда эртакчи момога киёслайди. Унинг маҳорати шундаки, ҳар иккисиди ҳам китобхонни ишонтиради. “Оқшом аста ухлаб қолди” шеърда шу ҳолатни кўрамиз.

*Тунга эртак айтавериб,
Ой салгина ҳориб, толди.
Сехрланган оқшом аста
Гўдак тахлит ухлаб қолди.*

*Тонг-ла турди турфа олам,
Йиғиб олиб ҳушларини.
Мароқ билан ҳамма шошиб,
Кунга айтди тушларини.*

Менглибой Муродовнинг “Ҳолат”, “Шамол ва боғ”, “Баҳор соғинчи” каби яна кўпгина шеърларида янги ташбеҳларга, жонлантиришларга дуч келамизки, бу шоир иктидоридан, руҳи тозалигидан далолат.

Низомий Арузий Самарқандий “Шеър илмининг моҳияти ва шоирнинг салоҳияти ҳақида” рисоласида шундай ёзганди: “Шоирнинг руҳи тоза, фикри кенг, таъби латиф, кўнгли тўғри ва зехни ўткир бўлмоғи лозим. У яна турли фанлардан хабардор бўлиши, ҳар хил одатлар билан таниш бўлмоғи керак. Чунки шеър ҳар бир илмда кўл келиши ва ҳар хил илм шеърда ифодаланиши мумкин”. Шу жиҳатларни Менглибой ака ижодида кузатиш мумкин.

Менглибой оғанинг шеърлари мавзу жиҳатдан ранг-баранг бўлганидек, мазмунан ҳам турфа хил. “Юрагимга”, “Ношудга”, “Тошда ҳам кўнги бор” каби шеърлари шоирнинг фалсафий қарашларга ҳам мойиллигидан далолатдир.

Ижодкор асардан асарга ўтаркан, ўз-ўзини такомиллаштириб бориши керак. Изланишни тўхтатмай, янги кашфиётлар қилишга уриниши даркор. Менглибой Муродов ҳам вақт етиб, насрда қалам тебрата бошлади. Шеърга сиғдиролмаган фикрларини насрда тўкиб солди. “Гуноҳ” романини ёзди. Маиший мавзуда йирик асар ёзишнинг ўз масъулияти бор. Ёзувчининг “Гуноҳ” романида икки ёш – Шамсиддин ва Гулсаранинг бир болани тирик етим қилганлигининг гуноҳи ҳар иккаласинигина эмас, бутун бир оилани бир умр таъкиб қилгани ва бир гуноҳнинг касрига қанчадан-қанча беғуноҳлар қолиб кетгани ҳаётини тасвирланган. Асарда айниқса, қаҳрамонларнинг руҳий ҳолати яхши очиб берилгани диққатни тортади. Гўдагини болалар уйига ташлаш учун олиб кетаётган Гулсаранинг руҳий ҳолати шундай тасвирланади: “Аёл шошилаётганига қарамай, боласининг митти кўлларидан ўпмоқчи бўлди, бироқ унинг уйғониб кетишидан кўрқдимми, дарҳол фикридан қайтди. Аёл яна ва яна гўдагининг юз-кўзларига суқлана-суқлана термилди. Кўзларига ёш тўлиб-тўлиб термилди... Шу пайт гўдак кулимсираб қўйди. Бу ҳолат аёлни юрагини баттар ҳуружга келтирди. Ўзини йўқотаётган аёл шу онда гўдагини бағрига олиб тўйиб-тўйиб эркалагиси, муаттарлик ва мафтункорликда

бу дунёда ўхшаши йўқ чақалоқ исидан маст бўлгиси келди”. Асарда мана шундай киши тийнатиини кўрсатадиган тасвирларнинг кўплиги ёзувчининг қахрамонлари руҳиятини очишдаги маҳоратини кўрсатади.

Романда миллий кадриятларимиз билан боғлиқ кўплаб эпизодлар мавжуд. Оталар ва болалар ўртасидаги муносабат, кадриятларнинг кадрига етиш ва айни пайтда ўз кадрини ҳам билиш масалаларига алоҳида ёндашилган.

Шамсиддин келишган, ўзига ишонган йигит. Аммо унинг ишончи саёз. Шу маънодаки, ўйлаган ишини охиригача олиб бора олмайди. Унинг ўзига ишончи худбинлик, холос. Ўзига бино кўйишдан келиб чикадиган худбинлик. Худбинлик бўлмаса болани етим қилмасди, Гулсаранинг бошига шунча ташвишларни солмасди. Демак, унинг севгиси ҳам маълум даражада худбинликнинг қурбони ўзининг шаъни учун бошқанинг шаънини ерга булғашнинг хосиласи бўлган. Шамсиддин гуноҳ устига гуноҳ қилади. Гулсарани алдаб бир гуноҳ қилса, Ойсарани алдаб икки гуноҳ қилади. Натижада гуноҳларнинг залвори ортавериб охири ўзига ҳам зарбаси каттиқ бўлади. Ёзувчи бу гуноҳнинг оқибатини таъсирли кўрсатиш мақсадида, Шамсиддиннинг гуноҳлари болаларига урганини кўради. Бу гуноҳ ўзига урганда китобхон кўнглида “жазосини олди” – деган фикр уйғониши мумкин эди. Улар энди болаларга ачинади, Шамсиддинга нафрати ортади. Ёзувчи қахрамонига нафрат орттиришдан манфаатдор эмас. Асарнинг мантикий тадрижи, қилинган гуноҳнинг залвори ниҳоятда оғирлигини ҳис қилдириш учун ҳам керак бу усул.

Гулсара ҳам четда қолгани йўқ. Ота-онасининг ахволи, акасининг ногирон бўлиб қолиши, сихатини йўқотиши буларнинг барчаси бир нуктага бориб тақалади. Яъни, қилинган яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам беиз кетмаслиги. Сўнгги пушаймон ўзингта душман, демоқчи.

Романда сюжет тизимидаги узвий боғлиқлик, асарни ўқиганда китобхон воқеаларни чалкаштирмаслиги учун композицияни тўғри қуриш муҳим рол ўйнаган. Асарда воқеалар кетма-кетлиги тўғри белгиланса, китобхонни жалб қилиш баробарида таъсир кучи ҳам ортади. Ўқувчида нега бундай бўлди, аввал бошқача тасвирланган эди-ку деган фикр уйғониши керакмас. Аксинча, бир воқеадан иккинчисининг келиб чиқиши, мантикий изчиллик муҳим аҳамиятга эга.

Менглибой Мурод номини танитган асарларидан бири болалик йилларидан олиб ёзилган “Менинг бола қалбим” кассасидир. Қиссанинг ёзилиш тарихи ҳақида ёзувчининг ўзи шундай ҳикоя қилади: *“Гуноҳ” романим босмадан чиққач, жойларда китобхонлар билан кўплаб учрашувлар ўтказдик. Улар менга: “Сизнинг нима армонингиз бор?” – деган саволни беришганда, юрагимнинг туб-тубига муҳрланган армоним беихтиёр юзага қалқиб чиққандек бўлди. Менинг армоним унча-мунча армон эмасди. Мен учун отамни кўриш, унинг юз-кўзларига термилиб қараиш бир умрлик армонга айланганди. Жажжигина бола қалбим билан мана шу улкан армонни кўтариб, улғайдим. Ёшим ўтгани сайин, армоним юрагимга чуқур ботиб бораверди... Ушбу асарни сизга тақдим этарканман, отасининг йўлида зор-интизор яшаётган болакайнинг юрагини қўлингизга тутқазайгандекман”*. Ёзувчи кўксини куйдирган армонларини, соғинчлари, кўрган-кечирганларини самимият билан қаламга олгани асарнинг ўқишли чиқишига замин бўлган. Асар бошланишидаги воқеа: отаси урушга кетгандан сўнг туғилган, хали падарини кўрмаган бўлса-да, унинг дийдорига интиқ боланинг бошқа болаларга қўшилиб эшак миниб келаётган бир тўда одамларга қараб ота деб югуриши, оталари эшакларига мингаштириб олган болалар олдида изза бўлиши жуда таъсирли берилган. Ёзувчи асар давомида мана шу таъсирчанликни ушлаб туришга ҳаракат қилади ва бунга эришади

ҳам. Асар биринчи шахс – бола Менглибой тилидан ҳикоя қилиниши ҳам ички кечинмаларни теран ифодалашга хизмат қилган. Қиссада уруш йилларидаги оғир иктисодий аҳвол, кишлоқдаги турмушнинг беадад қийинчиликлари таъсирчан ҳолатда берилди. Асарда назик руҳий кечинмалар моҳирона акс эттирилган, чиройли табиат тасвирлари талайгина: “...*Неча кундан буён осмонни қоплаб турган қора булутларни ёриб чиққан баркашдай офтоб нурлари ҳовлимиздаги уюм-уюм қорларнинг додини бериб йиғлатаётган ва башарасини хунуклаштириб, тупроққа қорштираётган эди*”. Ёки: “*Офтоб чиқиб турган бўлса-да, ҳовлининг ҳар ер-ҳар ерига уйилган қор ва музлар меҳмонга ўхшаб чўзилиб ётар, ўринларидан қўзғалай демасди*”. Қорни йиғлатиш, узала тушиб ётган меҳмонга ўхшатиш жуда оригинал топилмалардир.

Бригадирнинг портретини шундай чизади: “*Ўзиям сузагон ҳўкиздай вазжоҳатли, телбавор. Юзида озгина бўлса-да истараси йўқ, кўзлари ҳам илонники каби совуқ йилтираб туради*”. Бундай тасвирлар асар бадиийлигини ошириши билан ўқувчига бадиий завқ беради, воқеалар зидлигини кучайтиради.

Асарда воқеалар асосан киш фаслида кечганлиги, табиатдаги совуқликнинг таърифи, асардаги турмуш “совуқлигини” бўрттиришга хизмат қилган. Фаслларнинг инсон руҳиятига таъсири бўлганидек, ёзувчи ҳам таъсир кучини ошириш маъносига қиш фаслига кўпроқ урғу берган. Асарда ишлатилган халқ мақоллари: “Пухтанинг иши беш, шошманинг иши бўш”, “Ҳолини билган хоримас”, “Ота сўзи олмас, отгани ерда қолмас”, “Чакмайдиган бит йўқ, қопмайдиган ит йўқ”, “Давлатинг – ота-онанг, савлатинг – ўғил-қизинг”, “Ориқ отга камчи оғир, йиртик томга томчи оғир”, “Тош тушган ерига оғир”, “Мушукка ўйин, сичқонга қийин”, “Дард – меҳмон, тана – қўрғон”, “Ёмоннинг бир қилиғи ортик” каби ва яна бошқа кўпгина халқона хикматларнинг қахрамонлар тилидан ўз ўрнида қўлланиши асар тилининг жозибадорлигини ошириб, қисса тилининг янада ширали бўлишига хизмат қилган. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Худойберди Тўхтабоев қиссага битган “Интизор қалб армони” сўзбошисига шундай ёзади: “Менглибой Муродовнинг “Менинг бола қалбим ёхуд армонга айланган умид” асарини бир эмас, икки-уч бор ўқидим. Ўқиган сари яна ўқигим келаверди...”

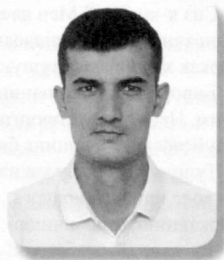
Айтишларича, бадиий асар деб аталадиган гўзал кошонани бир-биридан чиройли ишланган тўрт устун кўтариб турар экан. Бу – гўзал ғоя, бир-биридан чиройли сўзлар, бу – пухта ишланган образлар, бу – ихчам сюжет. Шулардан бири бўлмаса, ўша гўзал кошона сал қийшайиброк қолади, дейдилар. “Менинг бола қалбим ёхуд армонга айланган умид” асарида шу тўрт ҳолатнинг бирмунча мукамал ишланганини кўрдим”. Асарни ўқиган китобхон атоқли ёзувчининг фикрларига қўшилиши табиий.

“Савоб” романи худди “Туноҳ” романининг давомидек. Аммо, бу романда аксинча, савоб ишнинг аҳамияти бекиёслиги Яхши бобо мисолида кўрсатилди. Ўсмир ёшдаги ўқувчилар учун мўлжаллаб ёзилган асар “Бир кўнгил иморати – минг Макка зиёрати” мантиқига асослангандек туюлади. Асар бошдан охиригача эзгулик тарғиботига бағишланган ва ўқувчида ҳам шундай эзгу туйғулар шаклланишига хизмат қилади.

Менглибой Муродовнинг асарларида ўқ томир – яхшиликка чорлов десак адашмаймиз. “Онамнинг ҳиммати”, “Жазо”, “Ирода”, “Аёл қисмати” ҳикоялари мағзини ҳам, “Уйғониш”, “Қайтар дунё”, “Интизор қалб армони” драмаларининг мазмунини ҳам, мантиқини ҳам эзгуликни улуглаш ғояси тутиб туради ва бу ўқирманга завқ бағишлайди. Менглибой Муродов асарлари ҳақида таникли адиб ва адабиётшунослар Хуршид Дўстмуҳаммад, Шухрат Ризаев каби ижодкорларнинг илиқ фикрлар билдиргани ҳам яхши асар ёзган ёзувчи меҳнати кадр топаётганидан далолатдир.

ТАНБУР ВА КУМУШ ТЎҒНОҒИЧ

Ҳикоя

Озод
МУСТАФО

Бу олам – танбур. Унинг қорни бўш, сип-силлик, дастаси дағал. Тор бўшлик томонга интиларкан нохун уни ортиқ азобламайди, бироқ шунда нозик куй ҳам тугайди. Қачонки, у бутунлик томонга интилса – аксинча ҳолат юз беради.

* * *

Дераза раҳида турган танбурнинг лакланган косаси қуёшнинг илк нурларида ярқирайди. Ҳар замон дераза пардаси унинг устида шамол таъсирида тўлқинланаркан у нозик бармоқлари ила соз чалаётган моҳни эслатади. Ташқарида катта йўл бўйлаб машиналар ўтиб қайтаркан, кишини кўча шовқиндан кўра ичкаридаги ана шу ҳолат кўпроқ ром этади...

...Шамол тўхтаб, парда танбурни ичкаридан кўринмайдиган қилиб ёпиб олди. Шунда бирдан машинанинг тормоз берган овози ва кимнингдир қичқириғи эшитилди, дераза ойнасига автоҳалокатга учраган машинадан узилиб кетган алланима зарб билан урилиб, дераза ойнаси чил-чил бўлди, раҳда турган танбур тўнқарилиб, пастга кулади. Ташқаридан кимнингдир бошқаларни ёрдамга чақирган овози эшитилди...

* * *

Қоп-қоронғи бир хона. Балки хона ҳам эмас, уйдек келадиган қайикнинг ичи, фақат бу ерда одам бўйидан икки-уч баравар баланд шифтдаги озгина тиркишдан тушаётган ёруғликдан ўзга нарса мавжуд эмас. Йўқ – ҳаммаси чалқаш. Қайикка ҳам ўхшамайди бу жой!

Қайбир бурчак бирдан ёришиб, бир чол кела бошлади. Унинг нуроний чехраси шу даражада чиройли эдики, бир қарашда унда минг йиллик қарилик аломатини ҳам, эндигина туғилган гўдакнинг юз тузилишини ҳам кўриш мумкин эди. У қоронғи бурчакдан ўртадаги нур томон ниманидир тортиб келди. Абжир экан. Нима у? Пўрим кийинган эркакми? Уст-боши кумга беланган бу нусха беҳуш эди. Мўйсафид уни силкитиб, ҳушига келтира бошлади:

Озод МУСТАФО – 1990 йилда туғилган. Навоий давлат педагогика институти ўзбек тили ва адабиёти факультетини тугатган. Ҳикоялари матбуотда эълон қилинган.

– Ҳой, йигит, ўзингга келдингми?

Эркак кўзини очаркан, атрофга охишта аланглаб, сўнг чолга қаради:

– Сиз к-кимсиз? Мен қаердаман ўзи?

Сен танбурнинг ичидасан, – қаддини ростлади чол ва ундан нари кетди.

Эркак ҳеч нарсга тушунмади, ўзини ўнглашга ҳаракат қилди:

– Бирор тамаддихонанинг номими бу – танбур? Мен бу ерларга илгари келмагандим. Нега бунча қоронги?

Мўйсафид яктагининг барини қокди:

– Тушунмадинг. Бу хақиқий танбур. Сен танбур қосаси ичидасан. Суяниб турганинг қоса ичидаги қовурға.

Эркакнинг жаҳли чикди:

– Бу қандай безбетлик! Автоҳалокатга учрадим! Менга ёрдам бериш ўрнига устимдан қуляпсизми? Дўхтир қақиринг! Бутун танам оғрияпти!

– Сен ўз вазифангни адо этиб бўлдинг. Энди ҳеч кимнинг сенга нафи тегмайди, – хотиржам жавоб берди мўйсафид.

– Ўлдинг демокчимисиз? – эркак зўрға жойидан турди. – Тирикман-ку, сиз билан гаплашайман-ку, ҳали ўлмаганман-а? – қолни елкасидан ушлаб силтади. – Гапиринг! Кимсиз ўзи!

– Сен ўзи аввал кимлигингни билиб ол! – қол эркакнинг қўлини елкасидан олиб ташлади. – Акс ҳолда ҳеч нарсга тушунмайсан.

Эркак ҳар тарафга юриб, қовурғалар ошаркан, хонанинг бурчак-бурчакларигача қаросима билан юриб чикди.

– Мен қатта бир қорхонанинг раҳбариман, – деди мўйсафид олдиға қайтиб. – Муҳим бир йиғилишга бораётгандим, ахир, – йиғламсираб гапирди у.

Миясида қарх ураётган саволларнинг атиги биттасига ҳам жавоб тополмасди.

– Сен айтган одам бошқа, – қулимсираб гапирди қол. – Сен унга узоқ вақт ҳамроҳлик қилгансан, қолос.

Қолнинг гаплари умуман тушунарсиз эди.

– Нима деяпсиз ўзи? – эркакнинг энсаси қотди. – Ким ҳамроҳлик қилган? Мен ўлдимми, а? – йиғламсиради. – Қабр ичидаман-а? Ахир не-не орзуларим бор эди. Сиз қариштасиз-а? Наҳотки шу гаплар қост бўлса? Наҳотки жаҳаннам оловида қуйсам? – мўйсафид олдида тиз чўқди. – Мен яхшилиқ қилмоқчийдим. Мен ёшим бир жойга борғач яхши ишлар қилишни ҳам режалаштиргандим, ахир.

– Ўзингни қос, ҳеч қандай жаҳаннам оловида қуймайсан. – Қол унга тушунтира қетди. – Мен қаришта эмасман. Қуҳман. Танбурнинг қуҳиман. Автоҳалокат танбурға яқин жойда қодир бўлди. Сен ўша одам таққан бир тўғноғичсан, қолос. У сени қар доим бўйинбоғида тақиб қурган, қассалом. Қуҳ қолниға сизмайдиған бир нарсга, шақлан ўзгарувқан. Сен у одамға шу қадар яқин бўлгансанки, унинг қарча ишларидан қабардорсан. Ўзингни у деб ўйлаётганинг қоис ҳам қиёфанг униқидек.

Эркак ҳаҳолаб қулди.

– Қўйсангиз-қи, тўғноғич – қонсиз бир қуом. Унда қуҳ нима қилсин? Мен ўша одамман, мен! – қўқрағиға урди у.

– Унутмагинки, қоддий оламда қар бир нарсанинг гапирувқи қуҳи қор. Уларнинг қарқаси одамнинг қилған амаллари учун қиёматда қувоҳлик беради. Сен ҳам!

Эркак қиёқасидағи қуҳ дод қолди:

– Йўк! Йўк! Йўк! – у қўрсатқич қармоғи билан қавони бир неча қор қесди. – Мен ҳали тирикман! Мен яшашим қерак! Яқинларимни бир қор қўрай! Бу ердан қикиш йўлини айтинг! – қар тарафға йўналиб, деворларни қайпаслай бошлади.

– Сен оддий бир тўғноғичсан! На яқининг ва на бир фарзандинг бор! Ўша одам ахлақачон ўлиб бўлган! Қабрида ётибди! Сен унинг барча ишларига гувоҳсан, холос.

Эркак мўйсафид ёнига қайтди.

– Кечагидек ёдимда! Зиёфат маҳали менга қилинган хушомад! Тўн кийгишиш-ганди, ахир. Хотиним кутиб олганди уйимда. Роса ичган эдим.

– Сен кузатиб боргансан, холос. Бу ҳаммаси – бемаъни хотира! Сен унинг ана шу ишларини Тангри олдида вақти келганда, сўралганида рўй-рост айтасан!

– Э, Худо, – ерга чўккалаб, бошини чангаллади эркак. – Бу қандай кўргилик? Наҳотки, мени арзимас бир буюмга тенглаштиришса! Мен катта одамман, не-не ишларни бажарганман, ахир. Юзлаб одамларни ишга олдим, ўнлаб одамларга лавозим бердим, мол-давлат бердим!

– Сен ҳаётда қилган иш бўйинбоғни маҳкам тутиб туриш эди, холос!

– Устимдан қулманг, чол! – эркак мўйсафидга кўзларини олайтириб қараркан, шу топда уни бўғмоқчидек қўлларини унинг бўйнига чўзди. – Ҳеч ким бунга журъат қилмаган! Сиз айтаётган танбур – сафсата! Айтган ҳамма гапингиз – ёлғон.

– Ўлганингга ишончинг комил бўлса, агар сен қабрда ётган бўлсанг, нега унда сени сўроқ қилишга ҳеч ким келмаётир, а?

Эркак иккиланди.

– Билмадим, билмадим. Бу яна қандай синов экан? Нега ҳамма ёқ жимжит? – эркак ҳар тарафга бақира кетди. – Ҳой ким бо-о-ор! Биров борми-и?

– Бақирганинг бефойда! Бор-йўғи бир тўғноғичнинг руҳисан-у, ўзингни катта олганингни-чи! Мен сенга ўша одамнинг қабрини ҳам кўрсатишим мумкин! Фақат ҳозир эмас. Кейинрок. – Чол нари кета бошлади. Эркак унга йўналди:

– Қаерга кетаяпсиз, бобо. Менинг хали саволларим кўп. Қайтинг...

Мўйсафид девор узра сингигандек ғойиб бўлди. Эркак эса девордан нари ўтолмади. Ортига қайтаркан яна атрофга аланглади:

– Бу қандай сирли жой? Наҳотки танбурнинг косаси бўлса? Наҳотки мен арзимас бир тўғноғич, – эркак жинни бўлгандек кула бошлади. – Арзимас бир ишга ярайдиган тўғноғич бўлсам? Бу қандай гап? Бемаънилик, бемаънилик, – девона бўлгандек бақириб деворларни муштлай бошлади...

* * *

Оқшом чўқаркан, қабристон бўйлаб ўтган зовурда қурбақаларнинг овози ҳам авжига чиқа бошлади. Қабрлар атрофида кузнинг совуқ шамолларида сарғайган қамишлар шамолда шовуллайди. Кимдир бу ерга кириб кела бошлади. Қора плаш кийган эркак қабристондаги улкан дўнгликнинг ўнг тарафи бўйлаб янги қабрлар томон йўналди. Охишта қадам босиб бораркан, кафтида ниманидир маҳкам қисиб олганди. Кўзлари билан қабр тошларидаги ёзувларни куёшнинг сўнгги нурларида ўқишга интиларкан, жонсарақ ниманидир қидирарди. Шу пайт кўзи улкан мрамар тошдаги ўзининг суратига тушди-ю, қотиб қолди. Ранги оқариб, бир зум тара-шадек жойидан кимирлолмай қолди. Одам бўйи баробар тошдаги суратга қайта-қайта қаради, ёзувлар устидан бармоғини юргизиб икки-уч маротаба ўқиб чиқди. Қалтирарди. Бир ютинди-да, шу жойда тўхтади. Сўнгги бор суратга разм солиб, худди оёқлари унга бўйсунмагандек, қабристон дарвозаси тарафга югуриб кетди. Ҳаял ўтмай қоронғида кўринмай ҳам қолди. У боя қўлида яшириб турган нарса мрамар устига тушиб қолганини сезмади ҳам. Бу қушнинг тумшугидек, бежирим қилиб ишланган, занжирли кумуш тўғноғич эди...

Абдулхамид
ҚУРБОНОВ

ЗУЛФ – СЎФИЁНА ИСТИЛОҲДА ОЛАМ РАМЗИ

Зулфнинг маъноси сочдир, у ўтмиш адабиётида гесу, турра ёки кокил деб ҳам аталган. Зулф тасаввуфнинг муҳим истилоҳларидан бири бўлгани учун тадқиқотларда анчагина кенг шарҳланган.¹ Жумладан, “Миръоти ушшоқ” (“Ошиқлар кўзгуси”) номли сўфиёна истилоҳларнинг изоҳли луғатида зулфнинг тасаввуфий маъноси ҳақида шундай дейилади: “Зулф деб жалолий сифатлар ва жамолий тажаллиётга айтилулки, улар мутлақ жамол ваҳдати яширин қолишининг сабабчисидир”.²

Мутлақ жамол Оллоҳ хуснидир. *Ваҳдат* сўзининг маъноси бирлик, ягоналик бўлиб, ваҳдат Хусни Мутлакнинг ўз-ўзи ёки ғайб оламидаги жилвасига ишорадир, чунки мутлақ жамол ғайб оламида ваҳдат ҳолатида бўлади. Ваҳдат – касратнинг зидди. *Касрат* кўплик, ваҳдат эса бирликдир. Ваҳдат деганда Ҳақнинг ўзи, унинг ягоналиги назарда тутилса, касрат деганда Ҳақнинг зоҳирий олам ашёларида, хилма-хил ва сон-саноксиз нарсаларда тажаллий қилиши тушунилади. *Жалолий сифат* ва *жамолий тажаллиётга* келадиган бўлсақ, Ҳақнинг *лутф сифатлари* ва *қаҳр сифатлари* бўлиб, сўфиёна фалсафада лутф сифатлари Оллоҳнинг ўз жамолини оламдаги нарсаларда намоён қилиши, қаҳр сифатлари эса уни оламдаги нарсаларнинг пардаси ортига яширишидир. Бинобарин, олам Оллоҳ жамолини ўзида намоён қилувчи кўзгу, айни чоғда, хилма-хил нарсаларнинг сон-саноксиз суратлари ортига яширувчи пардадир. Айтилганлардан келиб чиқилса, сочининг мазкур таърифини шундай тушуниш мумкин: *Зулф Ҳақнинг лутф ва қаҳр сифатлари билан тажаллий қилишидирки, улар Ҳақнинг, Ҳақ жамоли бирлигининг яширин қолиши сабабчиларидир.*

Бирок машҳур шайх Маҳмуд Шабистарийнинг “Гулшани роз” (“Сирлар гулшани”) асарига Лоҳижий томонидан ёзилган шарҳда соч бироз бошқачароқ талкин қилинган: “Юздан мурод Оллоҳнинг лутф сифатларидир, – деб ёзади Лоҳижий, – зулфдан мурод эса қаҳр сифатларидир”.³ Демак, Лоҳижийга кўра, зулф ҳам жамо-

¹ Хусусан, Е. Э. Бертельснинг зулф ва юзнинг сўфиёна талқинига бағишланган гоят сермазмун мақоласи бор. Қаранг: Е. Э. Бертельс. Локон и лицо / Суфизм и суфийская литература. – М.: Наука, 1965. – С. 109–125.

² Миръоти ушшоқ / Е. Э. Бертельс. Суфизм и суфийская литература. – М.: Наука, 1965. – С. 153.

³ Саййид Содик Гуҳарин. Шарҳ-э эстлоҳот ва таъбирот-э эрфоний. Желди панҷум, с. 170.

Абдулхамид ҚУРБОНОВ – 1957 йилда тугилган. Адабиётшунос олим. Республика ва хориж журналларида Навоий асарлари, тасаввуф ҳамда мумтоз поэтиканинг турли масалаларига бағишланган ўттиздан ортққ мақолалари чоп этилган. “Ҳамса” сарлавҳалари бадийяти номли монография, “Аруз вази”, “Тасаввуф ва адабиёт” китоблари муаллифи.

лий, ҳам жалолий тажаллий эмас, фақат жалолий тажаллийдир: *юз зотий ҳусн
жилваси бўлса, соч олам ва унда хилма-хил ва сон-саноқсиз шакл ва сувратларда
намоён бўлувчи нарсалардир.*

Зулфнинг Алишер Навоий ижодидаги тасаввуфий талқини ҳам Лоҳижий фикр-
ларига яқин. Улуғ шоир бир ғазалида шундай деб ёзади:

*Зиҳий, тажаллийи ҳуснунг келиб жаҳонорой,
Жамиллар санга ойинаи жамолнамоӣ.
Жамол бирла жалолиятингдин ўлди бу навъ,
Саҳар узори уза шомӣ зулфи анбарсой.*

Улуғ шоирнинг тажаллий ҳақидаги ғазалидан олинган мазкур парчанинг бирин-
чи байтида айтилишича, олам Оллоҳ гўзаллигини акс эттирувчи ойнадир: *Қандай
ажойибки, – дейди файласуф шоир, – ҳуснинг тажаллийси оламга чирой берди ва
чиройли нарсалар жамолнинг кўрсатувчи ойна бўлди.* Кейинги байт ҳусн ойнасида
акс этган жамолий ва жалолий тажаллий ҳақидаги фикрларнинг поэтик изҳоридан
иборат: *Жамол билан жалолиятингдан анбар суртилган зулфнинг шомӣ тонг
чехрасининг устида (ёйилгандек) бўлди.* Байт тамсил санъати асосига қурилган
бўлиб, биринчи мисрадаги *жамол* иккинчи мисрадаги *узур* (*юз*) билан, *жало*л эса
зулф (*соч*) билан таносуб ҳосил қилган: *жамол – юз, жало*л – *зулф*. Ташбеҳ ва иста-
тиора сингари сержило, айни чоғда, мураккаб шеърӣ санъатлар либосида намоён
бўлган байтнинг маъносини соддароқ қилиб ифодаласак, шундай бўлади: *Ойнаи
жамолнамо бўлган олам кўзгусида жамол ва жалолиятинг жилва қилди. Жамолнинг
тонг сингари ёруғ юз, жалолинг эса анбар суртилган хушбўй зулф бўлди. Қоронги
шом ёруғ тонгни яширгандек, зулфинг юз узра тушиб, уни кўздан пинҳон қилди.*

Улуғ шоирнинг фикрларидан шундай хулоса чиқариш мумкин: зулф жалолий
тажаллий, яъни оламдир, олам эса, қоронги шом ёруғ тонгни яширгандек ёки зулф
юз узра тушиб уни кўздан пинҳон қилгандек, илоҳий жамол узра тортилиб, уни
кўздан яшириб туради. Яъни: *Эй Парвардигор, – деб хитоб қилади шоир Яратувчи
Зотга, – чиройли нарсалар жамолнинг жилваланиб турувчи бир кўзгу бўлди, аммо,
шом саҳарни, зулф юзни яширгандек, олам ва ундаги нарсалар ҳам жамолнинг жил-
васини яширувчи парда бўлди.*

Мавлоно Лутфий бир ғазалида юзнинг жамолий, зулфнинг эса жалолий тажал-
лий эканлигини жуда очиқ айтади:

*Ўгонки, қудрат ичинда камол кўргузди,
Юзунгунг ойинасинда жамол кўргузди.
Жаҳонни ўртади ул дамки юзу зулфунгдин,
Тажаллиёти жамолу жало*л кўргузди.

Мазмуни: *Эй ёр, Парвардигор улуг қудрати билан юзининг ойнасида ўз жамол-
лини зоҳир айлади. Юзу зулфинг билан жаҳонни ўртаган чоғда юзингда жамолий,
зулфингда эса жалолий тажаллиёт намоён бўлди.*

Шундай қилиб, соч Мавлоно Лутфий, Алишер Навоий ва Лоҳижийларнинг ёзи-
шича, жалолий тажаллий, “Миръоти ушшок” муаллифининг таъкидлашича эса,
ҳам жалолий, ҳам жамолий тажаллийдир. Бирок жалолий тажаллий бўладими ёки
жамолий – бундан катъи назар, соч зоҳирӣ олам ва ундаги нарсаларнинг рамзи
бўлиб, маъшуқа сочи юз узра ёйилиб, уни кўздан пинҳон қилганидек, олам ва ун-
даги ҳар бир нарса парда, никоб янглиг Оллоҳ жамолни кўздан яшириб туради.

Хофиз Хоразмийнинг қуйидаги байтида ҳам соч шу маънода талқин қилинган:

*Зулфи шабрангини моҳ узра ниқоб айладилар,
Отини иккисининг мушку зулоб айладилар.*

Яъни: *Тунсифат зулфини ойдек юзи узра ниқоб қилгач, зулфини мушку юзини зулоб деб атадилар.*

Алишер Навоийнинг куйидаги байтида ҳам илоҳий ҳусн юз, олам пардаси эса зулфга нисбат берилганлиги сезилиб туради:

*Ғам туни дедим булутнинг пардасидин чиқти ой,
Зулфдин чиққан жамолнинг меҳри раҳиони эмиш.*

Шоир байтда фикрий аниклик ва таъсирчанликни ошириш учун тамсил санъатини ишга солиб, биринчи ва иккинчи мисраларда бир-бирининг маъносини тўлдирувчи жуфт тимсоллар келтирган: булутнинг пардаси – зулф, ой – жамол куёши. *Ғам кечасининг зулматида булутнинг пардасидан ой чиқти деб ўйладим*, – дейди лирик қахрамон тилидан шоир, – *Аммо билсам, жамолнингнинг порлоқ куёши зулфинг остидан чиққан экан*. Илоҳий жамолнинг зоҳир оламда тажаллий қилиши биринчи мисрада ойнинг булут пардаси ичидан чиқишига, иккинчи мисрада эса маъшуқа ҳусн куёшининг зулф булутти ортидан юз кўрсатишига ташбех қилинган.

Агар мазкур байтда Оллоҳ жамолнинг зоҳир оламда жилва қилиши маъшуқа руҳсорининг зулф пардаси ортидан юз кўрсатишига ўхшатишга бўлса, шоирнинг бошқа байтида, аксинча, унинг олам пардаси ортида ниҳон бўлиши ёрнинг юзини зулфи билан беркитишига нисбат берилган:

*Ҳамул кун меҳри иқболимни шоми ғам ниҳон қилди,
Ким ул гул қилди пинҳон сунбули сероб ила ораз.*

Мисрада тилга олинган *гул* маъшуқага ишора бўлса, *сунбули сероб* (яшнаган сунбул) зулфнинг истиоравий ифодасидир. *Меҳри иқбол* – иқбол куёши, *шоми ғам* ғам кечасидир. Ҳақ дийдорини кўришга интилган ва буни улуғ саодат деб билган ошиқ зорланиб дейдики: *Ул гул оразини сунбули сероби билан беркитган кун иқболимнинг куёши ғам кечаси ичра ниҳон бўлди*. Дарҳақиқат, Ҳақ ошиқлари учун илоҳий жамолнинг олам пардаси ичра пинҳон бўлиши иқбол куёшининг ғам зулмати ичра ғойиб бўлиши билан баробардир.

Куйидаги байтда зулф пардаси яна ҳам қуюклаштирилиб, бирданига икки нарсага ташбех қилинган:

*Ики рухсори икки зулф ёпқондин ниҳон эрмиш,
Нечукким шуъла дуд ичра, куёш ёхуд ғубор ичра.*

Юз олов бўлса, зулф – тутун, юз куёш бўлса, зулф – чанг-тўзон: *ўт тутун ичида қолгандек, куёш чанг-тўзон ичра йўқолгандек, маҳбубнинг икки рухсори икки зулф остида пинҳон бўлган*.

Шу ўринда сочининг ранги билан боғлиқ бир жиҳатга алоҳида эътибор қаратмоқ лозим: мумтоз шерьиятда соч рангининг қоралиги билан тасвирга тортилган. Юқорида келтирилган байтларда зулф юз билан ёнма-ён келиб, юз ой, куёш, ўт каби нурафшон нарсаларга ташбех қилинган бўлса, юздан фаркли ўларок, зулф тун, шом, тутун, ғубор каби хира ва қоронғи нарсаларга ўхшатишга. Бу бежиз эмас, албатта. Бу, бир тарафдан, сочининг ранги билан боғлиқ бўлса, иккинчи тарафдан, олам пардасининг ҳам қоралигига ишорадир. Чунки сўфиёна фалсафага кўра, Оллоҳ жамоли нур бўлса, олам зулматдир, бинобарин, қора зулф маъшуқа юзига тортилган қора парда бўлганидек, олам ҳам Оллоҳ жамолига тортилган қора пардадир. Байт, Навоий:

*Ажаб йўқ ўлса қора зулф оразингга ниқоб,
Қуёшқа тонгмудурур бўлса шоми тийра ҳижоб.*

Шоир дейдики, зулф олам пардаси бўлса, ораз Ҳақ нурунинг тажаллийсидир, қора зулф маъшука оразига ниқоб бўлганидек, зулф сингари қоронғи оламнинг ҳам Ҳақ жамолнинг жилвасига парда бўлиши ажабланарли эмас.

Бироқ, шуни ҳам таъкидлаш лозимки, пардалик сочининг ягона хусусияти эмас. Сочнинг бадий тимсол сифатида ҳам, тасаввуфий рамз сифатида ҳам мазмуний мундарижаси ғоят кенг бўлиб, унинг хилма-хил тасвир қирралари бор: *узунлиги, беқарорлиги, савдоси, паршонлиги, ҳалқаси, тугуни* ва бошқалар. Шу билан бирга, соч мумтоз шеърятда *дом, каманд, қуллоб, куфр, илон, соя, йўл, ришта, зуннор* каби хилма-хил нарсаларга ташбеҳ қилинган.

Анъанавий тасаввурга кўра, соч қанчалик узун бўлса, у шунчалик маҳбубдир. Шунинг учун ҳам мумтоз адабиётда соч мумкин қадар узунроқ қилиб тасвирланган ва узунроқ нарсаларга ташбеҳ қилинган. Масалан, Атоийнинг қуйидаги байтида айтилишича, маъшуканинг узун сочлари оёқларининг остига тушиб туради:

*Узун сочингдин узмасмен кўнгулни,
Аёгинг қанда бўлса, бошим анда.*

Алишер Навоий “Наводир уш-шабоб” да тасвирлайдики, маъшука сочларини тугун-тугун қилиб тугиб қўйганда оёқларига етади, агар тугунларни ечиб юборса, қулоч-қулоч бўлиб кетади:

*Гириҳ-гириҳ чу тугарсен, етар оёгинга соч,
Гириҳларин чу очарсен, тушар қулоч-қулоч.*

Улуғ шоирнинг бошка бир байтда муболағадор қилиб тасвирлашича эса, ерда судралиб, ошиқни банд этишга қасд қилган зулфнинг узунлиги юз қулоч:

*Зулфи эгнига етар, гар сочи ерга судралур,
Тенгдурур қайдим учун гар бир қарич, гар юз қулоч.*

Шунинг учун зулфни мухтасаргина васф этиш мушкул, агар зулфнинг таърифи-га бир киришиб кетилса, зулфнинг киссаси унинг ўзидек узун бўлиши тайин:

*Эй Навоий, зулфининг таърифига туштунг магар
Ким, сўзунгнунг тори ҳам бўлди паршон, ҳам узун.*

Шунинг учун ҳам зулфнинг фироқидан бир оғиз ҳам сўз деб бўлмайди, чунки зулф узун, айтган билан адо бўлмас киссадир. Лутфий:

*Зулфунг фироқидин битайин шаммае дедим,
Ақл айди: Бошламаки, узундур ҳикояти.*

Қуйидаги байтда айтилишича, маъшука сочларининг васфини тунлар то саҳарга қадар айтган билан ҳам тугатиб бўлмайди, чунки унинг сочлари тундан ҳам узундир. Атоий:

*Кўп узун тун то саҳаргаҳ сочларинг авсофида,
Мажлис ошифта дилларни муаттар айладим.*

Лутфий бир байтида маъшука юз ва сочини васф этиб, юзини ойга, сочини эса йилга ўхшатади. *Ой юзию узун сочларининг фикрида умримни хуш кечирмоқдаман, – дейди у, – бу умрининг ойларю йилларининг қандай эканлиги бир менгаю бир кўнглимга аён:*

*Ой юзию узун сочи фикрида умр хуш кечар,
Ман билурам доғи кўнгулким бу не моҳу сол эрур.*

Агар соч таъриф ва тавсиф қилинган байтлар бир жойга тўпланса, сочнинг узунлиги ҳақида шундай хулосага келиш мумкин: соч ғоят узун – юз қулоч, юз қулоч эмас, тундек узун, йилдек узун, умрдек узун, ва ниҳоят, абаддек узун.

Сочнинг узунлиги сўфиёна истилоҳда Мутлак Хусн тажаллиётининг чексиз-чегарасиз эканлигига ишорадир: Мутлак Хусн азалдан абадга қадар бир лаҳза бўлсин тиним билмай, хилма-хил ва сон-саноксиз нарсалар тарзида ўзини намоеън этиб туради. Бадий адабиётда соч беҳад узун килиб тасвирланганда ана шу азалий ва абадий жараён назарда тутилади. “Зулфнинг узунлиги, – деб ёзади Лохижий “Шарҳи “Гулшани роз” да, – мавжудот (вужудга келиш), касрат (кўпайиш) ва тааййунот (аён бўлиб туриш)нинг чексиз-чегарасиз эканлигига ишорадир”.⁴ Соч абад қадар узун бўлганидек, тажаллий жараёни ҳам абад қадар муттасил ва давомийдир.

Зулфнинг илонга ташбех қилиниши мумтоз адабиётда тез-тез учраб турадиган анъанадир. Лутфийнинг қуйидаги байтида маъшуканинг юзи ганж – хазинага, юз узра ёйилган сочлари эса ганж устида ётган илонга ташбех қилинган:

*Юз уза зулфунг эрур ганж устида ётқон йилон,
Ваҳ, ўшул ганж орзусидур бизни вайрон айлаган.*

Юз – ганж, зулф эса ганж устида ётган илон. Юз ва зулфнинг бундай талқини ганж ва илон ҳақидаги халқона тушунчаларга бориб такалади. Ганж бехисоб олтин-кумуш, дурру жавохирлардан иборат хазина бўлиб, афсоналарда айтилишича, у кўпроқ вайроналарга яширилган бўлади. Қаерда ганж бўлса, ўша ерда илон ҳам бўлади, чунки заҳарли илон ганж устида қулча бўлиб, кечаю кундуз уни кўриклаб ётади. Шунинг учун ўтмиш адабиётида юз ганжга ўхшатиладиганда, зулф кўпинча ганжни кўриклаб ётган илонга нисбат берилади. Хофиз Хоразмий:

*Юзи устиндаги зулфиндин чекар жоним азоб,
Ганж устинда анингтак мор пинҳон бўлмасун.*

Баъзан соч илон эмас, аждарга ўхшатилиши ҳам мумкин. Навоий:

*Зулфу рухсоринг гами не тонг бузуг кўнгул аро,
Аждаҳо гар бўлса вайрон ичра, махзан ҳам бўлур.*

Юз – ганж, зулф – аждар, кўнгил эса хазина яширинган вайрона. *Зулфу рухсоринг гами бузуг кўнгулмга тушган бўлса ажабланарли эмас, – дейди шоир, – ахир вайрона ичра аждар бўлгандан кейин, у ерда махзан – хазина ҳам бўлади-да!*

Илоннинг сўфиёна талқинига келадиган бўлсак, илон сочининг ўзига хос рамзи экан, унинг маъноси ҳам соч билан бир хил: олам ёки олам ҳаваси. Аммо илон тимсолида зулфга қараганда оламга нисбатан салбий муносабат кучлироқ: олам илохий ҳусн жилвасини яширган шунчаки парда эмас, балки ҳусн ганжи устида қулча бўлиб ётган илон, кимки унга яқинлашса, унинг захридан омонлик йўқ. Лутфий:

*Бир тутуб зулфунгни юз минг захр топдим зулмидин,
Оре-ореким, йилон тутқанга самдин чора йўқ.*

Зулфингни бир бор тутдим-у, унинг зулмидан минг бор заҳар топдим, – дейди оламнинг заҳарли илон эканлигини билмаган ошиқ, – ҳақиқатан ҳам, илон тутган киши-

⁴ Каранг: Е. Э. Бертельс. Суфизм и суфийская литература. – М.: Наука, 1965. – С.115.

нинг заҳардан омон қолиши қўйин экан. Оламга нафақат кўнгил бериш, балки унинг ёдини кўнгилга келтириш ҳам қўйнида заҳарли илон саклаш билан баробар. Навоий:

*Қўйнида афъий, не мумкин кўзга уйқу кирмаги,
Улки ҳар тун ёд этар бир зулфнинг печу хамин.*

Қуйидаги байтда ҳам дунё молига бўлган салбий муносабат, уни кескин рад этиш жуда ёрқин акс этган. Навоий:

*Дунё аруси зулфини тутқан не оғаҳ фақрдин,
Ганж истамас улким, йилон тутмоқ била хурсанд эрур.*

Байтда фақирлик дунёпарастликка қарама-қарши қўйилган бўлиб, фақр, гарчи айтилмаса ҳам, яширин тарзда юзга, юз ганжга; дунёпарастлик зулфга, зулф эса ўз навбатида илонга ташбеҳ қилинган. Шоирнинг таъкидлашича, юз ганж бўлса, соч – илон. Дунёга меҳр қўйиш ганж турганда, ундан юз ўгириб, илон тутиш билан овора бўлган кишининг ишига ўхшайди; ганжни қўйиб, илон тутиш билан хурсанд бўлиш нечоғлик гумрохлик бўлса, Махбуби Ҳақиқийнинг висолига интирмай, дунё келинчагининг зулфидан тутиш ҳам шу қадар гумрохликдир. Аммо, шоир чуқур таассуф билан қайд қиладики: *дунё келинчагининг сочини ушлаганлар фақр нима эканлигини қаердан билсин, зеро, илон тутиши билан хурсанд бўлган кишига ганжу хазинанинг кераги йўқ.*

Сочнинг ўзига хос, тасаввуфга доир китобларда эътибор берилмаган жиҳатларидан бири унинг йўл сифатида талкин қилинишидир. Лутфий ёзади:

*Чиқмади зулфунг саводиндин кўнгул йўл бор учун,
Мунча умр этиб узун тунларда шабсир устина.*

Кўнгил бутун умр узун тунлар зулф қоронғилигида йўл босган бўлса ҳам, зулф қоронғилигини тарк этгани йўқ, чунки зулф саводида (ёруғликка чиқадиған) йўл бор, – дейди шоир.

Ҳофиз Хоразмий девонидан олинган қуйидаги байтда ҳам зулф йўлга ўхшатилиб, зулфнинг саводида йўлини йўқотган кўнгил ҳолати тасвирланган:

*Гумроҳ бўлса хаста кўнгул зулфина тушиб,
Эрмас ажаб, қоронғу кеча йўл бўлур галат.*

Агар, – дейди шоир, – *кўнгул ёр зулфининг йўлига тушиб адашиб қолса ажабларли эмас, чунки қоронғи кечада йўл яхши кўринмайди-да!*

Келтирилган ҳар икки байтнинг ҳам мазмунидан кўриниб турибдики, зулф – йўл, кўнгил эса йўлчи, зулф йўли – қоронғи йўл, унда кўнгил адашиб қолиши мумкин.

Қуйидаги байтда зулфнинг қоронғи йўлига кирган йўлчининг бу йўлга киришдан максадлари баён қилинган:

*Ҳофиз каманди зулфида юзин тилар тамом,
Шабравда бор чун маҳи тобонга эҳтиёж.*

Байтнинг мазмуний мундарижаси ҳам, тимсоллар талқини ҳам аввалги байтлар билан деярли бир хил: зулф – қоронғи йўл, Ҳофиз ёки унинг кўнгли – қоронғи кечада йўл босувчи шабрав. *Ҳофиз (кўнгли) зулфининг камандида экан, унинг тилаги фақат ёрнинг юзидир,* – деб ёзади шоир, – *ахир шабрав, яъни қоронғи кечада йўл босадиган йўлчида (йўлини ёритиб турадиган) ой нурига эҳтиёж бўлади-да!* Демак, қоронғи кечада йўл босаётган йўлчининг мақсади – ёрнинг тўлини ойдек юзи.

У зулфнинг қоронғи йўлларига кирар экан, бу йўл орқали ёрнинг мунаввар юзига етишишни истади.

Куйидаги байтда ҳам роҳрав, яъни йўлчининг мақсадлари ўз ифодасини топган. Ҳофиз Хоразмий:

*Иймонни талаб қилдим анинг зулфи йўлинда,
То қуфри хами зулфида иймонга етишдим.*

Бу байтда ҳам зулф – қоронғи йўл, Ҳофиз (кўнгли) эса қоронғи кечада йўл бо-сувчи шабрав. Фақат аввалги байтдан фаркли ўлароқ, бу байтдаги шабравнинг мақсади ойдек юз эмас, балки иймон: *Иймонни талаб қилдим анинг зулфи йўлинда*. Иймон юзнинг ташбехларидан биридир. Шунинг учун айтиш мумкинки, зулф-нинг қоронғи йўлига кирган ҳар икки ошиқнинг ҳам мақсадлари бир: ёрнинг юзи. Юзнинг сўфиёна маъноси: Ҳақнинг жамоли! Демак, ҳар икки байтда ҳам шундай сўфиёна мазмун ифодаланган: *Зулфининг қоронғи йўлига киришдан мақсадим Ҳақ жамолидир*. Маълум бўладики, *зулф оддий йўл эмас, кўнгилларни Ҳақ жамолига етказадиган йўлдир*.

Бундан зулфнинг сўфиёна маъноси ҳақида шундай бир хулосага келиш мумкин: *зулф сўфиёна тариқатнинг ўзига хос ифодасидир!* Бу жиҳатдан зулф ва тариқат ўртасида тўла ўхшашлик бор. Аввало, шакл жиҳатидан: сочининг кўриниши йўлнинг кўринишига ўхшайди – иккаласи ҳам ингичка ва узун. Иккинчидан, мазмун жиҳатидан: Ҳақ даргоҳига элтадиган йўлнинг боши зулмат, охири нур бўлганидек, зулф йўлининг боши ҳам қоронғи, охири нурдир, шунингдек, тариқат бу йўлга кирган солиқ руҳини оқибат Ҳақ даргоҳига етказганидек, соч ҳам унга боғланган кўнгилларни Ёр юзининг висолига етказида. Қолаверса, тариқат сўзининг маъноси ҳам йўл, демак, зулф билан тариқат ўртасида мустаҳкам алоқадорлик бор.

Алишер Навоийнинг “Қаро кўзум...” деб бошланувчи машҳур ғазалидан олинган куйидаги байтда зулф йўл сифатида талкин қилиниш билан бирга, муҳим бир тафсил билан тўлдирилган:

*Юзунг висолига етсун десанг кўнгулларни,
Сочингни боштин аёқ чин ила шикан қилгил.*

Аввалги байтларда ифодаланган маъно: соч – йўл, кўнгил йўлчи, юз эса мақсад, фақат бу сафар соч бошдин аёқ чин ила шикан билан тўла: *Эй Ёр*, – дейди висолга интилган ошиқ, – *агар кўнгиллар юзинг висолига етсин, дейдиган бўлсанг, сочларингни бошдан аёқ чин ила шикан – ҳалқа-ҳалқа қилгил*. Соч Ҳақ висолига етказувчи – йўл, шундай экан, сочининг *чин ила шиканлари* ҳақида шундай дейиш мумкин: *чин ила шикан* йўлдаги манзил-бекат, яъни мақомлардир. Ҳақиқатан ҳам, солиқ тариқат манзил-мақомларидан бир-бир кўтарилиб, Ҳақ висолига етганидек, кўнгил ҳам соч йўлларидан ҳалқама-ҳалқа кўтарилиб, Ёр юзининг висолига етиши мумкин.

Зоҳиран қараганда, зулфнинг бундай талқини билан унинг парда сифатидаги талқини бир-бирини инкор қилаётганга ўхшайди: зулф Ҳақ жамолини яширувчи парда бўлса, қандай қилиб у яна кўнгилларни Ҳақнинг жамолига етказиши мумкин? Аммо моҳиятан улар ўртасида зиддият йўқ, чунки олам, бир тарафдан, Ҳақ жамолини яширувчи парда бўлса, иккинчи тарафдан, Ҳақ жамоли жилваланиб турувчи кўзгу ҳам. Ҳақ жамоли оламдаги ҳар бир нарсада худди кўзгуда жилвалангандек жилваланиб туради. Ҳофиз Хоразмий девонидан ўрин олган куйидаги байтда зулф, яъни оламнинг ҳам парда, ҳам кўзгу эканлиги ёрқин акс этган:

*Каманди зулфидаким, печу тоб кўрунадур,
Қаронгу кеча манга офтоб кўрунадур.*

Байтнинг мазмунини сўфийлар тилида ифодаласак, шундай бўлади: *Ёр зулфининг ҳалқаларида, яъни олам ашёларида илоҳий жамол жилваланиб туради, бу менга қоронғи кечада чиққан қуёшга ўхшаб кўринади.* Демак, олам қоронғи кеча бўлса, Оллоҳ жамолининг жилваси қоронғи кечада таралаётган қуёш нурларидир.

Алишер Навоийнинг зулф *силсилаи мақсуд* – Ёрга етказувчи занжир деб таърифланган куйидаги байтида ҳам *силсила* дейилганда, соч ва унинг *чин ила шиканлари*, яъни Ҳақ жамолининг олам ашёларидаги жилваси назарда тутилган:

*Гесу санга бўлмишдур чун силсилаи мақсуд,
Мажнунунг эрур жонлар, қил силсила бирлан банд.*

Эй Ёри азиз, – дейди шоир, – *Сенинг сочларинг Сенга (Мақсуд)га етказувчи занжир бўлмиш, сочларинг иштиёқида жонлар мажнунга айланган, сен уларни сочларинг занжири билан банд қил, (токи улар бу силсила воситаси билан мақсадга етсинлар).* Яъни: Соч Мақсуд (Оллоҳ)га етказувчи занжир, жонлар (кўнгиллар) мақсадга етмоқлари учун бу силсиланинг ҳалқаларига боғланишлари, яъни Оллоҳ жамолининг жилвасини олам ашёларида мушоҳада қилишлари лозим.

Хофиз Хоразмийнинг куйидаги байтида гарчи зулф йўл эмас, *шаби меърож* деб талкин қилинса ҳам, зулфнинг Оллоҳ висолига етказувчи йўл эканлигини сезиш кийин эмас:

*Анбар бики зулфиндин анинг жон кеча билмас,
Чун васл замонинда ўшулдур шаби меърож.*

Анбар каби хушибўйи зулфидан жон кеча олмайди, – дейди зулф савдосига тушган ошиқ, – *чунки у висолга элтувчи шаби меърождир. Шаби меърожнинг маъноси меърож кечаси.* Шоир ёр зулфини *меърож кечаси* деб таърифлар экан, *меърож кечаси* ҳақидаги машҳур ривоятга ишора қилади. Айтишларича, Муҳаммад (с.а.в.) на бирор инсон, на бирор пайғамбарга насиб этмаган улуғ саодатга мушарраф бўлганлар: бир кун кечаси Бурок деган отга миниб, Қуддусдаги Аксо номли масжиддан осмонга – Оллоҳ хузурига кўтарилганлар. Диний китобларда Муҳаммад алайҳиссаломнинг Оллоҳ хузурига кўтарилишлари *уруж ёки меърож*, бу воқеа содир бўлган кеча эса *меърож кечаси* деб аталади. Байтда зулф *меърож кечасига*, жон эса Муҳаммад (с.а.в.) га ўхшатишган: *Меърож кечасида Муҳаммад (с.а.в.) Оллоҳ висолига етганларидек, –* деб ёзади шоир, – *жон ҳам зулфнинг тунда ёрнинг висолига етишини истайди, чунки зулф жон учун меърож кечасидир, шунинг учун у зулфдан кеча олмайди.*

Келтирилган байтлар таҳлилидан шундай хулосага келиш мумкин: *зулф кўнгилларни Ёр висолига етказувчи ўзига хос йўл, ўзига хос тариқат, зулфнинг чин ила шиканлари эса йўлдаги манзил-мақомлардир. Зулф олам бўлса, унинг чин ила шиканлари оламдаги турли нарсалар. Илоҳий жамол олам ва унинг ашёларида жилва қилиб, бу жилва кўнгилларни юзнинг висолига – Ҳақ даргоҳига етказувчи ҳидоят нурларидир.*

Шундай қилиб, зулф сўфийёна истилоҳда олам тимсоли бўлиб, унда оламга хос зиддиятлар ўз аксини топган: у гоҳ парда бўлиб, Ёр жамолини пинҳон қилса, гоҳ йўл ёки ришта бўлиб, кўнгилларни Ёр юзининг висолига етказди.

**Ашурали
ЖЎРАЕВ**

БАХТЛИ ЎЗУВЧИЛАРДАН БИРИ

Ҳар сафар раҳматли устозим – Ўзбекистон халқ ёзувчиси Неъмат Аминов ҳақида бирор нарса ёзмокчи бўлиб, кўлимга қалам олишим билан фикрлар ўз-ўзидан тўлиб-тошиб келаверади. Лекин бир лаҳза тўхтаб, фикрлар тўлқинини жиловлашга уринаман. Кўз олдимда дастлаб устознинг қулиб турган самимий ва нурли чехралари намоён бўлади. Неъмат аканинг юриш-туришларида, гап-сўзларида, ҳатти-ҳаракатларида – ҳамма-ҳаммасида меҳр ва самимият мужассам эди. Тўғрилиқ, тўғри сўзнинг фидойиси ва шайдоси эди. Ўзида ҳам, сўзида ҳам ҳалоллик, адолат барқ уриб турарди. У киши асосан ёлғонни ва ёлғончини жуда ёмон кўрарди. Ноўрин ва курук мактовни асло хушламасди.

Ёлғон ва сохта мактовдан анча вақт хижолат бўлиб юрарди. “Ҳамма иллат зиғирдек ёлғондан бошланади”, – дерди устоз.

Шу боис ёзганларим орасида бирор бир ёлғон сўз ўтиб кетмаслигига, адиб ҳақидаги мактовлар ҳам меъёридан ошиб, ёлғонни аралаштирмасликка ҳаракат қилдим. Чунки умри ҳалоллик ва тўғрилиқ билан ўтган, адабиётга виждонан хизмат қилган бундай самимий инсоннинг руҳларини безовга қилишга асло ҳақимиз йўқ. Зеро, машҳур адибимиз Абдулла Қаҳҳор айтганидек: “Адабиёт ҳалоллик ва виждон ишидир”. Неъмат Аминов ёзувчи ва инсон сифатида улуғ устознинг юқоридаги ўнгиларига қатъий амал қилиб ўтди.

Ўзбек ҳажвиёти ривожига муносиб ҳисса қўшган улкан адиб Неъмат Аминов ўз асарларида маҳорат билан кўшлаб бетақроқ ва ажойиб образлар яратди. Ўқувчилар тилига тушган бундай образларни таниқли адабиётшунос Озод Шарафиддинов “адабий тип” деб баҳолади. Адабиётда эса тип яратиш барча ёзувчиларга ҳам насиб этмаган.

Ёзувчининг “Икки пуллик обрў”, “Қирқ учинчи почча”, “Лабиҳовуз хандалари”, “Тилло табассумлар”, “Қитғи ўлмаган қиз”, “Чинорлар қўшиғи”, “Қаҳқаҳа” сингари китобларига қирган ҳикоя ва ҳажвиялари аллақачон адабиётимизнинг сара асарлари қаторидан муносиб ўрин олган.

Айниқса, адибнинг “Ёлғончи фаришталар” ҳажвий романи адабиётда чинакам адабий ҳодиса сифатида баҳоланди. Роман ҳақидаги йирик мақоласида Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад шундай деб ёзган: “Бизда Ғафур Ғуломнинг “Шум бола” сидан бошқа йирик ҳажвий асар йўқ эди. Шунақа асарни узоқ йиллардан бери кутардик. Неъмат Аминов шу орзумизни рўёбга чиқарди. “Ёлғончи фаришталар”

Ашурали ЖЎРАЕВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист. 1956 йилда туғилган. Абдулла Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институтини (ҳозирги ЎзДСМИ) тамомлаган. “Юрак бўронлари”, “Сенга кўнгиб берсам”, “Дил гавҳари”, “Саҳифага сиймаган сатрлар”, “Майсалар уйғонган тонг” каби китоблари нашр этилган.

Ўзбек адабиётидаги маҳорат билан ёзилган тўнғич ҳажвий романдир. Бундай ажойиб ва ўлмас асарни ёзиш учун ёзувчидан фақат уйғок виждоннинг ўзигина эмас, балки катта жасорат, матонат ва маҳорат ҳам талаб қилинади”.

Неъмат Аминов 1937 йилда Бухоро вилояти, Ромитан тумани Питмон қишлоғида туғилди. Болалик ва ўсмирлик даври Бухоро шаҳрида ўтди. Бухоро давлат педагогика институтининг (ҳозирги университет) тарих-филология факультетини тугатиб, Бухоро вилоят радиосида иш бошлади. Оддий ходимликдан фаолият бошлаган Неъмат Аминов кейинчалик радионинг бош муҳаррири вазифасида узоқ йиллар ишлади. “Хандон” ҳажвий радио журналини бевосита ўзи тайёрлаб, ўзи ўқирди. Неъмат акада актёрларга хос бадийий ўқиш қобилияти ҳам бор эди. Муқаллидлик санъатини ҳам яхшигина ўрганганди. Шу боис анча-мунча ижодкорларнинг овозларини худди ўзлариникига ўхшатиб ўқий оларди. Айниқса, кекса боғбон шоир Шариф Нурхон “бўлиб”, шеър ўқиганларида уларнинг овозларини ажратиш кийин эди.

Айтишларича, республика радиосидан Шариф Нурхоннинг ижоди бўйича эшиттириш тайёрлаб, шеърларини ёзиб келиш учун Бухорога борганларида шоир Самарқандга меҳмонга кетган экан. Шунда Неъмат ака Шариф Нурхон “бўлиб”, шоирнинг шеърларидан намуналарни худди ўзидай ўқиган. Бу шеърларни радиодан эшитган Шариф Нурхон ёқа ушлаб: “Ё тавба, замоннинг қудратини қаранг, овозни ясага ҳам бўларкан-да”, деган экан...

Устоз кулги билан туғилиб, кулги билан яшаб, ижод қилиб ўтди. Умрбод кулгига, ҳажвга содиқ қолди. У киши айрим ижодкорларга ўхшаб, сюжет излаб юрмасди, қахрамонни тўкиб-бичиб ўтирмасди. Неъмат ака қахрамонлари билан бирга яшарди. Улар давраларда, тўй ва маъракаларда, суҳбатлар жараёнида ўзлари “мени ёзгин”, дея муаллифга рўбарў келишарди. У киши энг жонли, сара ва бебаҳо кулгиларни ҳаётдан оларди. Бухоро ва бухороликларнинг ўзига хос ва бетакрор кулгисини адабиётга муҳрлади, десак, муболаға бўлмайди. Айниқса, бухороликлар шеvasи ёзувчи асарларида ўзининг бутун жозибаси билан ёрқин намоён бўлди, қахрамонларининг бетакрорлиги ва умрбоқийлигини таъминлади. Масалан, “Ёлгончи фаришталар”нинг қахрамонларидан бири Вафо атор ноғирон хўтиқчага шундай таъриф беради:

“Вафо атор митти кўзларини йилтиратиб, кўлини пахса қилди:

– Сабур, бўтам, сабур! – деди дағ-дағ титроққа тушган эр-хотинга, – ўшал айёми баҳорда, мана бу келинпошша камина бобонгизнинг хомилали эшаги устидан хатлағон эрдилар. Ўшанда бул кишингизнинг вазминлик ва оғирликлари, яъни бори карохатлари эшак устига тўкилғон эркан. Шул боис бечора хари бадбахтнинг курраси нухсли туғилган, яъни кўр ва бир қулоғи шалпангдур...

Вафо атор хўтиқнинг ноғирон туғилганлиги хақидаги хабарни ҳам кироат билан айтди...”

Парчада келтирилган шева сўзлари жозибаси орқали қахрамон характерини ёрқин очганлиги яққол кўриниб турибди. Бундай бетакрор мисолларни ёзувчининг кўплаб асарларидан истаганча келтириш мумкин. Масалан, машҳур ёзувчи Абдулла Қаҳҳорни ҳайратга солган “Қоровул” ҳикоясини олайлик. Неъмат Аминов бу ҳикояни ўзи радио-да ўқиганда Абдулла ака эшитиб, муаллифини Саид Аҳмад акадан сўрагани ва ҳикояга яхши баҳо бергани устоз адиб хотираларида батафсил ёзилган. Ҳикоянинг бир жойида қоровул бобо ҳисобчи йигитга ўз шеvasида шундай дейди: “– Падарингизга раҳмат, писар! – деди қоровул бош эгиб, – энди манга карангиз, бизди биласизми, ана шу валас учун канча иш кўрсатиб эрдук. Бухоро инқилоби замонасида подполнийда қараний партизан бўлиб... бисёр босмачи унсурларни конний кавалерия билан қиличдан ўтказибидик... Биз десангиз, враг народларни тутишда ҳам кўп-кўп гиройликлар кўрсатибидик...” Базан Саид Аҳмад ака: “Неъмат, анаву “красный партизан”ингни

ўқиб бер”, деб сўраб коларди. Тан бериб айтиш керакки, ушбу ҳикояни Неъмат Аминовдан бошқаси, ҳаттоки зўр актёрлар ҳам бу даражада марокли қилиб ўқий олмайди.

“Қасб-қорим одамлар лабидан, одамлар тақдирдан табассум излаш бўлди. Ҳар бир кўрганам – табассумни гўё бир тилло топгандек ёндафтарчам varaғига авайлаб тутиб, хотирам қавақларига яшириб қўйдим. Вақти келганида шу “тилло”ларни қимматли ўқувчиларим бошидан сочдим. Бундан кўпларнинг руҳи ойдинлашиб, кўпларнинг юзлари мунаввар бўлди... Битта-яримта жириллаганлар йўқ эмас. Наҳора...”, деб ёзган эди Неъмат Аминов ўзининг “Тилло табассумлар” китоби сўзбошида.

Собик шўро даврида ҳажвчи бўлиш, танкидий мақола ёки фельетон ёзиш жуذا қийин иш эди. Лекин танлаган ижод йўли қанчалар оғир ва мураккаб бўлмасин, Неъмат Аминов бу йўлга умрбод содик қолди ва мардона туриб, жасорат билан қалам тебратди. Уни порахўрларнинг дўқ-пўписаси, юлғич ва такаббурларнинг китмирликлари, ғийбатчи ва тухматчиларнинг миш-мишлари, мансабдор ва бюрократларнинг стол остидан кўрсатган йўғон муштлари асло чўчита олмади. Аксинча, устоз улар билан қаламни маҳкам тутиб курашди, жамиятдаги иллатларни аёвсиз фош қилди. Аслида иллатларни фош этиш, уларнинг туб сабабларини очиб ташлаш осон эмас. Иллат бирдан ёки ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди. Уни пайдо қиладиган муҳит, ғаламис қимсаларнинг кирдикорларини очиб ташлаш учун ҳақиқий жасорат керак.

Неъмат Аминовнинг фельетонлари, ҳажвий ҳикоялари эълон қилиниши билан қўлма-қўл бўлиб кетиши, адабий жамоатчилик ва мухлислар даврасида шов-шув кўзгаши тўғри гапнинг рўйи рост ва дадиллик билан айтилганида, ёзилганида эди. Масалан, “Республиканский эшон”, “Қора юрак”, “Кўк чирок, қизил чирок”, “Айбдор сигир” сингари фельетонлари ўз даврида қатор иллатларни аёвсиз нишонга олгани билан ажралиб туради. Айрим фельетонлар бўйича тегишли идоралар маҳсус қарорлар қабул қилган. Айрим фельетонлар бўйича суд маҳкамаларида қонун йўли билан курашишга тўғри келган. Лекин Неъмат Аминов бу жараёнларда ҳам ҳақ бўлиб чиққан. Камина бу сўзларни шунчаки ёзаётганим йўқ. Бу воқеаларнинг кўпчилигига гувоҳ бўлганим учун, раҳматли устознинг ҳақиқатни рўёбга чиқариш учун қанча-қанча соғлиқ, асаб ва умри кетганлигини афсус билан эсламоқчиман. Ҳамма замонда ҳам ҳақиқатни ёзиш, уни ҳимоя қилиш осон кечмаган...

Юқориди айтганимиздек, ёзувчиға қатта шухрат олиб келган асари “Ёлғончи фаришталар” ҳажвий романи бўлди. Роман дастлаб “Елвизак”, сўнгра “Суварак” киссалари номи билан эълон қилинди. Бу киссалар Неъмат Аминов номини яшин тезлигига қитобхонлар юрагига олиб кирди. Адабий жамоатчилик қизгин қутиб олди. Мутахассислар ҳар икки ҳажвий киссани ҳам ижобий баҳоладилар. Ёзувчи ушбу қўшқисса устидаги ижодий ишни қизгин давом эттириб, уни “Ёлғончи фаришталар” деб номланган ҳажвий романға айлантирди.

“Ёлғончи фаришталар” қизил империя гурқираб, совет турмуш тарзи дунёға кўз-кўз қилинаётган, “социалистик реализм адабиёти” да мадҳиябозлик, “ура-ура”чилик авж олган бир даврда яратилгани билан ҳам қадрлидир, – деб таъкидлаган эди устоз Саид Аҳмад романнинг илк нашриға ёзган сўзбошида. Кейин таникли олим Озод Шарафиддиновнинг Неъмат Аминов ҳаёти ва ижодига бағишланган “Ҳажвийётта садақат” ижодий портрети пайдо бўлди. Кетма-кет қатор тақризлар, мақолалар эълон қилинди. Хуллас, роман адабий жамоатчилик томонидан қизгин қутиб олиниши билан бирға, ўз ўқувчилари қалбиди ва адабиётда ҳам муқим ўрнини топди.

Мустақиллик Неъмат Аминов ижодида янги бир даврни бошлаб берди. “Муштум” журналида бош муҳаррир вазиғасида ишлаб юрган пайтларида “Ўзбекистон халқ ёзувчиси” унвонига сазовор бўлдилар. Сўнг узок йиллар республика Маънавият ва маърифат маркази раҳбари лавозимида ишладилар. Халқимиз маънавияти ва маърифати юксали-

шида муносиб ҳисса қўшдилар. Ўша йиллари Неъмат Аминовнинг яна бир машҳур асари дунёга келди. Бу адибнинг отаси – Усто Амин Нуриллобой ўғли ҳақидаги “Бир аср ҳикояти” (Темирчидан қолган тиллолар) китоби эди. Асар дастлаб “Тафаккур” журналида эълон қилинди. 1995 йилда алоҳида китоб ҳолида нашр этилди. Бу мўъжаз китоб ҳам ёзувчининг олдинги асарлари каби дарҳол тилга тушди, қўлма-қўл бўлиб кетди.

Бу асар қаҳрамони салкам юз ёшга кириб оламдан ўтган машҳур темирчининг бир аср давомида ҳаётда кўрган-кечирганлари, хулосалари, ўнгитларидан иборат. Китобда ёзилганлар шунчаки панд-насихатлар ёки хотиралар эмас, балки донишманд одамнинг ўзи яшаган давр ҳақидаги, замондошларининг оғир қисмати, қувонч ва изтироблари, шўро тузумининг кайғули асоратлари, мустақиллик даври шукроналари тўғрисидаги фалсафа билан суғорилган аниқ хулосалари, лўнда фикрлари ва ибратли ҳикояларидан иборат. Китоб ҳамон завқ-шавқ билан ўқилмоқда.

Бизда ҳали бирор бир адиб ўз отаси ҳақида бундай бебаҳо ва ажойиб асар ёзмаган эди. Бу мўътабар зот Усто Амин бобо – асар қаҳрамонини камина ҳам кўп марта кўрган ва дуоларини олганман.

Усто Амин бобо билан суҳбатлашиш жуда мароқли эди. Бобонинг истараси иссиқ, сўзларида сеҳр бор эди. У киши илк бор кўришган одамнинг бир-икки оғиз сўзидан кимлигини дарҳол билиб оларди. Лекин ҳеч қачон одам ажратиб ёки танламасди. У киши яхшини ҳам, ёмонни ҳам Худонинг бандаси, деб биларди. Жуда раҳмдил ва қалби дарё инсон эди, бобомиз.

Китобни ўқиш жараёнида бобомизнинг нурли сиймоси, донишманд кифёси кўз олдингизда улкан қоя янглиғ юксалиб, баҳайбат чинордай аста-секин салобат касб этиб бораверади. Сўнги саҳифасигача китобни ўқиб бўлгач, сиз ҳам Усто бобони яхши кўриб қоласиз. Гарчи у кишининг мағзи бутун ҳаётини ҳикматларига тўймасангиз ҳам, маънавий, руҳий чанқоғингиз босилганидан таскин топгандай бўласиз. Бейхтиёр бобомизнинг ҳамсуҳбати, ҳамфистри, ҳамдардига айланасиз. Усто Амин бободаги донишмандлик гўё сизнинг қалбингизга ҳам қўчади...

Бобомиз асли темирчи ўтган. Бир ўринда у киши шундай дейди: “Темирчи бўлиб пичок ясамадим. Ўроғу кашқорд ясадим – одамлар бугдой ўрсин деб. Кетмону бел пешладим – дехқонлар ариқ қазиб, сув тарасин деб. Кў-ўп капкир ясадим. Яна-чи, асов отларни тақаладим – жониворларнинг туёққиналари огримасин деб”.

Ёки: “Бу дунёга келиб уч нарсадан ҳазар қилдим: биринчиси – тилло, иккинчиси – милтиғу таппонча, учинчиси – қадах. Шу учаласини кўлимга олмадим”.

Ёки: “Бу ёлғончи дунёда рост сўзлашнинг ўзи амри маҳол. Гоҳида шу рост сўзнинг масъулияти туфайли келиб чиқадиган навбатдаги ёлғонлар кишини бебурд қиларкан. Шунинг учун баъзида сўзламасдан, сукут сақлашга мажбур бўларкансан киши...”

Ёки: “Юзма-юз келганда сандан атайин салом кутган такаббур кишига албатта салом бер, бир еринг камайиб қолмайди”.

Ёки: “Тавба, тиш бўлганда гўшт бўлмаса, гўшт бўлганда – тиш”.

Ёки: “Эсингда бўлсин, қўпам “Э, Худо”, “Э, Оллох” дейишга одатланма. “Э”да иддао бор. Парвардигорга нола қилмоқчи бўлсанг “Ё, Худо!” “Ё, Оллох” де. Шуниси тузукрок...”

Бобомизнинг яқин биродари, машҳур ёзувчимиз Саид Аҳмад бу китобга шундай баҳо берган эди: “Ҳар бир ҳикояси каттақон романга тенг бу китобчани одамлар севиб ўқимокдалар. Бу бебаҳо хотиралар олимга ҳам, чўпонга ҳам, ёзувчию врачга ҳам таъсир қилмоқда. Юз йилни бағрига сингдирган бу кичкинагина-ихчамгина китобча улуғ ёзувчиларнинг том-том асарлари билан баҳслашгудек...”

Бундай юксак истеъдод билан ёзилган яхши китоблар аслида ёзувчининг катта бахти. Лекин ана шу ноёб бахт ҳамма ёзувчига ҳам насиб этавермайди. Улуғ устозимиз Неъмат Аминов яхши ва умрбоқий асарлар ёзган бахтли ёзувчилар сафида ҳамшиша барҳаёт.

Салима
УМАРОВА

ИСТИҚЛОЛИМ, МАНГУ – БОҚИЙ БЎЛ!

Сен билан баробар туғилган гўдак бугун 26 яшар, алп келбатли, навқирон ўғлон, барчинмонанд, рухафзо киз – санам бўлди. Ёруғ чехрасидан, шаҳду шижоатидан дилда ифтихор, кўнгилларда умидворлик уйғонди. Айниқса, илму зиёсини кўрганда, юрак сарафроз хислардан тўлғонди. Энг асосийси, у ҳам Сен каби кўз олдимизда дунёга келди, улғайди, баркамоллик оламига кадам босди. Кўнгилларимизга ишончининг порлоқдан-порлоқ чироқларини осди...

Яратганининг биз бандаларига берган – энг улуғ неъмати бўлган Истиқлол! Сен ҳам кўз олдимизда дунёга келдинг, руху шууримизга жон бўлиб кирдинг – тўлдинг. Не-не захматли йўлларни босиб ўтиб, не мушқулу муаммолардан ғолиб бўлиб, бугун 26 яшар навқирон йигит мисол етилдинг. Сарбони оқил юртга кўп яхши ўзгаришларни олиб келдинг. Боиским, кечаги тузумнинг “қолип”лари, “занжир”лари, “ғул”лари бузилди, узилди, синди. Сен боғда ҳам, тоғда ҳам, сахрою яйлову сувлигу тупрокда ҳам; мактабу мадраса, шифохонаю корхона, не-не кенту кишлоқда ҳам турмуш тарзини ўзгартириб юбординг. Энг асосийси, дунёни “моғору пўпанак”лардан тозаланинг, кўнгилу кўзларни, борликни янгиланишларга, бунёдкорликларга тўлдирдинг. Шу асно калбларда ҳам тадбиркорликка, яратувчанликка муҳаббатни зиёда килдинг. Ҳар дилни ўзига ишонч хисси билан тўлдириб, озодлик, эрк оламини қулдирдинг!

Юртимизда бугун “кўп қадим йўллар” янгиланди. Темирийўл, “довонийўл” ҳамда ҳавойўллар кўпайди. Масжидлар, кадамжолар файзу футухга тўлди; момомерос удумлар, бобомерос ҳунармандчиликлар қайта тикланди, бозорлар файзиёб, кўчаю гулзорлар чиройли, уйу остоналар шинам, ишу изланишлар бобаркот бўлди.

Она Ўзбекистон фарзандлари жаҳон спорти осмонида юлдузлардай чарақлай бошлашди. Илм ва ишлаб чиқариши билан оламга юз очди. Ватаний хисларга, бунёдкорликларга ошино кўнгилли Ёшлик “бош қахрамон”ингга айланди. Ва шоирнинг:

*“Ватан, Истиқлолинг муборак, қутлуг,
Имконлари мўлдири шибилгич элнинг.
Ватан, биз – фарзандинг юраги ўтлуг,
Ифтихор жўштирар ҳис этган дилни”,*

Салима УМАРОВА – 1954 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини битирган. “Инсон ҳақида қўшиқ”, “Қалб дафтари”, “Юракнинг ранглари”, “Райҳон ҳиди”, “Дил тилаклари”, “Саодат йўли” номли шеърини ва насрий тўпламлари чоп этилган. “Шухрат” медали, “Меҳнат ишхрати” ордени билан тақдирланган.

мисраларини такрорлай туриб, бекиёс яратувчанликка шайланди.

Ана шу боис ҳам бугун Сенга ишончимиз бисёр, умидимиз зиёда. Зотан, Сен баркарор-у бардавом бўлсанг, она халкимизнинг буюк ва чароғон келажагига ишонамиз. Ва шу боис ҳам Оллоҳдан Сенинг боқийлик ва мангуликка дахлдорлигингни чин кўнгилдан истаймиз, тилаймиз!

Шоир айтмоқчи:

*Сен эл бахти, Ватан равнақи,
Озодликнинг пок ифорисан.
Бобом-момом юз йиллаб ютган
Армон захри, кўнгил зорисан.
Сен юртга файз келтирганинг рост,
Бугун гулга бурканмиш борлиқ.
Сен – соғинчнинг эрка фарзанди,
Хўрлигингдир бизларга тортиқ.
Улуғ неъмат – энг азиз байрам,
Истиқлолим, мангу – боқий бўл.
То тириклик қадар яшнагин,
Бу ҳаётга қувонч бўлиб тўл!*

МУҚАДДАСИМ ЎЗИНГ, СЕН УЧУН ЯШАЙ!

*Ягонасан, муқаддас Ватаним.
Севги ва садоқатим сенга баҳшида,
гўзал Ўзбекистоним!*

Бир парча еримизда райхону раёно гулларни ўстириб, уларнинг ифоридан бахра оламиз. Энг сархил мева берадиган ниҳолларни вояга етказиб, бола-чақамиз билан мевасидан бахраманд бўламиз. Ортиқчасини кўни-кўшнимизга, кариндош-уруғимизга илинамиз.

Бунинг учун ер чопамиз, ўтоқ қиламиз, дарахтларга шакл берамиз, сув қуямиз. Хуллас, ерга, ҳовлимизга меҳримиз бўлакча. Остонадан ҳатлаб кўчага чикқанимизда ҳам илк рўбарў бўладиганимиз эшик-ора ва томорқада кўзни яшнатадиган манзарали дарахтлару гул ва ток ишқомларини ўстирамиз, бошқа резавор экинлар экамиз. Бу жойларга ҳам алоҳида эътибор билан қарашга интиламиз. Уй-иморатимизга, кўчаларимизга, шахару кишлоғимизга-да алоҳида меҳр-эътибор билан қараймиз.

Айниқса, бу гўшалардан хийла узоклашиб, сиҳаттоҳгами ёки бошқа узокроқ сафаргами кетадиган бўлсак, юрагимизда ажиб бир соғинчли туйғу туюб, шунинг баробарида кўнглимиз ортда қолаётганини ҳис қилиб, дилимиз маъюсланади. Ҳатто ҳар гал узокроққа – хизмат сафарига кетаётганда ҳам транспортга чиқар эканмиз, кўнглимизнинг каеридадир бир соғинч рангидаги безовталиқни ҳис қилиб, ўйчан бўлиб қоламиз. Балки болаларимиз ортда қолаётгани учун шундай туйғунни ҳис қилаётгандирмиз, деган ўйга борамиз дафъатан. Бироқ таътил пайти ахли оиламиз билан бирга йўлга отланганимизда ҳам барибир ўша таниш туйғудан кўнглимиз тўлқинланаётганини ҳис қилаверамиз...

* * *

Эслаймиз, анча ёш эдик унда. Чет давлатлардан бирига ўн икки кунлик саёҳатга олиб боришди. Хаёлимизда ўн икки йилча туюдди бу сафаримиз. Ортга қайтгимиз келаверди, бўғзимизга кўзёш тикилиб, куну соатларни санаб, зерикиб, бўларимиз

бўлди. Балки онажонимизни соғинганимиз, волидаи мухтарамамиздан биринчи марта узоққа кетганимиз учун шундай бўлгандир, деб ўйлагандик ўшанда.

Ниҳоят, ортга қайтарканмиз, поезд қорли юртлардан чиқиб, пойтахт шаҳарга кириб келаётганда илк кўзимиз тушган шафтоли дарахтининг кийфос очилган нафармон гулини кўриб, бўғзимизга пўртанали кўзёш тикилди. Ўзимизни аранг қўлга олдик... Буни баҳор соғинчига йўйдик ўша лаҳзада.

Қишлоғимизга кириб келаётганда эса илк бор беда экилган майдондаги мавж уриб турган қоракўрпа – йўнғичқага, тўмтоқ бошли тутлару лойка сув тўлғониб оқиб ётган анҳорга, ариқ рошидаги хас-хашаклар орасидан аранг кўзга ташланаётган митти-митти ялпизлар шодасига, кечагина ёккан ёмғирдан тупроғи пилч-пилч лойга айланган сўкмоқ йўлга, лойсувоқли, пахса деворли ҳовлимизга – ҳар бирига кўзимиз тушганда, ўзимизни бениҳоя бахтиёр ҳис этдик. Ҳамма-ҳаммасини кўзу кўнглимизга жойлаб олгимиз, бағримизга бир йўла босиб, ҳар гиёҳу гулни, ҳар зарра тупрокни ўпгимиз келаверди. Ана шу пайтда эса юқоридагидай бўғзимизга тикилиб келган кўзёш тизгинсиз равишда қуйилиб, юзларимизни юваверди...

Ҳаж – ниҳоятда улуғ ибодат. Бундай ибодатга етказган Парвардигорга беҳисоб ҳамду санолар бўлсин. То Ҳаж жараёни ўтиб бўлгунча ҳатто қулар, саналар ҳам эсимиздан чиқиб, ибодат амалларига ошиққанамиз, Каъбатуллоҳни тавоф айлаб, Сафо ва Марва орасида саъйлар қилиб, Яратган зикридан, Пайғамбаримизга (с.а.в.) саловотлар йўллашдан, талбиялар айтишдан тўймаганимиз кечагидай ёдимда турбди.

Аммо Ҳаж амаллари тугаган кундан бошлаб бошқа бир ажиб туйғуни ҳис қила бошладик. Аниқроғи, қўналга топганимиз меҳмонхона деворида ва автошоҳбекатда йўл кўрсатувчи бўлиб турган араб йигити қўлида мамлакатимиз байроғини кўрдик дегунча соғинчли ва жумбушли йиғи руҳимизга бостириб келаётганини бот-бот ҳис қилавердик...

Бугун ўйлаб қарасак, буларнинг барчасини бир жумла билан аташ мумкин. Ватанга муҳаббат экан – уларнинг барчаси. Уй-остонамизда меҳр билан қиладиган юмушларимиз ҳам шу туйғу бонс зерикарли эмас экан. Бизни ҳамиша оҳанрабодай тортиб тургувчи илоҳий куч ҳам, ўзга юртларда соғинчга айланиб, руҳу жонимизни жумбушга соладиган йиғи ҳам ана шу ноёб, улуғ ва мўътабар туйғунинг берадиган неъматлари экан.

Ҳазрат пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (с.а.в.) бекорга “Ватанни севмок имондандир!” деб марҳамат қилмаганлар.

Чиндан ҳам кўксига ватаний туйғуси бор ҳар бир имонли инсон ўз она Ватанини, она юртини ардоқлайверади. Қўлидан келгунча, унга яхшилик қилиш учун интилаверади. Шу аснода айтишимиз жоиз, ўз аҳли оиласига яхшилик қилган ҳам, кўшниси ё қариндошининг бир мушқулига елка тутган ҳам, бир хайрли гадбири ҳаракати билан қишлоғу маҳалласининг ободончилигига ҳиссадор бўлган ҳам; бозорларни обод қилган-у эл болаларига таълим-тарбия бераётган ҳам, қўйинги, киши қайси соҳада фаолият кўрсатмасин, чин дилдан жон қуйдирадиган бўлса, у ўз юртини ардоқлаган, жонажон Ватанига яхшилик қилганлардан бўлади.

Илло, бу дунёда ана шундай кадрдон, онамиздай мушфиқ ва мукаррам Ватанимизга, у туфайли Оллоҳ юрагимизга солган гўзал муҳаббатга вафодор бўлиб яшамокдан ортиқ бахт йўқ.

"МАЛИКА АЙЁР" ДА ҲАЁТ ДАРАХТИ

Фаррух
ЖАББОРОВ

Ҳаёт дарахти тимсоли жаҳоннинг кўпгина халқлари фольклорига учрайди, мифологик дунёкараш бўйича уч ўлчамли олам моделини тушунтиришда белгили ўрин тутди. Гап шундаки, дарахт илдизлари ерости олами, танаси ерусти олами, шохлари эса кўкюзи оламини бирлаштириб турувчи вертикал восита сифатида қаралади. Ҳар бир қатламда мос равишда илон, кийик, лочин тасвирланади. Оламлар орасидаги ўтиш-қайтиш ҳам дарахт орқали амалга оширилади. Қаҳрамон еростига йўл олса-да, кўкюзига отланса-да, ҳаёт оғочининг танасига сингиб, қавагига кириб, томирлар ёки барглари орқали дунёнинг бошқа қатламига ўтади. Ёки унинг яқинидаги ёр, ҳовуз каби жойлар оламлар орасидаги йўлак вазифасини ўтайди. Дарахт қадимий дунёкарашда муҳим саналган тўрт унсур – сув, ҳаво, тупроқ ва оловни ҳам ўзида мужассамлаштиради.

Ҳаёт дарахти халқимизнинг қадимий инончларида, хусусан, шомонизмда алоҳида ўринга эга бўлиб, бу дунёкараш излари фольклор намуналарида баднийлашган ҳолда кўзга ташланади. Масалан, фантастикага бойлиги билан ажралиб турувчи "Малика Айёр" достонида афсонавий чинор тасвири келади. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, Булунгур дostonчилик мактабининг йирик намояндаси Фозил Йўлдош ўғли (1872–1955) ижросидаги кўплаб эпик асарларда қадимий қатламлар жуда яхши сақланган. Одатда муайян эпоснинг архаик жиҳатлари бўртиб турган вариантларида баднийлик, образлилик бироз оқсайди. Фозил шоирдан ёзиб олинган дostonларда эса ҳар икки омилнинг ўзаро уйғунлигига гувоҳ бўлиш мумкин. Бу улуг бахши "Алпомиш", "Малика Айёр" каби адабий ёдгорликларнинг энг юксак намуналари бизга етиб келишида муҳим роль ўйнаган.

"Гўрўғли" туркум дostonларида энг кенг тарқалган сюжет типи сафар мотивига қурилган бўлиб, қаҳрамоннинг ўзга юртларга уюштирган машаққат ва саргузаштга тўла сайёҳатидан ҳикоя қилинади. Шу пайтгача фольклоршуносликда, асосан горизонтал сафарлар ҳақида фикр билдириб келинган. Эпик билимдан узоқлашиш, исломий дунёкараш устуворлиги, боз устига, илм-фан ривожланиши натижасида ижрочи ҳам, тингловчи ҳам афсонавий қаҳрамоннинг ўзини ва сафарларини ре-

Фаррух ЖАББОРОВ – 1985 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг халқаро журналистика факультетини, Ўзбекистон Миллий университети-нинг журналистика факультети магистратурасини битирган. Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори илмий-тадқиқот институти таянч докторанти.

алликка яқинлаштириб қабул қила бошлаган. Бунда дostonнинг жанр сифатидаги тараккиётида ҳаётийлик муҳим категория сифатида шакллангани ҳам аҳамият касб этгани шубҳасиз. Одам ишониши кийин бўлган сирли-сехрли воқеа-ходисалар, асосан эпик турнинг бошқа жанрлари, жумладан, эртак, афсона, асотирнинг мулкига айланган. Яъни бадий материални қайта ишлашда жанрий тақсимот юз берган. Шу маънода “Малика Айёр” дostonига бирор аср илгари эртак мотивлари асосида яратилган, эпоснинг кейинги босқичлари махсули деб қараш ўзини оқламайди. Аксинча, ушбу эпик асар бадий тафаккур тадрижи натижасида босқичма-босқич такомиллашиб борган фольклор дурдонасидир. Буни дostonнинг халқимиз орасида кенг тарқалгани (ўнга яқин вариант ва версиялари ёзиб олинган), қадимги туркий мифологияга хос муҳим унсурлар яхлит сақланган ҳолда бадий ишлангани исботлаб турибди. Жаҳон мифологиясида ерости оламига сафар мотиви жуда қадимий бўлиб, ақлини таний бошлаган ибтидоий одамнинг ўлим ва нариги дунё билан боғлиқ тасаввурларига асосланади ҳамда деярли барча халқлар ижодида у ёки бу тарзда намоён бўлади. Улкан фольклор меросига эга ўзбек халқи дostonларида мазкур мотивнинг учрамаслиги мумкин эмасди, албатта.

“Малика Айёр”да паризод ўз юртининг таърифини аниқ-таниқ келтирган:

*“...Мен ҳам шаҳри Шабистондан бўламан,
Мен келганман одамзоднинг қастидан,
Изласанг, топмайсан ернинг устидан,
Бир манзилим кун чиқмаган “гўристон”,
Мени сўрсанг, “гўристон”дан бўламан.
...Шаҳримнинг отини Торкистон дерлар,
...Уч юз олтмиш Асқар тоғдан ошарсан.
Ундан сўнгра Қизилқумга тушарсан,
Сўраб борсанг, Кўклам тоғдай тоғи бор,
Кўклам тоғда Боймоқ девдай деви бор,
Қистаб юрсанг, олтмиш йиллик йўли бор...”¹.*

Эпосда сафар манзилининг ошқора айтилгани боис фольклоршунослар “Малика Айёр” дostonи мазмуни ерости олами билан боғлиқлигини, воқеалар моҳиятини изоҳлашда исломдан олдинги диний тушунчаларга мурожаат этиш заруриятини таъкидлашган². Лекин эпик сюжетдаги манзилу маконлар, қахрамонлар талқини қадимги туркий дунёқараш ва жаҳон мифологияси контекстида тизимли тадқиқ этилмаган. Атоқли фольклоршунос Ҳоди Зариф “Сибир ёдгорликлари” деб аталувчи коллекциядаги бир жуфт олтин тўқада тасвирланган манзара мазмунини “Малика Айёр”даги Қалайи кўрғон эпизоди тўла-тўқис изоҳлаб беришини ёзади³. Тўқадаги кўриниш шундай: шохига ўк-садоқ осиб қўйилган дарахт остида сочига тўғноғич тўғналган киз ўтирибди, унинг тиззасига бир эркак бош қўйиб ухлаб ётибди. Орқада икки отнинг жиловини тутган одам уларни кузатиб турибди. Энди Фозил Йўлдош тасвирлаган Қалайи кўрғон эпизодини ўқийлик: “Қизилқум деган ерга етиб борди. Шундай қараса, қип-қизил Қизилқум, ундан бошқа нима йўқ, кўқарган гиёҳ ҳам йўқ, лекин қумнинг чеккасида бир чинор зинкийиб туриб-

¹ Малика Айёр. Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. 8–9-бетлар.

² Hadi Zarif. Aʻajib dastan // Məlikə Əjjar. – Taşkent: OzFAN, 1941. Мухаммаднoдир Саидов. “Малика Айёр” дostonи. – Тошкент: Фан, 1964.

³ Зарифов Х. Т. Фольклор ва археология материалларини киёсий ўрганиш масалалари // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. 1958, № 1.

ди. Жуда катта чинор. Унинг ён ёғини кўргон қилиб, девор қилиб кўйибди. Кўргоннинг девори қалайидан. Буни кўриб, Авазхон отини мерганларга бериб: – Сизлар шу ерда туринглар, бу чинор қандай чинор экан, бу кўргон қандай кўргон экан, мен бориб, кўриб келайин, – деб шу чинорга, Қалайи кўргонга қараб жўнаб кетди. Бориб Қалайи кўргоннинг дарвозасини очиб ичкарига кирди. Кўрса, чинорнинг ости сарҳовуз. Катта чинорнинг шохлари ҳар ёққа шохлаб кетган, шохларида тўти, майна, булбуллар бола очиб сайраб ётган. Овозаси оламга кетган, ажаб чинор экан. Бу қандай чинор экан, деб қараб туриб эди, дарвозадан бир қаландар ичкарига қараб кела берди. Қаландарнинг ҳайбатини, жасадини кўриб Аваз кўрқиб ўзини ҳар ерга урди, ҳеч пана бормади. Авазхон ақли шошиб, иложини топа олмай, ноилоҳж чинорнинг устига чиқиб олди. Қаландар келиб чинорнинг остига кўнди. Кади-мудбақ, сўталарни да-

рахтга илди. Бангни уриб, кайфини суриб, думоги чоқ бўлиб, телпагининг таркидан бир олмани чиқариб, жағига бир уриб, паризод қилиб, бунинг билан ўйнаб-кулди, думогини чоқ қилди. Буни Авазхон чинорнинг бошида кўриб турди. Қаландар парининг тиззасига бошини кўйиб, жамолига тамоша қилиб, ухлаб қолди. У паризод қаландарнинг бошини ерга олиб кўйди. Ўзининг ёқасидан бир жуволдизни олиб, уни бир шапати уриб барзанги қилиб, бу билан ўйнаб-қулиб думогини чоғлаб, ўтира берди. Қаландарнинг уйғонадиган фурсати яқин бўлди. Барзангининг жағига бир уриб, қадимгидай жуволдиз қилиб, ёқасига тўйраб кўйиб, қаландарнинг бошини тиззасига олиб, қадимгидай бўлиб ўтира берди. Буни ҳам Авазхон чинорнинг бошида кўриб турди. Қаландар ўйқудан туриб, паризоднинг жағига бир уриб олма қилиб, телпагининг таркига солиб, кади-мудбақ сўталарини олиб, Оллоҳ, биллоҳ деб йўлга кириб жўнай берди”⁴.

Қалайи кўргондаги воқеалар аянам кизик ривожланади. Мавзу доирасига кирмагани боис тафсилотларга ортиқча тўхталмаймиз. Қизиккан журналхонлар дostonни топиб тўла ўкиб чиқишса, бундан-да ғаройиб саргузаштларга гувоҳ бўлишлари мумкин.

Устоз фольклоршунос Ходи Зариф “Малика Айёр” дostonининг қадимий қатламлари ҳақидаги фикрини исботлаш учун келтирган иктибосда яна бир эътиборга молик тимсол бор. Ўзбек эпик асарларида келадиган баҳайбат чинор аслида мифологик дунёқарашдаги ҳаёт оғочининг бадийлашган кўрнинишидир, десак янглишмаймиз. Буни исботловчи фактларга дoston давомида яна дуч келамиз:

⁴ Малика Айёр. Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. 59–60-бетлар.

“...яна бир қаландар “Олло бир, Оллоҳ”, деб дарвозанинг эшигидан кириб кела берди. Авазхон қаландарнинг қадди-қоматига шундай қараса, бошдан-оёғи бирдай қаландар, ҳар яғрини қирдай қаландар, бошида қулоҳ, қўлида сўта. Сўта билан чинорни бир урди. Чинордан бир эшик очилди. Авазхон қараса, чинорнинг ичида дарчама-дарча уч кўшк бор экан, кўшкларни кўриб, қаландар айтди: – Оббо шаллақи, бу ерда ҳам йўқ экан”⁵.

Мақола бошида дунё халқлари мифологиясида ҳаёт оғочи билан боғлиқ тасаввулар тўғрисида қисқача тўхталиб ўтгандик. “Малика Айёр” достонидаги баҳайбат чинор тасвири шунга тўла мос келади. Айниқса, қаландар сўтаси билан бир ургач, дарахт танасидан дарчама-дарча очилган уч кўшк ва у ерда ҳам барча излаб юрган маликанинг йўқлиги ҳақидаги хабардан билиш мумкинки, чинор танаси оламлар эшиги бўлиб келмоқда.

Ҳаёт оғочи ҳақидаги тасаввулар бошқа дostonларимизда ҳам учрайди ва бир-бирини тўлдирди. Масалан, Ҳазратқул бахши Худойбердиевдан ёзиб олинган “Оға Юнуснинг олиб қочилиши” достонида жами девларнинг султони Аҳмон дев Гўрўғли султон шикорга чиққанидан фойдаланиб Чамбилга келади ва Юнус парига чанг солиб Тилсим шаҳрига олиб кетади. Авазхон унинг ортидан излаб борганда ғаройиб жойларга йўли тушади: “Бу манзилгоҳда бир дарахт бор. Бу дарахт ниҳоят катта, дарахтнинг шохи бир таноб ерни олиб ётибди. Бир томони катта гор. Уч-туби йўқ. Горнинг тушиб борадиган йўли бор. Авазхон бу горда бир сир бўлса керак деб отининг бошини шу горга қаратиб ҳайдади. Жонивор Ғирқўк ҳам бу ерда бир сир борлигидан огоҳ бўлиб, қўлогини қамиш қилиб бора берди. Олимхон бу ажойиб жойларни кўриб ҳайрон бўлиб борди. Горнинг ўрта белига бориб етса, баланд-баланд дарахтлар осмон билан сўйлашган. Катта-катта сарчаима ҳовулар, ҳовуларнинг атрофи бамисоли ҳозир меҳмон жўнаб кетгандай саришта экан. Бу ҳовудан нарироқда бир томонда шишадан ясалган қўрғон. Бу қўрғоннинг қирқта дарвозаси бор. Шу дарвозанинг биридан бир мастон кампир бир қўлогини ётишиб, бир қўлогини кийиб, сочларини ёйиб, ҳовудан сув ичкали чиқиб, ҳовузга ўзини ташлаб, сувга тўйиб олди. Ҳовузда икки отли, йўлбарсдай ҳайбатли одамзоднинг аксини кўриб, тушимми, ўнгимми деб бир акс уриб, у ёқ-бу ёққа назар солиб қараса, ҳовузнинг бўйида иккита девсифатли, аждарҳайбатли одам от миниб шайланиб турибди”⁶. Шундай қилиб, Авазхон мана шу Ўлмас мастоннинг ёрдамида ўзга оламлар тўйнугини топади ва Юнус парини девнинг чангалидан қутқариб Чамбилга қайтади.

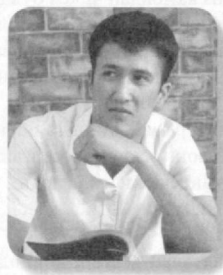
Хулоса қилиб айтганда, Фозил Йўлдош ўғлидан ёзиб олинган “Малика Айёр” достони ўз бағрида халқимизнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши, тафаккури ва олам ҳақидаги тасаввуларини ўз бағрида асраб келмоқда. Достонда учрайдиган сирли-сеҳрли унсуларни жаҳон мифологияси контекстида ўрганиш фольклоршунослигимиз учун муҳим илмий хулосаларга келиш имконини беради, туркий фалсафанинг ажралмас бўлаги бўлган ўзбек мифологияси тўғрисидаги тасаввуларимизни кенгайтиради.

⁵ Малика Айёр. Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. 62-бет.

⁶ Оға Юнуснинг олиб қочилиши. Айтувчи: Ҳазратқул Худойбердиев. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. 306-бет.

ОЗОДЛИК

Ҳикоя

Жавлон
ЖОВЛИЕВ

I

- Тоға...
- Ахир, айтдим-ку, сенга!
- Тоға, илтимос!
- Эй!..
- Тоға!.. Ёрдам беринг, тоға, болаларим ҳақки...

Аёл ортик гапиролмади. Оппок юзларидан дона-дона ёш томчилари думалаб турарди. Кўзлариданмас, лабларидан ёш қуюлиб келаётгандан, кафти билан оғзини ёпиб олди. Қишлоқ идорасининг пасткам деразасидан ёнғоқнинг шапалоқдай ям-яшил барглари кўриниб турар, барглар орасида эса куёшнинг парчаланган нурали акс этарди. Тоға асабий титрар, нуқул бўйинбоғини пастга тортиб, хўрсинарди. Жиянига раҳми келар, лекин кўлидан тайинли иш келмаслигидан ўқинарди. Тоға бироз жим тургач, дадил гапирди:

– Жиян, нима бўлса бўлар, ёзамиз! Областдаги энг каттага, обком секретарига...

Жиян кўз ёшларини артиб, сергакланди. Ичида эрини қамоқдан чиқариш умиди порлагани учун дум-думалоқ, серкиприк кўзлари катта-катта очилди, бироз олдинга чиққан ияклари титраб кетди.

– Мен ёзишни билмайман-да...

– Мактабни тугатгансан-ку, жиян... Нахотки?!

– Йўқ... Ёзишни биламан... Ариза ёзишнинг тартиб-қоидадини билмайман, демокчийдим...

– Мен ўргатаман... Эрингни сен яхши биласан... Кейин... аёл кишининг ёзганларига катталар бошқача қарайди, деб эшитганман. Шундай ёзилмаган қонунлар борда, жиян... Лекин таъсирли қилиб, ишонарли қилиб ёз... Фақат, ҳар хил узун-қулоқ гапларни аралаштирмай ёзишнинг керак. Сенинг хатингдан кейин, айтиб бўладими, қимларгадир бало келиб, раис-паисними панжарага тикиб қўямасин. Ҳеч қимни айбдор, тухматчи, деб ёзма... Акс ҳолда уларнинг айбини тан олдиришингга тўғри келади. Сенга ўхшаб бировнинг хотини чирқиллаб қолмасин, жиян...

Жавлон ЖОВЛИЕВ – 1991 йилда тугилган. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтининг санъат журналистикаси факультетини тамомлаган. Республика матбуотида ижодий ишлари ва мақолалари чоп этилган. Республика ёш ижодкорларининг Зомин семинари иштирокчиси.

– Худойим сақласин, бундай кунни душманамга ҳам раво кўрмайман, тоға. Куё-вингиз камоқдан чикса бўлди... Кичкинам соғинганидан ичикиб колди...

– Ана шуни ёз, тўртта болам билан азобдамиз, раҳм қилинг, эрим аслида партияни севадиган, унинг содиқ вакили де. Шундаймиди ахир?!

– Ҳа... мен тушунмайман... уйда фахрий ёрликлари бор...

– Хуллас, жиян, ма қоғоз, мана қалам! Ёз, ҳозир нималарга эътибор беришингни айтиб тураман, уйингга бориб ёзасан.

Жувон эскириб, сарғайиб кетган стуллардан бирига уни гичирлатишдан кўрққандек охиста ўтирди.

– Ёз, маълумоти... қачон, қаерда ўқиган... фаоллигини... хуллас, биласан-ку! Ёздингми?

Калтадан келган, қориндор тоға, оддий колхозчи жиянининг ёзганларини тушунса бўладими деб, корнини столга тираб, бўйнини чўзиб каради-ю илжайиб кўйди. Минг қилса ҳам ўзининг жияни-да, хуснихати аъло экан...

– Ҳм... ундан сўнг, иш жойи, ёздингми? Кейин айби... яна, ҳа, олдин хулқини ҳам ёз.

– Айби йўқ бўлса-чи?

– Қандай гумон билан қамалганини ёзасан-да, қизиксан-ай, жиян! Кейин, болаларинг ва усиз қийналаётганинг... Нима истасанг, қалбингдагини тўкиб сол жиян. Кесиб-қисқартириб ташлаш осон... Сенга уларнинг раҳми келиши керак. Сенга, ёш жонингга ва болаларингга раҳми келиб ёрдам берар... Бекорга умри завоқ бўляпти боланинг, ўткир йигит эди... Раёнга ўтди-ю... Ҳа, эсингдан чиқмасин... Бугун кечаси билан ёз... Эрта тонг отиши билан менга олиб кел... Туманга ҳисобот топширгани борганимда ими-жимида почта қутисига ташлаб келаман.

– Тоға, раҳмат! Худо қўлласин!

– Опам яхшими?

– Ҳм, энамнинг олдига ҳам чиқолмаяпман, ўзи келади...

– Нимага?

– Болалар бор... Бундан кейин эримнинг йўқлиги учун уйдан чиқиш...

– Тушунарли, яхши қиласан! Ҳа, мана буни олиб қўй, жиян... янганг боққан кўчқорни сўйгандик... Сенга илиндик.

– Йўқ... йўқ...

– Болаларингга...

– Болаларим гўштга ишкибозмас...

– Ол, дедим сенга!

– Тоға...

– Ҳаммаси яхши бўлади... Мана кўрасан, яхши бўлади...

Жувон икки килоча гўшт солинган товокни титроқ қўллари билан олиб, яна қуйилиб келаётган кўз ёшларини артди. Аёлга гўшт жуда оғирдай туюлиб кетди. Ўраниб олган рўмоли билан юзини ёпган бўлди. Негадир, кўз ёшлари тинай демасди. Жувон чикиб кетаётганда тоға уни тўхтатди.

– Ҳа, жиян... Тартиб билан ёз... Маълумоти... Ишлаган жойлари... Қамоққа олинишининг сабабини ўзинг билганингча, одоби, оилапарварлиги, фарзандларинг азобланиши... Ўйлама, жиян... Эринг чикиб келади. Ҳа, тўхта, шўрва қилиб ичинлар, гўшт сенга ҳам қувват бўлади. Қуриб кетибсан...

– Эрим қайтса бўлди, мен ҳаммасига чидайман...

– Қайтади... жиян, қайтади...

II. МАЪЛУМОТИ

Хўжайним, Жонтемиров Эгамберди ўзимизнинг “Комсомол” кишлоқ мактабини тугатган. Олтин медаль билан. Медаль хозир уйимизда турибди, ишонмасангизлар олиб бориб кўрсатишим мумкин. Ўша йили мен еттинчи синфда ўқирдим. Ҳамма ўқувчилар олтин медаль олган Эгамберди акага ҳавас билан қараган, шулар қаторида мен ҳам бор эдим. Негадир ўша пайтда Эгамберди аканинг мендан бир синф кейин ўқийдиган синглисига ҳавасим келган. Шундай акаси борлиги учун.

Ҳамма Эгамберди акамни Тошкентга кетади, хоҳлаган ўқишига киради, деб ўйларди. Лекин дадаси... (“дадаси” ўчирилиб “Жонтемиров Эгамберди” деб ёзилган) Тошкентга эмас, ўзимизнинг областдаги Кишлоқ хўжалиги институтининг механика факультетига кирди. У ҳам бошқалардай катта шаҳарга интилса бўларди. Лекин дадаси (яна шу сўзни ўчириб, ўрнига эрининг исм-фамилияси ёзилган) ёлғиз онасини ташлаб кетишни истамайди. Уни ҳар қандай орзуларидан баланд тутарди. Сизга қайнонам ҳақида ҳам ёзсам. У жуда оқила аёл эди ва менга ҳатто бирор марта каттиқ гапирмаган... У боласига фақат ва фақат меҳр, ҳалол лукма бериб катта қилган ҳақиқий пахтакор аёл эди. Медали ҳам бор, ўзлари тўрт йил бурун казо қилгандилар, пилла маҳалида эди... Медали уйимиздаги сандиқда.

Жонтемиров Эгамберди, яъни эрим, кишлоққа олий маълумотли инженер бўлиб қайтади. Қайнонам хурсандлигидан битта катта кўй сўйган. Ўғлининг баҳоларини, қизил дипломини ҳаммага кўрсатган. У одамлар ҳалиям тирик, ишот учун сўзлашлари мумкин... Эрим мард, ҳақгўй, ақли одам. Авваллари эримдаги ақл ҳамма институтда ўқиганларда бўлса керак деб юрардим. Лекин ундай эмас экан. Кишлоқда кўплаб институтни тугатиб ишлаётганлар у кишидек эмас. Мактабда бешинчи синфда ўқийдиган ўғлимнинг айтишича, Али муаллим исмини ҳам хато ёзармиш, бўлмаса институтни тугатган. Лекин Эгамберди акам ҳалол ўқиб маълумот олган. Унинг эришган ютуқлари фақат ва фақат ўзининг зехни, меҳнати эвазига эканлигини биламан... Сиз ҳам бунга ишонингизни ўтиниб сўрайман. Унда туғма қобилият бор. Шундай инсоннинг маълумоти сохта бўлиши мумкинми?! Уни нега ушлаб турибсизлар? Унинг дипломида ҳеч қандай қора доғ йўқ! Юрагидай тоза! Илтимос, болаларим азобда! У кишини озод этинг!

* * *

– Маълумотинг?

– ...

– Маълумотингни сўраяпман?

–

– Сенга айтяпман? Ов, хўқиз!

Терговчи маҳбус қошида қаққайиб турган қоровулга ғижиниб қаради.

– Нима қилдинглар буни, ғажиб-эзиб ташладингларми? Устига сув сеп, қара, қирғоқда қолган балиқдай оғзини катта очишини...

Қоровул челақдаги сувни эриниб кўтарди-да маҳбуснинг юзига чунонам иштиёқ билан сепди. Сепилган сув зарбидан маҳбус ағнаб кетди. Сув терговчининг юзига ҳам сачраб, оппоқ кўйлагини нам қилди. Унинг кўзидан ўт чиқиб, қоровулга бақирмоқчи бўлди-ю, индамади... Сигарет тутатди... Маҳбус эса қалтираб, гужанак бўлиб ҳўл бетонда ётарди. Қамокхона қоровули уни ўтирғизиб қўйди.

– Маълумотинг? Гапир, гапир!

– Инженер...

– Қачон тугатгансан...

– Кулоғим эшитмаяпти... ғингиллаган овоздан бошка нарса эшитмаяпти...

– Нима, мени алдамоқчимисан? Бутун СССРни алдаб келганларинг етмайдими?

Пахтани талон-тарож қилганларинг етмайдими? Гапир, гапир... Йўқ, бу умуман терговга ярамай қолибди-ку!

– ...

– Мастдай мудрайсан, мудрайсан... Мана, сенга, мана...

Терговчи махбусни уришдан бирдан тўхтаб қолди. Қўлларига ачинди. Ранги бўзарган, курук суяк, бунчалар искирт... Ахир, ҳамма махбусга ҳам ўзини шунақа койитаверса ҳадемай аҳволига маймунлар йиғлайди, умри эрта тугайди. Ҳали булар орқали қанақанги наҳанглари зириллатиши керак... Лекин юзи жуда каттик экан. Терговчининг қўллари зиркираб қолди...

III. ИШ ФАОЛИЯТИ

Қишлоғимизда яхшигина ишлаб юрганди. Мен анигини билмайман, нимадир бўлди-ю, шаҳарга ишга ўтиб кетди. Бир куни жуда хурсанд бўлиб келди. Туман бўйича катта бўлибди. Қайси иш, қандай лавозим – мен буларни яхши тушунмайман. Лекин ишни оддий юмушдан бошлаган. Фермада техник, кейин бош техник, кишлок бўйича бош инженер, кейин туманга катта... Уйга ортиқча битта темир олиб келганлигини билмайман. Ҳеч кимдан ҳеч қандай пора олмаган. Мен бунга кафилман. Умрим билан, болаларим ҳақи қасам ичаман. Улар ҳаромдан ҳазар қилади. Раҳматли қайнонамга ваъда берган. Қайнонам ўғлини бир кун олдига олиб: “Ҳаром еб яшама... ҳаром яшама... Бировдан ёки давлатдан сўрамай битта мих олсанг сендан у дунё-бу дунё рози бўлмайман” – деган экан. Отаси аҳдида турадиган бир сўзли одам. Тўғри, қайсар, ўзининг гапини ўтказадиган. Лекин бу катъиятни эркак кишига хос деб биламан. У киши бировни ноҳақ уришмасди. Менга танбеҳ берганида ҳам ўзим айбдор, ўзим аҳмоқлик, жажли чиқишига арзийдиган бефаҳмлик қилган бўлардим. Аммо айбни доим ўзимдан кидирганим учун ҳеч қачон гап қайтармаганман. Шунинг учун уйимизда доим эримнинг гапи билан суҳбатимиз тугарди. Мен бирдан кечирим сўрардим. У киши бирдан кечирар, одамгарчилик қиларди. Мени доим ҳурмат қилган. Сизга муносиб эмасман, оми-ман, десам мени уришарди. Ундай дема, дерди. Мен эса у кишини шу гапим билан кўп хафа қилардим. Нима қилай, ўқимаганман-да! Лекин Эгамберди акам қасбига хиёнат қиладиган одам эмасди. Ишонмасангиз қўлида ишлаганлардан сўранг... Ҳаммаси уни биледи... Шермат ака, Турсун ака, Болтавой бува... Фақат Ўктам мурдирдан сўраманг... Бир маҳаллар отаси унинг айбини билиб қолиб, роса савалаган экан. Шундан бери бизни кўролмайди. Бир гап чикариб, тухматга қолдиришидан кўркаман.

Туманга катта бўлганидан кейин уйга кеч қайтадиган бўлиб қолди. Келганда ҳам доим ҳолсиз, суви сўриб олинган узумдай бўшашиб... бирдан ухлаб қоларди. Суюк овқатни яхши кўрарди. Шуни бироз тотгандай бўлиб уйкута кетарди. У киши кўп кишиларга ёрдам берди. Қишлоқнинг оддий одамларига, бечораларга қарашди. Улар ҳозир ҳам болаларимнинг отасини дуо қилаётган бўлса керак. Бемалол сўраб-суриштиринг, улар гувоҳликка ўтишади. Фарзандларим ҳақи қасам ичаман, эримнинг иши тоза! Юқорининг қонунлари адолатли деб айтишади-ку! Унинг гуноҳи йўқ. Уни озод қилинг! Ўтиниб-ўтиниб сўрайман сиздан!

– Иш жойингни расво килдинг, пора олиб шишдинг! Кўшиб ёзишинг оркали топган пулларинг қаердан келаётганини, сен иттифокқа қанчалик зарар келтирганингни биласанми? Сендайларни қора курт деса ҳам бўлади, сассик курт деса ҳам бўлади...

Терговчи негадир бугун хаддан ташқари асабий эди, устига-устак маҳбуснинг мудраб ўтиргани унинг баттар ғашига тегяпти. Ўзи бу оқшом тергов қилиш нияти йўқ эди... Ҳаммасини ўша ойимча расво қилди. Бугун уни ётоғига қабул қилмади.

– Манжалаки...

Терговчи маъшуқасини эслаб сўкинди, унинг силлиқ юзлари билинар-билимас титради. Асабига тегиб, ёнидаги давангир қоровул ҳам мудрай бошлади.

– Ҳой, – терговчи столга шарақлатиб урди. Қоровул оёғи тагида илон кўргандай тепага отилиб сакради.

– Эшитаман, ўртоқ капитан?

– Мудрама! Етар манави ҳўкизининг мудрагани...

Шунда маҳбус нималардир деб гапира бошлади. Капитан ҳеч нима тушунмади. Турма қоровулига кулок тут дегандай имлади.

– У нима деди?

– Она, дегандай бўлди, ўртоқ капитан...

– Э, онасини!..

Капитаннинг ёдига ҳам тўсатдан ўз онаси келди. Онасининг кўм-қўк кўзлари меҳрдан порлаб турарди. У, айникса, умрининг охирларида ўғлига жуда меҳрибон бўлиб қолганди. Сергап, йиғлоки кампир: “Серёжа, асалли нон е, Серёжа, малинали мураббодан татиб кўр, ўзим сенинг келишингга атайлаб пиширганман”, – дея жаврагани-жавраган эди... Ўша пайтларда шухратдан бошқа нарсани ўйламайдиган ёш терговчи учун буларнинг бари бачканаликдай туюларди. Лекин тан олиш керакки, онасидан кейин ҳеч кимдан бундай меҳр-муҳаббат кўрмади! Хотини Галя унга меҳр бердими? Битта фарзанд туғиб берди-ю, чўчкадай семириб, дарғазаб, сергап бўлиб кетди. Бу ердан топган маъшуқаси эса уни бугун хонасига киритмади.

– Она, чарчаб кетдингиз, кетдик...

Маҳбус алаҳсар, хаёлида онаси билан суҳбат қуради. У теракзор ичида улоқчаларини боқиб юрган эмиш. Баҳор фасли, тупрокнинг ширин хиди оламни тутган, ерда чучмома, кокигул, отқулок, ялпиз... Уларнинг кўпини бола узиб еб кўради. Онаси шунда тепадан огоҳлантиради: “Болам, ерда ўсган ҳамма ўтқи еб бўлмайди...” Бола жажжи қўлларини пешонасига қўйганча теракзор ичида онасига қарайди, шунча олисда туриб нима узиб еганини онаси қаердан билибди экан...

“Ҳаром ема...” Она узоқдан гапираётгани учун унинг овози акс садо бериб, бутун оламга сочилмоқда эди. “Ҳаром ема! Ҳаром ема, ҳаром еган одам гадойдир... Пора олган одам, кўчада қўл очиб турган тиланчидан фарқи йўқ. Икки дунёнинг қуйиб кетади, полвоним...”

Бола теракзор ичида онаси томон чопиб кетади. Боланинг орқасидан қуёш бобо тераклардан сакраб ўтиб эргашади. Майин шабада эса бола пешонасида зўрға жон сақлаганча, унга ширин табассум бахш этиб кетаверади.

– Она...

– Сенга онанг тарбия берганми ё пора билан одам бўласан, деб катта қилганми? Эй, лўттибоз... қишлоқ техникаларини атайлаб ишдан чиқариб сотганинг эсингдан чиқмагандир? Энг катта айбинг – Райкомга пора бериб туманга бош инже-

нер, кейин обкомга пора бериб районга бош бўлиб олгансан... Санлар шунчалик харомсанларки... тоза нарсанинг фарқига бормай колгансан!

Терговчи яна уришдан тўхтаб, сигарет тутатди. Қоровул унга тамшаниб қараб турганини кўриб унга ҳам тутди. Шуни кутиб тургандай қоровул бирдан қўл узатиб сигаретни олди-да, лабларини олдинга чўзиб, бурқситиб чека бошлади. “Буларга текин нарса бўлса тошни ҳам ютади”, деб ўйлади терговчи. Ташқарида ҳеч нима кўринмас, хар замон-хар замонда панжараларнинг шарақлаб очилган овози, ташқарида юрган нозирларнинг гўнғир-гўнғири эшитилиб қолади.

Махбус эса, хаёлан онаси томон чошиб борарди...

– Она...

– Болам...

Негадир ўзининг овози бўғик эшитилар, лекин онасининг хар бир сўзи жаранглаб кетиб, кулоғида бир мусикадай, қадим сөз куйларидай янграрди...

– Она, сизни кўрмаймман!

– Мен олдингдаман... Кўзларинг кизариб, киртайиб қолибди-ку...

– Анча кундан бери ухламаганман-да, она...

– Йўғлама, болам, ҳозир алла айтаман, ухлаб коласан.

– Барибир ухлатишмайди... Ундан кўра сизни бир кўрай, она... Бир марта кўрай...

– Касб масъулияти деганда бирор нарсани тушунасанларми ўзи? Ё ҳаммаси сенларга тез ва осон бўлиши керакми? Порага пулни қаердан олдинг? Отангдан тилла колганми? Сенда олтин нима қилсин? Ҳамма олтин бухороликларда-ку! Мениям, ўша ёкка жўнатишганда ўзим билардим. Сенларда қуруғи кўп-а? Ҳа, айтишларича, районга ўтиб хулқинг бузилиб кетибди. Кўпларни сўқибсан, уришибсан... Нима, сенга давлатнинг иши-отхонами, ит? Башарасига теп, башарасига, ухлаб қоляпти...

IV. ХУЛҚИ

Турмуш ўртоғим мард, бир сўзли, қатъиятли одам. Унинг кўча-кўйда дайдиб, ичиб юрганини ҳеч ким кўрмаган. У бирор марта ҳам менга қўл кўтармаган. Тўғриси, менинг дадам қаттиққўл. Онам дадамдан жуда кўрқади, хозиргача... Мен “турмуш ўртоғим жаҳлдор бўлмасин”, деб ният қилардим. Худога шукр! Бирор кун бўш бўлиб қолса, ховлида ишлайди. Дарахтлар тагини юмшатиб, уларни яшнатиб кўяди... Кўшнимиз Шермат ака хотинини ҳайдагандан кейин бир аёлга илакашиб колганда, Эгамберди акам унга бир гап айтганини беихтиёр эшитиб колганман. Шуни сизга ёзишимдан мақсад хулқли инсон эканига сизни ишонтириш! “Ака, мен сизга маслаҳат беришга ёшлик қиламан, – деганди ўшанда, – лекин эртароқ янгамни яланиб-ёлвориб бўлса ҳам олиб келинг! Умр сизга қайта берилмайди, уни ўткинчи нарсаларга алмашманг! Ундан кўра болаларингизни ўқитишни, кизларингизни чиқаришни ўйланг! Кейин кеч бўлмасин, ака! Ҳақиқий ўзбек йигити биринчи навбатда оилани эплаши керак, оилани... кейин бошқаси бўлади...”

Онам менга: “Эрингни ҳеч қачон бировга таққослама, қандай бўлса шундай муҳаббат кўй”, деб ўргатган. Лекин мен Эгамберди акамини ўшанда бировларга таққослаб севингим, яшнагим келиб кетган...

Отаси ҳеч қачон бировга ҳасад билан қарамаган. Ўқтам мудирни Анор опани алдагани учун, Қўлматни онасини йўқламагани, ёлгон гапиргани учун, Жумани хотинини ўласи қилиб қалтақлагани учун урган, сўққан! Улар ҳозир “жабрланувчилар”нинг эсидан ҳам чиқиб кетган. Айблари борлигини ўзлари ҳам тан олса керак. Болаларим ҳақи қасам ичаман... эрим шу туфайли камокка тушган

бўлса, кечирингла! Тўртта ёш боланинг дирдираб турган гавдасини кўз олдингизга келтиринг! Сизнинг ҳам болаларингиз бор-ку! Ялинаман!

* * *

– Болаларинг нечта?

Капитан маҳбуснинг саволга жавоб беришга ҳоли йўқлигини биллиб турар, лекин ўзини босолмасди. Маҳбуснинг бурнидан қон окмоқда... Соат тинмай чиққиллар, оппоқ телефон мукка тушган, жим эди. Дераза орти эса ҳамон қоронғи... Қоровул мудраб ўтирарди. Сўзи жавобсиз қолаётганидан ғазабланган капитан шу саволни қоровулига берди.

– Еттита болам бор, капитан.

– Еттита? Қандай бокасан уларни...

– Аста-секин... Ўзи катта бўлишяпти...

Капитаннинг озгин юзи буришиб, кўзлари чакчайиб кетади.

– Шунинг учун пора оласанлар-да!

– Нима? – кўркиб кетди қоровул...

– Сенда ҳам тушум борми?

– Йўғ-ай, капитан...

– Бунинг боласи нечта, ҳали ёш экан...

– Билмасам, капитан...

Капитаннинг эсига Москвада қолган ўғли келди. Бу йил учинчи синфга чиққандир. Француз тилида санашни ҳам ўрганиб олибди. Ҳа, хотини Галя чўчкадай семиз ва кўпол бўлса-да, бола тарбиясига жиддий қарайди. Ҳа, ўғли Коляни соғинди... Лекин, бу – иш, бу ерга уни маҳсус вазифа билан жўнатишган. Мана булар эса хотинни кучоқлаб ётишдан бошқага ярамайди...

– Мен сенга бир бемаъни савол бермоқчиман?

– Лаббай, капитан...

– Сен, хотининг билан...

Капитан аҳмоқона кулди. Саволи бачкана туюлди. Кейин бирдан маҳбусга қараб бақира кетди.

– Эй, хотинчалиш, болаларингни туғдириб уларга ҳаром едиришдан кўркмайсанми? Болаларингни чирқиллатиб қаерларгадир санғиб кетишингни, улар жиноятчининг, маҳлукнинг фарзанди, дея иснодга қолишни истамасанг, ҳозирок айт! Обком секретари ўша куни районга борганида сени панага олиб нима деди? У фақат сен билан холи гаплашган. Айт, у сенга нима деди? Қанча пул сўради? Шунини айт-у, уйингга жўна... Мен обком секретарини тергов қилишим керак, сендақаларни тергов қиладиганлар мингта, мен сени қамаганим учун обрў ололмайман.

Қоровул бу шовқин-суронли сўроқларга парво қилмай хуррак ота бошлади. Капитан тутаклиб кетди.

– Тур ўрнингдан... Кетишинг мумкин!

– Раҳмат, капитан, лекин...

– Бунинг шалвирашини қара. Менга зиёни тегмайди. Ҳадемай, тонг отади...

– Раҳмат, ўртоқ капитан.

– “Раҳмат, раҳмат, раҳмат” шундан бошқа сўзни биласанми? Бунча эгилавер-масаларинг!

Қоровул тиршайиб кулганча чиқиб кетди. Капитан қоп-қоронғи деразага тикилиб, тунги рангларнинг аста-секин тарқалишини кузатди. Эссиз, бугун Вера уни

қабул қилмади. Бўлмаса унинг hozир олтин сочларини хидлаб, оппоқ елкаларидан тамшаниб, ўпиб ётарди. Наҳот бошқасини топган бўлса?! Ё ўша найнов, профессор эрига хиёнат қилиш жонига тегдимикан? Эри бир қари ўзбек бўлса, Верага унинг пулларида бошқа нимаси ҳам ёксин?! Ўзи бу ердаги ишни унинг эрини йўқ қилишдан бошлашим керак эди. Ўшанда Веранинг ўзи ҳар оқшом тўшагимда ракс тушарди...

* * *

Маҳбус хаёлан болалари билан дарё бўйида эди. Уни узокдан онаси кузатиб турар, дарёда куёшнинг ошлагандай келадиган акси ўйнайди. Болалар сувда қувнашади, қулишади, бир-бирига сув сепишади. Тўнғич ўғли иккита синглисини эҳтиётлаб қўлларида ушлаб юрибди. Қизалоклар тиззаларига келиб турган дарё сувидан жунжикар, нукул “дада”, дея бақиривади.

- Дада, акамга қаранг, мени гум жойга ташлаб юбормоқчи?
- Дада, ковушим оқиб кетяпти! Дада!
- Дада, ҳов тепага борайлик...
- Дада, сувда қувлашмақоқ ўйнайлик...
- Дада, аям нега келмади?..
- Аям дарёда чўмилса, уят бўладими?
- Тепага қараб турган аёл ким, дада, аямми?
- У бувим, буви, буви, келинг биз билан чўмилинг!!!

* * *

– Сенлар номига яшайсанлар... Манфаат учун ҳатто оилангдан ҳам кечишга тайёрсан. Веранинг эри саккизта боласини тирик етим қилиб ўн саккиз ёшли ўрис кизга уйланган... Қизнинг айтишича профессорнинг болалари кишлоқда оддий уйда туришар экан, Вера эса шаҳарда, касрдай уйда яшайди. Бир ҳафтада бир қари эрига “ем” ташлаб қўйса бўлди, қолган пайт билганини қилади. Профессор эшакдай шунинг хизматини қилади. Ким билади Вера Санкт-Петербургда қандай томошалар кўрсатиб бу ерларга келиб қолган. Профессор ўрисга уйланиб, ўзини замонавий кўрсатмоқчи бўлгандир. Ўзбек тилини қўйиб, рус тилида гаплашганига ўлайми?! Чала-чулпа бўлмай ўл! Сен ҳам гапир, обком секретари нима деди?.. Болаларингнинг ҳаммасини қамайман, ҳаммасини!.. Уларнинг бари ҳаромдан бўлган! Ҳозир хотининг кимнинг елкасини укалаётган экан-а?!

V. ОИЛАСИ

Илтимос, илтимос, илтимос! Хўжайиним кетгандан бери, қандай яшаётганимизни тасаввур қилолмайсиз. Болаларим кун ботгандан эрта тонггача йиғлаб чиқади. Отаси уларга жуда меҳрибон эди, жонидан ортиқ кўрарди. Абдушукур болам ичкиб, касал бўлиб қолди. Сира ўзига келай демайди. Онам сут ташийди. Дўхтирга обордик. Касалини аниқлашолмади. Нукул “дадам” дейди. Кимдир унга даданг ўлган, онанг сенга буни айтмапти, депти. Илтимос, болам ўлиб қолади. Бир ёш гўдакни асраб қололмасангиз нима қилиб ўтирибсиз! Қутқаринг, у – олим, топилмас одам... Партиями, бошқасими, уларга ҳеч ёмон сўз айтмаган. У фақат шу кашфиёти деб курашди. Пахта терадиган бир трактор кашф этиш ниятида эди. Наҳотки, бу катта жиноят бўлса?

Мен деярли уйдан чикмайман. Қўшнилар чиқишади, ота-онам ёрдам беради, ўзим тикувчилик килиб, бир амаллаб турибмиз. Болаларим учун эримни афв этинг!

У киши нима қилган бўлса, одамлар учун қилди. Одамларнинг кун бўйи пахта териб юришини кўриб, уларнинг машаққатини биров енгиллатадиган бир трактор ишлаб чиқмасам бўлмайди, деб тиришарди. Тунлари билан шуни ўйлаб чиқарди, эрталабгача бир нималарни қизиб чиқарди. Москвага ҳам бир ой бориб иш ўрганиб келди. У ердан қўп мақтов ёрликлари олибди. Нима, балки бу янги қилаётган техникаси қонунга тўғри келмадими? Балки, одамлар пахта термаса нима қилади, деб, уни шунга камаб қўйдингларми? Бизда шундоқ ҳам пахта қўп, иш машинага ҳам, одамга ҳам етади.

Ҳамма “пахта иши”, “ўзбек иши” деяпти, булар унинг айби эмас. Лекин мен ўзим беш ёшимдан пахта тераман. Мехнати оғир, осонмас... Пахта маҳал қишлоғимиздан битта қиз ўзини осиб қўйди, қўшни қишлоқдаги амманнинг қўшниси эди, катта-матта аёл ўзини ёкиб юборди. Пахта осонмас, пахта жуда оғир иш...

Хўжайним шу воқеаларни кўриб, қандай жим ўтирсин... Ёмон нияти бўлмаган! Озод қилсанглар, энди кашфиёт қилмайди. Мен сизга ваъда бераман, тунлари ухламай бўлса ҳам, туну кун пахта териб сизга хизмат қиламан. Фақат, у кишини кечиринг!

Илтмос! Илтмос!! Илтмос!!!

* * *

Маҳбуснинг боши зирқираб, хотираси хиралашиб қолганди. У алланималарни айтиб, бетиним алаҳсирарди.

– Шуларнинг ҳаммасини ўзингиз тайёрладингизми, ғоя ажойиб, ахир бу олам-шумул кашфиёт-ку! Москвадаги ўртоғим Ўзбекистонда шундай олим бор деб айтганида ишонмагандим...

– Раҳмат, фақат менга зарурий техникалар керак, Германияда ишлаб чиқарилган бир-иккита қурилмаларни қўллаб кўришим керак, агар уни амалиётга жорий эта олсак, халқимиз пахта азобидан қутулган бўларди. Бир чигит килиб пахта пояларини пайҳон қиладиган техникалардан чарчадик.

– Ўйлаб гапиринг, Эгамберди, пахта байрам, тантана бўларди десангиз, яхши бўларди. Мен сизни яқинда муҳим лавозимга тайинлайман.

– Сиздан илтмос... Менга вақт керак... Ҳеч қандай лавозим керакмас... Мен шу тракторни ишлаб чиқишим керак... Бу трактор хали миллатимизнинг ташвишларини ердан терадиган машина бўлади...

– Мен сизга ҳар қандай ёрдам беришга тайёрман. Москвада сиз хақингизда макола чиқди. Агар ишни тез олиб борсангиз сизни Тошкентга олиб кетишлари ҳам мумкин... Тошкентга сиздай одам керак... фақат тилингиз чатоқ... Ўйлаб гапиринг... Менга бир-иккита имзосиз хатлар келган...

– Менинг дардим битта – пахтани мукамал терадиган машиналар ишлаб чиқиш... Менга ҳозир вақт керак, мен юзлаб тажрибаларни, минглаб тракторларнинг яратилиш тарихини кўрмоқчиман. Нега шунча пахта терувчи тракторлар одамлардай тоза теролмаяпти, уларда нима камчиликлар бор? Наҳотки, биз орзу қилгандай пахта машиналарини ишлаб чиқиш шунчалик қийин бўлса?! Мен бу саволларга ҳам жавоб топганимча йўқ.

– Мен сизга омад тилайман...

– Мен сенга лаънат тилайман... Сенга, сендақаларга...

Терговчи баттар қизишди. У ҳамон аламдан титрар, тезроқ тонг отса, бу ерни тарк этиб яна Вераникига борса, балки бугун эрта тонгда уни хушнуд қилар.

– Ҳали кизик бир нарсани аниқладим. Сенинг ишингда ҳамманинг айби бор... Санларнинг бошларингда обком турибди. У сени қутқармоқчи ҳам бўлди. У ҳатто мени уйига ҳам чақирди. Аммо хотиннинг зўрини олган экан. Кўзим билан сеҳрламоқчийдим, пашша учганчалик таъсир қилмади. Ердан кўзини олмади. Эри ўлса, кейин кўрамиз уни... Хуллас, обком секретари менга сени “машҳур кашфиётчи”, “иттифоқнинг фахри бўлиши мумкин”, деди... Сен пахта тарадиган замонавий тракторлар ишлаб чиқмоқчи эмишсан. Шуни билки, буни ҳеч қачон эплолмайсан. Сен қаердаю, бизнинг механиклар, инженерлар қаерда?! Улар неча йиллардан бери қилолмаган ишларни сен – қандайдир чекка райондан чиққан оми, кишлоки одам эплайдими? Шу чириган районингдан чиқиб-а?! Сен ундан кўра кўп бола туғдир... Пахта ўз-ўзидан терилади...

* * *

Маҳбуснинг хаёлига яна болалари келди... Сочларини ўриб ҳовлидаги райхону атиргулларга сув қуйишаётгани, хотинининг манти учун ҳамир муштлаётгани кўз олдидан ўтди... Шермадат бедазордан исмалоқ терган-терган... Ўғлига исмалоқли манти жуда ёқади.

– Болаларим...

– Болаларинг яхши пахтакор бўлади. Кашфиётингни хотинлар устида қилинглар. Шунда сен – қахрамон ота, хотининг ўнта туккан қахрамон она, болаларинг эса илғор теримчи бўлишад...

– Ўчир овозингни!

Капитан унинг алахсирашига эътибор ҳам бермай деразага тикилиб турарди...

– Хотинингни эртага чақиртирамиз! Қип-яланғоч қилиб, коп-қора баданига қараб уни суд қиламан! Ёқса балки... – капитан аҳмоқона кулди.

– У покиза аёл!

– Ҳар қандай покизани эзгилаб эркалайман... Фақат кўнглим тортса, жирканмасам! Ўзи ҳам кўпдан бери сени кўрмаган, эркак нафасини туюши билан ўзини йўқотса керак.

– У покиза аёл.

– Кейин болаларинг етим бўлади... Сенинг раисинг, агрономинг, ҳамма қариндошинг касрингга кетади... Кашфиётчи эмиш... Улар тушуниб етишсин... Қара, ҳадемай тонг отади, тонгни мен, биз, фақат биз кўришимиз керак. Сенлар эса пахтаани билсаларинг бўлди. Сен оркали энди мен областдаги ҳамма каттанинг ёстигини қуришаман. Чунки сенлар порохўр, кўшиб ёзувчисанлар!!!

– Сен итсан!

– Нима? Тилинг пайдо бўлиб қолдими?

Капитан орқасига бемалол қаради-ю, дахшатдан қотиб қолди: қаршисида бир баҳайбат нусха, соч-соқоли ўсиб кетган, кўзлари кип-кизил қонга тўлганидан қорачиғи ҳам кўринмай қолган одам еб қўйғудай қараб турарди. Капитан бақиршгаям улгурмади. Маҳбус хаш-паш дегунча кишанланган қўлларининг орасига унинг бошини киргизиб, бор кучи билан терговчининг бўйинини қаттиқ қисди, кейин уни тизза билан тепиб ағанатди. Тирсаги билан бўйинини босиб, жон ҳолатда хириллаб типирчилаётган терговчининг оғзидан кўпик чиқиб, кўм-кўк кўзларидан ёш отилиб қотиб қолгунича тутиб турди. Терговчининг кўзлари катта очилганча тинчиб қолди...

VI. ЯКУНИ

“Тонг отяпти...”

Ҳозир болаларим туриб, мени яна ёлғончига чиқаради. “Эртага отангиз келади”, деб уларни овуtgандим. Энди уларни нима деб овутай? Қачон келади деб айти? Қачон?

Сиздан умид қилиб, сизни дуо қилиб, сизга ишониб кутувчи инженер Жонтемиров Эгамбердиннинг аёли ва болалари...”

* * *

Қатор панжаралар билан тўсилган дераза ортида коронгилик тарқалиб, қуёш бош кўтариб келарди. Тонг отмоқда...

Қуёшнинг илк нурлари маҳбуснинг қора тер ботган юзларига тушгунча ташқарига тикилиб турди. Неларнидир узок пичирлади. Кейин чакқон ҳаракат билан терговчилар дам олиши учун қўйилган қаравотнинг кўрпа астарини олиб ташлади. Темир қаравотнинг яланғоч қиррали томонига белини тўғрилаб унинг устига чиқди ва аламли бақирганча ўзини темир устунга ташлади. Қарсиллаб кетган қаравотнинг овози, маҳбуснинг охириги марта азобдан инграши ташқарида хуриллаб ухлаб ётган қоровулни уйғотиб юборди. Жонҳолатда ўзини ичкарига урган қоровул дахшатли манзарадан қотиб қолди: Терговчининг жасади аллақачон совиб бўлган, фақат кўзлари ҳамон ўқрайиб боқарди. Маҳбус эса (саккиз ойлик азоблардан сўнг) онасининг оёғига бошини қўйганча мириқиб ухлаётган болани эслатиб ётарди. Энди бу болани ҳеч ким, ҳеч қачон уйғотолмайди...

* * *

– Тоға, саҳарлаб келганим учун узр! Кеч қолишдан кўрқдим!

– Ёзиб бўлдингми?

– Мана...

– Ўўх-хўўў, асар ёзиб ташлабсан-ку!

– Тоға, қуёвингиз чиқармикан?

– Яхши ният қил, чиқади... Хатнинг турли хилидан ёзаверамиз... Бирини бўлмаса, бирини ўқиб қолар...

– Тоға, сизга катта раҳмат!.. Қуёвингиз чиқади-а?

– Ҳа, дедим-ку! Қара, жиян, тонг отяпти, қуёш чиқяпти... Лекин осмонда булутлар ҳам бор... Қалинрок кийинишим керакка ўхшайди... Майли, мен энди эртарок отланай...

– Сиз берган гўштдан қайнатма шўрва қилгандим. Болам анча жонланиб қолди. Лекин, тоға, қуйиб кетяпмиз-да! Қуёвингиз озод бўлармикан?! Озодман, деб келармикан?!

– Мен шошилишим керак, қара, тонг отяпти, қуёш чиқяпти... Бизга аталган кун ҳам бордир ахир...

– Ўша кун қачон келади, тоға?!

– Келади, албатта, келади!!!

Ушалмаётган бир орзу Толибжон билан Гулчехранинг бахтли кунларига соя солиб турарди. Бирин-кетин ойлар, йиллар ўтиб борар, уларнинг эса ҳамон фарзандлари йўқ эди. Қайта-қайта шифокорларга кўринишди. Улар ҳам Худо эмас, аниқ гап айтишмасди. Гулчехра бунда ўзини айблаб, тез-тез йиғлайдиган одат чиқарди. Толибжон ҳам ўғил ё қизлик бўлишни зорикиб кутарди. Болалар бор жойда ўзи ҳам болага айланиб кетар, уларнинг содда, беғубор киликларидан олам-олам завқланарди. “Хаммаси Худонинг иши, – дея ўйларди у. – Биз, кўрган кунимиз, топган ризку насибамизга шуқр қилишимиз керак. Фарзандлик ҳам бўлиб қолармиз...” Шундай пайтларда темирўл вокзалидаги ногирон ёдига тушиб, унинг золдир ғилдиракли аравачада судралиб юриши, искирт кнѐфаси кўз олдига келарди.

Қобилжон амакининг оғир аҳволда касалхонага тушиб қолиши Толибжон билан Гулчехранинг бир маромда кечаётган ҳаётларини издан чиқариб юборди. Бу кутилмаганда, бир кунда содир бўлди. Қобилжон амаки ишхонасида йиқилиб қолибди. Толибжонни дарҳол ёш техниклар марказига чақирди. Борганида қайнотаси Шокир Исмоиловнинг хонасидаги диванда хушсиз ётарди. У билан кетма-кет “тез ёрдам” машинаси ҳам етиб келди. Қобилжон амакини касалхонага олиб боришди. Дўхтирлар “инсулт” дейишди. Гулчехра куну тун отасининг ёнидан жилмади. Тошкентдан топиб келинган камѐб дорилару, қариянинг томирига уланган томчилагичлар ҳам ёрдам бермади. Беш кундан кейин ўнг қўли билан оёғи ишламай қолган Қобилжон амакини уйга олиб кетишди. Уйда уч кун ётиб, бандаликни бажо келтирди.

– Толибжон ака, энди мен ёлғиз қолдим, – деди Гулчехра майитни қабрга қўйиб келишган куну ўксиб-ўксиб йиғларкан.

– Мен-чи?! Мен борман-ку! – Толибжон уни юпатди.

Шундай деди-ю, кейинги пайтларда Гулчехрага эътиборсиз бўлиб қолганини ўйлаб, ўзини айбдор ҳис қилди. Хотинининг беозорлиги, меҳр-муҳаббати эвазига ҳеч нарса талаб қилмаслигидан баттар эзилди. “Энди ўзгараман, – деди ботинан. – Иш билан андармон бўлиб кетдим... Кимларгадир ўхшаб чўкмадим, шуниси га шуқр. Ҳаётда йўлимни топдим. Гулчехра хаммасини билади. Мени факат ойим шундай тушунардилар. Ойимнинг олдиларига ҳам ахён-ахёнда боряпман. Қариб қолганлар, Зартопганга келолмайдилар, ўзим тез-тез хабар олишим керак!”

– Дадамни охири айтган сўзлари сизнинг исмингиз бўлди, – деди Гулчехра эрининг ўйланиб қолганини ўзича тушуниб.

– Нима демокчи бўлганларини биламан, – деди Толибжон. – Унинг овози титраб чикди.

¹ Охири. Бошланиши ўтган сонларда.

Вакт – шамолдек слиб бораётган учкур чавандоз. Уни ҳеч ким тўхтатиб қоллолмади. Қунлар, ойлар ўтарди. Қобилжон амакининг маъракаларини ўзининг уйида ўтказишди. Шундан кейин кимсасиз бу уй ҳувуллаб қолди.

– Майли, шундай тураверсин, сотмаймиз, – деди Гулчехра. – Уйимиз дадамни, болалигимни эслатади. Аввалгидай супуриб-сидириб юравераман.

Толибжон, хотинининг кўнглига қаради. У яна ишига боши билан шўнғиб кетди. Одамлар унга муаммолари билан ҳам мурожаат қила бошлашганди. Ҳеч кимга йўқ демасди. Қўлидан келганича ёрдам беришга уринар, бу ўзининг ташвишидек куйиб-ёниб, хафталаб, баъзан ойлаб овора бўлса ҳам ўша ишни ҳал қилишга уринарди. Бир сафар Зартопганнынги чекка маҳалласидаги ичимлик суви муаммосини кўтариб чиқди. Қиш соғуғида обқашда сув ташиётган аёллар, болаларни суратга олиб, мақола билан газетادا чоп эттирди. Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас, қунлар бироқ илганда маҳаллада водопровод ўтказиш ишлари бошланди. Бу одамлар орасида Толибжоннинг обрўсини янаям оширди.

Зартопганга баҳор келди. Боғлар яшил майсалар билан қопланди. Дарахтлар уйғониб, гулга қира бошлади. Қунлар бир маромда ўтарди. Гулчехра аввалгидек уйда тикувчилик қилар, кечкурунлари бирор овқат тайёрлаб, эрини мушток бўлиб кутади. Толибжон одатда тушдан кейин уйдаги суратхонасида ишларди. Шу куни ҳам уйига барвақт келди. Қун чараклаб турарди. Дарвозадан кирди-ю, ҳовлидаги бир туп гилоснинг оппоқ гуллаганини кўриб чехраси очилди. Гулчехра енгил кийиниб олган, қўлида белкурак билан томорқада ер юмшатарди. Толибжоннинг гулга бурканган гилосга завқ билан қараб қолганини кўриб жилмайди:

– Ғалати феълингиз бор, – деди ишидан тўхтаб.

– Нимага ундай деяпсан, Гулим? – ажабланди Толибжон.

У хотинини “Гулим” деб эркаларди. “Гулим”, дедими, демак кайфияти яхши. Бундай пайтларда Гулчехрани бағрига босар, сени бир оёқдаям кўтариб юравераман, дея алқарди. Ҳозир ҳам белкуракка суяниб турган Гулчехра томонга юрди.

– Мен ер чопяпман, – деди Гулчехра шошиб белкуракка ёпишаркан.

Шу пайт енгил шабада эсиб, Толибжоннинг сочларини тўзғитди. У йўл-йўлақай сочини тўғирлаб, Гулчехранинги олдига борди-да, билагидан ушлади:

– Мен ҳам қарашаман!

– Кийимингизни алмаштириб олинг.

– Майли, – деди Толибжон иложсиз.

У орқасига қайтиб, уйга кириб кетди. Гулчехра эрининг ортидан тикилганича уйга чўмди: “Баъзан ёш боладек ўжар бўлиб қолади, айтганини қилдиради. Лекин кўнгли тоза. Мана шу баҳор хавосидек покиза инсон. Дадаси кизини унга топшириб адашмаган экан. Доно дадажониси Толибжонни ўз ўғлидек кўрарди...”. Гулчехранинги кўзидан икки томчи ёш оқиб, ёноғига тушди.

Шу пайт Толибжон уйдан чиқиб кела бошлади. Гулчехра кўз ёшини билдирмайгина сидириб ташлади-да, белкуракни ерга санчди. Толибжон унинг кўзи ёшланганини сезди.

– Нима бўлди?! – деди хавотирланиб.

– Дадам эсимга тушдилар.

– Қобилжон амаки яхши инсон эди... Улар урушда кўп қийинчилик кўришган. Ҳалиям...

– Дадам ҳеч қачон нолимаганлар. Биров дилларини оғритсам тез унутиб юборардилар.

- Уруш кўрганлар шукр қилиб яшашга ўрганишган.
- Биз ҳам.
- Тўғри, Гулим, биз ҳам!
- Сиз яхшисиз!

Толибжон Гулчеҳрани елкасидан оҳиста кучоқлади. У бошини Толибжоннинг кўксига қўйди.

– Фақат, бир нарса...

– Биламан, – деди Толибжон. – Вақти-соати билан фарзандли бўламиз. Худо бер-маса...

Гулчеҳра майин кафтини Толибжоннинг лабига босиб, пичирлади:

– Ундай деманг!

Толибжон кўлига белкуракни олди:

– Ерни ўзим юмшатаман, сен дамнингни ол. Томорқада ишламаганимга анча бўлди.

У белкуракни баланд кўтариб, кўпчиб турган тупрокка зарб билан санчди.

* * *

Шу куннинг эртасига юз берган нохуш воқеа Толибжоннинг кўнглини синган чиннидек чил-чил қилиб, қаттиқ азоб берди. Тўғри, у ёш бўлса ҳам ҳаётда кўп қийинчиликларни кўрди. Қўшмапта ўхшаган дилозорлардан жабр чеккан пайтларидаям сира чекинмади. Пок севгисини ҳимоя қилиш учун қоядек мустаҳкам тура олди. Бирок ўзига яқин олиб юрган ҳамқасбининг номардлиги жону жаҳонини ўртаб юборди.

Газетада ишлаётганига ўн йилдан ошди. Таҳририятдаги журналистлар бир-бирлари билан ака-укадек аҳил эдилар. Аммо осмон булутсиз эмас, гулнинг ҳам тикони бор. Янги ишга келган муҳаррир ўринбосари Садир Назировни бу аҳил жамоада кўпчилик хуш кўрмади. Ҳеч ким у билан апоқ-чапоқ бўлолмади. Толибжон бунинг сабабини кейин тушунди. Ҳаммаси газетада эълон қилинган фотоайбномадан бошланди.

Таҳририят қатта кўча ёқасидаги бинода жойлашган эди. Ўтган йилнинг кузида йўл қурувчилар шу кўчага асфальт ётқишипти. Улар кетишти-ю, асфальт текислайдиган баҳайбат пўлат ғилдиракли трактор киш ўтиб, баҳорда ҳам кўчада эгасиз қолиб кетди. Биров уни қимирлатолмайди, машиналар четлаб ўтади. Йўловчилар улкан ғилдиракка қараб бошларини чайқашади. Зил-замбил трактор кўчага ўрнатилган метин ҳайкалдек қотиб қолди. Толибжон ўша ғилдиракни суратга туширди. Йўл қурувчиларнинг иш техникаси кўчада занглаб ётгани, йўл ҳаракатига ҳалал бераётганини ёзиб, газетада чоп эттирди. Бу фотоайбнома учун анчагина мактовга сазовор бўлди. Бош муҳаррир шундай ҳолатларга бефарқ ўтиб кетаётган журналистларга ўрناق қилиб ҳам кўрсатди. Гапнинг бир учи Садир Назировга тегиб ўтди. Ҳасад ичини кемирган Садир Назиров шу кундан Толибжонга ола қарай бошлади. Одатдаги бир нави муомаласи “қора совуқ”қа айланди. Толибжон аввал бунга эътибор бермади. “Қайфияти йўқдир-да”, деб кўярди ўзича. Садир Назировнинг “захирага олиб қўйган” қатта фитнаси бироз кейин балик сув остига тортиб кетган пўққакдек юзага қалқиб чиқди.

Қатта йўлдан Зартопганга қираверишда шаҳарча Кенгашининг кўчага қараган икки қаватли биноси бор эди. Олди гулзор, арчалар йўлакка соя ташлаб туради. Толибжон ишга автобусда катнади. Шу куни ишдан эрта қайтди. Автобусдан тушиб, арча соясида турган Турдалиевга кўзи тушди. У шаҳарча Кенгашининг раисининг ўринбосари эди. Аввалдан салом-алиқлари яхши бўлгани учун сўрашиб кетай, деб олдига борди. У негадир Толибжонни ҳушламай қаршилади. Бироз қовоғини уйиб четга қараб турди-да:

– Ука, мен сизга нима ёмонлик қилгандим? – деди дабдурустан.

Толибжон хайрон бўлиб, нима дейишини билмай каловланди. Раис ўринбосарининг туйқусдан қилган совуқ муомаласи гангитиб қўйди.

– Ака, сизни ҳурмат қиламан, – деди босиқлик билан.

– Мени, хотини билан ит-мушук бўлиб юлишади, деб овоза тарқатибсиз? Шу рости, ахир?!

Толибжон лол бўлди. Бу ғирт тухмат гап эди. Зартопганда уни ҳамма ҳурмат қилади. Бунақа муомалани сира эшитмаган.

– Йў-ўқ, мен уйингиздаям бўлмаганман-ку? – деёлди бўшашиб.

– Садир Назировдек одам ёлғон гапирмаса керак?! – Турдалиев жаҳл билан унга тикилди.

Толибжоннинг капалаги учди! Нима дейишини билмасди. “Бу иғво наҳотки Садир Назировдан, у билан елкама-елка ишлаётган ҳамкасбидан чиққан? У ҳеч қачон Турдалиев хақида гапирмаган-ку?! Тўғри, бундан ўн кунлар аввал шаҳарча Кенгашида газета учун сурат туширганди. Турдалиев эътиборли бўлиб, ишида ёрдамлашди. Толибжон таҳририятда уни мактади. Одамларнинг оғирини енгил қилиши, ўзи билан ҳам яхши муносабатдалигини тўлқинланиб гапирганди. Садир Назиров бу гапни нима мақсадда ўйлаб топган?”

Турдалиев жавоб кутиб ҳамон ўқрайиб турарди. Толибжон, ўт балоси, сув балоси, тухмат балосидан асрасин, деган гапни эслади. Индамай кетиш ўзи қилмаган айбни бўйнига олиш эди. Аслида, бу хотинларнинг ғийбатига ўхшаган бир гапдир. Аммо одамлар орасида тарқаса, Толибжоннинг томчилаб йиққан обрўси шамолга совурилмайдими? Ёпиғлик қозон ёпиғлигича қолсин, деса, эркак киши учун номус ҳар нарсадан улуг.

– Бундай гап бўлмаган, – деди қатъий қилиб. – Эртага таҳририятга кириб ўтолмайсизми?

Унинг зардали гап оҳанги Турдалиевга таъсир қилди, чамаси, бироз бўшашди:

– Эртага Садир Назировга йиғилиш баённомасини олиб боришим керак, – деди хўмрайиб.

– Унда, ўша ерда учрашамиз! – Толибжон ортига бурилиб, оксоқланганича жаҳл билан уйи томонга юриб кетди.

У ховлисига бўшашиб, елкасига бир коп ун ортмоқлагандек ҳорғин кирди. Ҳаммаёқ чиннидек қилиб супурилган. Баҳорнинг майса хиди анқиб турган ажиб хавоси, орасталик киши дилини яйратади. Ётоғига шошаётган қуёш гилоснинг оппоқ гулларини сийпалайди. Аммо шу дамда Толибжон буларга эътибор берадиган аҳволда эмасди. Деразадан эшитилаётган тикув машинасининг шилдираган товушига бироз кулок тутиб турди. Гулчехра буюртма тикиб ўтирарди. “Ҳозир сўроққа тутаяди, – деб ўйлади. – Унга айтмаслигим керак. Эзилади, нима қиламан, кайфиятини бузиб...”. Толибжон уйга кирганида ўзини анча босиб олганди. Бирок Гулчехра эридаги ўзгаришни дарҳол пайқади:

– Нима бўлди?! – деди хавотир билан кўзларини пирпиратиб.

Хотиннинг овозидаги ҳамдардлик Толибжоннинг юрагини баттар сиқди.

– Ишда чарчадим, – деди оёғига ишора қилиб. – Кўп юрдим, дам оламан.

– Майли, – деди Гулчехра. Эрининг гапига ишонмагани эса юз-кўзидан сезилиб турарди.

Толибжон индамасдан ховлига чиқдида, фотолабораториясига кириб кетди. Асаби бузилган, юраги сиқилган пайтларда шу нимкоронғи хонасида ёлғиз қолиб ором топарди. Жавонда кадрдон “Фотокор”и турибди. Ҳозир уни ишлашмайди, замонавий фотокамералари бор. Бирок ёшлигининг муқаррам хотиралари мужассам буюмни ҳануз кўз

корачигидек асрайди. Деворга мана шу фотокамерада биринчи олган портрети илиб кўйилган. Бу – ойсининг дарё бўйида тушган сурати. У суратга ўйчан тикилиб, столнинг галадонидан кундалик дафтарини олиб варақлади. Бир оёғидан айрилиб, тўшакка миҳланиб қолган кунлардаги изтироблари, отасининг уруш хотиралари... Темирйўл вокзалида ногирон дайдини кўрганида қаттиқ таъсирланиб, ўзини кўйгани жой тополмаган кунлари ҳам шу дафтарнинг саҳифаларига яширилган. Икки оёғи кесилган пиёнистаннинг аҳволи аянчли эди ўшанда. Ҳарчанд уринса ҳам унинг шишинқираган юзи, одамларнинг оёғи остида судралиб юриши кўз олдидан нари кетмади. Рухиятига дахшатли куч билан портлаган бомбадек таъсир қилган манзара тумандек тарқаб кетишини жуда-жуда истади. Ётиб ҳам кўзига уйку келмасди. Бу ёқимсиз ўйларидан кутулиш йўлини излаб, изтиробларини коғозга туширди. Бутун дарди дафтарга кўчгандек енгил тортди. Ҳозир ҳам ичу таши ёниб, тез-тез ёза бошлади:

“Узоқ вақт ёзмадим ва ёзмас ҳам эдим. Лекин қалбсиз, ҳиссиз бир кимса туйфайли бугун яна қўлимга қалам олдим. Садир Назиров мени асоссиз ўзининг рақибидеб ҳисоблайди. Балки, қайбир маънода бунга асоси ҳам бордир. Чунки, биз бошқабошқа олам кишиларимиз. Мен оддий фотомухбир бўла туриб ундан кам ишламаётирман. Ахир, у давлат маблагига ўқиган-ку?! Мўмай маоши олади. Журналист! Бироқ, икки ой давомида ўша улкан нўлат гилдирак олдидан ҳар куни бефарқ ўтиб кетаверган... Занглаб кўчада қолиб кетган, йўловчи машиналарни чалгитаётган нўлат гилдиракни кўрмабдими? Кўрган! Лекин нега бу муаммо қалбини безовта қилмади? Мен суратга олдим, ёздим, газетада чоп эттирдим. Шу кундан у менга тишини қайради. Одам ҳам иунчалик майдакаши бўладими?!”

Садир Назиров раҳбарлар билан муносабати бузилиб қолишидан чўчийди. Феъли иундай. Ҳаётдаги, атрофидаги муаммоларга эътиборсиз. Мен билан курашишининг дасткаши усулини танлади. Ахир, мен Турдалиевнинг уйида бирор марта ҳам бўлмаганман! Қандай қилиб хотини билан муносабатлари ҳақида овоза тарқатишим мумкин?!”

Садир Назиров – муҳаррир ўринбосари. У ҳам раҳбар! Нега унингдек одамлар масъулиятли лавозимларда ишлашади? Бундай журналист халққа нима наф келтириши мумкин?! Ё, Худо! Мен жуда хафаман! Улар яхши одамларни эзишади, қолпидан чиқариб юборишади! Буларни енгиб ўтиши учун бардошли бўламан!”

Толибжон ёзувларига сўнгги нуктани қўйди. Оппок деворга тикилиб ўтириб, оёғидан ажралган фожиали кунни эслади. Онасининг меҳрибонликлари, Сервер, Николай Семёнович, Қобилжон амаки, Шокир Исмоилов кўз олдидан бир-бир ўтди. “Дунёда яхшилар кўп, – деди ички бир овоз. – Қўшматга ўхшаган ғаддорлар, Садир Назировга ўхшаган туллаклар ҳам бор. Мен жудаям кийналяпман, лекин чидашим керак! Одам – пўлатдан қаттиқ, гулдан нозик, деганлари шу экан-да”.

15

Эртасига Толибжон таҳририятга келганида Садир Назиров ишда эди. Хонасининг эшиги қия очик экан, ичкаридан икки кишининг гўнғир-гўнғир гаплашаётгани эшитилди. Улардан бири – Турдалиев эди. Толибжон эшик тутқичини ушлаб, кирайми-кирмайми деб бир зум иккиланди. Лекин кечаги воқеага ҳозир ойдинлик киритиб олмаса бошқа имкон бўлмаслигини ўйлаб, эшикни очди-да, ичкарига кирди. Садир Назиров хона тўридаги ўзининг ўрнида ўтирар, Турдалиев берирокда тик турганича куйиб-пишиб унга ниманидир тушунтирарди. Толибжонни кўриб иккилариям жимиб қолишди.

Садир Назиров ўрнидан турмасдан кўзини лўқ қилиб тикилиб ўтираверди. У Толибжондан ёш эди. “Сўрашишним билмайди”, деб ўйлади Толибжон. Шу тобда унинг

бу ўтириши кўзига жуда хунук кўринди. Захил юзидаги олдинга туртиб чиққан дўрдоқ лаби ўзига сираям ярашмасди. Кўкиш, ҳаракатсиз катта-катта кўзлари шишадек ялтирайди. “Мунча совуқ бу одам, – деб ўйлади, – аввал эътибор бермаган эканман”.

Турдалиев эса Толибжонни кўриб каловланди. Тез четга ўтиб, йўл берди. Толибжон аввал Турдалиев, кейин Садир Назиров билан қўл бериб сўрашди. Кўнглининг бир четида, балки у гаплар бўлмагандир, деган илинж ҳам йўқ эмасди. Садир Назиров ўша-ўша, бир тукини ўзгартирмай ҳайкалдек қотиб қолган. Турдалиевнинг кечаги важоҳати йўқ, Толибжоннинг нима дейишини кутиб жимгина мўлтираб турарди.

– Садирбой, сиз мени, Турдалиев хотини билан ит-мушук бўлиб юлишади, деганимни қаерда эшитгандингиз? – деди Толибжон ўзини босиб.

Садир Назиров туркини ўзгартирмади. Ўзини оромкурсининг суянчиғига ташлаб, қаршисида тик турган икки кишига сурбетларча бир-бир қараб олди.

– Турдалиев ҳақида гапирганингиз ростми? – деди совуқ қилиб.

– Рост. Лекин...

– Ана! – у кўрсаткич бармоғини никтаб, ўрндан сапчиб турди. – Ана, айтмадимми?!

– Нима, ана?! Мен Турдалиевни яхши одам дедим.

– Яхши одамнинг сирлари бўлади. Бошқалар ҳақида гаприб юриш яхшимас!

Толибжон бу гапни эшитиб ўзини тутолмай қолди. Миясига гуп этиб кайнок қон урди. Нима деярини билмасдан лаблари титрарди. Кўз олди қоронғилашиб, мувозанатини у оёғидан бу оёғига ташлай бошлади. Бу қабоҳатта асаблари дош беролмади:

– Гапни айланторма! – бақириб юборди тутокиб.

Ўзи билмаган ҳолда қўли беихтиёр елкасидаги фотоаппаратига бориб қолди. Қаршисида Садир Назировни эмас, жирканч башараси тиришиб турган Қўшматни кўрди. Ундан ижирғаниб, фотоаппаратини баланд кўтарди. Жон-жаҳди билан улоктирилган фотоаппарат Садир Назировнинг елкасига тегиб, катта ялтироқ столга зарб билан урилди. Шиша бўлагининг “чарс” этиб сингани эшитилди. Мувозанатини йўқотган Толибжоннинг ёғоч оёғи гижирлаб танаси чайқала бошлади. Ёрдамга отилган Турдалиев уни ушлаб қолишга улгурмади. Толибжон тахта полда қулади!

Шовкинни эшитиб қарама-қарши хонадан Зокир Қодиров чиқди. Очик эшикдан полда ўтирган Толибжонга кўзи тушди-ю, хонага отилиб кирди.

– Нима гап?! – деди Садир Назировга қараб.

У фотоаппарат зарбидан оғриётган елкасини ушлаб без бўлиб тураверди. Бу пайтда икки ўт орасида қоврилаётган Турдалиев зўр бериб Толибжонни тургазишга уринарди. Толибжон қарахт бўлиб қолган, ҳеч нарсани эшитмас, хис қилмасди. Зокир Қодиров дарҳол Турдалиевга ёрдамлашди. Биргаллашиб Садир Назировнинг хонасидан олиб чиқишди.

Уни бош муҳаррирнинг хонасига ярадор одамдек икки томонидан суяб, судрагудек қилиб олиб киришди. Бурчакдаги суянчиқли диванга ётқизилганда Толибжон секин кўзини очди. Зокир Қодиров пиёлага чой қуйиб, унинг титраб турган лабига тутди. Толибжон тамшаниб бир қултум чой ичди. Шовкин-суронни эшитиб, тахририятнинг уч-тўрт нафар ходимлари ҳам ховлиқканча бош муҳаррирнинг хонасига кириб келишганди. Улар бир зумда Толибжонни ўраб олишди. Кимдир қаердандир қўлига тушиб қолган газета билан уни елпир, яна биров ҳеч нарсага тушунмай ачинганича қараб турарди.

Зокир Қодиров иш столига бориб, “тез ёрдам”га кўнғирок қилди. Турдалиев айбини бўйнига олган маҳкумдек бўшашиб, хона бурчагига бориб қолди. Яна ҳамма Толибжон билан овора бўлиб, бир-бирларидан нима гаплагини суриштира бошлашди. Шу аснода “тез ёрдам” этиб келди. Хонага кирган оқ халатли шифокор аёл ранги оқариб ётган Толибжоннинг билагини бироз ушлаб турди-да, қон босимини ўлчаб бошлади.

– Артериал босим кўтарилибди, – деди темир жомадонини очаркан. Сўнгра чакқон ҳаракатлар билан муолажага киришди.

Бу пайтда Зокир Қодиров Турдалиевни саволга кўмиб ташлади. У бўлган воқеани айтиб берди.

– Толибжонни кўп йилдан бери биламиз, унақа йигитамас, – деди Зокир Қодиров унга таъна билан тикилиб.

– Мен бугун ҳаммасини тушундим, – Турдалиев гуноҳкорона бошини эгди, – кечиринглар мени.

Мухаррир унга ҳеч нарса демади, яна Толибжоннинг тепасига келди. Кимдир унинг қўлини уқалар, бошқаси ҳамон буклоғлиқ газета билан елпирди.

– Бироз кимирлатманглар, – деди “тез ёрдам” шифокори. – Қон босими тушади. Лекин барибир, худуд шифокорига кўринганлари маъқул.

Толибжон ўзига келиб қолди. Тирсагига таяниб, ўрнидан туришга ҳаракат қилди. Бирок кўзга кўринмас юхо бор қувватини сўриб олгандек ҳолсиз эди. Чўяндай оғирлашган қовоқларини базўр кўтариб, кўзини пирпиратди. Зокир Қодиров олдига келганида хижолатдан ёноклари уча бошлади. Садир Назировнинг хонасида қуёшқондан чиқиб кетганига афсусланди. Асабийлигининг сабабини тушунолмамай қийналди. Бир марта Гулчехрадан беркитикча шифокорга ҳам учраганди. “Бу зўриқиш кўпроқ ногиронликнинг таъсири, – деганди доктор. – Шундай пайтларда ўзингизни босишга ҳаракат қилинг. Жанжалли вазиятлардан узоқроқ юринг”.

– Кечирасизлар, – деди бетоб ётган одамниқига ўхшаган заиф овозда. – Айб менда.

– Йўқ, Толибжон, сиз айбдор эмассиз, – Зокир Қодиров чертиб-чертиб гапирди. – Янги ўринбосарим жамоа билан чиқишолмаяпти. Хурмача қилиқларидан азият чеккан сизгина эмас... Майли, бу масалани кейин кўриб чиқармиз. Ҳозир Юсуф уйингизга олиб боради. Дам олинг, шифокорга кўрининг. Меҳнат таътили берамиз.

Эшик очилиб, тахририят ҳайдовчиси Юсуф кирди. У Толибжонга ҳамдардлик билан қараб қўйди-да, ўрнидан туришга ёрдамлашди.

Зокир Қодиров “сиз айбдор эмассиз”, деган бўлсаям Толибжон ўзини тутолмай қолганидан қаттиқ афсузда эди. Уятдан бир сўз демай, Юсуфнинг қўлидан ушлаб секин-аста эшик томонга юрди.

Зартопганга етгунларича ҳам Толибжон гапирмай борди. Юсуф ховлига етаклаб кирганида дарвоза очилганини эшитган Гулчехра уйдан чиқди. Эрининг ахволини кўриб, эҳсонаси чиқиб кетди. Тиззаси калтираб, нима деярини билмай, ранги оқариб туриб қолди.

– Хавотир олманг, кенноийи, ҳеч нарса бўлмади, – деди Юсуф. – Бироз қон босимлари ошибди. Ҳозир яхшилар. Аччиқ кўк чой дамлаб берсангиз отдай бўлиб кетадилар.

Толибжон бўшашиб турарди. Ҳозир Садир Назировнинг хонасидаги важоҳатидан асар ҳам қолмаганди. Аксинча, қилиб қўйган шўхлигидан пушаймон боладек жилмайиб хотинига термилди. Юсуф хайрлашиб чиқиб кетган ҳамон етаклашиб уйга киришди. Гулчехра Толибжонни ўринга ётқизиб қўйди-да, яна сўроққа тутди. У бўлган воқеани айтиб берди.

– Кўрдингми, Гулим, гапни ҳар томонга бурса бўлади. Тахририятда Турдалиевни мактаб гапиргандим, Садир Назиров бошқа томонга буриб юборди. Ёмон гапга одамлар тез ишоняшади. Тухматдан ёмони йўқ экан бу дунёда.

– Сизга бир нарса бўлса мен нима қиламан?! Асабингизни бузманг. Ҳеч бўлмаса мени ўйланг-да. Энди сиздан бошқа кимим бор? – Гулчехра кўзига ёш олди.

Толибжон Гулчехрага қўлини чўзди. Гулчехра каравотнинг бир четига ўтириб, беихтиёр эрининг қўлини силай бошлади. Толибжон унинг елкасидан кучди.

– Сени ҳар доим ўйлайман, Гулим!

– Мен ҳам...

...Эртасига сахарлаб Гулчехра бозорга чикиб кетди. Толибжон меҳмонхонасида чой ичиб ўтирарди. Дераза очик эди, дарвозанинг тақиллагани эшитилди. Толибжон ўзининг исмини айтиб чақирган Юсуфни овозидан таниди.

– Кираверинг, – деди ўрнидан кўзғалиб.

Қадам товушлари эшитилиб, дераза олдида жилмайганича Юсуф пайдо бўлди. У кўлини кўксига кўйиб салом берди.

– Толибжон, опок бўлиб қолдизми? Кеча кўрkitиб юбордингиз-ку, – деди ҳазил аралаш кулиб.

Унинг самимий гапидан Толибжоннинг кўнгли кўтарилди.

– Ичкарига кириш, чой ичамиз.

– Майли, дўстим, бошқа сафар, – тараддулданди Юсуф. – Зокир акам, айтиб ўт, дегандилар, бирровга кирдим, – сизга меҳнат таътили беришибди. Бемалол дам олавераркансиз.

Юсуф хайрлашиб, шошганича чикиб кетди. Бироздан кейин бозорга кетган Гулчехра кўлида картошка-пиёз тўла сўмка билан келиб қолди. Толибжоннинг меҳнат таътилига чиққанини эшитиб, суюнди:

– Ўзингизни аямай ишлайсиз, жудаям чарчагандингиз, – деди эр-хотин чой ичиб ўтиришганда. – Иш ишни топар, дейишади, энди яхшилаб дам олинг.

– Зерикиб қоламан-да?

– Мен зериктирмайман...

Шу куни Толибжон кун бўйи уйдан чикмасдан китоб ўқиб ётди. Гулчехра буюртмаларини тикиб-чатиб ўтирди. У алланималарни гапириб, Толибжонни нохуш ўйлардан чалғитмоқчи бўларди. Кечга яқин ҳеч қутилмаганда Турдалиев келиб қолди. Кўлида нон, қанд-курс солинган қоғоз халта бор эди.

– Овора бўлибсиз-да, – деди Гулчехра у узатган қоғоз халтани олаётиб.

– Овораси борми, келин. Толибжон тузукми?

– Худога шукр, яхшилар. Уйда китоб ўқиб ўтирибдилар. Кириш, кираверинг!

Турдалиев меҳмонхонага кирди. Толибжон уни ўрнидан туриб қарши олди.

– Келинг ака, – Толибжон ҳеч нарса бўлмагандек, мулозамат билан дастурхон ёзилган столга таклиф қилди.

Турдалиев бундай қарши олиншини кутмаган экан, чамаси, бирдан чехраси очилди. Ўтириб, кўлини фотиҳага очди-да, узундан узоқ дуо қилди.

– Ука, мен сизни хафа қилиб қўйдим, жуда-а хижолатман, – деди. – Садир Назировни ҳамма гаплари қурук тухмат экан. Ё, тавба! Қап-қатга одам-а!? Бунақасини кўрмагандим. Мендаям айб қатта. Гапига чиппа-чин ишонибман. Сизни шу уйга кўчиб келган пайтингиздан биламан-ку. У одамни гапига ишонмаслигим керагиди.

– Ҳақиқатни билган бўлсангиз кифоя, – деди Толибжон хотиржам оҳангда.

– Ҳақиқат эгилсаям, синмайди, ука, – яна гапга тушиб кетди Турдалиев. – Бугун ишхонангизда қатта йиғилиш бўлди. Мениям чақирди. Зокир Қодиров жуда-а ақлли одам-да, масалани ўртага ташлаб, очик муҳокама қилди. Ҳамкасбларингиз, сиз мени фақат мақтаганингизни айтишди. Ўша куни сизга гапирган гапларимга минг-минг пушаймон бўлдим. Садир Назировнинг “ичида гижжаси бор” экан-да, фақат сизамас, бошқалар ҳақидаям бўлмағур гапларни тарқатибди. Ҳаммалари бир бўлиб, уни изза қилиб ташлашди. “Ариза ёзиб бўшайман”, деб йиғилишдан чиқиб кетди. Яна бир марта узр, мени кечиринг, ука.

– Мен ҳам бунақа одамни энди учратдим, – деди Толибжон бошини чайқаб.

Кеч кузакда дарахтлар учидан барг тўка бошлагандаёк одамлар, кишининг эрта келишидан далолат, дейишганди. Бу гап чин бўлиб чиқди. Киш эрта келди. Эрта келган кишининг қаҳратон совуғи чўзилиб кетди.

Сўнгги пайтда Толибжон Сервер билан кам кўришди. Улар иш, оила ташвишларидан ортишмасди.

Сервер анча кеч, йигирма етти ёшида Урие деган қрим кизига уйланди. Урие мактабда кутубхоначи бўлиб ишлаб, сиртдан олийгоҳда ўқирди. Турмушга чиққан йилида ўқишини битириб, рус тили ва адабиётидан дарс бера бошлади. Улар тўрт йил деганда фарзандли бўлишди. Гулчехра чакалоққа атаб бир бўҳча кўйлак-иштон, тагликлар тикди.

Толибжон уйга кирганида Гулчехра кўзида ёш билан чакалоққа тиккан кийимларини силаб ўтирарди.

– Нима бўлди?! – деди хавотирланиб.

Гулчехра индамади. Толибжон уни тушунди. Хотинининг ёнига ўтириб, сочларини силади:

– Худо бизгаям фарзанд беради, ноумид бўлмайлик. Бола асраб олишимиз ҳам мумкин.

Гулчехра ялт этиб эрига қаради:

– Сиз шунга розимисиз?!

– Сен истасанг, майли.

Гулчехра уни бўйнидан кучоқлади:

– Шуни айтолмаётгандим.

Толибжон Гулчехрани бағрига босиб, сочларини хидлади:

– Мени ҳалиям яхши билмас экансан. Бир-биримиздан ҳеч қачон, сираям ажралмаймиз! Севгининг баҳори билан шодланма, ёз-киши ҳам бор, дейишади. Биз ҳаммасига чидаймиз, Гулим!

Гулчехра Толибжонга меҳр билан термилди:

– Кўпинча, бола асраб олганлар фарзанд кўришаркан.

– Нима бўлгандаям у бизнинг боламиз бўлиб қолаверади. Мен шундайларни учратдим... Битта янгилик айтайми?

– Айтинг! – Гулчехра суюниб кетди.

– Биз яқинда машина оламиз!

– Йўғ-э?

– Шундай! Пулимиз бор. Ижрокўмдан менга машина ажратишди. Ариза бериб кўйгандим. Ё бўлар, ё бўлмас, деб сенга айтмагандим.

– Қандай машина?!

– “Москвич”, ёмон машинамас. Менга мослаштириб беришади, – у оёғига ишора қилди. – Хайдовчиликка ўқийман.

– Бугун Уриеларникига борайли-ик? – деди Гулчехра эркаланиб. – Буни уларгаям айтамыз!

– Майли, – деди Толибжон анчадан бери Серверни кўрмаганини эслаб.

Гулчехра ёш боладек суюниб кетди. Дарҳол чакалоқ кийимларини қайта бўҳчага тугиб, ўрнидан турди. Соат кундузги тўртлар эди. Толибжон аввал ёш техниклар марказига, Жаннахоннинг олдига чиқиб келмоқчи бўлди. Жаннахон – жиккаккина корейс аёли, тасвирий саноат тўғарагининг раҳбари. Ўзбек тилида бемалол гаплашиб, ўзбекча қўшиқларни ҳам койилмақом қилиб айтади. Шунинг учунми зартопганликлар эркалаб “Жаннахоним” дейишади.

Жаннахон атрофига рассомчиликка кизикадиган катта ёшлиларни ҳам тўплаб олганди. Тўгарак машғулотларидан кейин йиғилишиб, расм чизишади. Толибжон ҳам улар билан акварель бўёқда ишлашни машқ қила бошлади. Ўрганганлари фотосурат ретушида – газетага бериладиган суратларнинг камчилигини оқ-қора ранг бериб тузатишда асқотди.

Ўша, 1968 йилнинг киши ниҳоятда қаттиқ келди. Совукнинг зўридан кўчалар, йўлқалар музламадан локланган тахтадек ялтираб кетди. Совуқ сира пасаяй демас, кундан кун забтига оларди. Кулоқчинларини бостириб кийган болалар бирпас ях-малак отиб, бурунлари кизариб, калтираганча уй-уйларига тарқалишади. Толибжон шундай совуқда Жаннахоннинг олдига чиқсамми-чикмасамми, деб бироз иккиланди. “Бирровга ўтаману келаман” деб ўйлаб, иссиқ кийиниб олди.

– Йўл бўлсин? – деди хонага кирган Гулчехра.

– Жаннахоннинг олдига бориб келай?

– Шу пайтда-я?

– Озгина машқ қилиб, бир соатга қолмай қайтаман. Ретушга қўлим келишиб қолди.

– Майли, – деди бўшашиб Гулчехра. – Мен дўқондан харажат қилиб келаман. Уриеларникига борамиз-а?

– Борамиз, Гулим.

Толибжон ховлидан авайлаб юриб кўчага чиқди. Йўл четларига куралган қор уюмлари оқ мрамарга ўхшайди. Яланғоч дарахтлар курук совуқда хайқалдек қотган. Қовоғи уюлган осмон ваҳимали кўринади. Бундай пайтда ҳайдовчилар ҳам иложсизликдан йўлга чиқишади. Кўчадан ҳар замонда йўловчи автобус ёки оғир юк машиналари ўтиб қоларди. Толибжон эҳтиёт бўлиб, аста-секин йўлни кесиб ўтди. Оқсоқланганича мактаб томонга юрди. Мактаб ҳовлисига кирганида болалар учавериб музлама қилиб юборган йўлакда тойиб кетиб, йиқилишига бир бахя қолди. “Шу бугун чиқмасам бўларкан-да, – деб ўйлади. – Жаннахон ҳар куни ишда-ку, ахир!” Лекин энди орқага қайтгиси келмади.

Мактаб ҳовлисидаги ёш техниклар марказининг бир қаватли биноси бу “қора совуқ”да жунжикқандек оппоқ қорга бурқаниб олганга ўхшарди. Ҳамишагидек остонада ўтирадиган хушфеъл қоровул энди йўқ. У Қобилжон амакини эслади: “қандай инсон эди-я!”. Икки тавақали эшикни гижирлатиб очганида юзига ёқимли илик ҳаво урилди. Йўлакдан бўёқ, арраланган ёғочнинг ўткир хиди келиб турибди. Хоналар берк, тўгарак раҳбарлари ишларини тугатиб, уй-уйларига кетишган. Фақат “Тасвирий санъат” деб ёзилган жажжи лавҳли тўрдаги эшик очиқ эди. Толибжон ўша эшикнинг олдига бориб, ичкарига мўралади.

Жаннахон рассомчилик дастгоҳига мук тушиб, чап қўлида бўёқ қорадиган палитра, ўнгида мўйқалам тутганича берилиб ниманидир чизарди. Оёқ товушини эшитиб, бошини кўтарди:

– Толибжон?! – Жаннахон суюниб кетди. – Келганингиз яхши бўлди!

– Хаёлингизни бўлдим, майли, ишлайверинг.

– Йўқ, айна пайтида келдингиз, кимнингдир фикрини сўрамоқчи бўлиб кийналаётгандим. Мана, буни қаранг, кимга ўхшайди? – у дастгоҳга қотирилган суратга ишора қилди.

Толибжон тасвиридаги сўлим чехрали кизни дарҳол таниди:

– Манзура, – деди ҳеч иккиланмай.

– Ҳа, ўзимиз билан ишлайдиган Манзура. Уни ўзбекона миллий либосда тасвир-ляпман. Атлас жилосига ранг топиш кийин бўляпти. Шунчалар сеҳрли, бу атлас! Яна нимадир етишмаяпти. Нима, а? Мана, узокроқдан қаранг-чи?

Суратда бир ўрим сочини олдинга ташлаган киз жилмайиб турарди. Эгнида атлас кўйлак, унинг устидан ҳарир мовий “чопонча” кийган.

- Яхши-ку... Дўппи кийдирсангиз бўлмайдимиз?
- Во-ой, Толибжон, топдингиз! Тўғри! Тасаввур қилдим, ироқи дўппи керак!
- Ишлаётган экансиз, мен борақолай?
- Йўқ, бу ерга ўтиринг! Мана сизга қалам, акварель. Қоғоз ҳам бор.

Жаннаҳон дераза тоқчасидан гултувакдаги тиканли кактусни олиб, столга қўйди.

- Шу кактусни ишланг!

Толибжон Жаннаҳон суриб қўйган курсига ўтирди. Қалам билан гултувак, унда ўсиб турган кактусни чиза бошлади.

- Шундай бўладими? – деди бироздан кейин.

Жаннаҳон ишини тўхтатиб, унинг олдига келди.

– Яхши, – қоғозга диққат билан тикилди. – Энди бўёк берасиз. Ранг танлаётганда ёруғликка эътибор қилинг. Қаранг, бир томон ёруғроқ, чап тарафга соя тушган, бўёғи куюқроқ бўлади.

Толибжон яна ишга киришди. Бир пайт нимагадир кўнгли ғашланди. “Тезроқ уйга боришим керак, – деб ўйлади безовталаниб. – Гулчехра кутиб ўтиргандир”.

- Мен қайтақолай? – деди Жаннаҳонга.
- Дарров-а? – Жаннаҳон болаларча самимий жилмайди.
- Гулчехра билан Серверларникига боришга келишгандик.
- Унда майли, кейин давом эттирасиз.

У хайрлашиб, хонадан чиқди. Ташқарида қуруқ совуқ янаям забтига олганди. Қоронғи туша бошлабди. Уйига етиб келганидаям безовталиги тарқамаганди. Шошиб дарвозани очди. Ҳовлига кирди-ю, турган жойида қотиб қолди! Уйнинг остонасида кимдир чўзилиб ётарди! Ҳаллослаганича яқин борди. “Гулчехра! Ё Оллоҳ! – деди. – Йикилибди!”. Толибжон ерга ўтириб, Гулчехранинг бошини тиззасига олди:

- Гулчехра! Гулчехра! Нима бўлди?!

Гулчехрадан садо чиқмади. У ҳушсиз эди. Ерда ётган сўмкани суриб, хотинининг кўлини ушлади. Муздек! Ўрнидан туриб, уйнинг эшигини очди. Юраги қаттиқ уриб, кўллари қалтирар, бадани совуқни сезмасди. Фикру ёди Гулчехрада, унинг овозини эшитса ҳаммаси жойига тушиб кетадигандек туюларди. Аммо Гулчехрадан садо чиқмади. “Ҳозир ўзига келади, ҳеч нарса қилмаган”, деди пичирлаб. Ихраб-сихраб икки кўлтигидан олиб, уйга судради. Бир амаллаб хонага олиб кирди-да, қаравотга ётқизди. Нима қиларини билмай юзларини ишқалади. Гулчехра ингради.

- Ҳозир, ҳозир! – деди Толибжон титроқ товушда.

Пиёлага чой қўйди, қўли қалтираб лабига тутди. Гулчехра чойдан бир қултум ҳўплади.

- Нима бўлди? Яхшимисан?!
- Йикилдим, – деди Гулчехра базўр.
- Ҳозир, “тез ёрдам” чақираман! – деди титраб-қакшаб Толибжон.

У бир лаҳза тараддудланди. “Тез ёрдам” чақириб учун чорраҳадаги почтага бориш керак эди, ўша ерда телефон бор. Гулчехрани шу аҳволда ёлғиз ташлаб кетолмайди. Нима қилсин?!

Ўйлаб ўтиришнинг пайти эмасди. У кўзини юмиб ётган Гулчехрага бир қаради-да, ташқарига чиқди. Ҳовли қоронғи, уй остонасини электр чироғи ёритиб турарди. Бориб дарвозани очди. Наҳот излаб қўчага чиқди. Нима қилишини билмай бироз турди.

Шу пайт симёғочдаги фонус ёруғида Жаннаҳон кўринди. У уйига қайтаётганди. Толибжон овоз берди. Жаннаҳон ажабсиниб тўхтади. Толибжон қўли билан имлаб, ўзи томонга чақирди. Жаннаҳон бурилиб, кўчани кесиб ўта бошлади.

– Нима гап, Толибжон? – деди яқинлашиб қолганда.

– Гулчехра йикилибди! – Толибжоннинг ботинидан ички бир нидо отилиб чиқди.

– Қаерда?! – Жаннахон ҳамдардлик билан сўради. – Ахволи яхшими?

– Ёмон! Уйда ётибди. “Тез ёрдам” чакириш керак. Ёлғиз қолдирилмаяпман.

– Мен ҳозир, ҳозир почтага кириб, қўнғироқ қиламан!

Толибжон маъқуллаб бошини ирғади, томоғи курукшаб гапиришга ҳоли қолмаганди. Яна бирор сўз айтса, ботинидаги фарёд ташига отилиб чиқадигандек лабини қимтиб олди.

Жаннахон шошиб чорраха томонга кетди. Толибжон бошини эгиб, яна ҳовлига қайтиб кирди. “Дўконга бориб нима қиларди, – деди ўзича. – Мияси чайқалган бўлса-я?! Қанча ётган экан совуқда?” Шу хаёл билан уйга кирди. Гулчехра ҳамон каравотда кимирламай ётарди. Назарида юзига бироз кизиллик югургандек туюлди. Гулчехра Толибжоннинг кирганини сезиб, базўр кўзини очди.

– Ўзингга келдингми?! – деди Толибжон унинг бошига эгилиб.

Гулчехра нимадир демокчи бўлиб, лабини очди, лекин овози чиқмади. Толибжон унинг курсисига ўтирди. Беихтиёр бошини мушт қилиб тугилган қўлларига қўйди: “Энди нима бўлади? Ахволи оғир!”

Шу ҳолатда қанча ўтирганини билмайди, Жаннахон кирди. Толибжон бошини кўтариб, илинж билан унга қаради.

– “Тез ёрдам” ҳозир келади, – деди Жаннахон. Кейин каравотда ётган Гулчехрага яқинлашди. – Яхшимисиз? – деди секин.

Гулчехрадан садо чиқмади.

– Совуқда қолиб кетибдими?

– Ҳа.

– Грелка борми?

– Бор! – деди Толибжон ҳовликиб. Шу эсига келмаганига афсусланди. Бир зумда резина грелка топиб келди. Жаннахон грелкага иссиқ сув қуйиб, Гулчехранинг оёқлари остига қўйди.

Улар гап-сўзсиз ўтиришарди. Хонадаги совуқ сукунаг одамни ютиб юборай дейди. Бир пайт дарвоза тақиллади. Жаннахон билан Толибжон ялт этиб бир-бирларига қарашди.

– “Тез ёрдам!”, – деди Толибжон ва шошиб ўрнидан турди.

Дераза ортида кадам товушлари эшитилди. Толибжон эшикни очиб, оқ халатли аёл ва эркакни кўрди. Ўзини четга олиб, уларни ичкарига киритди.

– Нима бўлди? – деди ўрта ёшлардаги, тўладан келган дўхтир аёл.

– Ҳовлида йикилибди, – деди Толибжон бўшашиб. – Бир соатча совуқда қолган.

Дўхтир Толибжон суриб қўйган курсига ўтирди. Гулчехранинг биллагини ушлаб, жим бўлиб қолди. Жаннахон ҳамон грелкани Гулчехранинг оёғига босган ҳолатда ўтирарди. Дўхтир фонендоскопини кулоғига тутиб, Гулчехранинг нафас олишини эшита бошлади. Кейин қон босимини ўлчади. Ҳамширага қандайдир дорининг номи айтди. Толибжоннинг кулоғи битиб қолган, бир аҳволда тик турарди. Жаннахон ўрнидан туриб, пиёлага чой қуйиб, унга тутди. Толибжон чойдан бир-икки хўплади.

Ҳамшира Жаннахоннинг ёрдамида Гулчехрани ёнбошлади, игна санчди.

– Касалхонага олиб борамиз, – деди дўхтир аёл бошини чайқаб, – ахволи оғир.

Ҳамшира ишини тугатиб, индамай чиқиб кетди. Бироздан кейин йиғма замбил кўтариб кирди. Шу пайт Гулчехра ўкчиди. Толибжон унинг олдида келиб, қўлини ёстикка қўйди-да, бошига энгашди:

– Қаеринг оғрияпти?!

– Бо-шимм, – Гулчехранинг заиф овози эшитилди.

Уни замбилга ётқизишди. Замбилнинг олд томонидан дўхтир, ортки туткичларидан ҳамшира билан Жаннахон кўтариб, ташқарига олиб чиқишди. Толибжон оқсокланиб уларга эргашди.

Гулчехра “Тез ёрдам” машинасида йўл бўйи курук йўталиб борди. У кўкрагига кўлини кўйиб зорланарди. Ёнида ўтирган Толибжоннинг юраги эзилиб кетди. Нима дейишини билмай нукул кўлини ушларди.

Зартопгандан туман шифохонасигача йигирма дақиқалик йўл эди. Йўлда ўтган бу киска вақт Толибжонга бир умрдек туюлди. Зартопганга келгани, олма соғувчи кизни учратгани, Қобилжон амаки билан турганида мактаб ховлисига кириб келаётган Гулчехранинг киёфаси бир-бир хаёлидан ўтди. Уни беадоғ муҳаббат билан севиши, Гулчехрасиз яшашнинг маъноси йўқлигини ўйлади.

Ниҳоят туман марказига етиб келишди. Гулчехрани шифохонанинг кабулхона бўлимига олиб киришди. Уни шифокорлар ўраб олиб, ўпкасини эшитишди, кон босимини ўлчашди, ўзаро нималарнидир маслаҳатлашишди.

– Мия чайқалиши бор, – деди узун бўйли, сочларига оқ оралаган невропатолог.

– Дадамирза ака, беморда зотилжам белгилари аниқ, – деди ёшгина кабулхона шифокори.

– Терапевт билан ҳамкорликда даволаймиз, – хулоса ясади Дадамирза ака.

Гулчехрани терапия бўлимидаги интенсив палатага ётқизишди. Йўлакдан ойна билан тўсилган бу хонага тиббий мосламалар қалаштириб ташланганди. Ички касалликлар шифокори рентгенография қилиш кераклигини айтди. Уни Толибжон танирди. Эркин Содиков деган бу докторнинг туманда обрўси баланд эди. Истеъдодига пойтахтдаги шифокорлар ҳам тан беришганини эшитган. Шу бугун унинг навбатчи эканидан кўнгли биров таскин топди.

Ҳамширалар Гулчехрани ғилдиракли каравотга ётқизиб, рентген хонасига олиб кетишди. Толибжон “Интенсив палата” деб ёзилган ойнаванд хонада кутиб ўтирди. Улар беш-ўн дақиқада қайтишди. Гулчехранинг кўкариб қолган бармоқларига кизил югуриб, анча бўшашганди. Толибжон буни яхшилик аломати, деб тушунди. Лекин сўлгин юзлари ҳамон лов-лов ёнарди. Ҳамшира муолажа бошлади. Ёнбошига игна санчди, билагига томчилагич улади.

Хонага Дадамирза ака билан Эркин Содиковлар киришди. Эркин Содиков Гулчехрага термилиб ўтирган Толибжонни эшик олдида чакирди.

– Рентгенограммани олдик, – деди паст овозда. – Ўйлаганимдек, икки томонлама ўпка зотилжамми. Ҳовлида тахминан бир соат қолиб кетган, дедингиз-а?

– Ҳа.

– Бу совуқда шундай бўлиши аниқ эди.

– Оғирми?

– Икки томонлама зотилжам оғир кечади. Беморнинг қувватига қараб...

– Нима бўлади?!

– Ҳамма чораларни кўряпмиз. Умумий ва биокимёвий таҳлилларга қараб муолажа белгилаймиз. Ҳозир таҳлилларнинг жавоби келади. Умуман, даволашни бошладик. Антибиотик қилинди. Беш фоизли глюкоза эритмаси аскорбин кислота қўшиб томирига уланди. Бу яллиғланишни қайтаради. Сиз тушунган одамсиз, биз тиббиётда бор муолажаларни қиламиз албатта.

Ушбу лаҳзада Толибжон ўзини заиф, иложсиз сезарди: “Оғир дейишяпти... Кўлидан нима келади? Ёрдам сўраб кимга боради?!”

– Ҳамшираларга халал бермасак бемалол ишлашади, – яна Эркин Содиковнинг овози эшитилди. – Юринг, менинг хонамга.

Улар бўлим йўлагига чикишди. Ординаторлар ўтирадиган хонага киришганда Эркин Содиков юмшоқ диванга ишора қилди:

- Шу ерда дам олинг, бемалол. Бу совуқда Зартопганга қайтмайсизку ахир.
- Раҳмат, – деди Толибжон. – Гулчехрани ташлаб қаёққаям борардим.
- Тушунаман, – доктор шундай деб бошини ирғади-да, чикиб кетди.

У юраги сиқилиб бироз ўтирди, яна йўлакка чиқди. Оксокланиб Гулчехра ётган хонага борди, ойнадан ичкарига мўраллади. Ҳамшира томчилагичга тикилиб тик турибди, Эркин Содиков фонендоскопи билан Гулчехрани эшитарди. Толибжон эшикни очиб, ичкарига кирди.

- Қандай? – деб сўради бирор юпанч гап эшитиш илинжида.
- Бирдек, – жавоб берди доктор.

Тун ана шундай таҳликали ўтди. Тонг ёришганда бўлим жонланди. Бўш палатадан эснаб чиққан икки фаррош киз узун йўлак, муолажа хоналарини ювишга киришишди. Ҳамширалар томчилагич мослама, сирланган идишларида дори-дармонлар билан шошиб у ёқдан-бу ёққа ўтишарди.

Эркин Содиков Толибжонни сахарлик қилиш учун бўлим ошхонасига бошлаб кирди. Толибжоннинг томоғидан ҳеч нарса ўтмади. Докторнинг кўнгли учун бир бурда нон билан чой ичган бўлди. Соат тонгги еттига яқинлашганди. Ошхона эшиги очилиб, безовта ҳамшира кўринди.

- Дўхтир! Бемор оғирлашди! – деди таҳликали овозда.

Эркин Содиков сапчиб ўрнидан туриб, эшикка отилди. Бу гапни эшитиб, Толибжоннинг этидан тирноғигача музлаб кетди. “Гулчехра оғирлашибди. Нега, нега оғирлашади? Шунча дори-дармондан кейин ҳам-а?” У кўзига калққан ёшни сидириб ташлаб, ошхонадан чиқди. Йўлакда Эркин Содиковнинг Гулчехра ётган хонага кириб кетаётганини кўрди. У ҳам ёғоч оёғини гижирлатиб ўша томонга интилди. Эшик олдида ичкаридан чиқиб келаётган ҳамшира уни тўхтатди:

- Илтимос, бироз кирмай туринг.

Толибжон ҳамширага бўйсуниб йўлакда қолди. Зум ўтмай бояги ҳамшира яна югургиб қайтиб чиқди. Худди шундай шиддат билан йўлак охиригача бориб, чапдаги эшикка кириб кетди. Бир дақиқа ўтар-ўтмас кўлида оқ сирли идиш билан қайтиб келди. Толибжон ниманидир сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлади, аммо улгурмади. Ҳамшира хонага отилиб кириб, ортидан эшикни ёпди.

Ярим соатлардан кейин Эркин Содиков интенсив палатадан чиқди. Толибжон унга хавотир билан термилди.

- Тана ҳарорати кўтарилган, – деди у. – Ҳозир бироз тушяпти.
- Кирсам бўладими?
- Албатта, киринг.

Доктор электр чироғининг хира ёруғида ялтираётган йўлакдан ординатор хонаси томонга тез-тез юриб кетди. Толибжон интенсив палатага оёғига тош бойлангандек оғир қадамлар билан, куркув, ички бир титроқда кирди. Гулчехра ўринда оппоқ, гўзал бўлиб ётарди. У гўё хаста эмас, сахарги ширин уйкуда ором олаётгандек эди.

Толибжон каравот ёнбошидаги курсига ўтириб, унинг кўлини ушлади. Гулчехра қийналиб кўзини очди. Нилуфар ёноқлар титради. Нимадир демокчи бўлиб лабини жуфтлади. Овози чикмади. Кўзларида жонланиш пайдо бўлди. Толибжон сеҳрлангандек унга тикилиб ўтирарди. Уларнинг кўзлари учрашди:

“Мен сиздан миннатдорман”, – дерди Гулчехранинг ёш калкиб турган нигоҳи.

“Гулчехра, сенсиз яшолмайман!” – дея зорланди Толибжоннинг ёш тўла кўзлари.

“Доимо қалбингиздаман”, – деди Гулчехранинг ўчаётган алангадек сўлғин нигоҳи.

“Мени ташлаб кетма!” – деди Толибжон илтижоли боқиб...

Кимдир тирсагидан ушлади. Толибжон чўчиб қаради: Эркин Содиков экан.

– Толиқтириб қўймайлик? – деди у юмшоқ оҳангда.

Улар олдинма-кейин интенсив палатадан чиқиб, ординатор хонасига киришди. Толибжон хонада қолди, Эркин Содиковни бемор кўргани чакиришди. Хона эшиги очик эди. Толибжон юмшоқ диванга беҳол ўтирди. Кўзини юмганида тиркираб ёш чиқиб, аччиқ икки томчи ёноғидан лабига оқиб тушди.

Йўлакдан тапир-тупур оёқ товушлари эшитилганда яна ўрнидан кўзгалди. Юраги ховлиқиб тез ура бошлади, боши айланди. Бир амаллаб йўлакка чиқиб олди. Югургилаб кетаётган ҳамширанинг Гулчехра ётган хонага кирганини кўрди-ю, бутун танида совуқ қалтироқ бошланди. Ёғоч оёғи ўзига бўйсунмаётганини сезди. Қўлини деворга тираб, кесилган дарахтдек оғаётган танасини базўр ўнглади. Хаёлидан “Гулчехрага бир нима бўлди?!” деган фикр чакмоқдек чакнаб ўтди. Ўша томонга юрди. Ойна ортида ҳаракатлар тезлашганди, дўхтирларнинг хавотирли чехралари юрагини музлатиб юборди, нимадир юз бераётганини тушунди. Ичкарига қарай-қарай эшикни очиб, хонага кирди. Гулчехранинг қаравотини дўхтир, ҳамширалар қуршаб олишганди.

– Юрак уриши тезлашди, – деган эркак овози эшитилди.

– Қанча?

– Бир юз беш.

– Аппаратга оламиз!

Ранги пахтадек оппоқ, ҳушсиз Гулчехранинг бутун бадани қаттиқ зитзила бошлангандек титрай бошлади. Толибжоннинг бошига тош ағдарилгандек бўлди. Бу тош юрагининг бардошини синамоқчидек дақиқа сайин оғирлашиб, уни ерга тортарди. Ўша, золдир филдиракли аравачадаги искирт ногирон яна кўз олдида пайдо бўлди. У одамлар оёғи остида судралиб юрар, атрофдагилар ижирғаниб, ўзларини четга олишарди... “Йўк!” – деб юборди Толибжон беҳосдан. Унинг овозини эшитиб, Эркин Содиков ортига ўтирилди. Афтоҳол Толибжонни кўриб, олдига келди. Тикилиб турди-да, елкасига қўлини қўйди.

– Аҳволи оғирми? – сўради Толибжон.

– Оғир.

– Тузаладимиз?!

– Нима зарур бўлса ҳаммасини қиляпмиз.

Толибжон Гулчехра томонга талпинди. Ҳамширалар четга ўтиб, йўл беришди. Кимдир ўриндиқ қўйди. Толибжон ўтирди. Гулчехранинг муздек қўлини ушлади. Кафтларининг орасига олиб исита бошлади. Кўзларидан қайноқ ёш куйилди. Иккита биллур томчи Гулчехранинг билагига тушди. Уни кафти билан авайлаб артди. Беихтиёр қўлларини силай бошлади... Қанча ўтирганини билмайди, бир пайт кимдир қўлтиғидан олиб турғизди. Эркин Содиков экан:

– Аҳволи бироз енгиллашди, – деди. – Юринг, тунни бўйи ухлаганингиз йўк.

Толибжон қарахт бўлиб қолганди, индамай бўйсунди. Улар бўлимнинг узун йўлагидан юриб, шифокорлар хонасига киришди. Толибжон яна ўша юмшоқ диванга чўкди. Эркин Содиков пиёлага чой қуйиб тутди. Илик чойдан бир-икки қултум хўплаб ўтирганида доктор нимадир деди-да, чиқиб кетди, Толибжон унинг гапини англамади. Яна эшик очилиб, ҳамшира қиз кўринди.

– Сизга келишибди, – деди.

У ҳамон қарахт бўлиб ўтирарди, талмовсираб тикилди.

– Сизни чақиршияпти, – деди ҳамшира қўли билан йўлакка ишора қилиб.

Толибжон диван туткичига суяниб ўрнидан турди. Йўлакка чикиб, Гулчехра ётган томонга хавотир билан қаради.

– Толибжон! – деган таниш овоз эшитилди.

Бўлимнинг кираверишида Сервер турарди. У тез-тез юриб Толибжоннинг олди-га келди.

– Гулчехра яхшими? – деди унга тикилиб.

Толибжон бошини чайқади.

– Эҳ! – деди Сервер ўнг қўлини мушт қилиб кафтига ураркан. – Фалокат оёқ остида, деб шуни айтадилар-да!.. Дўхтирлар нима дейишяпти?

– Ўпкаси шамоллаган, аҳволи оғир... Биласанми, Сервер, ҳаммасига мен айбдорман! Ўзимни кечиролмаяман! Ўшанда уйдан чикиб кетмаганимда бундай бўлмасди. Қобилжон амакининг васиятини бажаролмадим... Гулчехрани авайлолмадим-м...

Толибжон бўшашиб, ғалати бўлиб қолганди. Кечаги кўзлари чакнок, ҳазил-хузул қилиб юрадиган Толибжонни ҳозир таниб бўлмасди. Ташқаридаги қаҳратон совуқ ҳам, касалхонанинг иссиқ хоналари ҳам унинг учун бефарқдек. Бир кунда ғамдан букилиб қолган, ночор қариядек бошини эгиб олган.

Сервер унинг аҳволини тушуниб турарди. Бўлиб ўтган воқеани Жаннаҳон батафсил айтиб берганди. Толибжон билан Гулчехра уникага бормоқчи бўлишгани, Гулчехра дўкондан харажат қилиб қайтганида йиқилганини ҳам. Сервер бунда қайбир маънода ўзини ҳам айбдордек ҳис қилаётганди.

– Сен билан қоламан, – деди у. – Дори-дармон керакдир? Дўхтирлар айтишмадимми? Иброҳим ҳам мен билан келди. Пастда кутиб турибди. Устозимни ёлғиз қолдирмайман, деяпти.

– Йўқ, Сервер, ҳозир ҳеч нарса керакмас. Сен ишингга боравер, – у Сервернинг елкасига қўлини қўйди. – Раҳмат, дўстим, Иброҳимга ҳам айт, кейинроқ келар.

Толибжон нима қилишини билмай яна ичкарига кирди. Бироз каловланиб турди-да, диванга ўтирди. Суянчикқа бошини ташлади, оғир тин олиб кўзини юмди... Қоронғилик бирдан ёришиб, Гулчехра пайдо бўлди. Чехраси бандидан узилган лолақизгалдоқдек сўлгин, изтиробдан лаблари титраб нимадир демокчи бўларди. Лекин бир оғиз ҳам гапирмади. Толибжонга аразлагандек қаради-да, оппоқ туманли бўшлиққа сингиб кетди... Толибжон кўзини очди. Аламдан диванни муштлади! Қобилжон амакининг кизини унга ишониб топширгани, ботиний нидо билан айтган гапларини эслади. “Нега бундай бўлди?! – дея ўйлади. – Энди нима қиламан?!” Кўнгли тўлиб кетди. Кўзидан ёш қуйилди. Юзига оққан томчиларни беихтиёр ҳаракат билан сидириб ташлади...

Уни илоҳсизлик эзарди. Кўнглидаги андух шарораси бутун вужудини қуйдирди. Шу алфозда анча ўтирди. Мияси тўхтаган соат механизмдек қотиб қолганди. Яна кўзини юмди.

У касалхона йўлагидаги дўпирлаган кадам товушларини эшитиб ўрнидан турди. Шошиб йўлакка чиқди. Иккита ҳамшира ховлиқиб Гулчехра ётган хонага кириб кетишди. Толибжон ҳам оксоқланиб ўша томонга интилди. Ойнаванд хонага етганида зўриқишдан нафаси бўғзига тикилганди. Ҳансираб, Гулчехра ётган каравотга қаради. Унинг атрофини яна шифокору ҳамширалар ўраб олишибди. Эшикни шахт билан очиб, ичкарига кирди. Эркин Содиков дарҳол унинг олди-га келди.

– Аҳволи яна оғирлашди, – деди. – Ҳарорати қирқ бир. Юрак уриши нотекис!

Толибжон Гулчехранинг бошига келди. Ҳамшира сарғимтил суюкликка докани ботириб, унинг кўзини намларди. Шу пайт сунъий нафас бериш аппаратининг таҳликали овози эшитилди.

– Томирига адреналин, преднизолон юборамиз! – деди Эркин Содиков. Ўзи дарҳол Гулчехранинг кўкрак қафасини иккала кафти билан укалашга тушди.

Толибжон тошдек қотиб қолди! Деразага қараб ўз-ўзича Худога ёлворди. Гулчехранинг жонини асраб қолишини илтижо қилди. Бунинг учун ҳамма нарса-сини, ўзининг жонини ҳам беришлигини айтди: “Ахир, унинг гуноҳи нима?! Нега гулдек нозик Гулчехраси мана шу қахратон совуқда қора ерга қўйилади?! Эндигина яшадим, деганида бу кўргилик бормиди?!”

Орадан қанча вақт ўтганини билмайди, бир пайт Гулчехрани қуршаб олган ок халатлилар издихоми ортга чекина бошлади. Хона жимжит бўлиб қолди. Каравот ёнбошидаги аппаратнинг ёкимсиз овози ҳам тинган. Гулчехра ўша-ўша, оппоқ, гўзал бўлиб ухлагандек ётибди. Толибжон бир-бир босиб каравотга яқинлашди. Кимдир курси олиб келиб қўйди. У ўтирди. Чарчоқ кўзлари Гулчехрага термилди...

– Толибжон ака, бандалик, рози бўлинг, биз қўлимиздан келганини қилдик, – деди доктор.

Толибжон унинг гапларини ё эшитди, ё эшитмади. Гулчехранинг қўлини олиб, кўзига босди. Билагини ёш боланинг қўлини ушлагандек авайлаб силади. “Тулим, азобдан қутулдинг! – деди пичирлаб. – Энди... ҳамма азоб менга...”

17

Гулчехрадан айрилиши, бу жудолик Толибжонни бениҳоя қаттиқ изтиробга солди. Гўё рухиятида бир жарлик пайдо бўлгану, ўтмиши, бугунини, бор қувончларини ана шу тубсизлик қотиб юборгандек. Золдир гилдиракли аравача, ижирганган одамларнинг оёғи остида судралаётган исқирт ногирон ҳаёлидан кетмасди. Бу манзара ботиний ўйларининг туб-тубига тошдек чўккан, ҳаёт суви қуриб, ўша тош юзага қалқиб қолгандек.

Бўлиб ўтган дахшатли воқеалар тушида кечаётгандек эди. Изтироблари ёниб бўлган шамдек қотди. Хотинининг жонсиз танасини қандай уйга олиб келишгани, қабристон, одамлар эс-эс ёдида. Сервер билан Иброҳим доим ёнида бўлишди. Ҳовлига тумонат одам йиғилди. Қишлоқдан дадаси билан ойиси етиб келишди. Тобут кўтарилаётганда Муслима опа шундай фарёд қилдики, жанозага келган эркаклар ҳам унинг айтиб йиғлашларига чидолмай бошларини эгиб олишди.

Буларнинг ҳаммаси Толибжоннинг ҳаёлида жуда тез, бир лаҳзада юз бергандек туюлди. Дадаси билан ойиси униқиди қолишди. Муслима опа ўғлини овутишга уринар, аммо ўзининг аҳволи ҳам яхши эмасди. У кексайиб қолганди. Келинининг бевакт ўлими, ногирон ўғлининг тақдирига қуйинишлари бутунлай ҳолдан тойдирди. Бир неча кунда мункиллаган кампирга айланди.

Маъракалар ўтгандан кейин Толибжон дадаси билан онасини қишлоққа олиб борди. Ўзларининг ўйларига ғамлари бироз унутилади, деб ўйлади. Ўзи эса “Ёлғизлик пешонамга ёзилган экан, – дея ботиний фарёдини босишга уринарди. – Аслида, унчалик ёлғиз ҳам эмасман. Гулчехра доим ёнимда юргандек, тирикдек”.

Шу кунларда Толибжон ҳаётидаги бу оғир жудоликни енгиш учун тиришиб-тирмашарди. Аммо ўзини қўлга олишга қанчалик уринмасин, Гулчехранинг энди йўқлигига қўниқолмади. Бир куни меҳмонхоналарида ўтирганида юраги сиқилиб кетди. Ичу таши айрилиқ ўтида ёниб, нафаси бўғзига тикилди. Юраги хун бўлиб ташқарига чиқди. Қиш кечаси ўша қахратон қиш тунидек совуқ эди. Еру осмон унинг дардига шерик бўлгандек қовоғини уйган. У ҳовлига чиқиб муздек ҳаводан чуқур-чуқур нафас ола бошлади. Гупиллаб қор ёға бошлади. Остонадан тушиб, йўлақдан дарвоза томонга юрди. Юзларига муздек қор парчалари қўниб, кўз ёшларига қўшилиб эриб кета бошлади. Қуруқшаган лабларига нордон томчилар қуйилди. Дарвоза олдида мақсадсиз бироз туриб, яна ортига қайтди. Қалин қорни ғарч-ғурч босиб уйининг остонасига келди... Гулчехра шу ерда йиқилганди... Остонага ўтириб, беихтиёр қафти билан қорни сиди-

ра бошлади, ерни авайлаб силади... Бироздан кейин совқотди. Ўрнидан туриб, пинжагининг ёқасида йиғилган қорларни қоқиб, уйга кирди. Хона иссиқ эди. Пиёлага чой қуйиб ичди. Ёғоч оёғини ечиб, кўзида ёш билан ухлаб қолди...

Толибжон ишга чиқмаётганди. Сахарда Зокир Қодировнинг ўзи хабар олиб, хол-аҳвол сўраб кетди. Тумандаги янгиликлардан гапириб, анча ўтирди. Меҳнат таъти-лига чиққанини айтди...

У Гулчехрадан айрилган кунидан бери ётоқхоналарига киролмай, бошка хонада ётиб юрарди. Нима киларини билмай ўша хонага кирди. Гулчехранинг ҳамма буюмлари шу ерда эди. Кийим жавонини очиб, беихтиёр унинг қўйлақларини силай бошлади: “Турфа ранг, анвои гулли... Унинг шунча қўйлаги борлигини билмаган экан... Янги қўйлақ кийса боладек суюнардн... Буларнинг барини ўзи тиккан”. Жавоннинг кийимлар тахланган тоқсасидаги бўҳча кўзига иссиқ кўринди. Олиб, очди. Чақалокка тикилган қўйлақ-иштон, тагликлар экан. Бўҳчани қайта туғиб, жойига қўйди. Буларни Гулчехра Сервернинг чақалоғига атаб тикканини эслади: “Ният қилган эди, эгасига топширолмади, энди мен олиб боришим керак”.

Тахайюлида Гулчехра доим бирга эди; қилган ишларини жилмайиб кузатарди гўё. Бирор буюмни кўтаришга қийналса, ёнига келиб ёрдамлашиб юборадигандек. Ҳатто тушлик қилаётганида ҳам қаршисида ўтиргандек туюлди.

* * *

Толибжон кечга яқин Серверларникига бормокчи бўлди. Ўша кунни эслаб юраги ўйнаб кетди! “На Сервернинг, на чақалогининг айби эмас бу! – дея ўйлади. – Тақдир экан, бизнинг аччиқ тақдиримиз! Улар ич-этларини еб қўйишди. Бориб келмасам бўлмайди. Бироз ўтириб қайтаман”. Шу ўй билан Гулчехра тайёрлаб қўйган бўҳчани олиб, уйдан чиқди.

Сервернинг онаси уч йил бурун ошқозон саратонидан вафот этган, синглиси турмушга чиққанидан кейин уйда Урие билан ўзлари қолишганди. Толибжон йўлда кетаётган иккиланди: кишли-кировли кунда уларникига бориши тўғримикиан? Бормаса, яна бўлмайди... Юраги сикилиб кетди... Шундай хардамхаёл билан Серверларникига етиб келди. Дарвоза очиқ эди. Толибжон ҳовлига кириб, қори қуралган йўлакдан уй томонга юрди. Ойнавад даҳлиздан доғланаётган ёр иси келди. “Урие кечки овқатга уннабди”, дея ўйлади. Йўталиб, овоз берди. Шу захоти даҳлизнинг эшиги очилди.

– Келинг-келинг, – деди енгил кийимда остонага чиққан Урие.

– Қутилмаган меҳмон бўлиб келдим.

– Ундай деманг, биз учун доим энг азиз меҳмонсиз.

Толибжоннинг овозини эшитиб, ичкари хонадан Сервер ҳам чиқди.

– Зерикиб ўтиргандим, келганинг яхши бўлди, дўстим! – деди кучоғини очиб.

Толибжон қўлидаги бўҳчани Уриегга узатди:

– Гулчехра чақалокка кийимлар тикканди.

Урие нима деярини билмасдан бўҳчани оларкан кўзи ёшланди. Улар ноқулай вазиятда бир муддат жимиб қолишди.

– Раҳмат, – деди Урие. – Дугонамнинг совғасини умрбод асрайман! – Раҳмат!

Улар меҳмонхонага киришди. Хонанинг ўртасига доира шаклидаги хонтахта қўйилган, атрофига қўрпачалар солинганди. Толибжон ёғоч оёғини узатиб девор томонга ўтирди.

– Урие, софра келтир, – деди Сервер хотинига.

Урие қўшни хонадан иккита оппоқ жилди юмшоқ ёстик олиб чиқди. Биттасини деворга тираб қўйди. Толибжон ёстикка суянди.

Сервер билан Урие уй кийимида эдилар. Уриенинг бошида ихчам кўк дурра, эгнида майда оқ баргчалар тасвири туширилган сиёҳранг кўйлак.

Толибжон билан Сервер ўтиришгач, Урие шошилиб чикиб кетди. Бироздан кейин кумушранг ялтироқ патнис кўтариб кирди. Патнисдан оппоқ сочиқлар, финжонларда қаҳва олиб хонтахтага қўйди.

– Овора бўлманглар, – деди Толибжон. – Мен тезда қайтаман, бирровга келгандим.

– Нега овора бўлайлик? – куйиниб гапирди Сервер. – Сендай дўстим борлигидан хурсандман. Уйимизга келсанг, бошимиз осмонга етади! Биз доим бир-биримизга тоғдек суянчиқ бўлишимиз керак!

Толибжон унинг гапларини эшитаркан, Зартопганга келган кунини эслади: Сервернинг кўчадаги харракда жилмайиб ўтиргани хаёлида жонланди. Шундай оғир кунларда ёлғиз эмаслигини ўйлади. Эр бошига иш тушганда атрофдагиларнинг кимлиги билинади. Уни яхши одамлар суяшди. Бунга шукр қилади. Ҳаётнинг кўзга кўринмас жарликларига куламади, юмр уммонининг тубсиз гидробларида чўкмади. Жондан азиз Гулчехрасидан айрилган, юраги алам-изтиробга тўлганда ҳамдардлари бор.

Толибжон финжондаги ширин қаҳвадан хўплаб, ўйга чўмиб қолди. Бу уйга Гулчехра билан келгани ёдига ташганди.

Хонага қўлида патнис билан Урие кирди. Бу аёл нимаси биландир Сервернинг онасига ўхшаб кетарди: сира тиниб-тинчимайди, Анифе онадек окқўнгил. Толибжон уни мактаб кутубхонасида ишлаётган пайтидан билади. Ўшандаям муаллимлару фаррошларнинг ишларига ҳам аралашиб кетаверарди. Турмушга чиққанидан кейин уй юмушлари, томорқа ташвишлари ёш келиннинг зиммасида бўлди. У ҳеч қачон чарчадим демас, доим кулиб, куёшдек чарақлаб юрарди. Мана, ҳозир ҳам чақалоғини ухлатиб, қанча ишга улгурди экан.

– Хаве (қаҳва) ичиб бўлдингизми? – деди Урие Серверга.

– Ичдик, Урие, раҳмет.

Урие энгашиб, қўлидаги патнисни узатди.

– Э ха-а, бахла шўрпаси-ку (лўбия шўрва!) – деди Сервер патнисдаги ликопларга қараб.

Эр-хотин тиришиб-тирмашиб меҳмоннинг кўнглини олишга уринишарди.

Толибжон билан Сервер гапга тушиб кетишди. Урие жим кулоқ солиб ўтирди. Бироздан кейин узр сўраб, қўшни хонадаги чақалоғидан хабар олгани чикди. Сервер математика, астрономия ҳақида гапира бошлади.

– Болаларга астрономияни чуқур ўқитиш керак, афсуски, дарс соати кам берилган, – деди у.

– Мен ҳам мактаб астронимиясидан “сомон йўли”дан бошқасини эслолмайман.

– Ваҳоланки, фалакиёт фанининг асосчиларидан бири – Мирзо Улуғбек оламга машҳур бобомиз бўлади! Бу фан ўн бешинчи асрадек бекиёс ривожланган. Нега, деган савол туғилади?! – ҳаяжонланиб кетди Сервер.

– Дарҳақиқат, нега?

– Чунки, биз яшаб турган Ер сайёрасининг тақдири коинот ва юлдузлар билан чамбарчас боғлиқ. Буни инсоният вақт ўтган сайин чуқурроқ англапти.

Сервер иштиёқ билан гапирарди. Унинг Ахмад ал-Фарғоний, Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмий ҳақидаги ҳикоялари Толибжонни лол қолдирди. Сервер тўққизинчи-ўнинчи асрларда яшаб ўтган бу буюк олимлар ҳақида жуда кўп маълумотларни биларди. Уларнинг математика, астрономиядан ёзган асарларини эринмасдан бир-бир санаб берди. Айниқса, ал-Фарғонийнинг астрономиядан энг содда дарслик ёзганини эшитганида Толибжон ҳайрон қолди:

– Демак, ўша даврларда оддий халқнинг болаларига аниқ фанлар ўқитилган экан-да?

– Ўқитилмаса, буюк олимлар ойдан тушишмаган-ку! Уларнинг ҳаммаси подшоларнинг авлоди, деб бўлмайди.

– Сен айтган олимлар ҳақида жуда кам биларканман, – тан олди Толибжон.

– Бунда, биз – ўқитувчиларнинг ҳам айбимиз бор. Мен ўқувчиларимга Муҳаммад Тарағай Улуғбек ҳақида жуда кўп гапириб берганман. Биласан, Улуғбек – Амир Темурнинг невараси, Шохрухнинг ўғли. Соҳибкироннинг “беш йиллик юриш”и даврида, 1394 йилда таваллуд топган. У туғилганида мунажжимлар олим ва ҳукмдор бўлишини башорат қилишган экан.

Толибжон ўзининг ёш техниклар марказида илк олган суратлари, Достоннинг хонасидаги Улуғбек портретини эслади.

– Башоратларга ишонасанми?

Сервер ўйланиб қолди. Муносиб жавоб излаб қийналаётгани юз-кўзидан сезилиб турарди. Толибжон дўстининг гапини бўлиб қўйганини пайқайди.

– Кечирасан, сени чалғитдим, – деди.

– Йўқ-йўқ, Толибжон, хижолат бўлма. Ўзим ҳам бу ҳақда кўп ўйлайман. Биласан, мен аниқ фанлардан дарс бераман. Бироқ, тарихда мунажжимлар башоратининг ўнгидан келганига мисоллар ҳам кўп-да. Бу тасодиф бўлиши мумкин, албатта. Лекин “Чол ибн Хаттоб” киносидатидек эмас-да, энди. Ердаги ҳаёт осмон жисмлари билан боғлиқлигини қадимги мунажжимлар яхши билишган. Башоратчилар ҳам минг йиллар давомида биз билан ёнма-ён яшаб келишади. Аммо одамлар улардан ҳануз воз кечишмайди. Шундай экан, ишониш ё ишонмаслик ҳар кимнинг ўз иши... Умуман, бу баҳсли масала.

Сервер бироз жимиб қолди-да, жўшқинлик билан давом этди:

– Хуллас, бўлажак буюк олимнинг дунёга келиши Амир Темурдек соҳибкиронга олам-олам қувонч бахш этди. У қамал қилинаётган қалъадаги жанглари тўхтатди. Халқига юкланган солиқлардан ҳам воз кечди. Набирасига Муҳаммад Тарағай деб ўзи исм қўяди.

– Улуғбек буюк бобосининг ишончини оқлади, албатта.

– Улуғбек ўша давр илмий мактаби – Самарқанд академиясини яратди! “Зиж” асари фалакиёт фанининг ривожига улкан ҳисса қўшди. “Зиж”да куёш, сайёралар, ой ҳаракатини мукамал талқин қилган. Юлдузлар жадвалини тузишга умрининг кўп йилларини сарфлади!

– Яқинда газетادا ўқидим, Улуғбекнинг ўрганилмаган асарлари ҳам бор экан, – деди Толибжон.

– Ҳа, “Рисолаи Улуғбек” асари Ҳиндистонда сақланади. Улуғбек буюк математик ҳам эди. Бу асар ҳали ўрганилмаган. Балки яна янги асарлари топилар. Буюкларнинг мероси дарёга ўхшайди, бир оқим ортидан янги оқим келаверади...

Улар анча суҳбатлашиб ўтиришди. Соат тунги ўнга яқинлашганди.

– Энди мен турай, – деди Толибжон. – Сахарда поездга чикаман. Ойимнинг олдиларига, кишлокқа бормоқчиман.

Дастурхонга фотиҳа ўқилди. Сервер билан Урие уни кўчага кузатиб чиқишди. Толибжон киш совуғида жунжикиб, секин-аста коронгилик қўйнига шўнғиб кетди.

Гулчехра баҳорни севарди. Ҳовлиларидаги гилос гуллаганда унинг чехраси ҳам гулдек яшнаб кетарди. Мана, Гулчехрасиз неча баҳорлар ўтди. Толибжоннинг сочлари оқ оралади. У ёши улғайганини одамларнинг муносабатларидан сеза бошлади.

Кимдир уни авайлаб, ортиқча гапдан ўзини тийса, бошқа биров – кечагина келин-куёв бўлиб суратга тушган йигит – бугун бўйи баравар ўғлини етаклаб юрган бўларди.

...Ўшанда у меҳнат таътили тугамай ишга чиқиб кетди. Газетанинг одатдаги хизмат сафарлари бошланди. Уйда ётоқхоналарига киришга юраги бетламасди. Бу хонадаги жиҳозу буюмлар Гулчехра тириклигида қандай бўлса шу ҳолича сакланар ва хонада унинг ўзи кезиб юргандек, суйган кўйлақларини янги туғилган чакалок мисол авайлаб силаб-сийпалаётгандек бўларди. Толибжоннинг буларга кўникиши жуда-жуда оғир эди. Шундай кунларда хотини ўйларида мунаввар киёфада умрбод яшаб қолишини тушунди. Гулчехранинг сўлим чехраси умр йўлидаги қайбир пучмоқлардан истаган пайтда жилмайиб чиқиб келаверарди...

У Зартопганнынг соҳир сахарлари жозибали эканини кўчиб келган кунлариданок сезганди. Шаҳарчанинг чор тарафини уфққа туташиб кетган бепоён боғлар куршаган. Мана ҳозир ҳам энгил шабада аллақайлардан олма гулининг оқ-пушти япроқларини учириб келди. Толибжон темирийўл бекатида қишлоғига олиб борадиган поездни кутиб ўтираркан, ёшлик йиллари ёдига тушди. Чорраҳадан бурилиб, бозор олдидан ўтаётганида яна Гулчехрани учратган кунини эслаганди...

Пештахтага ярми қирмизи, ярми тилларанг олмалар териб қўйилганди ўшанда... У секин сотувчи кизга яқинлашди:

“Олма ширинми?” – деди.

“Ширин”, – жилмаяди сотувчи киз.

“Майлими?” – Толибжон олмага кўлини узатди.

“Олинг, еб кўринг!”

Толибжоннинг кўзларидан тирқираб ёш чиқиб кетди. Атрофдагиларга сездирмасдан рўмолчасини олиб артди. Бекат навбатчиси электропоезд келаётганини эълон қилди. Харрақларда ўтирган йўловчилар “дув-в” этиб ўринларидан туришди. Толибжон ўзининг мискин ўйлари билан одамлар издиҳомига қўшилиб кетди.

Темирийўлда энди электропоезdlар қатнай бошлаганди. Овозсиз келиб тўхтайдиган “электричка”га зартопганликлар ҳавасга ҳам минишарди. Вагонлар озода, қулай, манзилга тез етказиб қўяди.

Толибжон поездда агрофни томоша қилиб борди. Ойнадан Зартопганнынг баҳорни қаршилаб уйғонаётган боғлари лип-лип этиб ўтарди. Бир-бирига томирлардек уйкашиб кетган олма шохлари ғалати шаклларни ҳосил қилган. Қибадан эсан шамолда кун чиқишга эгилган новдалар осмонга талпинаётган одам киёфасини, айримлари кўринмас тўсиққа урилиб, вулкондек отилаётган шаршарани эслатади. “Дарахтлар ҳам куёшга интилади, – дея ўйлади Толибжон. – Инсон иродали бўлиши, яшаши, ишлаши керак!.. Гулчехранинг хотираси-чи?! Мен уни унутмоқчиманми? Бу хиёнат эмасми?!” Ўзини вагоннинг локланган ёғоч суянчигига ташлаб, кўзини юмди...

У электропоезд қишлоқ бекатига яқинлашганда ўридан турди. Перронга уч-тўрт нафар ёшлар тушишди. Бу йигитларни танимасди. “Қишлоғимизнинг эски одамларидан бўлиб қолибман”, деган ўй ўтди кўнглидан. Йигитлар йўл-йўл бўйинбоғли кимсага ажабсиниб қарашарди. Толибжон секин-аста юриб бекатдан чиқди-да, қишлоқ йўлига тушиб олди. Узокдан куёш нурларида кумушранг товланиб, мовий тасмадек уфққа чўзилган дарё кўринди. Болалиги ўтган йўллар ўтмиш хотираларини ёдига солди. Ойисини, кўшни аёлларни суратга туширган даврларини эслади. Дарё бўйида штативга ўрнатилган камера олдига мағрур тургани хаёлида жонланди. Одамлар ўзгарибди, йўллар эса ўша-ўша... Дарёнинг ўйга чўмгандек мунғайган кумлоқ қирғоғи ҳам аввалгидек. Фақат унинг ёшлик йиллари жуда-жуда олисларда қолиб кетди...

У туғилиб-ўсган уйига хаёл оғушида кириб келди. Ҳовлида кексайиб қолган

Муслима опа хазин овозда “ту-ту-ту” лаб товукларга дон сепиб юрарди. Дарвозадан кирган ўғлини кўрди-ю, маккажўхори дони солинган эски товоқ кўлидан тушиб кетди. Уни бир четга олиб кўйди-да, рўмолини тўғирлаб, “Болажоним!”, дея талпинди. “Ойим қариб қолибдилар, – ўйлади Толибжон. – Жудаям қарибдилар! Сезмабман...”. Унинг кўзларидан тиркираб ёш чиқди. Онаси нимадир деб кучоқлаганида ҳам кўз ёшлари тинмаганди.

– Ойи, дадам қанилар? – деди овози бўғилиб.

– Даданг уйда ётибди, болам, қувватсиз бўлиб қолган.

– Нега?!

– Қарилик-да, қарилик, – Муслима опа ўғлига маъноли тикилди. – Бизни кўявер, ўзинг яхшимсан?

– Ишлаб юрибман, ойи.

Она-бола бир-бирларини сўзсиз тушунишди. “Қийналдингми?” демоқчи бўлди онаси. “Менинг хаётим шу энди”, дерди Толибжон...

– Юр, бу ерда турмайлик, – ойиси уй томонга ишора қилди.

Дахлизга киришганда Толибжон кўлидаги юкхалтани узатди:

– Гўшт, нон олгандим. Зартопганнынг нонидан.

Ойиси жилмайди:

– Ҳеч нарса кўтариб овора бўлма. Дадангни пенсияси катта.

– Ойи, мен ёмон ўғилман.

– Нега ундай дейсан?

– Сизларга қаролмаяпман.

– Биз сендан розимиз. Йўлингни топдинг, қишлоқдагилар ҳам хавас қилишади сенга.

– Ойи!

– Нима, болажоним?

– Сизларни Зартопганга олиб кетаман.

– Юр, дадангни олдига кирамиз, – Муслима опа олдинга ўтиб, йўл бошлади.

Нимкоронги хонага кирганларида электр чирогини ёқди. Дераза олдидаги қараовта дадаси ётарди. У аввалги норғул гавдали, бақувват эркакка сираям ўхшамасди. Деразадан тушган ёруғ оқаринқираган, захил юзини ёритиб турарди.

– Ассалом алайкум, дада, – деди Толибжон оҳиста.

– Ва алайкум ассалом, – бошини у томонга бурган дадасининг хиркирок овози ундан-да секин чиқди.

– Нима бўлди, дада?

– Шамоллаб қолибман, ўғлим. Ўзинг яхши юрибсанми?

– Яхшиман. Дўхтир чақирмадингизми? – у ойисига қаради.

– Чақирдим. Дўхтир дори ёзиб берди. Касалхонага ётинг, деди. Даданг унамадилар.

Толибжон кечагина тоғу тошларда жавлон уриб юрган, сахт-сумбатидан куч ёғилиб турадиган дадасининг озғин билакларига кўзи тушиб ўқинди.

– Касалхонага бормайман, – у Толибжонга термилди. – Тузалиб кетаман. Ўғлим, мен хаётда ҳамма нарсани кўрдим; бойликниям, камбағалликниям. Яхшлик билан ёмонликкаям жуда-а кўп дуч келдим. Ҳар бир ишни ақл тарозисида ўлчаб, кўнглим чопганини қилганман. Худо тўғри йўлга бошлади. Урушда ўлимни бўйинимизга олиб жангга кирардик. Ўлим билан ҳам кўп бор юзма-юз бўлдим. Худо тақдиримга ёзган экан, омон қолиб, шунча яшадим. Сен ҳам ўз йўлингни топдинг, энди хотиржамман...

Ўшанда Толибжон отасининг бу гаплари васият ва видолашув эканини тушун-

мабди. Орадан бир hafta ўтар-ўтмас уни зудлик билан кишлокка чақиртиришди. Етиб борганида отасининг жони узилганди...

Ҳаётида юз берган жудоликлар Толибжонни эсанкиратиб қўйди. Гулчехранинг ўлими, отасининг ёруғ оламини тарк этиши... Бир ой ўтар-ўтмас онажонидан ҳам айрилди...

Эри ўлганидан кейин Муслима опа қувватдан кетди. Иштаҳаси йўқолиб, ниҳоятда холсизланиб қолди. Ўғлини кўриб овунар, унга тўйиб олмокчидек узок-узок термиларди. Толибжон, отамга бефарқ бўлдим, дея ич-ичидан эзилиб қолганди. Онасининг ахволини кўриб, ишидан таътил олди. Отасига ўхшаб Муслима опа ҳам касалхонада ётишга сира-сира кўнмади. Шундан кейин ўзининг машинасида шаҳардаги таниқли шифокорларга олиб борди. Ҳар сафар ўғлининг машинасига ўтираркан, Муслима опанинг нигоҳидан миннатдорлик, шукроналик туйғулари нурдек ёғиларди.

– Ўғлим, сен бошқачасан, – деди бир куни машинасида шаҳарга кетаётганларида.

Толибжон онасининг гапи сермаъно эканини тушунди. Шу кунгача қанча азиз одамларидан жудо бўлди. Мана, энди онаси ҳам юракни эзиб юборадиган мискин оҳангга сўзлаётир.

– Раҳмат, ойи, доим мени ўйладингиз, – деди. – Энди ўзингизга қаранг... Бугунги тиббиёт кучли. Сизни энг яхши дўхтирларга олиб бораман.

Онаси унинг гапларини ё эшитмади, ёки эътибор бермади. Жим бўлиб, бироздан кейин нимагадир ўтмишни эслади:

– Ўша пайтда, эсингдами, шаҳарга яқин жойга кўчиб бораман, дегандинг?

– Кечагидек эсимда, ойи. Нима десам йўл бердингиз.

– Тўғри қилибман. Йўқ деганимда кишлокда қолардинг. Ёлғиз ўғлини сиғдирмади, дегувчилар ҳам бўлди. Бу гапларга қулоқ солмадим. Мана, катта одам бўлиб кетдинг.

– Ҳа, ойи... Яқинда суратларимга танловда “Гран-при” – олий мукофот беришди.

– Нега менга айтмадинг?!

Толибжон индамай елкасини кисди. Машина асфальт йўлдан елиб борарди. Ойиси, “танлов”, “Гран-при” деганларини тушундими, йўқми, ҳар ҳолда, мукофот деган сўздан таъсирланди:

– Сендан розиман, болам!

Муслима опа бу гапни шундай бир титроқ овозда айтдики, бундан Толибжоннинг эти жимирлаб кетди. Ўйида “Ойим нега ундай дедилар?! – деган фикр чакмоқдек чакнади! Машина рулини ушлаган қўли бўшаши. Тезликни қамайтирди. – Энди оиймдан бошқа меҳрибоним қолмади-ку? Гулчехрадан, отамдан айрилдим!”

Ҳар инсоннинг ҳаётида жудоликнинг иштибоҳи боди сабодек кезиб юради. Аммо одамзод ишонч билан яшайверади. Бағри бутунликка, эртанги кунига ишончсиз яшаб бўладими, ахир. Ўтган салафларни хотирлаб соғинамиз, ўқинамиз. Ёнимиздаги, бағримиздаги меҳрибонимизни бериб қўйганда эса сорбонсиз қолгандек бўзлаймиз.

Номдор докторларнинг муолажалари қор қилмади. Орадан бир ой ўтар-ўтмас ойиси бутунлай ётиб қолди. Кўни-кўшни, қариндош-уруғлар хабар олишар, “тузалиб кетасиз”, дейишарди кўнгил сўраб. Аммо хасталик орқага чекинмади, нимжонгина аёлни бир бурда қилиб қўйди.

Муслима опа овқатдан қолди. Бошида қўшни – Ҳидоят опоки сув томизиб ўтирди. Ойиси узок ухлайди. Кўзини очганида уларга термилади, кимнидир излагандек бўлади. Ҳидоят опоки – чўпдек озғин, қорачадан келган кампир, титроқ қўллари билан унинг сочларини силайди.

– Муслимажон, ўртоғжон, қаридик, – дейди ғамгин овозда. – Кўз очиб-юмгунча ўтди-я ёшлигимиз! Мен ёнингдаман, ўғлинг ёнингда, хотиржам бўл! Яхши-ёмон кунларда бирга бўлдик, сирдош эдик... Биздан рози бўл...

Унинг гапларини эшитиб Толибжон икки кафтини юзига босди. Танаси ботиний ўқисқдан силкиниб-силкиниб тушаркан, елкасида Ҳидоят опокининг қўлини сезди.

– Ўғлим, – деди у, – Муслима сени ҳеч тилидан қўймади... Онанинг меҳри булок бўларкан-да, болам, қайнаб турган булокнинг суви адо бўлармиди? Дарё бўйида суратга туширганинг эсингдами? Унда жуда ёш эдинг?

Толибжон ялт этиб Ҳидоят опокига қаради.

– Нималарни эслаяпти мияси айниган кампир, деб ўйладингми? – Ҳар кирганимда Муслима шу суратни, янги дурра ўраб, кўк гул босилган қўйлақда тушган суратини кўрсатарди. Сени соғингандан шундай қиларди. Дарё бўйида мениям суратга туширгансан. У пайтларда онанг иккаламиз анча ёш эдик...

Толибжон Ҳидоят опокининг охириги гапларини эшитмади. “Сени соғингандан” дегани юрагини эзди. Унинг калимаи тоййиба ва калимаи шаҳодатни тиловат қилаётгани эшитилди:

– Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадур Росулulloҳ. Ашҳаду ал ла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва росулух...

“Ох, ўртоғжон-а, сенданам айрилдим-а!” деганида ялт этиб онасига қаради. Муслима опа кўзларини юмиб, хотиржам бир қиёфада мангу уйқуга кетганди. Толибжон онасининг қўлини кафтлари орасига олиб, бошини қўйди...

19

Ёшлари улғайиб қолганда ҳам Толибжон билан Сервер ўртасидаги дўстлик ришталари узилмади. Аксинча, вақт ўтган сайин бу кўзга кўринмас иплар янаям маҳкамроқ боғланди. Онасидан айрилганидан кейин Толибжон анча чўкиб қолди. Сервер уни ёлғиз қолдирмасдан, олдига тез-тез келиб турарди.

– Тентақсойнинг нариги томонига ўтгансан-а? – деб қолди бир куни.

– Ўтганман? – Толибжон ажабланди.

– Йўлдош отани биласанми?

– Йўқ, эслолмаяпман.

– Бир юз ўн уч ёшга кирганлар!

– Йўғ-э?!

– Худди шундай!

– Отани зиёрат қилгани узок-яқиндан одамлар келиб туришади. Буни сенга аввалроқ айтишим керак эди. Ёши юздан ошганлар Зартопганда кўп. Шунинг учун бу шов-шувли воқеа эмасдир, балки. Лекин Йўлдош отанинг сўқир кўз билан одамлар дилидагини ўқий олиш қобилияти бор, дейишади. Одамлар ота билан ёнма-ён яшаб, унга ўрганиб қолишган. Уни ҳамма ўзининг бобосидек яхши кўради. Бирорта қатта иш бошламоқчи бўлганлар, сафарга жўнаётганлар дуоларини олишади. Газетага бу яхши мавзу, деб ўйлайман. Масалан, отанинг ҳаёт тарзини ўрганиш керак. Йўлдош ота уч нарсага – тўғри овқатланиш, тартибли яшаш, хушфёълликка қатъий амал қилар эканлар.

Толибжон дўстининг гапига кизикиб қолди. Сервер Зартопганнынг тарих китобидаги суратлардагидек – уйлар бир-бирига туташган кўхна маҳаллалари, тор жинкўчаларини яхши биларди. Шу ерда қатта бўлгани боис кўп одамларни танийди. Зартопгандаги мактабда ишлаётгани учун шаҳарчадаги воқеалардан ҳам хабардор. У бўлса юз ёшдан ошган Йўлдош отани шу пайтгача билмас экан.

Эртаси ишга борганида Зокир Қодиров уни бетоқатлик билан кутиб ўтирарди. Бош муҳаррирнинг хонаси одатдагидек саранжом-саришта, буюмлари ўрни-ўрнида. У анча кексайганига қарамасдан ҳамон ғайрат билан ишлар, газетага замон нафасини олиб кириш учун тиришиб-тирмашади.

– Боғбонлар баҳорги юмушларини бошлашди, – деди, саломлашаётган. – Шу сонга Зартопган боғларидан суратлар сув, хаводек зарур. Ён дафтарингиз тўлиб келса янаям яхши.

Бу пайтда Толибжон Японияда ишлаб чиқарилган “Nikon” фотоаппаратида сурат олар, ишга ўзининг машинасида қатнади. “Москвич” анча эскирди. Аммо алмаштиришни истамасди. “Ойим, дадам ўтирганлар бу уловга, – дея ўйларди. – Машина олишимни эшитганида Гулчехранинг боши осмонга етганди. Хотиралардан воз кечолмайман, сира-сира ундай қилолмайман...” Йиллар давомида қаймоқранг “Москвич” ўзига бутунлай бўйсунди. Машина ногиронларга мўлжаллаб лойихаланган: уланиш, газ, тўхташ педаллари – руль ва руль ўкига ўрнатилган. У пайтлар ёш эди, бошқаришни тез ўрганди...

Мана ҳозир ҳам машинасига ўтирди, рулни тутамлаб, бир муддат ўйланди. Кейин двигателни ўт олдириди. “Москвич” Зартопган йўлида шамолдек елиб кетди. Шаҳарчага кириб келар экан, атрофга завқланиб тикилди. Бу пайтда Зартопган янада кўркамлашиб, аҳолиси анча кўпайган, қатта йўл ёқасида автомобилларни таъмирлаш корхонаси, чорраҳада шаҳарча Кенгашининг икки қаватли янги биноси қад ростлаганди.

Толибжон машинасини бош муҳаррир топширигини бажариш учун боғларга эмас, беихтиёр Йўлдош отанинг маҳалласига бурганини сезмай қолди. Йўл бирдан қиялади. Пастликда Тентаксой хайкириб оқарди. Ўзанининг икки томони тик жарликлардан иборат. Бу табиат деворларига узун, қалта томирлар тирмашган. Илонизи ўзанидан тошган лойқа сув жарликлар пойидаги яшил ўтлоқни кучоғига олган. Ҳар ер-ҳар ерда жингил буталари ўсади. Шошқин сойнинг гил тупроқ йиғилган бир тутам оролчасида бақатерак бор. Ўжар оқим ҳарчанд уринсам бақатеракни қулатолмабди. Дарахтнинг бақувват танаси сувга эгилган. Азамат шоҳлар кунчиқардаги кирғоққа талпиниб ўсаётган. Бу эса бақатеракнинг мувозанатини сақлаб, оқимга бардош беришига имкон яратган...

Фаройиб манзара Толибжонни ўйга толдириди. Бир пайтлар тахририят машинасида келиб, кўприқдан манзара сурат олганини эслади. “Одам ҳам мана шу дарахтга ўхшайди: яшаш учун тиришиб-тирмашади. Ҳаёт – тезкор ва бешафқат оқимга ўхшайди. Инсон бу оқимга қарши тура олиши керак! Шунда ҳаёт давом этади. Ўша, “инсон маймундан яралган”, деган Чарлз Дарвин ҳам ҳаёт учун курашда инсон бардоши асосий ўрин тутаси, деган экан. Тўғри, муҳолиф ҳамкасблари унинг бошини маймун танасига қиздириб масҳаралашган. Бироқ бу инглиз олимнинг, ҳаёт асосида табиий танланиш ётади, дегани ҳақиқат бўлиб чиқди. Дарвин биргина мана шу қондани исботлаш учун бутун умрини сарфлаган... Толибжон-чи? Унинг умр бўйи тиришиб-тирмашганидан, бутунги қилаётган ишидан кимга, нима наф?..”

Толибжон сой кўпригидан ўтиб, Йўлдош отанинг уйига етиб келди. Дарвоза очик экан, овоз бериб ичкарига кирди. Қатта ҳовли ўртасида бир туп улкан ўрик кийғос гуллаган. Оч пушти, нофармон гуллари баҳорнинг мумотоз тароватини ўзида мужассам этган. Ним таралган ифори кишини сархуш қилади. Чап тарафда кўхна бир уй кўринади. Қаршидаги, пойдевори баланд бошқа иморатнинг жимжимадор ёғоч панжарали айвони ҳам бор. Мана шу айвондаги қаравот олдида эллик-эллик беш ёшлардаги аёл жилмайиб турарди.

– Келинг-келинг, – деди у очик чехра билан.

– Йўлдош отани йўқлаб келдим.

– Билдим.

– Қандай?

– Сизни танийман, газетада ишлайсиз, Толибжон Зайниддиновсиз! Мен отамнинг келинлариман, исмим Наргиза. – Аёл чакқонлик билан уйнинг очик эшигидан ичкарига мўраллади. – Мансур ака, газетадан келишибди!

Аёл суянчикли курсини Йўлдош ота ётган каравотга яқин сурди:

– Келаверинг, бемалол, дадамни hozir бу ёққа олиб чиқдик, тоза хаво олсинлар, деймиз-да.

Толибжон айвонга чиқди. Йўлдош ота оқ қошлари ўсиқ, лаблари қалин, чехрасидан нур ёғилиб турган қария эди. Ёстиғига суялган жажжи радиодан мумтоз кўшиқ таралмоқда. У ёнбошлаганича кўшиққа кулоқ тутди. Хонанда ёниб “Сайкал”ни куйламоқда.

– Ёрдин ҳижрон чекар ушшоқи зор, эй дўстлар...

Шу дамда Навоийнинг нолали сатрлари Толибжоннинг қалбига ёқимли ҳисларни олиб кирди. Йўлдош отанинг оппоқ чойшаб солинган ўринда эркаланиб ётиши, чехрасида айвонга тушаётган қуёш нурларининг жимирлаб ўйнаши кўнглига хуш ёқди.

– Ўтиринг, марҳамат! – Наргиза опа таклиф қилди.

Шу пайт очик эшикдан ўрта бўй, котма, коп-қора бежирим мўйловли эркак чиқди.

– Хуш келибсиз, – деди у икки кўлини узатаётиб. – Ассалому алайкум!

Толибжон у билан самимий сўрашди.

– Отамизни зиёрат қилгани келибсизда, жудаям хурсандмиз. Қани, нега тик турибсиз? Мен отамизнинг кенжа ўғиллари – Мансурман.

– Неча ёшдасиз? – Толибжон курсига ўтираётиб беихтиёр сўради.

– Отамиз бир юзу ўн учга кирдилар, мен эллик саккиздаман. Отадан беш фарзандмиз: уч ўғил, икки киз. Тўнғичлари – Тошпўлат акам етмиш тўрт ёшда, хали бақувватлар.

Толибжон унинг мурти оқармаганига эътибор қилди. Мансур ака жуда ёш кўринарди. “Ирсият деганлари шуми? – ўйлади ўзича. – Бир замонлар Сталиннинг қаҳрига учраган фан – генетика!” Узоқ умр кўраётган Йўлдош отанинг фарзандлари ҳам кексаликка бўй бермаётгани кенжа ўғлининг сахт-сумбатидан кўриниб турарди.

Наргиза опа ҳамон кўшиқ таралаётган радиони ўчирди. Толибжон Йўлдош отага тикилди. Унинг тарам-тарам ажинли чехрасида шундай бир покизалик бор эдики, кўнгли ёришиб кетди. Ўсиқ қошлар, оппоқ сокол, бежирим садаф мўйлаб юзига нуронийлик, улуғворлик бағишлаганди.

– Ассалому алайкум, ота, – Толибжон салом берди.

– Ва алайкум ассалом... Ким? – ботиний гулдурак овоз эшитилди.

– Дада, мухбир бу киши, газетадан.

Наргиза қайнотасининг туриб ўтиришига ёрдамлашди.

– Кўзлари кўрмай қолди, – деди. – Аммо хотиралари жуд-да яхши. Радиодан янгиликларни эшитиб, бизга айтиб ўтирадилар.

– Радио эшитасизми, ота? – баланд овозда сўради Толибжон.

– Зерикаман-да... Газитданмисан, болам?

- Ҳа.
- Унда, яхшилаб ёз!
- Ҳўп, ота...

Толибжон Йўлдош отанинг аллақандай оҳангга йўғрилган беназир ички овозини эшитган сайин ғалати ҳолатга туша бошлади. Бу овоз нимаси биландир узоқ мозиждан келаётганга ўхшар, лабларидан учаётган сўзларда кишини ўзига тортадиган жозиба бор эди.

- Ким бўлиб ишлагансиз, ота?
- Боғбонман, болам, боғбон! Уч ерда боғ қилганман! Олма, узум эдим...

Йўлдош ота ўтмишини хотирлар экан, Толибжон тезда фотоаппаратини ишга туширди. Мохир мусаввир қизиб кўйгандек нурли киёфа фото тасмасида муҳрлана бошлади.

- Нега индамаяпсан, болам? – деб қолди бир пайт Йўлдош ота.
- Сизни эшитиб ўтирибман.
- Йўқ, ичингда дардинг бор, сени айрилиқ кийнапти.
- Ҳа, ота, – деб юборди Толибжон беихтиёр.

У қаршисидаги беозор қариянинг олдида ғалати ҳолатга тушди. Мансур ака билан Наргиза опаларнинг бор-йўқликларини ҳам унутиб қўйди. Йўлдош отанинг сўқир кўзлари Толибжонни кўриб тургандек диққат билан тикилди.

- Кўлингни бер, – деди дутор торларидан таралгандек тўлқинли овоз.

Толибжон унинг майин кафтига қўлини қўйди. Ота бир муддат қўлини ушлаб турдида, қўйиб юборди.

– Сен яхши одамсан, – деди ўшандай аллаловчи овоз. – Кўнглинг тоза йигитсан. Хотиржам бўл, йўқотганинг умрингнинг охиригача ботинингда яшайди, ёлғиз қолмайсан.

Қария Куръон сураларини тиловат қила бошлади. Толибжон бу Илоҳий суралар силсиласи қалбига илик нур бўлиб қуйилаётганини ҳис қилди...

20

Умр оқар сувдек кўз очиб юмгунча ўтаркан. Вақт моҳир чавандоз мисол олдинга чопади. Буни Толибжон Зайниддинов ёши улғайган сари янаям теран тушунди. Йўлдош ота билан учрашув уни бошқа одамга айлантирди. Худди сеҳргар афсун қилиб кўйгандек, тушқун ҳаёллари, хавотирли ўйлари тонг отиб, тун осмонида қолган юлдузлардек аллақайларга сингиб кетди.

Кейинги пайтда шахарга машинасида бормаи қўйганди. Асранганни Худо асрайди, деб ўйларди. Аслида, бу ҳам ёши улуғларга хос эҳтиёткорлик эди. Бир куни шаҳар автобусига чиққанида, иккита пўрим кийинган йигитлар бараварига ўринларидан туриб, “ўтиринг, ота”, деб жой беришди. “Қариб қолибман”, деб ўйлади. Дарҳақиқат, ҳозир у бир пайтлардаги дўппи кийиб юрадиган озгин, қорачадан келган кишлоқ йигити эмасди. Сийрак сочларига оқ оралади. Бироз тўлишиб, бўй-бастади зиёлиларга хос улуғворлик кўриниб қолди. Эғнида шу пайтларда урф бўлган бўзранг пинжак, бўйнида бўйинбоғ. Йиллар силсиласида ўзи мансуб бўлган аҳли давроннинг бир бўлагига айланган.

Бекор қолган кунлари Серверни кўргиси келиб қоларди. Уни излаб мактабга бормокчи эди, бунга ҳожат қолмади, тушдан кейин ўзи келиб қолди. У ҳар доимгидек олифтанамо кийинган, эғнида ялтироқ сариқ йўлли кўйлак, оёғида шу пайтларда урф бўлган оқ туфли.

- Дам олаётган бўлсанг, узр, безовта қилдим, – деди хуштавозеллик билан.
- Айни вақтида келдинг, – Толибжоннинг чехраси очилиб. Серверни гилос остидаги стол-стул қўйилган жойга таклиф қилди. – Ўзим ҳам мактабга, олдингга бормоқчи бўлиб тургандим.
- Нега? Уйга боравермайсанми? Кеча сени Урие сўради. Қара, “Дўстингиз келмай қўйдилар, нима бўлди, орангиздан ола мушук ўтдимиз?” дейди-я.
- Бизнинг орамиздан ола мушук ўтиб қаёққа борарди, Сервержон?
- Тўғри айтасан, ушлаб, томга улоқтирамиз!
- Улар кулишди.
- Иш кўпайиб кетиб анча пайт кўришолмадик, – деди Толибжон узрли охангда. – Бугун бекорман, зерикиб ўтиргандим, келганинг яхши бўлди.
- Унда бошқа гап. Ўзим ҳам уй ташвишларидан бўшамаяпман. Бугун ўғлимни Қримга жўнатдим.
- Мехмонгами?
- Йўқ, бутунлай қўчиб кетди.
- Йўғ-э?!?
- Шундай, дўстим, қрим татарлари ватанларига қайтишяпти.
- Қолганлар ҳам кўчишадими?
- Ҳар кимнинг ихтиёри ўзида, Толибжон. Лекин кўпчиликнинг ўйида шу муаммо борлиги аниқ. Тўғри, биз тақдир тақозоси билан мехмондўст юрда томир отдик, аммо... Орзиқиз ҳақидаги афсона эсингдами?
- Сув парисига айланиб, денгиздан қишлоғига қайтган қизми?
- Ҳа. Бу ерда ҳам Орзиқизлар кўп. Фарқи – биздаги Орзиқизлар тутқун эмас. Лекин Ватан соғинчи ўша-ўша.
- Сен-чи, Сервер, сен ҳам...
- Мен... мактабни, ўқувчиларимни ташлаб кетолмайман. Отам билан онамнинг қабрларини... – Сервер ўз-ўзига гапираётгандек паст овозда сўзлай бошлади. – Зартопанни, сени, Толибжон...
- Сервер гилоснинг соясидаги ёғоч курсида ўтириб, ишқомдаги шарбатга тўлган кора кишимиз гужумларига тикилди.
- Юр, уйга кириб чой ичамиз, – деди Толибжон.
- Майли, – Сервер ўрнидан турди.
- Олдинма-кейин мехмонхонага киришди. Ўртадаги столга, ҳатто дераза тоқчаларига китоблар, даста-даста газета-журналлар тахлаб ташланганди.
- Кўп ўқиясанми? – деди Сервер.
- Кўлимга тушган ҳамма нарсани ўқийман. Газеталар тинимсиз “қайта қуриш” ҳақида ёзишяпти. Замон ўзгариб кетди.
- ...Йигирманчи асрнинг саксонинчи йиллари ўрталаридан бошланган “қайта қуриш” шўролар ҳукуматининг сиёсий барқарорлигини тиклашга навбатдаги уриниши эди. Муаммо кўп. Улар қандай бартараф этилади? Кўплар қатори Толибжон ҳам ўзича бу саволга жавоб изларди.
- Мактабдаям шу гаплар, – Сервер дераза рўпарасидаги юмшоқ диванга ўтирди. – Беш йиллик истиқболли режада янги мактаблар қурилиши белгиланган. Режага бизнинг мактаб киритилмабди.
- Нега?
- Марказ етарли маблағ ажратмаган.
- Мактаб жуда эски-ку, авария ҳолатида десаям бўлади?
- Ҳа, уруш йиллари ҳарбий госпиталга мослаштирилган ҳолича қолган.

- Ҳалиям унутмадингми?
- Биринчи синфга борганимда каттагина бола эдим. Мен билан бир партада ўтирган, мўйлови чиқиб қолган йигитни айтиб бергандим-а, сенга?
- Ҳа.
- Ўша йигит чизган расмлар кечагидек кўз олдимда. У ярадор аскарнинг суяғини арралаётган докторни тасвирлаганди!
- Ҳаммаси уруш касофати.
- Тўғри айтасан, урушнинг қулфатини биз ҳам кўрдик.
- У қунлар узоқда қолиб кетди. Аммо бугун ҳам муаммо йўқ эмас. Яқинда газетамизда “Аёлнинг фожиали қисмати” деган мақолани бердик. Бир шифокор ўзига ўт кўйган аёл ҳақида ёзибди.
- Бу дахшат, Толибжон!
- Шундай, дўстим, болаларининг кўзи олдида ёнаётган аёлни тасаввур қил!
- Ахир, дўзах азоби-ку?!
- Ҳа, дўзах азоби! Чидаб бўлмайдиган ҳаёти шунга мажбур қилган!
- Нима бўлган экан?
- У жуда ёш турмушга чиққан. Кетма-кет фарзанд кўрибди. Қишлоқда яшайди. Колхоздаги иш, уй-рўзгор, сигир-бузоқлар... – буларнинг ҳаммаси бечора аёлнинг зиммасида, бўйнига тош бўлиб осилган. Доктор аёлнинг аччиқ қисматини изтироб билан тасвирлабди. Жуда тасирчан мақола! Ўзинг ўйлаб кўр, Сервер, тунлари боласи йиғлаб чиқади, у уйкуга тўёлмайди. Қайнонанинг, эрнинг кўнглини олиш... Бу бухронлар ичида ҳаётдан ҳам тўйиб кетган-да. Қунларнинг бирида ўзига керосин сепиб, ўт кўйибди! Жизғанаги чиққан танани куйганларни даволаш марказига олиб келишади.
- Ҳалиги докторгами?
- Ҳа. Шифокор йигит ўша мақоласида аёлнинг жони узилаётганда айтган сўзларини ёзибди.
- Нима деган экан?
- “Яшашдан чарчадим”, дебди базўр пичирлаб. Инсоннинг бардоши темирдан эмас эканда... Ўша мақола чиққан газетанинг тўртинчи бетида номдор муаллимнинг “Оила, энг аввало, давлат аҳамиятига молик бўлган катта иш ҳисобланади”, деган сўзлари катта ҳарфларда ёзилган. Остида “Умрингиз боқий бўлсин” сарлавҳаси билан ахборот беришибди. Унда ўн битта фарзанди бор “қахрамон она” кўкларга кўтарилади.
- Мазмунан бир-бирига қарама-қарши экан, – Сервер ажабланди.
- Ҳа, балли! Мен оддий одамлар орасида юраман. Улар – деҳқонлар, ишчилар. Ҳатто ўқитувчилар ҳам сен айтган “қарама-қаршилиқлар” ҳақида сўрашади. Ишонсанг, нима дейишимни билмасдан қийналаман.
- Мақтабаям шундай гап-сўзлар ўрмалаб қолган.
- Ҳар қандай муаммога лоқайд қараб бўлмайди, Сервер. Уни ечиш йўлларини ахтариш керак!
- Мен ўқувчиларимни фикрлашга ўргатяпман, мустақил фикрлайдиган бола оққорани ўзи ажратиб олади.
- Бу энг тўғри йўл, Сервер.
- Сен-чи, Толибжон, ахир сен газетада ишлайсан, камчиликларга ҳеч қачон бепарқ бўлмагансан. Эсингдами, бир пайтлар асфальт ётқизувчиларнинг кўчада қолган пўлат ғилдирақлари муаммосини кўтариб чиққандинг?
- Жуда яхши эсимда. Садир Назировнинг кўрсатган “ўйин”лари ҳам.

– Кечирасан, нохуш воқеани эслатдим.

– У пайтларда ёш, кизиккон эдим... Ҳозир бир иш қиялпман. – Толибжон ўрнидан туриб, дераза олдига борди. Ташқарига бироз тикилиб, Серверга ўтирилди. – “Зартопган одамлари” фотоқўрғазмасини тайёрляпман. Матбуотда чоп этилмаган суратларим кўп. Улар, масалан, пешонаси терлаб ишлаётган деҳқон йигит ёки бешикдаги боласини аллалаётган аёл... Бу суратларда оддий одамларнинг ҳаёт лаҳзалари муҳрланган. Уларни йиғиб, халқаро танловга жўнагаман.

– Тўғри қиласан, жуд-даям тўғри қиласан! – Сервер тўлкинланиб кетди. – Сен олган ҳар бир сурат, ўзинг айтганингдек, зўр хикояга ўхшайди, уларда аллақандай сеҳр бор, билсанг!

Толибжон дўстининг қуйинчақлик билан айтган гапларига мамнун кулоқ соларди.

21

Йигирманчи асрнинг саксонинчи йилларида горбачёвча “қайта қуриш” жамиятда, халқнинг ҳаётида йиғилиб қолган муаммоларни ҳал этолмади. Аксинча, бу жараён одамларнинг онгини янада тиниклаштирди, юз бераётган воқеаларга муносабат билдиришга ўргатди. Хурфикрлик, матбуот эркинлиги палласи бошланди. Ошқоралик даврида шўролар мамлакати раҳбариятининг йўл қўйган хатолари бирин-бирин очила борди. Буни бир амаллаб ҳаспўшлаш мақсадида турли найранглар ўйлаб топилди. Шулардан бири кейинчалик “Ўзбеклар иши” деб ном олди. 1983 йилда Марказ топшириғи билан Ўзбекистонда пахтани териш, қайта ишлашдаги “Ўғирлик”, “қўшиб ёзиш”лар тафтиш қилина бошланди. “Негатив ҳолатлар”, “порахўрликлар” ҳақида бутун оламга жар солинди.

Буларнинг бари буюк эврилишларнинг арафаси эди. Ўша қора кунлар осмонда ҳам умидбахш бир шуъла бор эдики, бу нур яқинлашиб келаётган янги кун, оддий одамлар узок вақт мушток бўлиб кутган янги ҳаётга ишора эди.

Толибжон Зайниддинов ҳам жамиятда юз бераётган ушбу ўзгаришлардан чеккада эмасди. Қишлоқларни кезар экан, энди одамларнинг кайфиятлари ўзгариб қолганини пайқайди. Уларнинг чехраларида ёруғ кунларга интилиш, умид пайдо бўлгани рўй-рост сезилиб турарди. Ўзи ишлаётган газета ҳам рўй бераётган воқеаларни имкон қадар ёритиб борди. 1991 йилнинг 1 сентябри халқни кўпдан қийнаётган саволларга жавоб бўлди. Тонгда туман марказининг аҳолиси еру осмонни титратган қарнай-сурнай овозларидан уйғонди. Фалакка ўрлаган қудратли садолар давлат Мустақиллиги эълон қилинганидан дарак эди!

Толибжон ишга ўзининг машинасида жўнади. Туман марказига етганида қарнай-сурнай овозларини эшитди. Ҳали эрта бўлишига қарамадан кўча одамлар билан гавжум эди. Қўш қаватли райком биносининг рўпарасида беқасам тўн устидан белбоғ боғлаб, янги марғилон дўппи кийган ўн чоғли йигитлар қарнай, сурнай, доираларини берилиб чалишарди. Толибжон тўхтаб, уларга бироз қараб турди, сўнгра машинасини таҳририят томонга бурди.

Таҳририят биносининг кўчага қараган қўш тавақали эшиги очик эди. Машинани тўхтатиб, секин тушди-да, ичкарига кирди. Зокир Қодиров хонасида столига мук тушганича нималарнидир тез-тез ёзиб ўтирарди. У ишига қаттиқ берилгандан Толибжоннинг кирганини сезмади. “Зокир ака ё уйига кетмаган, ёки тунни бедор ўтказган, – деб ўйлади Толибжон. – Етмишдан ошган бўлсам сира тинмайди-я!”

У томоғини кириб қўйди. Зокир Қодиров қоғоздан бошини кўтарди. Толибжон-

ни кўрди-ю, дарҳол кўлидаги ручкасини кўйиб, ўрнидан турди, тез-тез юриб келиб, кучоғини очди.

– Мустакиллик муборак, Толибжон укам! – деди уни маҳкам кучиб.

Қаттиқ ҳаяжонланганидан овози чертилган тордек титраб кетди. У самимий жилмаяр, чехрасида кувонч барк уриб турарди.

– Келинг, Толибжон, сиз бугун жуд-да, жуда кераксиз! – деди уни хона тўридаги столи томонга етакларкан. – Бугун ҳар қачонгидан кўп сурат олишингиз лозим! Карнай-сурнайчилардан бошланг, азизим! Эшитяпсизми, бутун туманга мустакиллик садолари таралаяпти! Тарихий кун бугун! Сизнинг суратларингиз ҳам тарихда қолиши шубҳасиз!

Зокир Қодиров қайта иш столига ўтириб, тез-тез қоғозларини титкилай бошлади. Толибжон унинг оташин сўзлари таъсирида ўзига кўп йиллардан бери кадрдон чехрага тикилганича рўпарадаги курсига чўкди.

– Бугун газетамизнинг Мустакиллик сонини чиқарамиз, – деди Зокир Қодиров кўлидаги қоғоздан кўзини узмай. – Бош мақола ҳам тайёр! “Мустакиллик муборак, халқим!” деб сарлавҳа кўйдим. Нима дейсиз?

– Жудаям яхши! – Толибжон чин дилдан маъқуллади.

– Унда эшитинг, мақола шундай бошланади:

“Бу ўлкада ҳар нарса бордир, Кўрмаганлар доим хумордир”, деган мисраларни битган ҳассос шоир Ҳамид Олимжон серкуёш диёримизнинг ҳусну тароватини, қалби қайноқ одамларининг фидойи ишларини тараннум этганди. Юртимиз оламда тенгсиздир. Унинг табиий бойликлари, маъданлари беҳисоб. Яқин-яқингача буни чуқур ҳис қила олмасдик. Ҳўр Ўзбекистон, деяр эдиғу, аслида ҳурликдан йироқ эдик. “Мустақиллик” сўзи фақат қалбларимизнинг қатида эди...”

Зокир Қодиров ўқишдан тўхтаб, матндаги ниманидир тузатди. Ҳаяжонланганидан ўрнидан туриб кетди. Толибжонга бир қараб олди-да, яна суҳандонлардек кироат билан мақоланинг давомини ўқий бошлади:

“Мана, ниҳоят йиғирма миллионли ўзбек халқи қалбида асраб-авайлаб келган муқаддас орзу рўёбга чиқди. Минг тўққиз юз тўқсон биринчи йил, Биринчи сентябрь Ўзбекистон тарихида зарҳал ҳарфлар билан ёзилиб, ундан абадулабад ўрин олди. 1991 йилнинг 31 августида бўлиб ўтган Республика Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессиясида Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинди! Сессия, халқимизнинг орзу-умидларини ифодалаб, Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги тўғрисида Қонун қабул қилди...”

Зокир Қодиров бутун вужуди кулоққа айланиб ўтирган Толибжонга қаради:

– Энди, ука, шу мақолага ярашадиган ажойиб суратлар керак! Илтимос, бор маҳоратингизни ишга солинг! Суратларингиз қалб кўри билан йўғрилган бўлсин!

Толибжон бош муҳаррирининг хонасидан чиқаркан, Зокир Қодировнинг мустакиллик ҳақида ёзганларини ўқийётган пайтдаги ҳаяжонини ўзида ҳам хис қилди. Бу куннинг тонги ана шундай эхтирослар билан бошланди.

Райком биносининг қаршисидаги катта майдонга ҳар томондан одамлар оқими ёприлиб келарди. Ўнг тарафда, улкан қайрағочлар соясида ширмой нон, ширинликлар, мева шарбатлари савдоси ташкил қилинган. Уларнинг ёнбошига яна бир гуруҳ карнай-сурнайчилар келишди. Карнайлар бир-бирига навбат бермасдан, овозлари еру осмонни титратиб наъра тортарди. Доира зарбига жўр бўлаётган сурнайнинг дилни китикловчи шўх овози таралади.

Толибжон кўлида фотоаппарати билан одамларнинг дарёдек оқимида кўшилиб

кетди. Бир пайт баланд бўй, калин мўйловли, чехраси куёшдек чараклаб турган дароз йигит югуриб келиб, у билан кучок очиб сўраша кетди.

– Толибжон ака, мени танидингизми?! – деди дўриллаган овозда. – Маҳамаджонман, механизатор! Суратимни миҳдай қилиб газетада чиқаргансиз. Зўр сурат эди-да, жон ака!

– Э-ээ, Маҳамаджон ука! – дея у ҳам севинчини ичига сигдиролмаётган йигит билан куюк сўрашди.

– Ака, мустақиллик байрамингиз билан! – Маҳамаджон оғзи қулоғида жилмаярди. – Қаранг, энди бемалол белбоғ боғлаб юрсак бўларкан-да! – У бекасам тўн кийиб, шоҳи белбоғ боғлаган карнай-сурнайчиларга ишора қилди. – Йигитларга ярашибди-я, ака?

– Ярашган! Жудаям ярашган! – Толибжон унинг гапидан завқланди. – Шулар билан суратга туширайми?

– Зўр бўларди-да, ака! Мени яна бир марта газетага чиқаринг! Биринчи бетига!

Улар ёнма-ён юриб бориб карнай-сурнайчилар гуруҳига яқинлашишди. Атрофда ёш-яланг йигит-қизлар кўп эди. Кимдир ўйин тушган, бошқа биров мусика оҳангига мослаб қарсақ чалади. Бир пайт Маҳамаджон уларга қўшилишиб ўйинга туша кетди. У йигитларга хос завқ-шавқ билан тойчоқдек даврани гир айланар, қотма гавдаси доира услубига мос енгил кўтарилиб тушарди. Толибжон сурат ола бошлади. Маҳамаджон фотоаппарат объективига қараб гоҳ оғзи қулоғига етиб жилмайганича муқом қилади, гоҳ қўлини кўксига қўйиб миннатдорчилик билдириб қўяди. “Кўнгли тоза йигит экан, – ўйлади Толибжон. – Бундай йигитлар, қизлар кишлоқларимизда кўп. Улар ҳақида алоҳида кўргазма қиламан! Бугун олган суратларим ҳам ана шу кўргазмага қўйилади”.

Шу дамда унинг кўнглида ижод завқи уйғонганди. Йиллар давомида дардларига малҳам бўлиб, ҳаёт билан ҳамнафас яшашга даъват қилган бу илоҳий туйғу қалбига дарё мавжларидек силсила бўлиб қуйилиб келди. У Маҳамаджонни ташлаб кетолмай кутиб турди. Ниҳоят, терлаб-пишган йигит ҳансираб олдига келди:

– Ака, энди юринг мен билан, – деди авайлаб тирсагидан ушларкан. – Бир ошхўрлик қилайлик! Ўша, газетада чиқарган суратингизни олиб қўйганман. Ўғлим катта бўлганида бераман, дадаси қандай йигит бўлганини билсин-да. Шунака ният бор, ака, қалай?

Толибжон Маҳамаджоннинг кишлоқча соддалик билан айтган самимий гапига қулоқ тутиб туриб:

– Тўғри қиласиз, – деди. – Отасининг зўр йигит бўлганини билсин-да!

Бу Маҳамаджонга маъқул келди. У Толибжоннинг қўлини олиб маҳкам сиқиб қўйди.

– Ҳали кўп иш қиламиз, муҳбир ака! – Мана, мустақил бўлдик! Энди бошланадиди, катта ишлар. Балки, янги трактор ҳам беришар?

– Беришади! Энди, беришади! – деди ишонч билан Толибжон.

Улар ўйин-қулги қилаётган ёш-яланглар издиҳомини оралаб боришарди. Майдон тўрига катта сахна ясалган. Ракқоса киз сахнани гир айланиб, кушдек енгил парвоз қиларди. Хонанда йигит Тўра Сулаймоннинг урф бўлган шўх қўшиғини қуйламоқда:

*Чаман ичинда бир гул, гул бир ён, чаман бир ён,
Сарви, санобармидир, – соч бир ён, суман бир ён.*

Маҳаммадҷон Толибжонни майдоннинг кунгайига етаклади. Бу ерга қатор қилиб муваққат ошхоналар тикланган. Атрофи Хоразм гиламлари билан ўралган. Бир нечта оқ ўтов ҳам бор. Ош, бешбармоқ, кабоб иси димоққа урилиб, иштахани китиклайди. Улар “Ўзбекистон” хўжалиги” деб ёзилган шинам айвонга киришди. Маҳаммадҷон бўш жой излаб атрофга аланглади. Шу пайт тўрдаги, “катталар” ўтирган даврадан қорин қўйган, паст бўй, ўрта ёш бир киши ўрнидан турди-да, чаккон юриб келиб, уларга пешвоз чиқди.

– Келинг, Толибжон ака! – деди хуштавозелик билан. – Бизни жуда хурсанд қилдингиз-да. Шундай улуғ кунда-я! Катталар сизни дастурхонга таклиф қилишяпти.

У яна нималардир деб, шовқин-сурон остида Толибжон билан Маҳаммадҷонни даврага бошлади. Улар бўш ўринларга ёнма-ён ўтиришди. Тўкин дастурхон атрофидаги меҳмонларнинг кўпи Толибжонга яхши таниш эди. Улар билан алоҳида-алоҳида сўрашиб чиқди. Маҳаммадҷон катталарнинг олдида одоб саклаб ўтирди. Лекин, “мухбир ака”ни ўзи меҳмон қилолмаганидан хижолатлиги қош-қовоғидан сезилиб турарди. Даврадагиларнинг суҳбатлари кизиди. Ҳар ким юрагидаги гапни айтишга шошиларди.

– Маҳаммадҷон ука, сенгаям янги трактор олиб берамиз, – деди раис салмоқлаб.

– Энди-и, мустақилмиз, жамоа хўжаликлариям янгича бўлар? – деди Толибжоннинг ёнида ўтирган ҳисобчинамо киши.

– Бундан бу ёғига ҳаммаси янгича бўлади-да. Пахта ишига энг зўр техникалар келиши аниқ! – деди билағонлик билан раис.

Толибжон уларнинг ҳангомаларини эшитиб ўтираркан, ўзлари туғилиб-ўсган қишлоқлари, уфққа туташган бепоеъ далалар уларнинг ҳаёти эканлигини тушунди. Кун тигида терлаб-пишиб меҳнат қилиш бу одамларга завқ-шавқ бағишлайди, экин-тикин ишлари бошланганида баҳор ёшартиради, ҳосилларини йиғиб олаётганларида куз эпкинлари кўксиларини тўлдиради. Буларнинг бари ота-боболар юртига муҳаббатнинг худди ўзи эмасми?!

Толибжон тушдан кейин Зартопганга қайтди. Зартопган марказида ҳам байрам сайли давом этарди. Чорраҳа одамлар билан гавжумлашган. Симёғочларга турфа рангдаги байроқлар илинган. Кўчаларга сув сепиб, супурилган. Бозорга кираверишда мевалар савдоси ташкил этилибди. Тилларанг товланаётган хусайни узумлару қирмизи олмалар кўзни камаштиради. Толибжон олма расталари олдидан ўтаётиб Гулчехрани эслади. Унинг қулиб туришлари ҳаёлида жонланди. Майин овозини эшитгандек бўлди. Қадами секинлаб, бехосдан қоқилиб кетди. Шу дамда биров қўлтиғидан олиб, “эхтиёт бўлинг” деди. Толибжон ўзини ўнглаб, бошини кўтарди. Ёшгина йигитча жилмайганича яна нимадир деди. Толибжон унинг гапини яхши англамади. Секин бурилиб, ортига қайтди. Гулчехра билан ўтган бахтиёр кунларини хотирлаб кўнгли бузилди.

У ҳаёл билан бораркан, шаҳарча кенгашининг биносига етганини сезмай қолди. Қўш қаватли бинонинг очик айвонига гиламлар тўшалиб, саҳна безатилган. Атлас қўйлакли хонанда аёл доира чертиб ялла айтарди. Бола кўтарган келинчақлар завқлашиб термилишади. Болаларнинг қўлларида узун, рангли қоғозларга ўралган қўлбола ширинликлар. Толибжон тикилиб қаради: ўн-ўн беш чоғли келинчақ турган бўлса, ҳаммалари болаларига ўша “ўрама қанд”дан олиб беришибди. Уларнинг чехралари тонги шабнамдек тиник, жилмайиб бир-бирларига гап ташлаб қўйишади. Хонанданинг овози ширали, нолалари эҳтиросли эди. У вафоли ёр хақида қуйларди. Толибжон қўшиққа маҳлиё бўлиб қолди.

Байрамга келаётганлар дақиқа сайин кўпаярди. Уларнинг орасида оксоқоллар, ёш йигит-қизлар ҳам бор эди. Толибжон издиҳомни ёриб ўтиб, олдинга интилди.

Атрофдаги одамларни, ашула айтаётган хонандани суратга туширди. Чарчаган бўлсам кетгиси келмасди. Бирйўла мактабдаги тантанага ҳам кириб чикмоқчи бўлди. Чоррахадан ўннга бурилиб, мактаб томонга юрди. Яқинлашганида овоз кучайтиргичдан ўқувчи кизнинг кироат билан шеър ўқиётгани эшитилди. Шеър тугаган ҳамон бир гала оқ каптарлар пирпирак мисоли овоз чиқариб осмонга кўтарилди. Яна ўқувчиларнинг қарсақлари эшитилди.

Ховлига кирганида бир каватли кўхна бинолар қуршовидаги майдоннинг чор тарафида катта-кичик ёшдаги ўқувчилар саф тортишган, кўлларидаги турфа ранг шарларни силкитиб кийкиришар, парвоз қилаётган оқ каптарларни олқишлашарди. “Бинолар нураб қолибди, – дея ўйлади Толибжон. Сервернинг бир пайтлар айтиб берганлари ёдига тушди: уруш йилларидаги ҳарбий госпиталь кўз олдига келди. “Наҳотки, шу бинода жангдан олиб чиқилган ярадорлар жон беришган?! Кейин ғалаги расмлар чизадиган дароз ўқувчи билан кичкина Сервер бир партада ўтиришган... Энди буларнинг ҳаммаси аччиқ тарих бўлиб қолди”.

...Ўшанда Толибжон Зайниддинов бир неча йил ўтиб бу ерда хаёлидаги кўш каватли янги мактаб қад ростлашини билмаганди...

У секин-аста юриб ҳовли бурчагидаги ёш техниклар марказига борди. Остонада Қобилжон амаки ўтиргандек, уни қулиб қарши оладигандек туюлди. Ҳовлини бироз айланиб, ёшлик йилларини хотирлади. Узум ишқоми остида кийкириб сакраётган Иброҳимни кўргандек бўлди... Сўнгра, кўнглини энтиктирган ширин ҳислар оғушида мактаб дарвозасидан чиқиб кетди

Толибжон уйига етиб келганида чарчаганини хис қилди. Дарвозани очиб почта қутисига кўзи тушди. Тунука қутичанинг тиркишидан хат кўриниб турарди. Қутининг қопқоғини очиб, мовий рангли хатжилдни олди. Унда лотин алифбосида уй манзили ёзилганди. Толибжон ажабланди. Бир қўлида хат билан уйига кирди. Хатжилдга қарай-қарай дераза қаршисидаги столга борди. Ўтириб, кўзойнагини тақди-да, хатжилдни авайлаб очди. Ундан ажнабий тилда ёзилган бир варақ қоғоз чиқди. Толибжон лотинча ҳарфларни ҳижжалаб ўқишга уришиб кўрди. Матн инглиз тилида эди, айрим сўзларни тушунгани билан тиши ўтмади.

У бироз шундай ўтириб, нафасини ростлади. Кейин уйдан чиқиб, яна мактабга борди. Байрам қилаётганлар орасидан инглиз тили ўқитувчисини топиб, хатни ўқитди. Унда шундай ёзилганди:

“Жаноб Толибжон Зайниддинов!

Сизнинг “Зартопан одамлари” фото коллекциянгиз “Мухрланган лаҳзалар” халқаро фото танловининг “Гран-при” – олий даражали мукофотига лойиқ топилди.

Мукофот топшириш маросими ушбу 1991 йилнинг ойида Стокгольм шаҳрида ўтказилади. Йўл харажатлари танлов ташкилотчилари зиммасида. Қўшимча маълумотларни хабар қиламиз.

Тантанада қатнашиш имкониятингиз ёки истагингиз бўлмаган тақдирда, мукофот почта орқали Сизга етказилади.

“Зартопан одамлари” фото коллекцияси Венециядаги фотография мерослари фонднинг консультантлари томонидан санъат асарлари даражасида баҳоланди. Ушбу фото коллекцияни сотиб олоқчи бўлган музейлар бор.

Жавобингизни кутамиз.

Халқаро фотография Маркази”

Сувон МЕЛИ

ТАҲЛИЛ МУСИҚАСИ

1

Туйғу, маълумки, жисм ва жонда, кўнгилда кечмиш рухий-жисмоний кечинмалар, рухий хис-туйғулар мажмуидир. Шеър туйғунинг сўздаги намоёни, ифодаси экан, ҳеч қурса шу жихати билан у мусикага қондош соҳага айланади. Бу икки соҳа қондошлиги ҳақида талай фикрлар айтилган, тадқиқотлар яратилган. Бунинг устига мумтоз шеърятимизнинг етакчи вазни аруз ҳам моҳиятан мусиқий ходисадир. Мусиқа ўта нозик, пинҳоний туйғуларнинг оҳанг ва товушлар воситасида қилни қирқ ёрар даража ингичка сезги ифодаси ўларок, бу ифодани тушунтириш ва талкин этишда сўзга эҳтиёж сезади. Машҳур педагог В. А. Сухомлинский ёзганидек: “Сўз мусиқанинг бор-буд теранлигини ҳаргиз англата олмайди, лекин туйғу англатишнинг ушбу ўта инжа жабҳасига сўзсиз ҳам яқинлашиб бўлмайди” (Кабалевский Дм. Воспитание ума и сердце, М., 1984, с. 173).

Таҳлил, аксарият ҳолларда, шеърдан олинган таассурот ва ушбу таассурот қонуниятларини сўз орқали баён этиш, яъни муайян матн сифатида тушунилади. Ва шундай баён, матн, яъни таҳлилнинг керак ё керак эмаслиги, бу йўл билан асар қалбига кириш мумкин ёки мумкин эмаслиги ҳақида бот-бот фикрлар янграб туради. Шоир Сафар Оллоёр “Ўз осмони бор йигит (Ҳол Муҳаммад Ҳасан портретига чизгилар)” (Тошкент, “Musiq’a”, 2017, 205-бет) тўпламига кирган “Шарқирок оҳанглар – оқишдан дарак” номли яхши бир мақоласида тўсатдан ёзади: “Негаки, шеър шарҳланмайди, гарчи бунга ҳожат бўлса ҳам (?) (Сўроқ бизники – С. М.). Чунки унинг маъно-мазмунни ..., бир сўз билан айтганда, бор-йўғи фақатгина ўзида мужассамдир. Бинобарин, шеърни шарҳлашга уриниш – туғилган кўзичокнинг, у ери ундай, бу ери бундай дейишга ўхшаш гап, менимча”. Яна салдан кейин шоир “Айтдим-ку, шеърни шарҳлаб бўлмайди”, деб писанда ҳам қилиб қўяди.

Чамаси, шоиримиз шарҳлашни хато қидириш, деб тушунади, шекилли. Айтиш жоизки, одатда, жўн ва хашаки тизмалар эмас, кўркем ва теран шеърлар шарҳланади. Буюк бадииятдан айб қидирилмайди, чунки бу буюк файздир. Ундан бадиий маъно, пировардда илоҳий файз изланади. Шунинг учун туғилган кўзичокдан у ери

Сувон МЕЛИ – Ўзбекистон Республикасида хизмат қўрсатган маданият ходими. Филология фанлари номзоди. 1951 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Икки юздан ортиқ илмий мақолалари матбуотда эълон қилинган.

бундай, бу ери ундай дея айб қидириш эмас, унинг нозик хусни, гўзал ожизлиги-ю тетапоя қилишидан завқ туюш, Яратганнинг қудрати, сир-синаотидан лол қолиш, янги вужуднинг кўрк-тароватига таҳсин айтиш – буни шеърни шархлашга уриниш билан менгзаш мумкин.

Шеърни шархлаш ёки таҳлил қилиш (булар бироз фаркли, лекин моҳиятан бир нарса) илк босқичда бадий асар кўнгилда уйғотган, пайдо қилган хис-туйғу ва фикрлар ифодасидир ва шундан кейингина ушбу ҳолатни сўз орқали ифода этиб, коғозга туширмақдир. Шеърни шарҳлаб ёки таҳлил қилиб бўлмайти ёки бунга ҳожат ҳам, эҳтиёж ҳам йўқ дегувчилар шеърнинг, шеърятнинг таъсирдорлик қувватини ва хусусиятини, кўнгилда илк тикланадиган файзу моҳиятини инкор этган бўладилар.

Шеърдан туғилган тоза таассурот илмий асосда ва хис-ҳаяжонли тарзда, синчков, лўнда йўсинда баён этилганда чинакам илмий-бадий таҳлил вужудга келади. Бундай таҳлил ҳамиша тансиқдир.

Таҳлил мусикаси таҳлил этилаётган шеър мусикасидан туғилади. Таҳлил шеърга янги, аниқроғи, шеър қаърида яширин, маълум вазиятда юзага қалқиб чиқадиган маънолар, нолалар, кочиришлар қўшсагина, яъни уларни кашф этсагина, ўз вазифасини уддалаган бўлади. Акс холда, юқоридагига ўхшаш гаплар чиқаверади.

2

Буюк бир ғазал, айтайлик, хазрат Алишер Навоийнинг “Қаро кўзум...” ёхуд “Ўлтургуси” радифили ғазали мумтоз куй, маком йўлида ашула қилиб айтилар экан, матндаги ғазал бир неча бор кучайган холда, ундаги таниш сўз ва иборалар сеҳр-жодуга бурканиб, сўзлар чўғланиб сирли жилоларини намоеъ ва намойиш этади гўё. Масалан, халқимизнинг сеvimли санъаткори Муножот Йўлчиева:

*“Майдон аро, эй аҳли дин, кирманг тамошосигаким,
Юз кўрмайин ул кофири чобуксувор ўлтургуси”,*

дея ўзининг сеҳрли овози билан куйлар экан, байтдаги “майдон” бир неча бор кенгайгандай, “тамошо” каломи оламшумул кўлам касб этаётгандек туюлади. Сўзнинг асл навоийона микёси ҳақиқатан ҳам шундай. “Туюлмоқ” феълининг ўзаги “туй” (хатто “ту” бўлиши мумкин) бўлиб, у жуда қадимий туркий сўзимиздир. “Туйғу” сўзи ҳам ушбу ўзакдан. “Туймоқ” англамоқ ёки тушунмоқдан юксакроқ (балки бу бошқа ўлчамдаги тушунчадир) поғонада туради. Англашда ақл ва мантик ишласа, “туймоқ”да одамнинг бутун вужуди, борлиғи, кўнгли ҳаракатда бўлади.

Шундай қилиб, ўқилган, мутолаа қилинган ғазал билан мумтоз куй жўрлигида ижро этилган айни шу ғазал, яъни англаш ва туюш жиҳатидан гўё икки бошқа-бошқа ҳодисага – китобдаги ғазал ва куй оғушидаги ғазал – ўхшайди. Бундан шундай хулоса чиқадики, демак, мумтоз куй ва сохир овоз ғазалдаги сўз, ибора ва тинимлар замирида потенциал мавжуд маънолар ва хиссиётлар мажмуини юзага чиқаради, намоеъ этади ва инсон зехнияти учун кўримли ва сезимли юксакликка кўтаради.

Бундай фикрлар туғилиши ва айтилишидан мақсад шеър таҳлили ва умуман таҳлил (агар у бадий асар қалбига дахл қилувчи чинакам таҳлил бўлса, албатта) ва буюк ғазал мумтоз куй канотида парвоз қилиб, зимнида мавжуд бор-буд куч юзага чиқиши – бир-бирига монанд ҳодиса эканини кайд этишдир.

Таҳлил ҳам мумтоз куй сингари бадий асарга қанот бағишласа, унинг зимний маъноларини кўз-кўз қила олса, канийди.

Энди шу ўринда таҳлил сўзига синчковроқ нигоҳ қаратайлик. “Таҳлил

(таркалиш, куртак ёзиш; текшириш, суриштириш; ҳал қилиш, очиш)”. Бу сўзнинг луғавий маъноси, бизга зарур хос маъноси бундай: “Нарса, ходиса ҳамда шу кабиларни моҳият, қонуният ва бошқа жиҳатлардан текшириш, ўрганиш иши” ва яна “Бирор нарсанинг таркибини белгилаш ва унинг моҳиятини тадқиқ этиш” (Қаранг: Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 5 жилдди, 4-жилд, Тошкент: 2008, 41–42-бетлар). Агар сўзнинг тарихий илдиэларига боқадиган бўлсак, у “парчалаш, майдалаш, йўқ қилиш; эритиш; очиш, ҳал қилиш” (Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати, 4 томлик, 3-том, Тошкент, 1984, 216-бет) каби маъноларни ҳам англатиши маълум бўлади. Агар ушбу маъноларни бир нуктага жамлайдиган бўлсак, таҳлил бирор нарса ёки ҳодисанинг қилни қирқ ёриш даражасида ичу ташини ўрганиш, дейишимиз мумкин.

Яна бир мулоҳаза. Маълумки, келиб чиқиши арабий бўлган “таҳлил” ва ҳазрат Навоий бот-бот ишлатган “ҳиля” (зебу зийнат, тақинчок) уядош сўзлар. Одатда араб тилидаги уядош сўзлар ўзаро туташ маъноларни англатган ҳолда бир-бирини қувватлаб, кучайдириб келади. Ушбу икки сўзни маъно жиҳатдан боғлайдиган бўлсак, шундай манзара ҳосил бўлади: бадий асар синчков таҳлил жараёнида бор бисоти, имконидаги маъно потенциали билан яққолроқ очила боради, гўё у зебу зийнатга бурканиб, тақинчоклар таққандек бўлади. Бу ҳол асарнинг кўркига кўрк қўшади, таҳлил натижасида асар тўлишади, калбан ёришади.

Демак, таҳлил кенг маънода олганда бадий асарнинг аввал ҳассос кўнгил кўзгусида инъикос этиши, жиҳваланиши бўлиб, шундан кейингина сўз, матн либосида юз кўрсатишидир.

3

Яқинда “Ёшлик” журналининг 2017 йил, 2-сонида “Кўлёзма” рукни остида камгарин, қувноқ ва далбар шоир Азиз Абдураззоқнинг икки шеъри муаллиф кўлёмасида эълон қилинди. Дурдона икки шеър – “Оқликка шафқат” ва “Эҳтиёт шарт”. Ҳар иккисига “1988” санаси қўйилган. Аввал биринчисига тўхталсак.

Оқликка шафқат

Майли, ёғмай турақолгин, қор,

Ерга тушсанг, топтар одамлар.

Бўлажаксан киру хору зор,

Эзар поку нопок қадамлар.

Майли, ёғмай турақолгин, қор,

Оқлигингча қолақолгин, қор,

Поклигингча қолақолгин, қор.

Австриялик машҳур рухшунос олим Виктор Франкл “Маъно излаётган одам” номли китобида ёзади: “Санъаткор илҳом оғушида яратади, шу боис унинг ижод маншаъи қоронғилигича қолади, онг у ерни тўлигича ёрита олмайди” (Франкл В. Человек в поисках смысла, М., 1990, с. 99). Яхшиям ёрита олмайди, акс ҳолда биз, яъни инсон ижоднинг сеҳрли сир-синаотидан мосуво бўлардик. Онг ижоднинг ғайри шуурий оқимиға қонун-қоидалар киритиб, уни мантик ўлчовлари билан занжирлаган бўлар эди. Балки бунда бадий ижод ҳам мутлақо бўлмасди, хойнахой. Шу ерда Оскар Уайльдинг бир гапи ёдга келади: “Санъатни севмаслиқнинг икки усули бор. Бири – уни шунчаки севмаслик. Иккинчиси – уни ақл орқали, рационал севиш”.

Ушбу шеърнинг маншаъи – пайдо бўлиш ўрни қаерда?

Буни, юкорида рухшунос олим ёзганидек, аниқлаш қийин, лекин юзароқ тафсилотларни қайд этиш мумкин. Қор ёғаётган манзарани кўз олдингизга келтиринг. Сон-

саноксиз оппоқ зарралар (геометрик шакл бўйича, кристаллар)¹ ерга, пастга бетиним ёғилади. Бундай шиддатдан, еру кўкни тутган окликдан завкланасиз. Лекин айни шу завк туйқусдан, қутилмаганда аламга, оғриққа эврилади: шундай мухташам оклик заволга юз тутмоқда, ахир. Лекин шеър номида “алам” эмас, “шафқат” сўзи бор. Нега “Окликка шафқат”(?) Шафқат алам ва оғриқдан устунми ёки уларнинг пайдо бўлиш манзиллари бошқа-бошқами? Оғриқ ва алам асосан, кузатувчининг аҳвол-руҳиясига тегишли бўлса, шафқат кузатилган нарсага дахлдордир. Яъни корга, унинг бекиёс оклигига. Шафқат аяш, раҳм қилиш ҳис-туйғуси бўлиб, бунга биринчи навбатда одамнинг ўзи, қор ёғишини кузатаётган одам муносиб эмасми? Демак – шоир ва ёғаётган қор. Сирли бир эврилишга кўра ёғаётган корга, окликка шафқат ортга бурилиб, шафқат билдираётган одам, кузатувиға ҳам дохил бўлиб қолади. Бу – айни табиий, оклик ўзида, вужуду кўнглида бўлмаса, окликка мунча сажда (шу сўз қаламга келди ва уни ўзгартирмадик) қилармиди шоир. Буни олдга қаратилган туйғунинг ортга қайтиш қонуни, деб атасакмикан, ёки ҳиссиётнинг умумлашма қонуни?

Аммо ҳозирча ҳиссиёт кузатувчидан жабҳага, корга томон оқмоқда:

Майли, ёғмай турақолгин, қор...

Сатрни уч нуқта (...) билан сийлаймиз, бу бизга уни шеърдаги матндан айириб, нисбатан мустақил бўлак сифатида нигоҳ ташлашга, алоҳида кўз-кўз қилишга имкон яратади. Мисрада гап оний лаҳзалар ҳақида кетмоқдаки, қатъий мантиқни ишга солиб ҳолатга боқсак, бу ҳеч қачон амалга ошмайдиган иш экани аён бўлади, ёғаётган қорни қандай тўхтатиб қолиш мумкин. Бу имконсиз. Яна, “майли” деганига нима дейсиз? Ундан буни ҳеч ким сўраётгани йўқ. Лекин. Мумкин бўлмайдиган нарса айтилоқдами, демак, нимадир муҳим нарса бор ва шу нарса мантиқни орқага суриб ташлайди. Мантиқсизлик юксакроқ мантиқ томон йўл очади.

Бу сатр шеърнинг илк мисраси бўлиши қаторида унинг лейтмотиви, ўқ илдиридир. Одатда, мисра шеърда ҳам мухтор, яқка ҳолда, ҳам бошқа мисраларга боғлиқ, жамоа тарзда вазифа бажаради. Баъзан шеърдан ажратиб олинган алоҳида мисра янги, қутилмаган қиёфада намоён бўлиши мумкин. Агар “Майли, ёғмай турақолгин, қор” сатрини кейинги мисралар билан жўровозликда кузатсак, шоир нега бундай демоқда, деган саволга жавоб оламиз:

Ерга тушсанг, топтар одамлар,

Бўлажаксан кир-у хору зор.

Эзар поку нопок қадамлар.

Чунки, ернинг қонунилари ўзгача, тартиботи бошқа. Ерга тушдим, энди бунда у тушаётган осмоннинг поклиги йўқ. Қор топталиши аниқ, у шунга маҳкум ва бу учун ҳеч ким айбдор эмас. Азалий илохий таомил шундай. Қорнинг ерга тушиши муқаррар бўлганидай, унинг топталиши ҳам муқаррар. Унинг “кир-у хору зор” (ифода ва тасвирнинг аниқлигини қаранг) бўлиши, “поку нопок қадамлар” эзиши ҳам муқаррар. Бунда қадамларнинг эзгу-ёвузлиги ҳам, эрк-ихтиёри ҳам йўқ. Муқаррарият шунчалик мутлақ экан, унда бу қадар жонбозликка боис не?

¹ Шу ерда бир изох: оламнинг эзотерик структурасига бағишланган Друнало Мельхеселедекнинг “Хаёт гулининг кўхна сирин” китобида кристаллар ҳақида шундай дейилади: “Улар тирик ва онга эга. Мен улар билан, улар мен билан мулоқотга киришадилар. Ушбу ўзаро фикр алмашувдан кўплаб муаммоларга ойдинлик киритдим... Кристаллар фавқуллодда иктидорга эга. Улар барча турли-туман усуллар билан одамларга таъсир ўтказадилар”. (Мельхеселедек Друнало, Древняя Тайна Цветка Жизни, М., Изд. “София”, 2012, с. 242–243). Муз заррачалари бўлган қор ўзининг кристалл шакли ва ирфоний онги билан одам, яъни шоир шуурига шеърда айтилган ушбу ғояни, маънони жойлаб қўйган бўлса, не ажаб. Умуман, қор ёғишининг инсон қалбига соладиган сеҳр-жолуси айнан кристаллар билан боғлиқ бўлса нима дейсиз?

Боис окликнинг, эзуликнинг, гўзалликнинг илоҳий сеҳрида, жаннатий жозибасида. Оний гўзалликдан сеҳрланган кўнгил уни шу қадар қизғанадики, ўз табиий йўли – ерга энишини хоҳламайди. Охирги мисраларда шеър оҳангида тезланиш рўй бериб, ҳиссиёт гўё портлайди. Лейтмотив мисра бошчилигида охирги уч мисра шеърни кескин, фоже ва бир пайтнинг ўзида нозик зарб билан якунлайди:

*Майли, ёғмай турақолгин қор,
Оқлигингча қолақолгин, қор,
Поклигингча қолақолгин, қор.*

Француз бастакори ва мусика назариётчиси Жан Филипп Рамо (1683–1764) шундай ёзган экан: “Мусика математик фанлар сирасига кирмайди, аксинча, аник фанлар мусиканинг бир қисмидир, чунки улар асосида мутаносиблик ётади, мутаносиблик эса жарангли вужуд ҳосиласидир” (Золотое сечение, М., 1990, с. 299)

Демак, неки жарангли вужуд бўлар экан, у қайбир даражада мусикийликка дахлдордир. Мисралар сони, уларнинг туроқларга бўлиниши, сўзлар ҳижжолардан ташкил топиши, уларнинг сони, қофияланиш тартиби ва яна бошқа қатор омиллар мусикий тийнат ва мусикий сифатга эга. Банд неча мисрадан ташкил топиши, уларнинг ўзаро муносабаги, қайтариқ мисралар – булар ҳам мусикий аҳамият касб этади.

Буюк комусий олим Абу Наср Форобий бобомиз ўзининг “Мусика ҳақида катта китоб” (“Китоб ал-мусика ал-кабир”) асарига кирган “Мусикий уйғунлик ҳақида” мақоласида ёзади: “Ундан ташқари, мусика жорий тилнинг синтаксисига бўйсунди. У шу даражада риторика ва шеърят қондаларига, яъни диалектика билан боғлиқ санъатнинг ушбу икки тури қонунларига амал қилади” (Аль-Фараби, Естественнo-научные трактаты, Алма-Ата, 1987, с. 218). Мусика миллий тил синтаксиси, яъни гап тузилиши ва гапда сўзларнинг бирикуви билан чамбарчас боғлиқ экан, у санъат асарига айланган ҳар бир шеър, ҳар бир мисра ҳужайрасида яшамоғи тайин.

Шеърга қайтиб, ундаги сўнгги мисралар қаърига басират нигоҳи билан боқадиган бўлсак,

Оқлигингча ————— *қолақолгин, қор.*
Поклигингча —————

зимнида ёлворишга коришиқ алам борлиги сезилади.

Мумтоз ашулачилигимизда нола деган атама бор. “Нола – (йиғлаш) – ашула айтганда сўзнинг бир бўғинида овозни титратиб чўзиш” (И. А. Акбаров, Музыка луғати, Тошкент, 1987, 231-бет.) Қоғозга битилган шеър ёки ғазал ҳали ашула эмас, албатта. Лекин сўз ва маъно ички талаффузи билан ялпи нола оҳангини вужудга келтирадики, буни потенциал ашула дейиш мумкин.

Агар шеърга қайтсак, гап фақат ёғаетган қорда эмас. (Ёғаетган қорда ҳам албатта, чунки шеър қор ҳақида-ку!) Ёғаетган қор осмондан ерга охиста тушгунга қадар ўтган сониялар оралигида – оламдаги жами окликнинг, ҳаракатдаги окликнинг тимсоли, оклик эса – гўзаллик тимсолидир. Ва у шу билан бирга жамики оклик (оклик, балки гўзалликнинг энг олий даражасидир) Ерга, ҳаёт аталмиш талотўпга тушгач, лат ейиши, заҳа тортиши, оклигидан, поклигидан фақат бир қисм қолишини шоир билади, ҳамма билади. Лекин ҳеч ким, ҳеч бир куч уни “қир-у хору зор”ликдан сақлаб қололмайди. Чунки “хору зор”лик – бу ҳаёт, ҳаёти дунё дегани. Лекин ҳамма шул синоатга, ёғаетган қор каби ҳаётга интилади. Ҳаёт эса... фақат окликдан иборат эмас.

Балки мутлақ окликда ҳаёт йўқдир. Ҳаёт синов дунёси, қир-чирлик унинг

ажралмас бўлаги, азалий қонуниятнинг моҳиятидир, балки. Лекин оклик – оклик, поклик – поклик-да. Унинг мавжудлиги улуг тасалли-ку мунис ва мунглуғ одамга.

Шеър минбардан ўқиладимиз ёки ўзича овоз чиқариб, ё овоз чиқармасдан кўз югуртириладими – ҳар қандай ҳолатда муайян мусиқий такт, бўлакка бўлинган ҳолда талаффуз этилади. Бундай ҳол шеър ичда ўқилганда ҳам сақланади. Мисра шу тахлит мусикавий идрок этилади, шеър мисралар йиғими ва кетма-кетлигидан ташкил топаркан, улар қай тартибда ва қай йўсинда қофияланиши, қандай банд ҳосил этиши, банддаги мисралар сони, тўла ва чала бандлар – барчаси бириккан ҳолда шеър мусикасини яратди.

Агар мазкур шеърга банд нуктаи назаридан қарайдиган бўлсак, дастлаб илк тўрт мисра банд ҳосил қилади, бешинчи қайтарик мисра эса устама тарзда бешлик бандни ясайди. Унинг структур вазифаси шундаки, у ҳам тепага, ҳам қуйига ишлайди. Ўзидан қуйидаги икки мисрага тиргак вазифасини ўтайди ҳамда бирикиб учлик, яъни тоқ бандни ҳосил қилади. Айрим ўзгариш билан тақрорланган, шакл ва маъно жиҳатидан қондош мисралар акс-садо, эхо жаранги яратиб, тугалланмаган тугаллик ҳосил қилади.

Ушбу мисралар ва бутун шеър дунёи дуннинг қосир зиддиятидан, шафқатсиз заруриятидан (одатда, шафқат шафқатсизликдан сўралади) нола чекади гўё.

4

Иккинчи шеър:

Эҳтиёт шарт

*Юрмоқ учун яралмиш оёқ,
Тепмоқ учунмас.
Бу бир оддий ҳақиқат, ўртоқ,
Тепган тушунмас.
Эҳтиёт бўл,
Бу дунёда бор ҳисоб-китоб,
Бир кун келиб берурсан жавоб,
Бедарвоза ҳеч шаҳар бўлмас.
Ажалидан анча эртароқ,
Тепган ўлар,
Тепилган ўлмас.*

Бу шеър юқоридагидан тамом ўзгача. Олдингида юракни орзиқтирувчи лирика, қоғе бир руҳ етакчи бўлса, бунда қатъият ва золимга таҳдид бор.

Асар уч структур бўлакдан иборат: 1. Сарлавҳа. 2. Илк банд – шеърга кириш, “ўртоқ”қа, яъни шеърхонга мурожаат. 3. Асосий қисм – бу энди “тепган” – жобирга мурожаат.

Шеър сарлавҳаси бежиз илк структур бўлак сифатида белгиланмади. Зотан, сарлавҳа мисли уй ёки ховлига олиб қирадиган эшик ёки дарвоза. Бу ўхшатиш янги бўлмаса-да, масала моҳиятини аниқ ифодалайди. У нафақат эшик ёки дарвоза, балки маъновий йўлқўрсаткич ҳам. Сарлавҳа, ном бадиий асарнинг ажралмас ва муҳим унсуридир. (Айрим шеърларда сарлавҳа бўлмайди, айни шу ҳолат ҳам маъно ташийди, сарлавҳасизлик ҳам шеърдаги муайян қонуниятни урғулайди).

Ушбу нуктаи назардан сарлавҳа ва бутун шеър ва улар орасидаги муносабатга (қиёс принципи шу ўринда ҳам амалда) синчков диққат қаратсак, “эҳтиёт шарт” жумласида яширин ва аччиқ киноя мавжудлигини фахмлаш мумкин. Киноянинг бош хусусияти, маълумки, ходисага бериладиган баҳонинг атай нотўғрилигидир. Эҳтиёт шарт, одатда, бировнинг эҳтимолий хавфдан огоҳ этишни билдирса, сарлавҳадаги бу гап “тепган”га қаратилган. Ахир, у тепонгич бўлса, эҳтиёт кўчасидан ўтмаган

бўлса, эҳтиётни назар-писанд қилармиди? Айни шуниси билан, сарлавҳа – биринчи қатламда киноя, юкорироқ ёки теранроқ қатламда – огоҳлантириш, ҳатто, таҳдид.

Шеърдаги илк банднинг оҳанги, мусикаси ўзгача – кескин ва қўпол. Тўққиз хижоли (4+5) мисра беш хижоли қисқа сатр билан давом этади ва “мас” (эмас) инкори билан тугалланган қисқа мисралар жаҳл ва ғазабни жонли тарзда ифода этади. Кундалик ҳақиқат – “Юрмоқ учун яралмиш оёқ” шу қадар одмики, агар гап шу ерда тугалланганда, хўш, нима бўпти, дея елка қисишимиз мумкин эди. Лекин қисқа ва силтов билан битилган сатр “Тепмоқ учунмас” янграши биланоқ манзара бирдан ойдинлашади. “Юрмоқ” одатдаги ҳол, “тепмоқ” ахёнда бўладиган фавқулоддаги воқеа. Савол туғилади: нега бу икки ҳол қаршилантирилмоқда? Шунда асарнинг салбий бош қаҳрамони – “Тепган” шеър майдонига чиқади. Унинг бош белги – хусусияти ақлсизлик, ғофиллик, юксак маънодаги гумроҳлик – “Тепган тушунмас”.

Асосий қисм кескин ҳамда шиддатли буйруқ майли – “Эҳтиёт бўл” билан бошланади, у сарлавҳанинг сал ўзгарган, муружаат шаклидир. Мухими, шу ердан бошлаб, шеър кайфияти ва ритмикасида кескин бурилиш содир бўлади. Бошда “Ўртоқ”ка қаратилган сўз тўсатдан (рус адабиётшунослари Достоевский асарларида “вдруг” (тўсатдан) сўзининг поэтикасини махсус тадқиқ этишганки, кескин бурилишни аңглатувчи ушбу сўз ва ҳолат махсус эътиборга лойиқ эканини кўрсатади) йўналишини ўзгартириб, инвектива (бирор шахс ёки воқеага қарши қаратилган кескин қораловчи нутк) тусига қиради. Бу нутқ шеърнинг сўнги уч сатрида ўз ҳадди аълосига чиқади:

*Ажалидан анча эртароқ,
Тепган ўлар,
Тепилган ўлмас.*

Фақат шу ер, охириги мисраларга келибгина жабрдийда жобир билан ёнма-ён ҳолда юзага қалқиб чиқади. Тирик жон борки, барчаси ўлади. Мақолда айтилганидек, синмасни кулол, ўлмасни Худо яратмас. Лекин ўз ажали билан ўлмоқ иборасига зид бўлган ажалидан бурун ўлмоқ, деган тушунча борки, унинг сир-асрори, касофати-ю мохиятини банда аниқ-тиник билмайди. Лекин унинг юзада турган бир сабаби қайсидир даражада тушунарлидай. Бировга ноҳақ зулм, жабр қилиш, ахлоқ-одоб, одамийлик қоидаларини қўпол тарзда бузиш, Яратганга шак келтириш каби гуноҳи кабирлар...

Шу боис биринчи банддаги “мас” ялпи инкорлар бу ерда тасдиқ – инкор (ўлар-ўлмас) билан алмашади. “Тепган” ажалидан анча эртароқ ўлади, “тепилган” эса вақти-соати етиб, ўз ажали билан тўшагида тинчгина омонатини топширади.

Охириги икки сатрда бироз ёпиқ парадокс бор. Одатда тепган зарб беради, тепилган жароҳат олиб ҳатто ўлиши ҳам мумкин. Тепишда ўлдиришга, маҳв этишга ғайри шуурий интилиш бор. Лекин шеър хотимасида нақ тескариси – “Тепган ўлар, тепилган ўлмас”. Бунда оддий ҳолатдан юксак ахлоқий аҳком ҳосил бўлмоқдаки, терслик, парадокс ушбу ҳолатга куч-қувват ва жозиба бахш этмоқда.

Олий адолат қарор топади, худди Лермонтовнинг машҳур “Шоирнинг ўлими” шеъри адоғида айтилганидек – “Тангри ҳукми бор...” (Но есть и божий суд...) Шу тариқа ҳажман кичик, аммо улкан маъно қамровли шеър яқунланади.

5

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да “тепмоқ” сўзининг олти маъноси (шулардан иккитаси “кўчма” белгиси остида) қайд этилган. (Қаранг: 4-жилд, 69-бет). Лекин биз таҳлил қилаётган шеърда юз кўрсатган маъно луғатда акс этмаган. Агар “тепган” ва “тепилган” сўзлари маъносига шўнғийдиган бўлсак, улар аниқ ва кўчма

маъно англатишини кўраимиз. Бундаги тешиш, биринчидан, бевосита оёқ билан зарба беришни англатади, лекин шеърда кўчма қатлам ҳам борки, бу муҳимрок. У бировга қаттиқ жабр қилиш, иссиқ ўрнидан мажбуран, кўпол тарзда кетказиш, ожиз одамни ерга уриш, ҳақорат қилиш каби кўчим маъно тармоқларига эгаки, ушбу кўпмаънолилик, турли хиссий-эмоционал маънолар босими шеър жозибаси ва бадиий теранлигини тайин этади.

“Ёшлик” журналида босилган қўлёзмадан кўринадики, ушбу икки шеър бир варақдан олдинма-кетин ўрин олган. Бу – тасодиф эмас, ҳойнаҳой. Демак, уларни бирлаштирадиган қандайдир муштарак жиҳат, қизил ип бор.

Қорнинг оқлиги, поклигини кизганиб, бу шаффоф туйғуни шафқат деб атаб (“Оқликка шафқат”), “Майли, ёғмай турақолгин, қор” дея мунглиг оҳ тортаётган кўнгил оқ ва пок қор қора ерга тушгач, уни қандай кўргилик, топташ ва тепкилар кутиб турганини иккинчи “Эҳтиёт шарт” шеърда ҳам тасвирлаб, ҳам ҳимоя этмоқда гўё. Агар биз икки шеър орасида ботиний боғлиқлик, маънавий робита излайдиган бўлсак, қор – тепилган (одам) қаторини ҳосил қилишимиз мумкин. Қор барибир ерга тушади, уни “поку нопок қадамлар” топтайди. Атайдан эмас, оёқ остида бўлгани учун. Лекин... Атай эзишлар, топташлар, ожизни тепкилашлар, қутурган зўравонликлар...

Шундай кирдикорлар ҳақидаги “Эҳтиёт шарт” шеъри ушбу нукталарда “Оқликка шафқат” шеъри билан кесишади ва ҳар иккаласи биргаликда гўзаллик ва эзгуликни ҳар бири ўз йўлида, лекин яхлит маъновий махражда тараннум этади.

Оқлик ва поклик ғалаба қилади – “Тепган ўлар, тепилган ўлмас”. Балки бундай бўлмас ҳам, тепганлар ажали етгунча тирик юрарлар балки. Лекин шеър “тепилган”нинг таҳдид шаклига кирган илтижосиким, таниқли адиб Саъдулла Сиёевнинг “Аҳмад Яссавий” романида улуғ авлиё бобомиз тилидан айтилганидек, “Мазлумнинг илтижоси ҳаргиз мустаҷоб бўлғай... Бир ғарибни йиғлатган золимнинг кулиб юришини Оллоҳ хуш кўрмағай”.

“Тепилган” фақат одам бўлиши шарт эмас, у топталган ҳақиқат, писанд этилмай четга итқитилган улуғ ғоя, ҳақорат қилинган пок туйғулар ҳам бўлиши мумкин. Уларга қарши хезланган қуч алал-оқибат зору забун бўлишга маҳқумдир.

Ҳар қандай бадиий асар ўзига хос ҳомили роз, яъни сир масканидир. Ундаги бадиий сир ва сеҳрни охиригача очиш имконсиз, бунинг устига, очилган сир – сир эмас. Айни шундай сир ва сеҳр бадиий асарни ўзи яратилган давр аҳли учунгина эмас, келгуси авлодлар учун ҳам тансиқ бўлишини таъмин этувчи илк омиддир. Чинакам бадиий асар ҳомили роз бўлар экан, унинг ботиний оламида сайр этиб, сир-асрорини очишга жазм этган одам қошифи роз, яъни сирларни кашф этувчи бўлиши лозим ва тайиндир.

Бадиийлик – абадийлик, дегучи эди марҳум бир устозимиз. Устоз шоир Азиз Абдураззоқ ушбу икки шеър биланок абадийликка дохилдир. Деймизки, жойингиз жаннатда бўлсин, Азиз ота.

Икки оғиз хулоса.

Таҳлил ва мусиқа. Туйқус бир-биридан жуда узок ходисаларга ўхшайди. Лекин масала зимнига боқиб фикр қилсак, аён бўладики, асл бадиий асар ижодкор қалбига Яратган жойлаган мусикадан (хоҳланг уни илҳом деб атаг) туғилади ва бу мусиқа сўз ва оҳанг санъати бўлиб яралган асарга кўчиб ўтади. Ушбу мусиқа вужудига бир нав қирмай, қалбан тингламай туриб бадиий асарни тўлақонли таҳлил қилиб бўлмайди. Тўлақонли таҳлилда эса сўз санъати мусикасидан таҳлил мусикаси яралса ажабмас.

**Отабек
ДЎСТЁРОВ**

МАЪРИФАТ БУЛОФИ

Адиб Ойбек асос солган “Шарқ юлдузи” журнали, мана, қарийб бир аср бўлибдики, ватандошларимиз шуурини ўзининг ёрқин нурлари билан баҳраманд этиб келмоқда. Журнал бу узун умри давомида қанчадан-қанча буюк ижодкорларни кашф этмади дейсиз. Қанчадан-қанча ижодкорлар “Шарқ юлдузи” очган эшик орқали адабиёт майдонига кириб келишди. Бу журнал ўша ташкил этилган пайтларидан буён ижодкорлар учун ўзига хос трамплин вазифасини ўтаб келган ва келмоқда. Бу журналда чиқиш бахтига муяссар бўлган ёш ижодкор қайсидир маънода юксак адабиёт намояндалари томонидан эътироф этилиш ва тан олинмиш бахтига ҳам сазовор бўлиб келган. Шу ўринда бир мисол келтириб ўтсак, XX аср ўзбек ва жаҳон шеъриятининг иккита буюк вакили Абдулла Орипов ва Рауф Парфилар илк бор шу журналда кашф этилган. Абдулла Орипов шеърлари ўша даврнинг забардаст ижодкорлари тавсиясига биноан Хусниддин Шарипов эътибори остида журнал саҳифаларида эълон қилинган бўлса, XX аср интеллектуал шеъриятининг асосчиси Асқад Мухтор ёзган оқ йўл билан бирга Рауф Парфи шеърлари ҳам мазкур мўътабар ва муқаддас журнал юзини безаган экан. Мана шу иккита улкан ҳодисадан олдин ва кейин, қолаверса, ҳозир ҳам бу улуг аъна давом этиб келмоқда. Демак, мазкур аънадан келиб чиқиб айтиш мумкинки, “Шарқ юлдузи” журналида адабиёт майдонида яшаб қоладиган ижодкорлар асарлари чоп этилади. Ушбу журнал биз назарда тутган ижодкорлар ва улар яратган асарлар учун қайсидир маънода синов вазифасини ҳам ўтайди. Чунки журнал тахририятида ўз даврининг буюк ижодкорлари хизмат қилиб келишган. Булар Ойбек, Асқад Мухтор, Хусниддин Шарипов, Носир Фозилов, Матёқуб Қўшжонов, Ўткир Ҳошимов, Шукур Қурбон, Баҳром Рўзимухаммад, Сирожиддин Саййид ва бошқа кўплаб улуг ижодкорларнинг мазкур журнал тарихида ўзига хос ва мос ўрни бор десак асло муболаға қилмаган бўламыз. Булар орасида яна бир шоир борки, у кишининг номлари алоҳида айтиб ўтилса адолатдан бўлади. Бу шоир Икром Отамурод бўлиб, у киши қарийб ярим асрлик умрларини шу журналга бахшида этиб келмоқдалар. Бугунги журнал тахририяти ҳам аввалгиларига муносиб ворислар десак асло хато

Отабек ДЎСТЁРОВ – 1993 йилда тугилган. Камолитдин Беҳзод номидаги Миллий расомлик ва дизайн институтини тамомлаган. Ўзбекистон Ёшлар иттифоқининг Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти қошидаги “International House – Tashkent” академик лицейи бошланғич ташиқлот етакчиси. Мирзо Улуғбек тумани Ёшлар иттифоқи кенгаши фаоли.

қилмаган бўламиз. Бугунги тахририят ҳам шоир Сирожиiddин Рауф бошчилигида Икром Отамурод, Рисолат Ҳайдарова, Ориф Ҳожилар... имкони борича фидойилик билан журналга чин дилдан хизмат қилиб келишмоқда. Демак, бугун ҳам фақатгина яхши ва янги асарлар журналда эълон қилинмоқда. Мен ушбу журналнинг ашаддий мухлиси, обуначиси ва ўқувчиси сифатида журналда берилаётган ҳар бир асарни қолдирмай ўқиб бораман. Бугун журналнинг сўнгги сонларидан бирида эълон қилинган асарларнинг мендаги таассуротларини сиз билан ҳам ўртоқлашмоқчи эдим.

Жумладан, журналнинг 2017 йил 7-сони аввалги сонлари каби ўқувчиларнинг эсида қолиб, уларнинг тасаввурини бекиёс таассуротлар билан бойитишга хизмат қилади десак асло янглишмаймиз. Ушбу сонда эълон қилинган ижодкорлар ва уларнинг асарларидан чиқарган хулосаларим билан сўзимни давом эттирсам.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али шубҳасиз бугунги адабиётимизнинг пешқадам ва сермахсул адибларидан бири саналади. Унинг хилма-хил адабий турларда фаол қалам тебратаётгани сўзимизнинг ёркин исботидир. Муҳаммад Али асосан тарихий мавзуларда ижод қилади. Бундан анча йиллар муқаддам у хинд халқининг ўлмас эпоси “Рамаяна”ни ўзбек тилига таржима қилган эди. Таржима беиз кетмабди. Адиб ушбу мухташам асардан таъсирланиш ўлароқ ўзининг “Ҳиндистон маликаси” деб номланган дарамасини яратибди. Мазкур драма чин маънода “Шарқ юлдузи” саҳифаларига ҳам мазмунан, ҳам шаклан ярашиб тушган. Чунки унда Шарқ инсонининг фазилатлари улуғланади. Драмани ўқир экансиз, Рамада мард ва ўктам ўзбек йигитини, Ситада эса гўзал ва оқила ўзбек кизини кўргандек бўласиз. Драма бошидаги Ситага куёв танлаш учун ўтказилган мусобақада “Тарамастха – Термиз, Хоразм ёқдан” ҳам паҳлавонлар иштирок этади. Ушбу сатрни ўқир экансиз, беихтиёр Хоразм юртининг ўлмас қахрамони Ҳиндистонда мислсиз қахрамонликлар кўрсатган Пурёвалий – Паҳлавон Махмуд ёдингизга тушади. Адабиёт халқлар ўртасидаги дўстлик эканлигига яна бир бор амин бўласиз.

Рама худди ўзбек йигитларидай отаси Дашаратҳанинг сўзидан чиқмайди. Бу куйидаги сатрларда яққол акс этиб туради:

Отамга тик боқмасман, йўқ, ундай ўғилмасман!

Йўқ, онажон, отамнинг сўзин икки қилмасман.

Отам сўзин қайтармоқ менга зилдай гуноҳдир,

Йўқ, Рамангиз ушмундоқ гуноҳлардан йироқдир!

Менга ушбу сонда таъсир кўрсатган асарлардан яна Шуҳрат Матқарим қаламига мансуб “Оғрик” ва “Гапиришга кўрқадиган одам” ҳикояларидир. “Оғрик” ҳикояси қахрамонини қийнаётган оғрик жисмоний оғрик десангиз, адашасиз. Яъни қахрамонни қийнаётган оғрик митти айни пайтда улкан армонлар оғриғи, биринчи муҳаббат ва жамиятдаги ноҳақликлардан орттирган асоратларининг улкан оғриғидир. Аммо ҳикоя якунида қахрамон ушбу оғрикни оғрикнинг ўзи билан енгади. Чунки ҳикоя қахрамони – олийжаноб инсон. У ўтмишидаги оғрик орттирган паллаларида мардона турган, одил турган. Ишда қолиши учун бошлиғига хушомад қилмаган. Хуллас, қахрамон асар якунида бир умр хаёлларида асраб юрган биринчи муҳаббати хаёлларига берилиш орқали оғриқдан халос бўлади.

“Гапиришга кўрқадиган одам” ҳикояси қахрамони Дарвеш ҳам олийжанобликда аввалги ҳикоя қахрамонидан қолишмайди. Дарвеш болалигида умуман гапирмаган. Бу кўпчиликни ташвишга солса-да, кўпни кўрган кайвони момоси октиғининг дим

акллилигидан хотиржам. Момонинг хотиржамлиги бежиз эмас экан, октиги гапни ўрнида гапирадиган инсон бўлиб вояга етади. У кунлардан бир кун Наврўзга пул йиғиш баҳонасида қишлоқни талаб юрган бир юлғичга сўз бермай, уни шарманда қилиб, уйдан чиқариб юборади. Содда авом эса билиб-билмай бояги лўттибознинг ёнини олиб чиқади. Аммо барибир хикоя якунида асл ҳақиқат, яъни юлғичнинг асл башараси очиб ташланади. Авом кўни-кўшни Дарвеш олдига кечирим сўраб келади. Аммо бу кечирим уларнинг Дарвеш кўнглига етказган жароҳатга малҳам бўлмайди. Дарвеш болалигида Халфа момоси кистовга олиб: “*Нега гапирмайсан?*” деганида, “*гапиришга қўрқаман*”, деб жавоб берган эди. Хикоя якуни ҳам ана шундай мифик тарзда якунланади. Дарвеш одамлардан зада бўлиб, инсониятдан юз ўгирган сўнги охудаи инсониятдан юз ўгиради, яъни бошқа гапирмасликка қатъий аҳд қилади.

Ушбу сондаги менга таъсир кўрсатган учинчи “Ичон қалъадаги ойдин кеча” асари эссе жанрида ёзилган бўлиб, тарихимиз ва мумтоз адабиётимиз билимдонларидан бири Комил Аваз қаламига мансуб. Адиб эссесида ўзи ва забардаст рус адиби Владимир Солоухин ўртасидаги самимий дўстликдан хикоя қилади. Бу дўстлик биргина “Қудук” шеъри воситасида боғланган. Бу дўстлик натижаси ўлароқ Хоразмга келган буюк адибни қадим Ичон ва Дишон қалъа хотиралари бир умр тарк этмайди. Адиб ўз ўрнида муаллифга ҳам ёрдам қўлини чўзади. Гарчи бу ёрдам ўша пайтдаги бешафқат тузум туфайли амалга ошмай қолган бўлса ҳам муаллиф ёдидан мангуга жой олади. “Қудук”да эса айнан шу нарса – инсонга эзгулик улашинг, деган буюк ва ўлмас ғоя илгари сурилади:

*Эзгуликни улашсанг элга,
Абад тирик, азизсан элда.
Кенг ҳам нурли бўлса қучоғинг,
Майли, катта эмас, булогинг –
Бошидасан, панд сенга минг бор,
Халқ олдига қулф урма зинҳор.
Меҳр сувин кўрмагин малол,
Кўп чуқурроқ ботириб, сув ол.
Узайсин хўп умринг кўп, илло,
Лек, қилма ўзингдан мосуво –
Илҳом, севгинг топмасин завол,
Лек чуқурроқ ботириб сув ол.*

“Шарқ юлдузи” журнали ҳам ўқувчиларимиз шуурига зилол сув каби тоза туйғулар, фикрлар ва ғоялар улашаётган маънавият қудуғидир. Илоҳим, “Шарқ юлдузи” оркали қалбимизга оқиб кираётган маърифат булоғи мангуга оқиб тургай!

ИСКАНДАР ДЕВОРИ

Ильёс ИСМОИЛОВ

Шарқда яратилган исқандарномаларнинг асосий образларидан бири Искандар деворидир. Алишер Навоий бу масалага махсус эътибор қаратиб, Искандар ҳақидаги асарини “Садди Искандарий” деб номлади. Бунга турли асослар бўлган, жумладан, Искандарни дунёга машҳур қилган сабаблардан бири унинг кўплаб гаройиб ишларни амалга оширгани, тилсимлар банд қилгани эди. Сад қиссаси Қуръон таъсирида Шарқда кенг оммалашиб, Искандар ҳақидаги тарихий, диний, адабий манбаларнинг деярли барчасида сюжетнинг ажралмас таркибий қисмига айланган. Искандарнинг тўсиқ қуриши Навоий дostonида бутун воқеалар ривожининг қок марказида бўлиб, у жаҳонгирнинг қуруқликдаги сафари ниҳоясидир. Шунингдек, Навоий мазкур ҳодисада Искандар фаолиятининг ҳалоскорлик миссияси ифодасини кўрган, унга Искандарни ижобий қаҳрамон сифатида тасвирлаш учун асос сифатида қараган.

Қолаверса, Шарқда “Искандарнома” номи билан жуда кўп асарлар яратилган. Низомий ўз дostonини шундай номлагач, Амир Хусравдан бошлаб жаҳонгир тўғрисидаги асарларни алоҳида номлаш орқали ҳам ўзига хосликни намоён қилиш тенденцияси кузатилади. Хусусан, Амир Хусрав “Оинаи Искандарий”, Навоий “Садди Искандарий”, Жомий “Хирадномаи Искандарий”, Абдибек Шерозий эса “Ойини Искандарий” деб номлайди. Табиийки, бу номлар бевосита асар мазмунидан келиб чиққан ва ижодкорнинг жиддий эътибор қаратган жиҳатларига ишора қилади.

Фирдавсий “Шохнома”си ва Амир Хусрав дostonида баён қилинган Искандар девори ва Яъжуж-Маъжуж билан боғлиқ тафсилотлар “Қисаси Рубғузий” маълумотларига жуда яқин келади¹. Низомий “Иқболнома”да ваҳший қавм ҳақида бироз маълумот берса-да, саднинг қурилиши тўғрисида ҳеч нарса демай, фақатгина тўсиқнинг темирдан қурилганини қайд этган. Навоий девор тўғрисида салафларига нисбатан энг кўп маълумот ёзиб қолдирган. У девор қурилган географик ҳудудни Шимол томон, тўғрироғи Қирвон ўлкаси деб кўрсатади, бироқ Қирвоннинг ҳозир қайси ҳудудларга тўғри келиши, Навоий бу маълумотни қайси манбадан олгани

¹ Рабғузий Носируддин. Қисаси Рабғузий. К. 2. – Т.: Ёзувчи нашриёти. 1991 й. 88 – 95-бет.

Ильёс ИСМОИЛОВ – 1989 йилда туғилган. Низомий номли Тошкент давлат педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) тамомлаган. Матбуотда ўндан ортиқ мақолалари, “Усмон Азим ижодиёти” (ҳаммуаллифликда) ва “Алишер Навоий ижодида Искандар образи” номли китоблари нашр этилган. Ҳозирда Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети докторанти.

хакида аниқ маълумот йўқ². “Садди Искандарий”да қайд этилишича, девор икки тоғ орасининг энг яқин жойи – 10 минг қарилик (10 кмга яқин) ҳудудда қурилган, унда мис, калай, биринж, темир, кўрғошин ва тоғ тошлари каби материаллардан фойдаланилган. Меъморлар 7 хил маъдан қотишмасини ерга қуйиб, устига тоғ тошларидан териб, бир соч толасидек дарз қўймай тарашлаган. Деворнинг узунлиги 10 000, эни 500 кулоч, баландлиги 300 қари эди³. Деворнинг одамлар яшайдиган томонига иккита зинапоя қилинган, тепасида яна темир билан маҳкамланган кубба ва кунгуралар ўрнатилган. Маълумотлардан деворнинг 6 ойда қуриб тугатилгани аён бўлади⁴. Фирдавсий, Низомий, Дехлавий ва бошқа бир қанча манбаларда саддининг темир парчаларидан бунёд этилгани айtilган, Навоий фарқли равишда сад қурилишида, асосан, тоғ тошларидан фойдаланилганини қайд этади. Қирвон элининг дини, миллати ва тили хусусида ҳеч нарса демайди.

Табарийнинг (839–923) ёзишича, Яъжуж-Маъжуж қарама-қарши икки тоғ орасидан чиқади, Зулқарнайдан сад қуришни турклар илтимос қилган, чунки Яъжужлар туркларнинг ерларига тез-тез бостириб кириб, талон-тарож қилар экан. Зулқарнайн ерли халқ ёрдами билан темир парчаларини икки тоғ орасига тўлдиргач, уни қиздириб эритади ва устидан бақир⁵ қуйиб мустаҳкамлайди⁶.

Табарийдан сўнг Абу Райхон Беруний ва Рабғузий ҳам ўз асарларида шу каби хабарларни ёзиб қолдирган. “Осор ул-боқия”да қайд этилишича, аббосий халифа Ал-Мутаъсим тушида тўсиқнинг фатҳ этилганини кўрган ва кўриб келиш учун эллик кишини юборган. Улар Боб ул-Абвоб, Лон ва Ҳазар йўли орқали бориб, темир парчаларидан қурилган ва эритилган мис билан мустаҳкамланган, қулфланган дарвозага эга, шу атрофдаги аҳоли томонидан кўрикланувчи деворни кўриб, қайтишда йўл бошловчи уларни Самарқанд рўпарасидаги жойларга олиб чиққан экан⁷. Беруний бу икки хабар тўсиқнинг одамлар яшайдиган ернинг шимол-ғарбий чорағида бўлишини тақозо этади, лекин у ерларда булғор⁸ миллатининг яшаши, уларнинг мусулмонлиги ва арабча, туркча ҳамда ҳазарча аралаш бир тилда сўзлашига ишониб бўлмайди⁹, дейди. “Қисаси Рабғузий”дан эса Зулқарнайн қурган том машрик томонда экани маълум бўлади. Рабғузий Беруний ёзиб қолдирган Ал-Муътасим билан боғлиқ воқеани Мажиддин Андигоний “Тафсир”идан иқтибос қилиб келтиради. У садни кўриб келишга юборилган эллик кишига Абу Яъқуб Таржимоний бош бўлгани, уларга сарф учун беш ҳахир ююнга тенг олтин берилганини аниқ қайд этади. Улар Бағдоддан йўлга чиқиб икки ярим йилда ортага қайтишган. Қайтаётганда Самузкендга (Самарқанд) саккиз йиғочлик ердан ўтиб келишган экан¹⁰. Эътиборлиси, Беруний ҳам, Рабғузий ҳам сайёҳларнинг Самарқанд яқинидан ўтганини махсус қайд этади.

Ибн Қасир (1301–1373) “Тафсир ул-Куъран ул-азим”да келтирган садга доир тафсилотлар Табарий маълумотларига яқин. Унинг қайд этишича, Яъжуж саддини

² Низомий “Искандарнома”да икки ўринда Қирвон ўлкаси номини тилга олади, улардан Қирвоннинг шимол-ғарбий кутбга яқин ҳудудларда жойлашгани маълум бўлади. Диноварий ҳам Қирвоннинг Араб ярим оролига яқин ҳудудларда жойлашганини қайд этган.

³ Фирдавсий маълумотида кўра, саднинг баландлиги 500, эни 100 аршин (70,9 см атрофидаги узунлик ўлчови) бўлган.

⁴ Навоий Алишер. Садди Искандарий. 20 томлик. 11-том. – Т.: Фан нашриёти, 1993 й. 388 – 402-бет.

⁵ Бақир – мис.

⁶ Taberi, Muhammed Ibn Cerir, Cemi'ul-Beyan an-Te'vil'il-Kur'an, Hisar Yayinevi: 1283-1286-s. <http://tefasir.blogspot.com/p/tefsir-kitaplar.html>

⁷ Уша асар, 78-бет.

⁸ Низомий “Искандарнома”да Искандарнинг оби ҳаёт қидириб борган ерларда Булғор ғорига дуч келганини ёзади.

⁹ Уша асар, 78-бет.

¹⁰ Рабғузий Носируддин. Қисаси Рабғузий. К. 2. – Т.: Ёзувчи нашриёти, 1991 й. 93-бет.

кўриб келиш учун одам юборган халифа Возик эди. Сайёҳлар келтирган маълумотларга кўра, бино темир ва бакирдан бунёд этилган, унинг бир улкан дарвозаси бўлиб, олдида йирик-йирик калитлар осиб қўйилган; ўша ернинг бир четида ғиштлар ва қурувчилардан қолган нарсалар, ёнида қўшни кироликларнинг беклари жойлашган ўринларни кўришган. Сад фавқуллода юксак ва чиқиб бўлмас даражада баланд, тўсиқ ва атрофидаги тоғлар жуда мустаҳкам эди¹¹.

Муҳаммад Ҳамдий (1878–1942) тафсирида эса унга қадар яратилган тафсирилардаги маълумотлар ўзига хос тарзда умумлаштирилган. У Искандардан бошқа сад қурган фотиҳлар ҳам борлигини қайд этади: “Искандардан кейин ҳам Шарк ва Ғарбга юриш қилган, сад қурган фотиҳлар йўқ эмас. Масалан, Рум қайсарларидан бирининг Ингилтереда, Кисро Нуширавоннинг Кавказ тоғларида “Боб ул-абвоб” ёки “Демир капи” (Темир дарвоза) деб аталувчи ерда бир сад қургани ҳақида тарихий асарларда маълумотлар бор”¹². Муҳаммад Ҳамдий Искандар қурган сад ва у жойлашган ҳудуд тўғрисида уч хил қараш мавжудлигини айтади:

1. Бу икки тоғ Шимолда, турклар ҳудудининг охири бўлган шарқий томонидадир. Айтишларича, бу қараш эгалари Замахшарий ва Абу Сууд бўлиб, турк ҳудудидан мақсад кичик Туркистон дейилувчи Мовароуннахрдир. Шунга кўра, бу қараш икки тоғнинг Чин садди (Хитой девори) жойлашган ерларда эканига ишора қилади;

2. Арманистон билан Озарбайжон тарафлардаги Туркистон ҳудудларининг охирида дейилади. Қози Байзовий бу қарашни ёқлайди, унга кўра, бу тоғлар Кавказ тоғлари бўлиб, икки тоғ ораси Демир капи жойлашган ердир. Ибн Халдун ва Абул Фидо каби тарихчиларнинг аниқлашларича, бу ерда Нуширавон бир сад қурган. Абу Райхон айтадики, бу ерлар инсон яшайдиган ерларнинг Шимол тарафида бўлиши керак;

3. Шимолнинг энг чет қисмларидаги икки юксак тоғдир, Ҳазкият (а.с.)нинг¹³ китобида “охир ул-чирбия” (“ohiril-cirbiya”) дейилган. Бундаги *чирбия* исми эса бизга Сибрия (Сибр – И. И.) исмини эслатади. Бу географик ҳудуд Ғарб томонларнинг сўнгги чегараси, Урал тоғлари, Шарк томондан эса Баҳранг бўғози тарафлардир, шу боис мазкур қарашнинг юқорида биз кўрган фикрлар билан алоқаси бўлиши керак.

Муҳаммад Ҳамдий мазкур фикрларини қуйидагича хулосалайди: “Шу тарика икки тоғ ораси Истаной ва Урал тоғларининг орасида жайлашган Сибирияннинг ўзими, ғарбидаги Урал ва Кавказ тоғлари орасими ёки шарқида Баҳрангга рўпара бўлган Камчатка тарафдаги тоғлар орасими, бунинг ҳақиқатини аниқлаш имконсиз. Қуръонда эса бу икки саднинг ўрнини аниқлаш учун ғарб ва шарк томон деган далилдан бошқа ишора йўқ. Бунда Русиянинг ғарб томони эҳтимоли бўлгани каби, бир замонлар Осийнинг Баҳранг бўғозидан Америкага алоқаси бўлгани ҳамда Зулқарнайнинг қадим тарихда яшаганига кўра Осийнинг шарқи, Америка ғарбида жойлашган Баҳранг номли жой бўлиши ҳам жуда катта эҳтимол. Булардан бошқа Шарқда Чин садди ва Ғарбда Боб ул-абвоб машҳур бўлганига кўра икки саддан мақсад булар эканини ошқора айтиш мумкин. Нима бўлганда ҳам, булар Зулқарнайн замонида топилмаган бўлса-да, Қуръоннинг нозил бўлиши асносида топилиши ва машҳур бўлишининг ўзи асослаш учун етарли бўла олади. Шу тарика, бу икки саднинг орасидан мақсад Туркистон бўлиши керак”¹⁴.

¹¹ ʻAbn Kesir. Tefsirul Kuraniil Azim. 2512–2514-s. <http://tefasir.blogspot.com/p/tefsir-kitaplar.html>

¹² Yazir, Elmaliil Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. 1140-s. <http://tefasir.blogspot.com/p/tefsir-kitaplar.html>

¹³ Алишер Навоийнинг “Тарихи анбиё ва ҳукамо” асарида унинг исми *Ҳизқил а.с.* тарзда келади. Навоий Алишер. Тарихи анбиё ва ҳукамо. 20 томлик. 16-том. – Т.: Фан нашриёти, 2000 й. 110-бет.

¹⁴ Yazir, Elmaliil Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. 1143–1144-s. <http://tefasir.blogspot.com/p/tefsir-kitaplar.html>

Дарҳақиқат, манбаларнинг аксарияти Искандар радмининг Шимолда жойлашгани ва унинг қурилиши туркий халқлар билан алоқадор эканини тасдиқлайди. Шунингдек, Яъжуж-Маъжужнинг, аслида, мўғул-татарлар эканлигига оид қарашларнинг мавжудлиги ҳам мазкур ўзанга дахлдор¹⁵. Искандар девори тафсилотлари Навоийнинг “Садди Искандарий” достони ва рисоаларида кўпроқ тарихий нуктаи назардан баён қилинган бўлса, шоир лирикасида рамзий образга айланиб, муайян поэтик мақсад ифодаси ёки янги талқинлар учун хизмат қилган. Шоир шеърлятида Искандар деворининг хилма-хил поэтик талқинларига дуч келиш мумкин.

Масалан, “Наводир ун-нихоя”нинг ошикона туркумдаги 142-ғазалида маҳвашнинг ёрига етказувчи озорлари, ошиқнинг изтироблари, маъшуканинг бевафолиги баён қилинар экан шундай талмех қўлланади:

*Умр янглиз бевафодур халқ, гўё, эй Хизр,
Чекти Зулқарнайн Яъжужу вафо оллига сад¹⁶.*

Навоий хоҳ кадр осмонининг шоҳи бўлсин, хоҳ сарвақдлар оғи бўлсин, олам аҳлида вафо йўқ ва улар жавр қилишда тенгдир деган қарашни баён қилар экан, Искандар образи билан боғлиқ ноодатий поэтик фикрни ўртага ташлайди. Гўё Зулқарнайн сад – деворни вафо Яъжужу қаршисига қурган, шу сабабми халқда вафо йўқ. Байтда иккита янги талқин мавжуд: бири Зулқарнайн қурган девор оқибатининг янгича ифодаси бўлса, иккинчиси Яъжужу вафо – вафо Яъжужу иборасининг қўлланишидир. Навоий кўпгина ўринларда Искандар деворининг инсониятни балолардан қутқарганини таъкидлайди, аммо бу ғазалда *Зулқарнайн қурган сад гўёки инсоният ўртасида вафонинг йўқолишига олиб келган* деган янги-ча поэтик талқинни яратади. Шунингдек, Навоий лирик асарларининг аксариятида бало тушунчасига нисбатан *бало Яъжужу* бирикмасини қўлласа, байтда унга қарши ўларок *вафо Яъжужу* бирикмасидан фойдаланади. Бу орқали фикрий ранг-баранглик, образ ва рамзлардан турли мақсадларда фойдаланиш, поэтик фикрни асослаш усулларини ҳам кўрсатиб берган. Байтда лирик қахрамоннинг Хизрга муурожаати ҳам мазмун ва мавзуга тўла мувофик. Бу Хизрни Искандар билан замондош, балки Искандарнинг мулозими¹⁷ деб тасаввур этиш натижаси, унга кўра Хизр Искандарнинг Яъжужга қарши ўрнатган тўсик қурилишининг ҳам тирик гувоҳи бўлиб чиқади, шу боис сад қурилиши билан боғлиқ саволнинг Хизрга берилиши тўла асослидир.

Навоий ижодида бу каби талқинлардан ташқари саднинг турли хусусиятлари ва унинг Искандарга нисбат берилиши билан боғлиқ мулоҳазалар ҳам учрайди. Навоий “Бадойиъ ул-бидоя” дебوحасида девоннинг яратилиш сабаблари, ўзига қадар яратилган девонлардан фарқи хусусида тўхталиб айтадики, паршон абётнинг мажмуа холига келиши Хусайн Бойқаро сазъ-харақати билан бўлган, йўқса, шоирда ўша кезлари шеърларни жамлаб девон тартиб бериш журъати йўқ эди. Подшо бу борада Навоийга махсус хат ҳам юборган, шоир бундан кийин аҳволда қолганини айтади:

*Навоий гамга қолди ўз каломи жонфизосидин
Анингдекким, етар булбулга меҳнат ўз навосидин¹⁸.*

Навоий девоннинг юзага келиш жараёни хусусида сўзлар экан адолат ва камтар-

¹⁵ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тафсири Ҳилол. III жуз. – Т.: Шарқ НМАК, 2008. 519-бет.

¹⁶ Алишер Навоий. Наводир ун-нихоя. 20 томлик. 2-том. – Т.: Фан нашриёти, 1987. 105-бет.

¹⁷ Навоий Алишер. Тарихи анбиё ва ҳукамо. 20 томлик. 16-том. – Т.: Фан нашриёти, 2000. 95-бет.

¹⁸ Навоий Алишер. Бадойиъ ул-бидоя. 20 томлик. 1-том. – Т.: Фан нашриёти, 1987. 19-бет.

лик юзасидан девон соҳиблигига ўзидан кўра Хусайн Бойқаро муносиброқ эканини таъкидлайди ва асос сифатида Искандар билан боғлиқ тарихий воқеани талмех қилади:

*Ҳамул садқим, Сикандар қилди маъмур,
Ким айтурқим, анга ким эрди муздур?*¹⁹

Яъни, машҳур садни Искандар қурди дейилади, бироқ ҳеч ким девор қурилишида ишлаган хизматкорларни тилга олмайди; чунки тўсиқни бунёд қилиш тўғрисидаги асосий ғоя эгаси ва уни амалга оширишда бош-кош бўлган шахс Искандардир. Гарчи қурилишда минглаб меъморлар ишлаган бўлса-да, девор соҳиби сифатида Искандарнинг номи тарихда қолди, шу каби девоннинг юзага келишида мен бир муздур – ёлланиб ишловчи ё бир меъморман, холос, соҳиби девон сифатида Хусайнни айтиш тўғрироқ, демоқчи бўлади Навоий. Бунда контекст билан боғлиқ ҳолда яна бир маънони англаш мумкин, яъни айни масалада Искандар, сад ва унинг буюқ халоскорлик миссияси каби уч муҳим тушунчанинг Хусайн, девон ва унинг маърифий-бадий аҳамияти тушунчаларини англайтиш учун талмех қилиниши, ўз навбатида, Навоий ижоди ва унинг *халоскорлик миссияси* ҳақидаги тағмаъноларни ҳам юзага чиқарган.

Навоий ижоди давомида саднинг турли сифат ва хусусиятларидан ҳам поэтик фикрлари ифодаси учун унумли фойдаланган. “Ҳайрат ул-аброр”нинг тавба масаласидаги “Бани Исроилийн Ринд” хикоясида ринд тавбасининг барқарорлигини қуйидагича асослайди:

*Ҳақ чу они тавбага маҳрам қилиб,
Садди Скандар киби маҳкам қилиб*²⁰.

Демак, Ҳақ лутфи туфайли ринднинг тавбаси Искандар қурган сад каби мустаҳкам бўлган. Навоий тавбанинг маҳкамлигини образли тасвирлаш ёки яхшироқ англайтиш учун бошқа бир мисолга мурожаат этмайди. Бунинг учун биз юқорида кўрган Искандар саддининг хусусиятларини билиш талаб этилади.

Бизнингча, ринд тавбасининг мустаҳкамлигини кўрсатиш учун бу талмехнинг танланишига саднинг мустаҳкамлик жиҳатидан ташқари, уни қуришдан кўзланган мақсад ҳам асос бўлган. Агар сад инсониятга хавф солувчи Яъжужга қарши тўсиқ бўлса, тавба инсонга етувчи барча балолар олдига тўсиқдир. Навоий тавбанинг маҳкамлигини таъкидлаш учун Искандар қурган садни мисол қилганда тўсиқнинг фақат моддий мустаҳкамлик хусусиятини эмас, унинг *тўсиб турувчилик, халоскорлик* вазифасини ҳам назарда тутди. Бордию мустаҳкамлик бобида бошқа бир жисм, масалан, тоғ олинганида мисол ва мавзу (тавба) ўртасидаги боғлиқлик фақат зоҳирий жиҳатга кўра содир бўлиб, ички алоқадорлик йўқолган бўлар эди.

Навоий ижодида кенг тасвирланган *жаҳон раъносидан мужаррад бўлмақлик* ғояси Искандар мавзусининг сад мотиви билан ҳам боғланиб кетган. Жумладан, Навоий “Бадойиъ ул-бидоя” таркибидаги таржибанднинг бешинчи қисмида “*жаҳон раъносидан мужаррад (ҳоли) бўл, зеро, қабул аҳли*²¹ *уни рад этади*” тарзидаги фикрларини баён қилар экан, уни талмех орқали асослай бошлайди: хикмат бобида Бу Али (Ибн Сино) олдинда абжад ўқиса ҳам, фасоҳат бобида назминг

¹⁹ Навоий Алишер. Бадойиъ ул-бидоя. 20 томлик. 1-том. – Т.: Фан нашриёти, 1987 й. 23-бет.

²⁰ Навоий Алишер. Ҳайрат ул-аброр. 20 томлик. 7-том. – Т.: Фан нашриёти, 1991 й. 240-бет.

²¹ Аҳли қабул – ҳақиқатдан огоҳ бўлган инсонлар умумий тарзда шундай ном билан ҳам аталган, уларнинг муқобили сифатида “Аҳли рад” тилга олинади. Навоий “Ҳайрат ул-аброр” муқаддимасида мазкур икки тушунчани батафсил изоҳлаб берган.

Ҳассонни²² хижолатга қўйса ҳам, бойлигиндан Қорун даргоҳингда хизматкор бўлса ҳам, шижоат бобида Рустам сенга бош эгса ҳам, Искандардек денгизу қурукликни олиб, бало Яъжужи учун сад чексанг-у тахтинг Искандарниқидек улуғвор бўлса ҳам ёлғиз жаҳондан эмас, нимаки Ҳақ ғайри бўлса, ундан халос бўл.

Навоий бунда тилга олинган соҳанинг энг муҳим ва машҳур намояндаларини ёдга олади. Ҳикмат бобида Ибн Синони, фасоҳат борасида Ҳассонни, бойлик борасида Қорунни, ёвқурлик бобида Рустамни ҳамда баҳру барни эгаллаган, инсониятни Яъжуж балосидан қутқарган энг юксак тахт соҳиблари бобида Искандарни тилга олади. Қизиги, Абу Али ҳикмат бобида шогирд бўлиши, Ҳассон фасоҳат бобида лол қолиши, Қорун бойлик бобида ожиз бўлиши, ҳатто Рустам ҳам куч-қудрат бобида бош эгиши мумкин, бироқ Искандар тўғрисида бундай деб бўлмайди:

*Скандар янглиг олиб баҳру барни,
Бало Яъжужи учун боғласанг сад...
Жаҳонга чун бақо йўқтур, бу барча
Неча кундур вале эрмас мухаллад²³.*

Навоий бошқа қаҳрамонлардан фарқли ўларок *Скандар янглиг* дейди, Искандардан ортик маъносини англатувчи бирикма қўлламайди, чунки бу борада Навоий учун Искандардан мукамалроқ образ йўқ. Навоий Искандар образининг бундай тасаввур этилишида муҳим асослардан бири сифатида сад қурилишини қайд этади. Шоир Искандар тўғрисидаги талмехларни дунёнинг моҳияти масаласига олиб келиб улаш орқали ўз фано концепциясининг образли ва тушунарли бўлишига ҳам эришади.

РЕЗИЮМЕ

Мақолада Алишер Навоий ижодида муҳим ўрин тутувчи “Садди Искандарий” достони, хусусан Искандар девори ва унинг тарихи ўрганилган.

Автор статьи исследует поэму Алишера Навоий “Садди Искандарий” (“Стена Искандера”), где стена, построенная Искандером, выступает как символ борьбы со злом.

The author examines the poem of Alisher Navoi “Saddi Iskandari” (“The Wall of Iskander”), where the wall built by the Iskander acts as a symbol of the struggle against evil.

²² Ҳассон – Ҳассон ибн Собит (р.а.) мусулмонларни руҳлантирган ва “Расулulloҳнинг шоири” сифатида танилган саҳоба. Дарҳақиқат, араблар шоир ва нотиклардан юқоридаги мақсадларда фойдаланишган, Алихонтўра Соғунийнинг маълумот беришича, ислом ривожига алоҳида аҳамият касб этувчи “Бадр жанги”да мушриклар қўшинини руҳлантириш учун айни шу усулдан фойдаланган экан. (Тарихи Муҳаммадия, 165-бет.)

²³ Навоий Алишер. Бадойиъ ул-бидоя. 20 томлик. 1-том. – Т.: Фан нашриёти, 1987 й. 614-бет.

МЎНДИ КИЙГАН ТУЛКИ

Ҳикоя

Ҳамдам
ЭШОНҚУЛОВ

Чашма – мафтункор кишлоқ. Атрофини қурама тоғлар ўраб олган Катта сойнинг икки қирғоғидаги бир-бирига ўхшамайдиган уйлар атрофга қўрқ бағишлаб туради. Равшан чол ҳовлиси чеккасидаги товукхонадан ҳар куни қарийб бир челақ тухум йиғиб оларди.

Қунарнинг бирида Қоратов томонда товукхонага тулкилар тушди, шекилли, қунора тўртта-бешта зотдор макиён исиз йўқола бошлади. Чол атрофга қопқон қўйди. Айёр тулкилар темир қопқоннинг ҳидини олиб, тузоққа чап берарди. Тумшуги ингичка, қулоқлари хушбичим, думи узун бу жониворлар қоялар остига бекиниб олиб, атрофни зийраклик билан кузатарди.

Равшан чол шумқилиқ тулкиларнинг келадиған йўлига, буталар остига дори сепилған гўшт бўлақларини ташлаб қўйди. Айёр тулкиларга бу чора ҳам қор қилмади. Қария тобора қамаяётган товукларининг қушандаларини қўлга тушириш учун бошқа чора излади. Бозорга тушиб, учта сопол қўза сотиб олиб, ўйлаган режасини бажаришга киришди. Бир бўлақ қуйруқ, уч бўлақ гўшт ва челақ олиб, тоғ этағидаги шудгорланған ерга борди. Қўзланған манзилга етиб келгач, шоша-пиша ишга киришди. Тошларни уйиб, ўчоқ ясади ва ичига хас-хашак, тараша солди. Гургурт чақиб, тарашани ўт олдирагач, қуйруқни челаққа ташлади. Сўнгра қўзаларнинг бўйнини синдириб, ичига бир бўлақчадан гўшт ташлаб, беш-ўн метр оралиқда те-риб чиқди.

Равшан бобо мўлжалидаги ишни амалга оширагач, эшагини миниб кишлоққа қайтди. Бу орада офтоб тоғлар ортига бекиниб, борлиқни тун қоронғиси қоплай бошлаган эди.

Тулкининг ҳид олиш қобилияти қучли эканини чол ҳисобга олған эди. Пақирда қайнаған сувда думба эрий бошлади. Тараша ловуллаб ёниб, қуйруқнинг хиди узокларга таралди.

Пухта ўйланған бу иш олисларда изғиб юрган тулкиларнинг оромини бузди. Улар ис олиб ўнгирилари айланиб, қуйруқ қайнатилаётган жойга етиб келишди. Икки тулки бир-бирига гал бермай, шудгор ораала югурди.

Ҳамдам ЭШОНҚУЛОВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1938 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Унинг “Ўзини аямаган одамлар”, “Қизилқум алплари”, “Бир жуфт олтин узанги”, “Сахро мўъжизалари”, “Оқтов ҳикоялари” сингари насрий китоблари чоп этилган.

Йирикроғи мўнди ичида гўшт борлигини пайкаб, кўзани олд оёқлари билан на-
ридан-бери думалатиб кўрди. Тоқати тоқ бўлиб, тумшугини кўзанинг синдирил-
ган оғзига текизди. Ўчоқдаги аланга сўниб қолди. Бир неча сония бетоқат бўлиб
турган тулки, ниҳоят, хатарли ишга жазм этди: тумшугини кўзанинг ичига чўзди.
Мазали гўштнинг хиди унинг ақлу хушини ўғирлаган эди. Ҳийлагар тулки бошини
мўндининг ичига тикиб, кўза тубидаги гўштни чиқармоқчи бўлди, бироқ боши,
бўйнидаги жунлари орқага қайрилиб, боши кўзадан чиқмади. Иккинчи тулки ҳам
худди шу тахлитда мўндини бошига “кийди”.

Равшан бобо эрталаб етиб келганида мўнди кийган тулкиларни кўриб, хийласи
иш берганидан хурсанд бўлди. Тулкилар ўзларини овчига ипсиз боғлаб берган эди.

Келгуси йили қишда Равшан бобо тулки телпак кийди. Қишлоқдошлари уни
кутлаб, кизикиб, сўраб-суриштиргач, қария уларга тулкиларга қандай қилиб мўнди
кийдирганини гапириб берди.

**Санъат оғамларни бошқа ҳунар-
мандлардан кўра кўпроқ ишонтира-
ди. Санъат мажбурлаш орқали эмас,
балки ихтиёрий равишда ҳаммани ўз
қўлига айлантиради.**

ХОРГИЙ

Ишқингда етказ саодатларга

Пўлат МЎМИН

Эй, муҳаббат

Эй, муҳаббат, шунчалар фусункорсан,
Эй, муҳаббат, оромбахш беғуборсан,
Эй, муҳаббат, гоҳида дилозорсан,
Эй, муҳаббат, қалбимда мудом борсан.

Муштокдирман доимо меҳрингга мен,
Ҳар юракка туширган муҳрингга мен,
Лол қолганман кўрсатган сеҳрингга мен,
Эй, муҳаббат, чиндан сен сеҳркорсан.

Ўйламаган юракни ўйлатасан,
Ўйнамаган юракни ўйнатасан,
Сўйламаган тилни ҳам сўйлатасан,
Эй, муҳаббат, умримда бир баҳорсан.

Йўл қўясан баъзида хатога ҳам,
Баробарсан гадою подшога ҳам,
Не қулфатлар солмадинг Лайлога ҳам,
Эй, муҳаббат, сен мисли хукмдорсан.

Истардим мен, дилларни қуйдирмасанг,
Ҳижронларга асло йўл қўйдирмасанг,
Ошиқни ҳам жонидан тўйдирмасанг,
Эй, муҳаббат, малҳаму шифокорсан.

Битилганми бирорта қонун сенга,
Этай таъзим юрт учун ҳар кун сенга,
Даврим берган янгича мазмун сенга,
Эй, муҳаббат, Мўминга мадақкорсан.

Пўлат МЎМИН – Ўзбекистон халқ шоири. 1922 йилда туғилган. Низомий номли Тошкент давлат педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) битирган. Ижодкорнинг “Сайранг, қушлар”, “Тонг куйлари”, “Хунардан унар”, “Яхшиларга ўхшасам”, “Қулди хиёл”, “Қўшиқ айтиб” сингари йиғирмадан ортқч тўпламлари наишр этилган. Шоир 2004 йилда вафот этган.

Кулди хиёл, индамади

Эй гўзал, номинг на деб, бердим савол индамади,
Махлиё этди тамом офтобжамол, индамади.

Боғида танҳо ўзи гулми терар тонг чоғида,
Гулдайин кулган чирой бўлдимди лол, индамади?

Боғини қилган экан санъатидан гулга макон,
Кокилин аста силаб ўтса шамол, индамади.

Қўлида гулдастасин менга берар деб ўйласам,
Бағрига босди гулин, кулди хиёл, индамади.

Дер эдим мен ўзима: “Беҳудага ташлама гап”,
Билмадим, ул ким ила айлар висол, индамади.

Ёрини таъриф этиб, куйлар эди кўнглида ул,
Жавдирар эрди кўзи, сурди хаёл, индамади.

Кўнглида бошқа биров, севги вафодори яшар,
Шу сабаб, Мўмин сўзим келди малол, индамади.

Малоҳатларга

Ишқингда етказ саодатларга,
Қолдирма, жоним, маломатларга.

Пинҳон эт, дерлар, севгингни элдан
Ё бош эгайми ул одатларга?

Парво этмайсан ҳажринг ўтидан,
Қалбимда ёнган ҳароратларга.

Кечма сўзингдан, асло ишонма
Бошқалар қилган сиёсатларга.

Минг бор синаб кўр, ўшал сўзим сўз,
Қўймасин сени хижолатларга.

Кулар истаклар кулган хаётда,
Берилма ортиқ хаёлотларга.

Сендурсан азал – охир севганим,
Элтар вафойинг фароғатларга.

Вафодорингман, Мўмин, умрбод,
Бокмагил ўзга малоҳатларга.

Устозлар

Меҳр нури ёғар доим кўзингиздан, устозлар,
Юрсам дейман, шу табаррук изингиздан, устозлар.

Чин инсонлик китобиға бахту ҳикмат битибсиз,
Одоб ила билим олдим сўзингиздан, устозлар.

Қалбингизнинг йўқ губори, меҳрибонсиз шунчалар,
Куёш олмиш ҳароратин юзингиздан, устозлар.

Фан боғининг боғбонисиз, чароғбонсиз кўнгилга,
Минг эҳтиром ўғлингиздан, қизингиздан, устозлар.

Жой олдингиз бир умрга шогирд юрак тўридан,
Мўмин ҳаёт дарсин ўқир ўзингиздан, устозлар.

Вафо билан келибди

Ёр уйига келинпошша ибo билан келибди,
Куёв тўра юрагига шифo билан келибди.

Аста-аста кадам босар, қутлуғ бўлсин кадамлар,
Ҳаё билан хиром айлаб, ҳимо билан келибди.

Тўй окшоми хонадонга нур таралиб бир зумда,
Гўё тунда куёш чиқиб, зиё билан келибди.

Назоқату чиройига ёшлиги нур қўшибди,
Андишаю одоб деган сарпо билан келибди.

Узукка кўз қўйган мисол куёв бола ёнида,
Гўё куёв Тохир бўлиб Зухро билан келибди.

Севги бахтин кўз-кўз этар кўз тегмасин бахтига.
Бошига бахт қуши қўниб, Ҳумо билан келибди.

Бу даргоҳдан кетмас бўлиб келган бўлсин, эй Мўмин,
Юрагида аҳду паймон вафо билан келибди.

Амиркул
ПЎЛКАН

Армон бўлиб қолма қалбимда

Интизор чечаклар

Киш куни булбулни соғиндим жуда,
Кўзимни тўрт қилди сайроки кумри.
Аслида, баҳорни кўмсаш беҳуда,
Зероки, уч ойдир кишининг ҳам умри.

Биламан, шу фасл ўтмасдан қолмас,
Шу ёлғиз бир умид кўнглимга қанот.
Лекин, у қалбимга таскин беролмас,
Бахш эта олмайди менга ҳаловат.

Дунёда баҳордан сулувроқ не бор,
У менга сўзлагай эзгу чўпчаклар.
Дўстларим, ҳадемай келади баҳор,
Доим қор остида ётмас чечаклар.

* * *

Ўн тўрт қунлик бўлганида ой,
Тун қўйнига кирганда фалак,
Тингла, мени, кўнглимни айтай,
Деразангни очиб қўй, малак!

Йироқларга кетганим чоғда,
Қилганида хижрон жонҳалак.
Ракибларни қолдирган доғда,
Деразангни ёпиб қўй, малак!

Амиркул ПЎЛКАН – 1948 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тамомлаган. Шоирнинг “Пойга”, “Булоқ”, “Изҳор”, “Оҳанг” каби шеърӣй тўпламлари, “Мангуликка суқасд”, “Шайтоннинг ўлими” дostonлари наиir этилган. У 1982 йилда вафот этган.

Ботирлар

Неча бор заминни куйдирди оташ,
Неча бор мозийнинг айланди чархи.
Ва лекин, йўлидан тоймади куёш,
Ва лекин, тушмади ботирнинг нархи.

Фанимлар юртимга қилдилар юриш,
Муқаддас тупроқда тутдилар чодир.
Интиком олмоққа чорлади уруш,
Ёвларга ўқ бўлиб санчилди ботир.

Ботирлар жон берди мардона туриб,
Тулпорлар қон кечиб чопдилар сарсон.
Ўқ еган бургутдек, ногоҳ, чарх уриб,
Уларнинг кўксига йиқилди осмон...

Улар ҳам ҳаётни севарди жондан,
Улар ҳам яшарди толе ахтариб.
Ботирлар кўксидан сачраган қондан
Кўкдаги юлдузлар қолди кизариб.

Эх, улар шароб ҳам ичмади қониб,
Умр ҳам бермади жангги беомон.
Шоирлар қудратни куйлади ёниб,
Уларнинг шаънига битдилар дoston.

Зотан, мен улардан олгайман сабоқ,
Шул узок ўтмишга солгайман назар.
Бугун ҳам қайдадир писганча кўроқ,
Ботирнинг ортидан урмоқда ханжар.

Мен қандай чидаин бундай жафога,
Не қилай гўдаклар қолсинлар сағир?
Умримни бергайман балки даъвога,
Мен ҳам ботирларга зурёдман, ахир.

Ва, лекин, бу билан ўзгармас тарих,
Тўкилиб битмагай киприкдаги гард.
Барибир, уларни бўлмас қайтариб,
Жазога мустаҳик бўлмагай номард.

Майда гап килсам гар кечиринг, бироқ,
Дўстларим, ботирлик эмасдир осон.
Кўз юмган ботирлар бугун ҳам уйғоқ,
Уларнинг кифтида турибди осмон.

Шодлигимнинг поёни йўқдир,
Олам яшнар куёш нуридан.
Бу дунёда парилар кўпдир,
Сен яхшисан аммо баридан.

Шодлигимнинг поёни йўқдир,
Олам яшнар куёш нуридан.
Бу дунёда ошиқлар кўпдир,
Мен яхшиман аммо баридан.

Мақсад

Одамлар ҳаётда ўтаркан бурчин,
Эришмоқ истаркан собит бўлмоққа.
Мақсад керак экан яшамок учун,
Мақсад керак экан ҳатто ўлмоққа.

Мен унинг ортидан югурдим йиллаб,
Гоҳида оёғим тойилди тошга.
Аллаким панд берди тушсин деб қулаб,
Бировлар оғамдек кўтарди бошга.

Гарчи, мен юлдузни кўзлаганим йўқ,
Ҳавоийи ишқни ҳам қилмадим одат.
Ё Ҳумо қушини излаганим йўқ,
Мақсадим кетидан интилдим фақат.

Ох, уриб ётмадим фурсатни кутиб,
Қўрқмадим келгай деб бевақт заволим.
Гоҳида дехконнинг қўлидан тутиб,
Эгатдан сув бўлиб оқди ҳаёлим.

Меҳрибон халкимни севдим ҳар қачон,
Бошига ғам тушса, ғам чекдим минг бор.
Мен учун юртимдек азиздир жаҳон,
Мен уни куйларман беҳудуд, бисёр.

Шу боис, ўйимнинг йўқ эрур кети,
Шу боис, бўлолма андак бепарво:
Кетмасин уйлардан ҳеч вақт нон хиди,
Инсонга ҳамиша бахт бўлсин раво.

Маглабим, заҳматинг чекдим кўп ғоят,
Мақсадим, мен учун ўзинг бўл даҳо!
Сен бўлсанг, мангуга боқийдир ҳаёт,
Сен бўлсанг, менга ҳам йўқдир интиҳо!

* * *

Сен менинг орзум бўл,
 Қўшиқ бўлиб янгра қалбимда.
 Муқаддас бўй бўлгин,
 Умри узун бўл,
 Армон бўлиб қолма қалбимда.

Зангор бўшлиқларга шўнги,
 Юлдуз бўлиб порла, қувонай.
 Сабо бўлиб эсгил тонгги –
 Гўзаллигинг шавкига қонай.

Сени куйлаб ўтай...
 Хур бўл,
 Ёник қалбим бўлиб қол, гулим!
 Умримга мезон бўл,
 Мақсад бўл,
 Кўзларимга нур бўл, севгилим!

* * *

Нур этагин йиғиб олиб,
 Шом талпингач ер томон,
 Хона ичра танҳо қолиб,
 Сирлашамиз икковлон.

Хаёл мени сархуш этар,
 Ўй сураман суюниб.
 Тонгда аранг чиқиб кетар,
 Тун хаёли кийиниб.

* * *

Мен сени севаман,
 Олис фазони,
 Ёрқин юлдузларни куйлайман ёниб.
 Денгизга лаб тутган улкан дарёларнинг
 Ҳаётбахш сувидан ичгайман қониб.

Мен сени севаман,
 Куйлаб, мадх этиб,
 Сўйларман бу дунё одамларига.
 Гуллар унаверар,
 Бахт кўкаради
 Сўнгсиз далаларнинг этакларида.

Мен сени севаман,
 Юксак тоғлардан
 Шошилган шоввадек билмайман тиним.
 Сенга талпинаман бутун умр бўйи,
 Боболар Ватани – Ўзбекистоним!

Паул ХЕЙЗЕ

ДАҲШАТЛИ ҚАЙТИШ

Хикоя

Альберт олти йиллик камоқдан сўнг уйига қайтди. Ўша мусикачилар кўчаси, 65-хонадон. Унинг уйи одми, бироқ шинамгина эди. Ташқаридан қараганда жуда кичик ва тор кўринади, аммо ичкари тарафдан ҳовли катта. Бу кўчадагилар баланд ва дабдабали уй қуришни ёқтиришмайди. Шунинг учун ҳам бу ердаги уйлар бир-биридан паст, камтарона, яшаётган хонадонлари кўнгилларидек содда ва тартибли. Альберт очик дарвозадан кирар экан, ҳаяжондан боши айланар, юраги безовта ва тартибсиз урар эди.

Олти йил оз муддат эмас. Ёруғ ҳовли томон қадам босар экан, Альбертнинг кўзларидан ёш чиқиб кетди. Қоронғи кунлар, махбусликдаги оила соғинчи... Энди барчаси ортда қолди, дея мусаффо осмонга қаради. Қаради-ю, хаёлидан қандайдир тизгинсиз фикрлар ўтарди. Вужуд озод, аммо қалб эрксиздек эди. Ҳовли ичкари-сида кичик ҳовуз ёнида нималарнидир ерга қизиби ўтирган саккиз ёшли болақайни кўриб, бақириб юборди.

– Ўғли-и-им, – овоз бўғиқ ва паст чикди.

Бу болақай Удо эди. У эркак кишидан “Ўғлим” деган овозни эшитмаган (қачонлардир эшитган, бироқ эслолмайди). Удо ҳайрон қолди. Дадасининг келганини шу дамда хаёлига сиғдиролмасди. Шунинг учун бироз жим турди. Сўнг қўлидагиларни ерга ташлади-да, отаси томон югурди. Альберт ҳаяжондан ўғлига пешвоз чиқишга улгурмади ҳам. Шошиб келган болақай отасининг титроқ оёқларини кучиб олди. Чунки у бу оёқларнинг ташрифига жуда интизор эди. Катта катталигига, кичик кичиклигига қарамасдан, йиғлаб шовқин солдилар. Ота-боланинг овозидан Альбертнинг келганини меҳмонни кўнгилдагидек кутиш учун ошхонада тараддуд кўраётган Альбертнинг онаси Аника ва рафикаси Шади ҳам сездилар. Кўз кўзга тушгач, кучли ҳаяжон кўзгалди. Ҳамма йиғлади. Айниқса, Шади ҳаммадан кўпроқ обидийда қилди. Чунки ҳаётнинг шафқатсиз чархпалаги шундай бетиним, бераҳмлик билан айландики, у соғинч аталмиш илгичи билан Шадининг юрагини эзи-и-иб, бир ерини тирнаб ўтди. Кўз ўнгида отасиз катта бўлаётган, кундан-кун улғаяётган Удо ва фарзанди кўмагино меҳрига муҳтожлиги қаддини

Паул Ёханн Людвиг Фон ХЕЙЗЕ – Нобель мукофоти совриндори, немис ёзувчиси ва драматурги. 1830 йилда туғилган. Унинг “Сўнги кентавр” қиссаси, “Аср фарзандлари” романи, “Мария Магдалина” драмаси жаҳон адабиётидан муносиб ўрин эгаллаган. Адиб 1914 йилда вафот этган.

букиб қўйган она. Ҳа, буларнинг ҳаммасини иложсиз олти йил кузатиб ўтирган Шади учун оғир эди. Мана, ўша нурли кун келди. Энди ҳаёт янгидан бошланади. Фақат бугун Альберт роса чарчаган. Озиб-тўзиб кетган. Ахир у олти йил камокда шоҳона яшамаган. Унинг озиб кетишини тушунса бўлади. Аммо бугун кечқурун шоҳона зиёфат бўлиши тайин. Шундай ҳам бўлди. Зиёфатга севимли қўшнилари ва яқин қариндошлари ҳам келишганди. Самимий ўтган кечки меҳмондорчиликдан сўнг ҳамма яхши ниятлар билдириб уйига тарқалди. Альберт ўзининг хонасига кириб кетди. Удо тамадди ярмидаёқ ухлаб қолган эди. Аника ҳам Удодан қолишмади. Ҳа, энди қарилдик. Шади бўлса майин овозда қўшиқ айтарди. Гўёки тонг ёришиб сайроқи қўшлар хониш қилаётгандек эди. Стол устидаги вино қолдиқларини бир идишга солар экан, кайфияти ўзгармайди. Чехрасида нимтабассум. Бу табассум худди Худо томонидан ҳадя этилгандек юзида қотиб қолган эди. Дастилаб ширинликлар, сўнг ёғли егуликлар солинган идишлар йиғиштирилиб, ювилди. Ҳамма иш бажарилгач, стол устига оппоқ мато ташланди. Стуллар стол тагига киритилди. Бир дунё иш бир зумда адо бўлди. Ўша кайфият ва ўша табассум билан Шади Альберт кирган хонага юзланди. Кирди-ю, юраги орқага тортиб кетди. Не кўз билан кўрсинким, Альберт ухлаб ётар, унинг боши устида Шадига бутунлай нотаниш, ёкимсиз ва бадбўй тутун бурқсирди. Эрнинг бундай лоқайдлигини ақлига сиғдиролмаган аёлнинг бир лаҳзада ўйлари чалқашди. Махбуснинг хотини дея илдоали мурожаатлар энди гиёҳванднинг аёли дея ўзгаради. Бу Шадининг соғинч ва мухаббатга тўла қалбидаги умидларини сўндирди. Унга бир онда дарз кетди.

Озишнинг ҳам, тўзишнинг ҳам сабаби бор экан...

Немис тилидан

Дилобар АСЛИДДИН қизи таржумаси

Дилобар АСЛИДДИН қизи

1994 йилда туғилган. Навоий давлат педагогика институтини тасмоллаган. Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультети Олий журналистика курсида таълим олмоқда. Б.Брехт, П.Хейзе ижодидан, немис халқ оғзаки ижоди намуналаридан таржумалар қилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан 2017 йил Андижонда Бобур йили деб аталгани барчага маълум. Яқинда шу муносабат билан “Захириддин Муҳаммад Бобур асарларининг жаҳон маданияти тарихида тутган ўрни” мавзусида халқаро конференция ўтказилди.

Андижон шаҳрида бўлиб ўтган халқаро конференцияда Япония, Ҳиндистон, Афғонистон, Хитой, Туркия, Озарбайжон, Туркменистон, Қирғизистон каби мамлакатлардан бобуршуно олимлар, адиблар, республикамиз адабий-илмий жамоатчилиги, Тошкент шаҳри ва қатор вилоятлардан мутахассислар қатнашди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Атоқли давлат арбоби ва ёзувчи Шароф Рашидов таваллудининг 100 йиллигини нишонлаш тўғрисида”ги қарорига биноан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан адибнинг “Сайланма”си, унинг ҳаёти ва фаолиятига бағишланган “Халқимизнинг оташқалб фарзанди” номли хотира китобини нашрга тайёрлаш кўзда тутилган эди. Бу китоблар “Маънавият” нашриёти томонидан чоп этилди.

“Сайланма” китобига Шароф Рашидовнинг “Кашмир қўшиғи”, “Икки дил достони” сингари машҳур асарлари, шеърӣ ижодидан намуналар, халқимиз ҳаётига оид, шунингдек, адабиётимиз ривожига бағишланган публицистик ва адабий-танқидий мақолалар киритилган. “Халқимизнинг оташқалб фарзанди” китоби эса Шароф Рашидовни кўрган, билган замондошларининг, давлат ва жамоат арбоблари, ёзувчи ва шоирларнинг хотираларидан ташкил топган.

Атоқли давлат арбоби Шароф Рашидовга бағишланган Мели Норматов каламига мансуб “Халқ фарзанди” деб номланган учинчи китоб эса Ғафур Ғулум номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан нашр этилди. Китобда давлат ва жамоат арбоби Шароф Рашидовнинг ҳаёти ва раҳбарлик фаолиятига доир хотиралар жамланган. Шунингдек, ушбу китобда ўтган асрда мамлакатимизда юз берган муҳим жараёнлар, уларнинг иштирокчилари ҳақида ҳам ҳикоя қилинади.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонасида анъанавий ахборот-кутубхона ҳафталиги бўлиб ўтди. Ҳафталик доирасида ўтган тадбирларда минглаб адабиёт мухлислари қатнашди. Айниқса, давлат арбоби, таниқли адиб Шароф Рашидов, шоир Эркин Воҳидов, Ўзбекистон халқ артисти Комилжон Отаниёзовларнинг ҳаёти ва ижодига бағишланган шеърӣят ва мусиқа кечаси кўпчиликда катта таассурот қолдирди.

Таниқли шоир Раззоқ Абдурашиднинг “Йўлдан топганларим” китоби Ғафур Ғулум номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан чоп этилди. Шу муносабат билан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида мазкур китобнинг тақдимоти бўлиб ўтди. Тақдимотни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси Муҳаммад Али очиб берди. У саксон ёшни қаршилаб турган шоирни улуғ ёши ва янги китоби билан қутлаб, шоир ижоди ҳамда кўп йиллик ижоднинг хирмонидан сараланган маҳсули бўлган ушбу китобга юксак баҳо берди.

Шундан сўнг Мирзо Кенжабек, Икром Отамурод, Нодир Жонузоқ, Фарид Усмон, Исмонил Маҳмудлар сўзга чиқиб, шоир ижоди борасида илиқ сўзлар айтишди. Шоир билан боғлиқ хотираларни эсга олишди.

Китобдан шоирнинг лирик шеърлари, хикматга бой тўртликлари ва Расул Ризо, Самад Вурғун каби жаҳон шоирларидан қилган таржималари ўрин олган. Уларни атоқли шоир Мирзо Кенжабек саралаб нашрга тайёрлаган.

* * *

Чирчик шаҳридаги “Кимёгарлар” маданият саройида атоқли адабиётшунос ва таржимон Иброҳим Ғафуров таваллудининг саксон йиллиги олдидан адиб билан ижодий учрашув бўлиб ўтди. Тадбирда шоиру ёзувчилар, санъаткорлар, адабиёт ихлосмандлари катнашдилар. Анжуман Иброҳим Ғафуров илмий-ижодий фаолияти мисолида бугунги ўзбек адабиёти ҳамда таржимонлик санъатидаги янгиланиш ва ўзгариш, юксалиш ва ривожланиш жараёнларининг кизгин муҳокамасига айланди. Тадбирда сўзга чиққан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси академиги Бахтиёр Назаров, халқ шоирлари Ойдин Ҳожиева, Анвар Обиджон, Махмуд Тоир, халқ рассоми Алишер Мирзо, Республикада хизмат кўрсатган маданият ходими Шарифа Салимова, шоира Ҳалима Аҳмедова ва бошқалар Иброҳим Ғафуровнинг мутаржимлик, мунаққидлик, мураббийлик соҳасидаги ибратли фаолияти, юксак инсоний фазилатлари ҳақида сўзладилар. Тадбир иштирокчиларда чуқур таассурот қолдирди.

* * *

Ўзбекистоннинг қўшни давлатлар билан ҳар томонлама алоқалари ривожланмоқда. Айниқса, маданий-адабий соҳадаги алоқаларимиз жадаллашаётгани кишини қувонтиради. Жорий йилнинг 12–15 ноябрь кунлари Туркменистонда Ўзбекистон маданияти кунлари бўлиб ўтди. Ашхабоддаги “Муқом” ва “Ватан” театрларида, Тошхувоздаги вилоят театрида ўзбекистонлик санъат усталари катта концерт бердилар. Куй, кўшиқ, шеърхонлик уйғунлигида бўлган чиқишлар туркменистонлик санъат мухлисларида ёрқин таассурот қолдирди. Томошабинларнинг ўзбек хонандаларига қўшилиб куйлашаётганини кўрган ҳар бир инсонда бу икки халқ ҳақида “бирга кўшиқ куйлашадиган халқ” экан деган фикр тугилиши табиий ва бу ҳақиқатдан-да шундоқ.

Шоир Қурбон Муҳаммадризоининг ўзбек ва туркман дўстлиги мавзусидаги шеърлари мухлислар томонидан олқишлар билан кутиб олинди. Туркменистон давлат кутубхонасида ўзбекистонлик ва туркменистонлик ижодкорлар ўртасида адабий мулоқот бўлиб ўтди. Туркменистон қахрамони, шоира Гўзал Шоқулиева, Туркменистон халқ ёзувчилари Отамурод Отабоев, Тошмамбет Журдеков, “Маданият” журнали муҳаррири Ўғилқурбан Гашлакова, “Дунё адабиёти” журнали ходимаси Мамажон Аразова ва бошқа туркменистонлик ижодкорлар ўзбек ва туркман адабий алоқалари ҳақида мулоҳазаларини ўртоқлашдилар. Ўзбек адабиёти жаҳонга чиқаётгани ҳақида илиқ сўзлар айтдилар. Учрашувда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси Халқаро алоқалар ва бадий таржима бўлими масъул котиби Адхамбек Алимбеков Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси фаолияти ҳақида гапириб, туркменистонлик ижодкорларга Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси томонидан чоп этилган Алишер Навоийнинг “Ҳазойин ул-маоний” куллиётини ҳамда инглиз тилида нашр қилинган Ойбекнинг “Навоий” романи, Зулфиянинг “Шеърим”, Эркин Воҳидовнинг “Дилрабога” китобларини тақдим қилди.

Учрашув катнашчилари таржима ишини ривожлантиришга, адабий-маданий алоқаларни қучайтиришга алоҳида эътибор бериш зарурлигини таъкидладилар.

* * *

Мамлакатимиз Конституцияси қабул қилинганнинг 26 йиллиги олдидан “Шарқ юлдузи” журнали таҳририяти томонидан бир қатор ижодий учрашувлар, шеърят кечалари ташкил этилди. Шундай тадбирлардан бири пойтахтимиздаги 307-умумтаълим мактабида бўлиб ўтди. Тадбирда “Шарқ юлдузи” журнаlining бош муҳаррири Сирожиқдин Рауф, Шеърят бўлими мудир Иқром Отамурод, Адабиётшунослик бўлими мудир Ориф Ҳожи иштирок этиб, Конституциямизнинг ҳар бир инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти ҳақида атрофлича тўхталиб, ўқувчилар ва устозларга Ватан, бурч ва инсонийлик ҳақидаги шеърларидан ўқиб бердилар. Шунингдек, мактаб ўқувчилари томонидан тайёрланган шеърӣ композицияга ўз муносабатларини билдирдилар. Учрашув сўнгида мактаб кутубхонаси учун “Шарқ юлдузи” журнали нусхалари тақдим этилди.

МУНДАРИЖА

Шарқ юлдузи

2017

11-сон

Муассис:

**ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
ЮШИМАСИ**

* Муаллифлар фикри тахририят ижодий жамоаси нуктаи назаридан фарқланиши мумкин. Тахририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 "Ўзбек адабиёти" ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шугулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ислоҳ Каримов кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди
07.12.2017 йил.

Қоғоз бичими 70x108 ^{1/16}
Офсет босма усулида офсет
қоғозда босилди.
Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.
Адади 2350 нусха.
Буюртма № 83

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й.
0562-рақам

билан рўйхатга олинган.
"SILVER STAR PRINT" МЧЖ
босмахонасида чоп этилди.

Қорхона манзили:
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани,
22-мавзе, 17-уй.

Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусоҳиҳ:

Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Мадина Абдуллаева

Copyright © "Шарқ юлдузи"

ДУРДОНА

ИБН ДАВЛАТ. Қадрини билган кишига ҳар насиҳат қиммә4

ПУБЛИЦИСТИКА

Қобилжон ТУРСУНОВ. Тараққиётнинг янги тўлқини6

НАЗМ

Ойдин ХОЖИЕВА. Ғанимат дамлар. Туркум10

Одил ХОТАМОВ. Ҳокисор сўзларим сизни кутади18

Шойим ШЕРНАЗАР. Қизларнинг лабида кулади лола22

Баҳриддин САДРИДДИНОВ. Октовда чўққилар уйғонар ҳар тонг29

Ҳилола ИСМАТОВА. Соғинсам... ёришади юрагим33

НАСР

Исроил ХОЛБОВЕВ. Кетмонга суянган одамлар. Эссе15

Раҳим ҚОДИР. Бола нигоҳи. Ҳикоя25

Исажон СУЛТОН. Ҳазрати Хизр изидан. Қисса36

Озод МУСТАФО. Танбур ва қумуш тўғноғич. Ҳикоя79

Жавлон ЖОВЛИЕВ. Озодлик. Ҳикоя101

Абдуҷалол РАҲИМОВ. Матонат. Қисса. (Охири)112

Ҳамдам ЭШОНҚУЛОВ. Мўнди кийган тулки. Ҳикоя163

ЁШЛАР ДАФТАРИДАН

Қувончингда бахтим яшайди67

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Адхамбек АЛИМБЕКОВ. Эгуликка эш кўнгил74

Абдулхамид ҚУРБОНОВ. Зулф – сўфиёна истилоҳда олам
рамзи82

ТАҲЛИЛ

✓ Фаррух ЖАББОРОВ. "Малика айёр"да ҳаёт дарахти97

СЎЗ СЕХРИ

Сувон МЕЛИ. Таҳлил мусикаси146

ТАЛҚИН

✓ Ильеё ИСМОЙЛОВ. Искандар девори157

ОНА ЮРТИМ – ОЛТИН БЕШИГИМ

Салима УМАРОВА. Истиклолим, мангу – бокий бўл!94

МУЛОҚОТ

Иброҳим ҒАФУРОВ, Хуршид ДЎСТМУҲАММАД. Маданий
авлодлар силсиласи56

ЭҲТИРОМ

Ашуралӣ ЖЎРАЕВ. Бахтли ёзувчилардан бири90

МУТОЛАА

Отабек ДЎСТЁРОВ. Маърифат булоғи154

УНУТМАС МЕНИ БОГИМ

Пўлат МЎМИН. Ишқингда етказ саодатларга165

Амирқул ПЎЛКАН. Армон бўлиб қолма қалбимда168

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

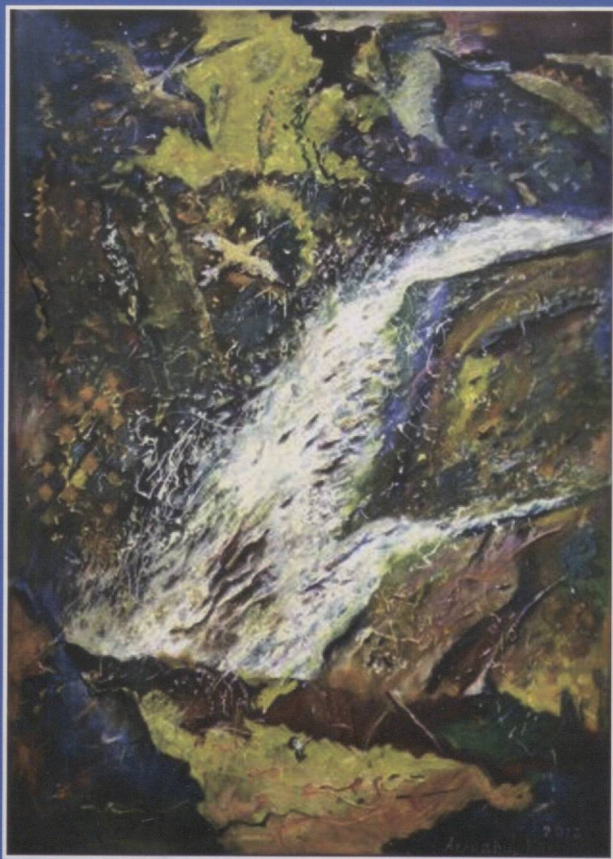
Паул ХЕЙЗЕ. Даҳшатли қайтиш. Ҳикоя172

Адабий ҳаёт174

Унутилмас лаҳзалар

Тошпўлат Ҳамид ҳаётидан лавҳалар

Аслиддин КАЛОНОВ. Алишер Навоийнинг “Лисон ут-тайр”
асари асосида ишланган сурат

Хурматли журналхонлар!

*2018 йил учун “Шарқ юлдузи” ва “Звезда Востока”
журналларига обуна давом этмоқда.*

*Журналларимизга барча обуна ташкилотлари ёки
таҳририятимиз орқали обуна бўлишингиз мумкин.*

Обуна индекслари: “Шарқ юлдузи” – 911

“Звезда Востока” – 831